

PRZYBLIŻYĆ FILIPINY

STUDIA INTERDYSCYPLINARNE

REDAKCJA NAUKOWA

Franciszek Czech
Joanna Marszałek-Kawa
Michał Dahl

RECENZENCI

prof. dr hab. Renata Podgórzńska (Uniwersytet Szczeciński)
dr hab. Ewa Trojnar, prof. UJ (Uniwersytet Jagielloński)

REDAKTOR PROWADZĄCY

Szymon Gumienik

REDAKTOR TECHNICZNY

Mirosław Głodkowski

KOREKTA

Zespół

PROJEKT OKŁADKI

Krzysztof Galus

Grafika na okładce: Freepik

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek

Wszystkie prawa zastrzeżone. Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy.
Żadna jej część nie może być reprodukowana jakimkolwiek sposobem – mechanicznie, elektronicznie,
drogą fotokopii itp. – bez pisemnego zezwolenia wydawcy. Jeśli cytujesz fragmenty tej książki,
nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło

Toruń 2024

ISBN 978-83-8180-930-6

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową:

tel. 56 664 22 35, e-mail: marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek

ul. Lubicka 44, 87-100 Toruń, tel. 56 664 22 35

e-mail: info@marszalek.com.pl, www.marszalek.com.pl

Drukarnia, ul. Warszawska 54, 87-148 Łysomice

Spis treści

Przedmowa

Polska-Filipiny: 50 lat stosunków dyplomatycznych

Jarosław Szczepankiewicz 7

Wstęp

Franciszek Czech, Joanna Marszałek-Kawa, Michał Dahl 13

Dylematy postkolonialnych tożsamości. Współczesne Filipiny wobec hiszpańskiego i amerykańskiego dziedzictwa

Franciszek Czech 19

Polityka zagraniczna Filipin wobec Indo-Pacyfiku

Michał Dahl, Joanna Marszałek-Kawa 45

Relacje patron-klient w historii stosunków chińsko-filipińskich

Mateusz Chatys 81

Stan sił powietrznych i morskich Republiki Filipin w dobie konfrontacji chińsko-amerykańskiej

Łukasz Stach 103

Kwestia islamska na Filipinach – wymiar historyczny i współczesność

Szymon Niedziela 139

Filipińska wojna z narkotykami jako przykład populizmu penalnego

Jakub Kościółek 163

Rodrigo Duterte a etyka odpowiedzialności. Filipińska wersja tradycyjnych dylematów władzy

Michał Lubina 193

Gospodarka Filipin w świetle koncepcji zrównoważonego rozwoju: analiza wzrostu gospodarczego i godnej pracy	
Tomasz Grodzicki	225
Wybrane problemy turystyki na Filipinach	
Wojciech Maciejowski, Anna Wilkońska	245
Filipińska kultura fiesty i jej transkulturowy charakter	
Jadwiga Romanowska	289
Tradycje oraz wartości kulturowe Filipin i Indonezji – analiza porównawcza	
Bruce Laoera, Franciszek Czech	309
Bibliografia prac naukowych z zakresu nauk społecznych i humanistycznych na temat Filipin w języku polskim oraz przygotowanych przez polskich badaczy	337
Lista książek reporterskich o Filipinach opublikowanych w Polsce	344
Lista książek filipińskich autorów opublikowanych w Polsce	345
Indeks nazwisk	351



Źródło: opracowanie W. Maciejowski na podkładzie National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA), z wykorzystaniem *Philippines Travel Atlas*, 2009, United Tourist Promotions, Angeles City oraz *2023 Philippine Statistical Yearbook*, 2023, Philippine Statistics Authority, Ouezon City.

PRZEDMOWA

Polska-Filipiny: 50 lat stosunków dyplomatycznych

Jakąż to długą drogę przebyły razem Polska i Filipiny! Od powołania pierwszego Konsulatu Honorowego RP w Manili w dniu 2 maja 1938 r., wraz z mianowaniem Frederica Edwarda Zuelliga, szwajcarskiego przedsiębiorcy na Filipinach, Konsulem Honorowym RP, po rozwój trwałej współpracy dyplomatycznej, gospodarczej, kulturalnej, naukowej i rozwojowej po 1973 r., formalnym otwarciem siedziby Ambasady RP w Manili w 2020 r.; od nieregularnych przyjazdów polskich podróżników, badaczy i dziennikarzy na Filipiny po masowy napływ polskich turystów, pragnących odkryć egzotyczne piękno Filipin.

Polska i Filipiny wkroczyły w XXI wiek jako suwerenne i niepodległe państwa, chcące umocnić swoją pozycję polityczną poprzez nawiązanie wzajemnie korzystnych stosunków dyplomatycznych i gospodarczych. Polska i Filipiny to dwa kraje, które są dumne ze swojej historii i osiągnięć. To dwa kraje, które budują swoje wzajemne relacje otwierając drogę do pełnego wykorzystania istniejącego potencjału oraz poznają się wzajemnie łamiąc stereotypy. Choć dzieli je odległość geograficzna (Europa *versus* Azja), oba kraje łączą chrześcijańskie korzenie i ciągła potrzeba walki o zachowanie niepodległości oraz wyjątkowe zamiłowanie do wolności.

Historycznemu rozwojowi stosunków Polski z Filipinami sprzyjał brak ambicji mocarstwowych obu krajów, wspólne losy podczas II wojny światowej oraz poparcie dla wyższości prawa międzynarodowego, powszechnego bezpieczeństwa i równowagi sił. Zainteresowanie Polski Filipinami nigdy nie miało aspektu instrumentalnego, ponieważ Polska nigdy nie miała kolonii zamorskich. Minister spraw zagranicznych Józef Beck (1932–1939) skomentował okres międzywojennych kolonialnych ambicji *Polskiej Ligi Morskiej i Kolonialnej* z sarkazmem, mówiąc: „moim zdaniem polskie kolonie zaczynają się już w Rembertowie”. Polska, nawiązując partnerskie stosunki z Filipinami i angażując się w promowanie interesów mniejszych państw w ich relacjach z mocarstwami na forach międzynarodowych, jest postrzegana na Filipinach jako pożądany i przyjazny partner.

Zbliżanie się Polski i Filipin to nie tylko kwestia obecności Polski w historii Filipin. To także złożone konteksty geopolityczne i kulturowe kształtujące motywacje Polaków związanych z Filipinami, a było ich wiele: chrześcijaństwo, chęć odkrywania świata, działalność misyjna, chęć wzbogacenia się, badania naukowe, poszukiwanie kontaktów handlowych i dyplomatycznych oraz dwie wojny światowe. Byli to ludzie o różnych temperamentach i zawodach: dyplomaci i misjonarze, biznesmeni i naukowcy, artyści i podróżnicy, dziennikarze i żołnierze.

Przyjazd Polaków na Filipiny nigdy historycznie nie miał charakteru masowego. Duch misyjny kierował osobami duchownymi, ojcem Wojciechem Męcińskim (1598–1643), ojcem Janem Chryzostomem Bąkowskim (1672–1732), św. Maksymilianem Kolbe (1894–1941), ojcem Cantiusiem Zdzisławem Kobakiem, znanym na Filipinach jako „Historyk Samaru”, (1930–2004) oraz św. Janem Pawłem II (1920–2005). Byli też Polacy, którzy szukali szczęścia w biznesie przed II wojną światową: Władysław Sielski (1890–1970)

prowadził sklep Sielski Sweet Shop Co. w Manili. Edgar Piątkowski (1870–1949) był głównym inżynierem w Manila Railroad Company, Zbigniew Dunikowski (1889–1961), zwany „Ostatnim alchemikiem”, był dyrektorem technicznym Masbate Goldfields Inc., pracującym nad procesem „Metalex”, mającym zwiększyć efektywności wydobywania złota ze złóż złotonośnych. Na krótko zawitali na Filipiny wybitni polscy podróżnicy i badacze: Paweł Strzelecki (1797–1873), badacz Australii oraz Jan Kubary (1846–1896), badacz Oceanii. Słynni polscy muzycy koncertowali z sukcesem w Manili: Aleksander Tansman (1897–1986), kompozytor, autor utworu „Les Iles Philippines”, Artur Rubinstein (1887–1982), pianista-wirtuoz, czy Artur Dudkiewicz, znany polski współczesny pianista jazzowy. Maestro Grzegorz Nowak został nowym dyrektorem muzycznym i pierwszym dyrygentem Filipińskiej Orkiestry Filharmonicznej w 2023 r. Długa lista polsko brzmiących nazwisk osób służących w armii amerykańskiej, którzy zginęli w walkach na Filipinach, jest dostępna na Amerykańskim Cmentarzu i Pomniku w Manili. Sierżant Walter Kwieciński (1914–1988) był dowódcą ostatniego czynnego moździerza na Corregidor, ostatnim bastionie obrony Filipin przed inwazją Japonii w 1942 r.

50 lat temu, 22 września 1973 r., Polska i Filipiny nawiązały stosunki dyplomatyczne poprzez wymianę not między Republiką Filipin a Polską Rzeczypospolitą Ludową. Porozumienie zostało podpisane przez ministra spraw zagranicznych Polski Stefana Olszewskiego oraz sekretarza spraw zagranicznych Filipin Carlosa Peñę Romulo w biurze Misji Republiki Filipin przy ONZ w Nowym Jorku. Była to pionierska praca dokonana za prezydentury Ferdynanda E. Marcosa.

Drogę do otwarcia stosunków dyplomatycznych przetarło podpisanie 11 marca 1972 r. przez prezydenta Ferdynanda E. Marcosa *Dekretu Wykonawczego nr 384* zezwalającego na bezpośrednią

wymianę handlową między Polską a Filipinami. Do tego czasu Filipiny były krajem silnie antykomunistycznym, a stosunki z krajami ówczesnego bloku socjalistycznego były minimalne i ściśle limitowane. Po 1989 r. warunki w jakich Polska prowadziła swoją dotychczasową politykę zagraniczną uległy całkowitej zmianie. Przyjęcie Polski do NATO (1999) i przystąpienie do UE (2004) przyniosły zmianę priorytetów i międzynarodowych zobowiązań. Polska dyplomacja została uwolniona od kaftana bezpieczeństwa wspólnych interesów krajów „socjalistycznej orientacji” z czasów „zimnej wojny”.

Podjęta przez polską dyplomację decyzja o otwarciu w 2018 r. Ambasady RP na Filipinach w celu zacieśnienia współpracy była zawsze zgodna z wartościami, które stoją za mottem polskiej dyplomacji: „Solidarność dla wolności”. To zwięzłe hasło należy interpretować w świetle znaczenia, jakie historyczny ruch „Solidarność” ma dla polskiej tożsamości narodowej i polityki zagranicznej. Na tej bowiem koncepcji Polacy opierają swój stosunek do Filipinczyków, a także aksjologię relacji zagranicznych Polski.

Choć stosunki między Polską a Filipinami rozwijają się w naturalny sposób, to temu procesowi towarzyszy polityka polskiego rządu. Na Filipinach działania w zakresie polityki gospodarczej koncentrują się na zielonej gospodarce, inteligentnych technologiach, bezpieczeństwie i obronie, IT oraz ochronie zdrowia. W ciągu ostatnich 35 lat Polska stała się wysoko rozwiniętym krajem demokratycznym. Będąc członkiem Unii Europejskiej przestała być beneficjentem bezpieczeństwa i pomocy gospodarczej, ale stała się krajem udzielającym ich na skalę światową. Poza gospodarczą współpracą dwustronną, Polska wspiera Filipiny z ogólnego budżetu UE, do którego jest szóstym największym płatnikiem pod względem wysokości składek.

Przyjaźń polsko-filipińska, zrodzona w ostatnich 50 latach i międzynarodowa solidarność, dała obu zaprzyjaźnionym krajom solidny fundament nie tylko pod rozwój gospodarczy, ale także współpracę w zakresie szerzenia demokracji, praw człowieka i praworządności. Możemy podzielić się z Filipinami swoimi doświadczeniami w transformacji ustrojowej państwa ponieważ doskonale wiemy jak złożony to proces. Polacy pamiętają ciężkie czasy, które sami przeszli nie tak dawno temu, dlatego dzisiaj mogą dobrze rozumieć sytuację na Filipinach odwołując się do własnej historii. Polacy i Filipińczycy mają doświadczenia z transformacji ustrojowej i gospodarczej, co ułatwia ich wzajemne relacje biznesowe i prowadzi do wzajemnego zrozumienia. Polska dyplomacja, jak tylko może, zawsze łączy wsparcie dla biznesu z działaniami prorozwajowymi.

Filipiny to nasz bardzo ważny partner do współpracy w tej części świata. W 2018 r. wznowiono działalność Ambasady RP w Manili, która osiągnęła pełną operacyjność w 2020 r. W 2019 r. uruchomiono również Zagraniczne Biuro Handlowe Polskiej Agencji Handlu i Inwestycji, aby obsłużyć stale rosnące zapotrzebowanie na pomoc w nawiązywaniu kontaktów B2B oraz udzielanie informacji o możliwościach gospodarczych i inwestycyjnych zarówno w Polsce, jak i na Filipinach. Ponadto Polska wsparła Filipiny, które potrzebowały pomocy w trudnym czasie pandemii blisko 550 000 dawkami szczepionki przeciwko COVID-19.

Pomimo negatywnego wpływu pandemii COVID-19 na gospodarki obu krajów, nasze dwustronne obroty handlowe utrzymują wysoką dynamikę. Tendencja ta, choć niewątpliwie pozytywna, nie wykorzystuje w pełni potencjału naszej współpracy handlowej, zwłaszcza biorąc pod uwagę wielkość naszych gospodarek i możliwości obu rynków.

Studenci z Filipin w Polsce są ważnym czynnikiem zbliżenia obu krajów. Rocznie udaje się na studia w naszym kraju około 100–200 filipińskich studentów. Aktualnie w Polsce przebywa około 15–20 000 filipińskich pracowników. Wszyscy oni są nieformalnymi ambasadorami egzotycznego dla nas chrześcijańskiego kraju położonego gdzieś na antypodach w Azji.

Polacy coraz częściej marzą o podróży na Filipiny, o których niewiele wiedzą. Odkrywają Filipiny jako jedno z najatrakcyjniejszych miejsc na ziemi pod względem różnorodności krajobrazu, bogatej historii i cennych zabytków. Rosnąca aktywność polskich biur podróży jest dowodem na stały wzrost popularności egzotycznych Filipin wśród polskich turystów. Polacy będą coraz częściej podróżować, a Filipiny mogą stać się jednym z ich ulubionych kierunków turystycznych.

Chicken Galantina, popularny filipiński świąteczny nadziewany kurczak, dotarł na Filipiny właśnie z Polski, a filipiński mazurek to pierwotnie przecież polski taniec ludowy. Jak się okazuje, Polskę i Filipiny łączy więcej niż wydaje się na pierwszy rzut oka.

Jarosław Szczepankiewicz

Chargé Affairs ad interim
Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Manili

WSTĘP

Republika Filipin jest jednym z szesnastu państw świata zamieszkanym przez ponad sto milionów ludzi. Do tej pory jednak społeczeństwo, kultura, polityka i historia tego kraju nie stały się – jak zresztą cały obszar Azji Południowo-Wschodniej – intensywnie eksplorowanym przedmiotem badań polskich naukowców. Tymczasem Filipiny warto się lepiej poznać, nie tylko z racji ich potencjału demograficznego. O poznawczej atrakcyjności tego kraju decyduje wiele czynników, ale wymienimy choć kilka najważniejszych. Po pierwsze, dla osób zainteresowanych badaniami antropologicznymi i kulturoznawczymi Filipiny stanowią bogatą mozaikę wielu odrębnych kultur rozszaniach po ponad siedmiu tysiącach wysp archipelagu. Co więcej, lokalne tradycje splatają się tam z dziedzictwem postkolonialnym obejmującym wpływy imperiów hiszpańskiego i amerykańskiego, które przesądziły o unikalnym charakterze kultury tego kraju. Przejawia się on chociażby w tym, że Filipiny są największym krajem w Azji zamieszkanym przez katolików, ale jednocześnie w ich praktykach religijnych odnaleźć można elementy lokalnej duchowości. Na podobnej zasadzie miejscowe języki – takie jak filipiński oparty o tagalski, ale i cebuański czy ilokański – współistnieją nawet w mowie potocznej z językiem angielskim, który także jest jednym z oficjalnych języków w tym kraju.

Wśród osób zajmujących się kwestiami politycznymi i zagadnieniami z zakresu stosunków międzynarodowych Filipiny mogą wzbudzać zainteresowanie jako kraj o newralgicznym usytuowaniu na arenach dwóch konfliktów definiujących XXI wiek. Po pierwsze, za sprawą sporu o przebieg granic na Morzu Południowochińskim z podejmującą coraz bardziej stanowcze działania Chińską Republiką Ludową znalazły się na pierwszej linii geopolitycznej „rywalizacji wielkich mocarstw” między Państwem Środka a Stanami Zjednoczonymi Ameryki i ich sojusznikami. Po wtóre, ze względu na to, że południe kraju zamieszkują ludy Moro – mniejszość muzułmańska która już od ponad półwiecza pozostaje w konflikcie separatystycznym z władzami w Manili – przez Filipiny przebiega swoiste pęknięcie cywilizacyjne i kraj ten jest uznawany za jeden z frontów globalnych zmagających z radykalnym dzihadyzmem.

Dla osób zainteresowanych problematyką społeczną i gospodarczą Filipiny mogą okazać się niezwykle ciekawe jako kraj zamieszkały przez nadzwyczaj mobilne społeczeństwo. Szacuje się, że ponad 12 milionów Filipińczyków mieszka poza granicami swojego kraju, a przynajmniej 2 miliony pracuje na czasowych kontraktach za granicą. Na dobrą sprawę z tak liczną filipińską diasporą można zetknąć się we wszystkich częściach świata, także w Polsce. Z drugiej strony natomiast Filipiny mogą wzbudzić zainteresowanie jako kraj o wielu walorach turystycznych, do którego coraz częściej i liczniej docierają Polacy.

Jak widać, powody, dla których warto zainteresować się Filipinami, mogą być różnorodne. Tak też jest ze ścieżkami, które do problematyki filipińskiej doprowadziły autorów poszczególnych rozdziałów zawartych w tym tomie. Jednak, bez względu na te odmienne drogi, bezpośrednim czynnikiem, który stanowił impuls do pracy nad tym interdyscyplinarnym przedsięwzięciem, była pięćdziesiąta

rocznica nawiązania stosunków dyplomatycznych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Filipin, która przypadła 22 września 2023 roku. Półwiecze stosunków międzypaństwowych to dobry moment, by przyjrzeć się stanowi badań nad Filipinami w Polsce i podjąć naukową refleksję na temat społecznej, politycznej, kulturowej i gospodarczej sytuacji na Filipinach. Tom ten nie ma jednak na celu zidentyfikowania przyczyn mniejszego niż na to zasługuje zainteresowania wyspiarskim krajem w Azji Południowo-Wschodniej. Zadaniem, jakie postawili przed sobą redaktorzy, jest zebranie rozproszonej w różnych obszarach badawczych wiedzy i przybliżenie specyfiki tego odległego regionu oraz jego kultury i społeczeństwa. Filipiny są odległe od Polski, nie tylko w znaczeniu geograficznym, ale też w takim sensie, że niewiele o nich wiemy. Mówiąc o przybliżeniu odległego kraju mamy przede wszystkim na myśli dostarczenie kluczowej wiedzy o różnych aspektach jego funkcjonowania, staramy się jednak nie traktować tego „przybliżenia” jako uproszczenia czy bagatelizowania zniuansowanej historii i kultury Filipin ani też jako szukania niekiedy pozornych podobieństw i odwołań do znanych czytelnikom kontekstów.

Tom otwiera przedmowa Jarosława Szczepankiewicza, *chargés d'affaires ad interim* Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Manili, który kreśli zarys stosunków polsko-filipińskich i przywołuje losy Polaków, którzy w przeszłości dotarli na pacyficzny archipelag. Pierwszy rozdział tomu został przygotowany przez Franciszka Czecha i ma na celu zarysować historię Filipin, zwracając szczególną uwagę na ten jej istotny aspekt, jakim jest dziedzictwo kolonialne. Nie jest to jednak tekst *stricte* historyczny, bowiem autor przyjmuje za punkt wyjścia pięćsetlecie uznawanej za początek okresu kolonialnego na Filipinach wyprawy Ferdynanda Magellana obchodzone w 2021 roku i przygląda się różnym postawom Filipińczyków wobec przeszłości. W rozdziale drugim Michał Dahl

i Joanna Marszałek-Kawa omawiają politykę zagraniczną Filipin wobec Indo-Pacyfiku w kontekście intensyfikującej się rywalizacji Stanów Zjednoczonych Ameryki i Chińskiej Republiki Ludowej w tym obszarze. Wątek stosunków międzynarodowych kontynuowany jest w rozdziale trzecim, w którym Mateusz Chatys analizuje relacje filipińsko-chińskie. Szczególną uwagę poświęca on przemianom polityki kolejnych filipińskich prezydentów sprawujących urząd w XXI wieku wobec potężnego sąsiada dynamicznie rozwijającego się pod względem gospodarczym i militarnym. W kontekście tych stosunków i sporu terytorialnego na Morzu Południowochińskim potencjał marynarki wojennej i lotnictwa wojskowego Filipin opisuje szczegółowo Łukasz Stach w kolejnym rozdziale. Rozdział piąty poświęcony został najważniejszemu wewnętrznemu konfliktowi na Filipinach, który wiąże się z działalnością muzułmańskiego ruchu separatystycznego. Szymon Niedziela omawia w nim zarówno genezę konfliktu, jak i charakteryzuje główne organizacje separatystyczne i dżihadystyczne. Dwa następne rozdziały poświęcone są kwestii, która w ostatnich latach wzbudzała największe kontrowersje i przyciągała uwagę światowych mediów, a mianowicie polityce antynarkotykowej prezydenta Rodrigo Duterte. Dwugłos Jakuba Kościółka i Michała Lubiny pozwala spojrzeć na tę sprawę z różnych punktów widzenia – po pierwsze z perspektywy praw człowieka przez pryzmat kategorii populizmu penalnego, a po drugie w kategoriach dylematów władzy i realizmu politycznego. Z kolei rozdział autorstwa Tomasza Grodzickiego wprowadza do tomu problematykę ekonomiczną. Omówiona została w nim sytuacja gospodarcza Filipin na tle państw regionu oraz dynamika i perspektywy jego rozwoju. Wojciech Maciejowski i Anna Wilkońska w rozdziale dziewiątym podjęli się zadania opisanego Filipin jako kraju atrakcyjnego pod względem turystycznym. Nie tylko przedstawiają oni znaczenie turystyki jako gałęzi gospodarki,

ale też analizują atrakcje przyciągające podróżników do tego kraju i wskazują na bariery rozwoju ruchu turystycznego. Z kolei Jadwiga Romanowska zajęła się filipińskimi festami. Przybliżając festiwale Sinulog oraz Moriones ukazuje ona nie tylko przyciągające turystów atrakcje turystyczne, ale też charakterystyczny rys filipińskich kultur. Ostatni rozdział dotyczy kultury rozumianej jako niepowtarzalny zbiór tradycji oraz wartości kulturowych. Franciszek Czech i Bruce Laoera podjęli się w nim wskazania kluczowych różnic i podobieństw między Filipinami a pobliską Indonezją, która często stanowi punkt odniesienia przy omawianiu sytuacji na sąsiednim archipelagu. Tom zamykają trzy zestawienia. Pierwszym jest bibliografia prac naukowych z zakresu nauk społecznych i humanistycznych na temat Filipin w języku polskim bądź przygotowanych przez polskich badaczy. Drugie stanowi lista książek reporterskich o Filipinach opublikowanych w Polsce, a trzecie to spis książek filipińskich autorów opublikowanych w Polsce.

Omówione w tym tomie zagadnienia nie wyczerpują oczywiście tematu. O Filipinach można napisać znacznie więcej. Warte systematycznego omówienia byłyby na przykład takie kwestie, jak relacje między poszczególnymi grupami etnicznymi archipelagu, działalność podziemia komunistycznego prowadzącego od pół wieku zbrojne działania przeciwko siłom rządowym, czy społeczna rola i konsekwencje olbrzymiej filipińskiej diaspory i pracowników kontraktowych rozproszonych po całym świecie. Interesujących i ważnych zagadnień jest znacznie więcej i nie ulega wątpliwości, że Filipiny warte są badawczej uwagi. Nie sposób omówić tu wszystkich kwestii, ale mamy nadzieję, że zebrane tu interdyscyplinarne studia, choć w ograniczonym stopniu, spełniają swój cel – przybliżają Filipiny.

Franciszek Czech, Joanna Marszałek-Kawa, Michał Dahl

Franciszek Czech

Uniwersytet Jagielloński

Dylematy postkolonialnych tożsamości. Współczesne Filipiny wobec hiszpańskiego i amerykańskiego dziedzictwa

W roku 2021 minęło 500 lat od przybycia na wyspy Archipelagu Filipińskiego wyprawy Ferdynanda Magellana. Wydarzenie to uznawane jest za początek okresu kolonialnego, a zarazem za moment, w którym rozpoczął się rozwój chrześcijaństwa na Filipinach. Ten zamieszkany obecnie przez największą liczbę katolików kraj Azji ma za sobą unikalne – i niełatwe – doświadczenie bycia kolonią dwóch imperiów, ponieważ po wojnie hiszpańsko-amerykańskiej z 1898 roku stał się kolonią Stanów Zjednoczonych. Ostatecznie Republika Filipin uzyskała niepodległość w 1946 roku, ale specjalne relacje postkolonialne w dalszym ciągu wiążą Filipiny ze Stanami Zjednoczonymi i w mniejszym stopniu z Hiszpanią. Trudno się zatem dziwić, że dziedzictwo kolonialne wciąż stanowi tam ważki przedmiot dyskursu publicznego.

Celem tego rozdziału jest przybliżenie różnych stanowisk wobec kolonializmu obecnych we współczesnym dyskursie publicznym na Filipinach. Te zróżnicowane postawy należą do budulców tożsamości obywateli tego kraju. W rozdziale tym nie zostanie zatem zaprezentowane szczegółowe studium poglądów jednego czy kilku

autorytetów, lecz raczej panoramiczny przegląd wielorakich i czasami sprzecznych stanowisk. W tym sensie rozdział ten pomyślany jest jako klucz do zrozumienia zasadniczych dylematów filipińskiej tożsamości, który zarazem pozwala przybliżyć najistotniejsze wydarzenia i procesy historyczne w tym kraju. Dlatego obszar badań obejmuje różne segmenty szeroko rozumianego dyskursu publicznego – medialny, edukacyjny i naukowy. Kryterium doboru zaprezentowanych poglądów, oprócz dążenia do osiągnięcia heterogeniczności próby, stanowi wpływ na opinię publiczną poszczególnych uczestników dyskursu. Obszar poszukiwań obejmuje więc tezy i przemyślenia na temat kolonializmu głoszone przez wpływowych badaczy filipińskich, uznanych dziennikarzy i pisarzy oraz innych przedstawicieli elit symbolicznych. Siłą rzeczy proponowany tu przegląd nie ma zatem charakteru reprezentatywnego w tym sensie, że omawiane są jedynie poglądy cieszące się największą popularnością wśród obywateli. Raczej jest to mapa całego układu punktów odniesienia pozwalających wspólnie określić filipińską tożsamość i różne postawy wobec przeszłości. Zgodnie z przyjętym założeniem brane pod uwagę są te stanowiska, które w największym stopniu kształtują filipiński dyskurs publiczny. Mogły one powstać dawno temu, ale wciąż są w jakiś sposób wznawiane, przywoływane i dyskutowane w XXI wieku. Dodam też, że rozdział ten nie jest typową analizą krytyczną, a jedynie rekonstrukcją charakterystycznych wątków debaty.

Pierwszy Filipińczyk i hiszpańskie zakony

Prawdopodobnie wszystkie dyskusje o tożsamości i kolonializmie na Filipinach prędzej czy później przywołują postać José Rizala. Ten pisarz i publicysta, z wykształcenia lekarz, o bezprecedensowej roli w swoim kraju – można powiedzieć: wieszcz narodowy – nazywany

pierwszym Filipińczykiem, pod koniec XIX wieku współtworzył Ruch Propagandy¹. Była to grupa młodych intelektualistów urodzonych na Archipelagu Filipińskim, którzy wyjechali na studia do Hiszpanii i tam przesiąkli liberalnymi ideami zyskującymi akurat popularność na Półwyspie Pirenejskim. Współtworzyli oni gazetę „La Solidaridad”, na łamach której stanowczo dopominano się o zmianę statusu Filipin. Powszechnie przyjmuje się, że ich działania przyczyniły się w wielkiej mierze do rozbudzenia świadomości narodowej i w konsekwencji do wybuchu antyhiszpańskiej rewolucji filipińskiej w 1896 roku.

Ostrze krytyki Rizala wymierzone było przede wszystkim w zakony katolickie. Od XVI wieku stanowiły one istotny element hiszpańskiego przedsięwzięcia kolonialnego. Mnisi docierali do odległych miejsc archipelagu i uczyli się lokalnych języków, stając się tłumaczami i bezpośrednio znanymi lokalnym ludom przedstawicielami kolonialnego porządku. Dzięki temu mogli kumulować ziemie i w niektórych prowincjach hiszpańskich Filipin w XIX wieku do zakonów należało nawet do 40% terenów uprawnych². Co więcej, w tym czasie zaostrzył się konflikt między skupiającymi

¹ L.M. Guerrero, *The First Filipino: A Biography of José Rizal*, Anvil Publishing, Pasig 1998. Warto zwrócić uwagę, że w okresie hiszpańskiego kolonializmu Filipińczykami nazywano białych Hiszpanów urodzonych na archipelagu, dla odróżnienia ich od kolonizatorów przybyłych z Półwyspu Iberyjskiego, których nazywano *penisulares*. Dlatego Randolph S. David stwierdza, że Rizal był „pierwszym nowoczesnym Filipińczykiem”. Por. R.S. David, *Understanding Philippine Society, Culture, and Politics*, Anvil Publishing, Mandaluyong City 2017, s. 17.

² D.M. Roth, *Church Lands in the Agrarian History of the Tagalog Regions*, [w:] A.W. McCoy, E.C. De Jesus (red.), *Philippine Social History: Global Trade and Local Transformations*, Ateneo de Manila University Press – Allen and Unwin, Manila–Sydney 1982, s. 131.

hiszpańskich misjonarzy wpływowymi zakonami a marginalizowanymi księżami diecezjalnymi wywodzącymi się z *indios*, jak nazywano rodowitych mieszkańców skolonizowanych wysp. W *Noli me tangere*, wydanej ukradkiem w 1887 roku najbardziej znanej powieści Rizala, na tle szeroko naszkicowanych stosunków społecznych – bohaterowie pochodzą zarówno z ubogich mas, jak i lokalnych elit – kolonialnej Manili krytykowana jest zachłanność i hipokryzja mnichów, a także ich uprzedzenia wobec lokalnej ludności. Jednocześnie w tej powieści, uchodzącej za, jak to określa Benedict Anderson, „wielkie osiągnięcie literatury filipińskiej”³, kościół przedstawiony jest jako kluczowy element niesprawiedliwości, opresji i złego zarządzania kolonią. Lecz powieść ta nie jest jednostronnym oskarżeniem i Rizal ukazuje w niej różne postawy przedstawicieli establishmentu wobec zastanej rzeczywistości. Nie ma jednak wątpliwości, że najwięcej sympatii wzbudza główny bohater, Chryzostom Ibarra. Ten wracający na Filipiny ze studiów w Europie *alter ego* Rizala krytycznie ocenia sytuację, ale jest zwolennikiem reform, edukacji i pracy oddolnej, a nie rewolucji, tak jak jego tajemniczy przyjaciel Elias, który wplątuje go w antyhiszpański spisek⁴.

Rizal, podobnie jak Ibarra, w rzeczywistości wcale nie dążył do niepodległości. W więziennej celi, kilkanaście dni przed egzekucją, kiedy już trwała rewolucja filipińska, 12 grudnia 1896 roku pisał:

Byłem przekonany, że jeżeli Hiszpania będzie nieustannie odmawiać wolności Filipinom, to będą wybuchały powstania. Pisałem, że może do nich dojść, ale wcale ich nie pragnąłem. Cóż, obecnie wielu

³ B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Fundacja im. Stefana Batorego, Znak, Warszawa–Kraków 1997, s. 38.

⁴ Por. J. Rizal, *Noli me tangere*, Iskry, Warszawa 1966.

interpretuje moje słowa „być wolnym” jako „być niepodległym”. To są dwie różne sprawy. Ludzie mogą być wolni bez suwerenności i ludzie mogą mieć niepodległość, ale nie być wolni. Zawsze pragnąłem wolności dla Filipin i tak pisałem. Ci którzy zeznawali, że mówiłem o niepodległości, albo chcieli to usłyszeć, albo kłamali⁵.

Rizal, tak jak inni członkowie Ruchu Propagandy, czuł się mocno związany z kulturą hiszpańską. Wywodzili się oni z *principalii*, metyskich elit posiadaczy ziemskich i często byli potomkami hiszpańskich osadników i ich filipińskich żon. Na archipelagu mieli uprzywilejowaną pozycję, ale w Hiszpanii spotykali się z uprzedzeniami. Dlatego domagali się nie tyle niepodległości, co – oprócz ograniczenia roli zakonów – przyznania obywatelstwa i związanych z nią wolności oraz uznania Filipin za region mający takie same prawa jak inne prowincje Hiszpanii, łącznie z reprezentacją w Kortezach.

Władze hiszpańskie nie chciały zgodzić się na zmianę polityki, a w kolonii ze szczególną podejrzliwością traktowano ruchy reformatorskie. Szybko zdelegalizowano założone przez Rizala po powrocie z Europy stowarzyszenie *La Liga Filipina* i zmuszono go do zamieszkania na odległej od Manili wyspie Mindanao. W tej sytuacji członkowie rozwiązanej Ligii Filipińskiej założyli tajną organizację Katipunan, która stanęła na czele antyhiszpańskiego powstania w 1896 roku⁶. Chociaż Rizal nie brał w nim udziału i wręcz się od niego dystansował, to jako autorytet powstańców został

⁵ Cyt. za: R.S. David, dz. cyt., s. 18.

⁶ Pełna nazwa *Kataas-taasang, Kagalang-galangang Katipunan ng mġa Anak ng Bayan*, czyli *Najwyższe i Najczcigodniejsze Stowarzyszenie Synów Narodu*. Warto zwrócić uwagę na fakt, że nazwa założonej przez Rizala Ligii Filipińskiej sformułowana była w języku hiszpańskim, a Katipunan już w języku tagalskim.

uwięziony i stracony, co tylko uczyniło go męczennikiem za sprawę niepodległości i przysporzyło jej zwolenników. Jak zauważyła Zofia Wasitowa, symptomatyczne jest to, że „w dziewięć lat po napisaniu *Noli me tangere* José Rizal, już skazany na śmierć, napisze w wierszu pt. *Ultimos Adios (Ostateczne pożegnanie)* niemal te same słowa, którymi w powieści Eliaz zżegna się ze światem »Umieram, gdy pierwszy brzask zapowiada nadchodzący dzień«⁷.

Od Ligi Antyimperialistycznej do filipińskiej historiografii

Nowy dzień nie nastał tak szybko, ponieważ Hiszpanom udało się ostatecznie zdławić powstanie. Krótco potem wybuchła natomiast wojna hiszpańsko-amerykańska i filipińscy rewolucjoniści szybko sprzymierzyli się z Amerykanami, z którymi wspólnie bez większych problemów wyparli Hiszpanów z archipelagu. W styczniu 1899 roku lokalne elity proklamowały pierwszą w Azji konstytucję, a generał Emilio Aguinaldo został wybrany na prezydenta Republiki Filipin. W tym samym czasie jednak Amerykanie, których wojsko wciąż znajdowało się na archipelagu, zawarli układ z Hiszpanią. Ta zrzekła się na ich rzecz nie tylko Kuby, ale i Filipin. W konsekwencji doszło do brutalnej wojny, znacznie krwawszej niż ta właśnie zakończona, między niedawnymi sojusznikami, w wyniku której młoda republika została pokonana, a jej prezydent zmuszony do złożenia przysięgi na wierność Stanom Zjednoczonym.

Decyzja prezydenta Williama McKinleya o tym, aby Filipiny przekształcić w kolonię amerykańską, wywołała bodaj pierwszą żarliwą publiczną debatę na temat kolonializmu. To w tych okolicz-

⁷ Z. Wasitowa, *Od tłumaczki*, [w:] J. Rizal, *Noli me tangere*, Iskry, Warszawa 1966, s. 7.

nościach popierający amerykańskie dążenia Rudyard Kipling napisał swój budzący kontrowersje wiersz *Brzemie białego człowieka*. Administracja McKinleya mocno akcentowała, że Filipiny anektują właśnie po to, aby realizować misję cywilizacyjną „Objawionego Przeznaczenia” i zapobiec anarchii na archipelagu. Natomiast przeciwnicy działań administracji, z nestorem amerykańskiej literatury Markiem Twainem na czele, założyli Ligę Antyimperialistyczną i przekonywali, że niemoralne jest w ogóle to, aby Stany Zjednoczone, jako była kolonia, same stały się imperium. Podkreślano, że Amerykanie nie tylko z własnego doświadczenia powinni pamiętać, że imperium z zasady musi być opresyjne wobec kolonii, ale też idealizm każe im wyznaczać nowe standardy w stosunku do monarchistycznej Europy.

Zupełnie inaczej przywołaną debatę zinterpretował ponad pół wieku później, już w niepodległych Filipinach, Renato Constantino. Uchodzi on za jednego z twórców filipińskiej historiografii. Razem z Teodoro A. Agoncillo zaliczany był do grupy lewicujących, czy też postępowych, a zarazem patriotycznych, bądź – można powiedzieć – antyimperialistycznych historyków⁸, którzy zaproponowali całościową wizję dziejów Filipin będącą cały czas punktem

⁸ W języku angielskim często określa się, że byli to nie tylko lewicy czy postępowi historycy, ale też opisuje się ich za pomocą przymiotnika *nationalist*. Trzeba jednak pamiętać, że w języku angielskim jest to słowo o tak negatywnej konotacji, jak w języku polskim. Dlatego niewłaściwe byłoby określenie ich mianem „nacjonalistycznych historyków”, ale też „narodowych historyków”, co sugerowałoby ich oficjalny status. Biorąc pod uwagę, że pojęcie *nationalist* przy opisie działalności omawianych historyków ma zabarwienie aprobatywne, postanowiłem przełożyć je jako „patriotyczni”. Na różnice między polskimi i angielskimi pojęciami określającymi więź narodową zwraca między innymi uwagę Jerzy Szacki. Por. J. Szacki, *O narodzie i nacjonalizmie*, „Znak” 1997, nr 3/502, s. 24–25.

odniesienia dla współczesnych badaczy. Ich publikowane od końca lat 50. XX wieku podręczniki i inne prace wciąż są wznawiane i przywoływane, chociaż też krytycznie, przez kolejne pokolenia badaczy. Constantino w *A History of the Philippines* stanowczo stwierdza, że „amerykański podbój Filipin stanowił część tradycji ekspansjonistycznej, która sięgała niemal założenia trzynastu kolonii”⁹. Dlatego Stany Zjednoczone w rzeczywistości bez wahania dążyły do podboju, a opór antyimperialistów był pozorny.

Chociaż potężne gospodarcze, polityczne i nawet religijne siły popierały aneksję Filipin, byli także przeciwnicy takiej polityki. Los archipelagu stał przedmiotem wielkiej narodowej dyskusji w Stanach Zjednoczonych. Przeciwnicy aneksji zostali nazwani antyimperialistami, mimo że pojęcie to nie opisuje trafnie stanowiska większości przeciwników aneksji. Chociaż wiele uczciwych osób i grup popierało ruch antyimperialny, były one jedynie fasadą rzeczywistych sił sprzeciwiających się jawnemu przyłączaniu terenów. [...] O ile aspekty gospodarcze stanowiły główny motyw okupacji Filipin i aneksja była wspierana przez wielkie przedsiębiorstwa i przemysł, to część przemysłowców i biznesmenów sprzeciwiała się polityce rządu. Wiodącym antyimperialistą był przemysłowiec Andrew Carnegie. Jego poglądy były typowe dla całej grupy. Nie sprzeciwiał się ekspansji i wręcz opowiadał się za otwieraniem zagranicznych rynków, aby zaspokoić potrzeby rosnących amerykańskich zdolności produkcyjnych. Jednak uważał, że takie rynki nie powinny być pozyskiwane przez jawną okupację. Jest zatem oczywiste, że antyimperialiści sprzeciwiający się kolonizacji Filipin nie są tymi samymi, którzy obecnie animują ruchy wyzwolenia narodowego w wielu słabo rozwiniętych pod względem gospodarczym

⁹ R. Constantino, *A History of the Philippines. From the Spanish Colonization to the Second World War*, Monthly Review Press, Nowy Jork–Londyn 1975, s. 281.

krajach. Większość ówczesnych antyimperialistów było w rzeczywistości neokolonistami¹⁰.

Takie stwierdzenie nie przeszkadza Constantino obficie cytować w innym miejscu nagłaśnianych przez Ligę Antyimperialistyczną relacji, w których dokumentowano i potępiano brutalność amerykańskiej armii¹¹.

W przywołanym fragmencie narracji dobrze widać profilipiński antykolonializm oraz inspirowany marksizmem materializm kładący Constantino postrzegać wszystkie idee jedynie jako nadbudowę interesów gospodarczych. Cytat ów pozwala także zrozumieć, że wpływowy lewicowy historyk pisząc swoją książkę w drugiej połowie zimnej wojny, był przekonany, iż Stany Zjednoczone uznając 4 lipca 1946 roku – w dzień swojego święta – niepodległość Filipin, wcale nie zmieniły swojej polityki, tak jak to mogłoby się wydawać. W takiej optyce Stany Zjednoczone wcześniejszą strategię zastąpiły polityką neokolonialną, której głównymi przejawami stały się wielkie amerykańskie bazy wojskowe na archipelagu i specjalne relacje handlowe napędzane przez traktaty o braku ceł, umożliwiające bardziej rozwiniętemu amerykańskiemu przemysłowi zdominowanie i uzależnienie filipińskiej gospodarki. Jak to obrazowo ujął Constantino: „ten sam pies, inna obroża”¹². Jego zdaniem kolonializm amerykański nie różnił się zasadniczo od hiszpańskiego; jego głównym celem również była eksploatacja podporządkowanych terytoriów, lecz realizowano go bardziej subtelnie, co tylko było groźniejsze dla Filipin¹³.

¹⁰ Tamże, s. 287.

¹¹ Tamże, s. 242–244.

¹² Tamże, s. 339.

¹³ Por. R. Constantino, *Neocolonial Identity and Counter Consciousness. Essays on Cultural Decolonization*, Merlin Press, Londyn 1978, s. 62–66.

Konsekwencją polityki kolonialnej, zwłaszcza tej amerykańskiej, której Constantino poświęca więcej uwagi, oprócz eksploatacji gospodarczej i trwającej neokolonialnej zależności politycznej, jest niekorzystny wpływ na filipińską kulturę. Constantino już na początku swojej kariery akademickiej, niedługo po tym jak zakończył pracę w filipińskiej misji w Organizacji Narodów Zjednoczonych i Departamencie Spraw Zagranicznych, ukuł koncepcję wypaczonej edukacji Filipińczyków. We wciąż przywoływanym eseju *The Miseducation of the Filipino* z 1959 roku przekonywał w duchu Antonio Gramsciego, że najbardziej efektywnym sposobem podporządkowania ludzi jest zdobycie ich umysłów i dlatego edukację należy uznać za kluczowe narzędzie polityki kolonialnej.

Pierwszym i kluczowym działaniem w ramach planu użycia edukacji jako instrumentu kolonialnej polityki była decyzja o przyjęciu języka angielskiego jako języka nauczania. Angielski stał się klinem rozdzielającym Filipińczyków od ich przeszłości i potem także oddzielającym wykształconych Filipińczyków od mas ich rodaków. Angielski wprowadził Filipińczyków do obcego, nowego świata. Z amerykańskich podręczników Filipińczycy zaczęli uczyć się nie tylko nowego języka, ale też nowego sposobu życia, odmiennego od ich tradycji a nawet będącego karykaturą ich kultury. Taki był początek ich edukacji, a zarazem początek wypaczonej edukacji, gdyż nie kształcili się oni jako Filipińczycy, ale jako podporządkowani mieszkańcy kolonii. Aby stać się nimi musieli zostać wyzbyci patriotycznych intencji. Idealny mieszkaniec kolonii musi być wierną kopią zaborcy, konformistycznym wyznawcą nowej władzy¹⁴.

¹⁴ R. Constantino, *The Miseducation of the Filipino*, „Journal of Contemporary Asia” 1970, 1/1, s. 24.

Constantino stara się pokazać, że efektem ubocznym kolonialnej edukacji jest powstanie postkolonialnej mentalności cechującej się nie tylko nieznaną własnej historii i brakiem świadomości narodowej, ale też biernością, bezradnością i konformizmem, które stanowią przeszkodę w konsolidacji wartości demokratycznych. Szczególną winę za trwanie tego stanu ponoszą lokalne elity, które dla utrzymania swojej uprzywilejowanej pozycji i korzyści materialnych, zgodnie z teorią zależności, wybrały współpracę z kolonizatorami kosztem interesu narodowego¹⁵.

Niemala część współczesnej historiografii filipińskiej to przypisy do Constantino. Echa jego poglądów można znaleźć choćby w popularnej, pisanej przystępnie dla zagranicznego czytelnika, przeglądowej historii kraju przygotowanej przez Luisa H. Francię¹⁶, a nawet w chyba najlepszym wprowadzeniu w problematykę filipińską autorstwa Patricio N. Abinales i Donny J. Amoroso¹⁷. Zdarza się też, że w czasach popularności teorii i studiów postkolonialnych tezy autora *The Miseducation of the Filipino* są wręcz jeszcze radykalniej sformułowane, tak jak to ma miejsce choćby w przypadku *U.S. Imperialism and Revolution in the Philippines* Epifanio San Juana, Jr.¹⁸.

¹⁵ Por. np. R. Constantino, *Neocolonial Identity...*, dz. cyt., s. 216–218 i 256–257.

¹⁶ L.H. Francia, *History of the Philippines: From Indios Bravos to Filipinos*, Abrams, Nowy Jork 2013.

¹⁷ P.N. Abinales, D.J. Amoroso, *State and Society in the Philippines*, Rowman & Littlefield, Nowy Jork 2017.

¹⁸ E. San Juan Jr., *US Imperialism and Revolution in the Philippines*, Springer, Nowy Jork 2007.

„Gdyby ci Amerykanie chociaż byli sukinsynami”

Niebagatelny wpływ Renato Constantino na filipińską historiografię nie oznacza jednak, że wszyscy się z nim zgadzają. Brak zgody niekoniecznie musi od razu oznaczać krytykę jego wyrazistych poglądów. W wielu przypadkach odrębność sprowadza się do niuansowania stanowiska i wskazywania, że obok niewątpliwie negatywnych konsekwencji kolonializmu można znaleźć także pewne jego walory. Nawet Teodoro Agoncillo, którego podobnie jak Constantino uważa się za wpływowego lewicowego historyka, w swoim *History of the Filipino People* pisze:

zgodnie z proklamacją prezydenta McKinleya o »życzliwej asymilacji« Stany Zjednoczone wprowadziły na Filipinach reżim demokratycznego partnerstwa, w którym Filipiny miały być niższymi rangą współpracownikami. Ta polityka, chociaż niewystarczająco satysfakcjonująca z punktu widzenia filipińskiego patrioty, stanowiła zdecydowaną poprawę w stosunku do polityki hiszpańskiej. Kładziono nacisk na powszechną edukację; opiekę zdrowotną i programy socjalne wprowadzono w odległych osadach; przedsiębiorczość, przemysł i handel uzyskały impuls rozwojowy; podstawowe wolności osobiste były szanowane; komunikacja i środki transportu zostały znacznie usprawnione; świadomość polityczna rozwinęła się ewidentnie za sprawą wprowadzenia amerykańskich instytucji i praktyk politycznych. Obok tych pozytywnych konsekwencji amerykańskiej okupacji były też negatywne: ogólna gospodarcza zależność od Stanów Zjednoczonych, częściowa utrata dziedzictwa, trwanie kolonialnej mentalności i wypaczenie wartości¹⁹.

¹⁹ T. Agoncillo, *History of the Filipino People*, C&E Publishing, Inc., wydanie VIII, 2012(1960), s. 384.

Poprzez to ostatnie wymienione zjawisko Agoncillo rozumie przede wszystkim materializm i fascynację amerykańską kulturą masową, prowadzące – jego zdaniem – do kultu gangsterów, promiskuityzmu, zdrady, łapownictwa i korupcji²⁰. Taka przesiąknięta duchem szkoły frankfurckiej krytyczna ewaluacja kultury masowej pozwala wyciągnąć właściwy studiom postkolonialnym wniosek, że absorbcja kultury imperium nie tylko pozbawiła podbite ludy lokalnych tradycji, ale wręcz na dobre wypaczyła ich kulturę w taki sposób, że nawet po uzyskaniu niepodległości kraj skazany jest na chaos, niedorozwój gospodarczy i w gruncie rzeczy zależność od hegemonu. Jeżeli Agoncillo akcentuje, że kultura filipińska jest skażona mentalnością kolonialną cały czas ograniczającą rozwój i budowę prawdziwej demokracji, to jego ocena konsekwencji hiszpańskiej i amerykańskiej dominacji pozostaje krytyczna, nawet jeżeli dostrzega pewne pozytywne aspekty tej drugiej.

To, jak kultura ukształtowana w procesie kolonialnym wpływa na rozwój gospodarczy i ustrój polityczny, stanowi w przypadku Filipin ważne zagadnienie. Zgodnie z proklamacją o życzliwej asymilacji Amerykanie podejmowali działania na rzecz uczynienia z Filipin „wizytówki demokracji”, co uzasadniałoby ich obecność tam w oczach przeciwników aneksji archipelagu. Dlatego polityka filipinizacji prowadziła do zatrudniania rosnącej liczby filipińskich urzędników i oficerów, media miały sporo swobody, a w przeprowadzonych od 1907 roku powszechnych wyborach do Zgromadzenia Filipińskiego, mającego funkcję doradczą dla władz kolonialnych, mogła legalnie brać udział Partia Narodowa (*Partido Nacionalista*), której politycy deklarowali otwarcie, że ich ostatecznym celem jest niepodległość. Właśnie z tej partii wywodził się Manuel Quezon,

²⁰ Tamże, s. 396–397.

pierwszy prezydent, wybrany w 1935 roku, po nadaniu Filipinom wzorowanej na amerykańskiej konstytucji, kiedy stały się one protektorem w zasadzie tylko bez prawa prowadzenia polityki zagranicznej, ale za to z obietnicą pełniej niepodległości po 10 latach. Okres panowania amerykańskiego był też, jak zauważył choćby przywołany Agoncillo, okresem rozwoju infrastrukturalnego i gospodarczej prosperity. Dlatego po odzyskaniu niepodległości Filipiny uchodziły za jeden z bardziej rozwiniętych krajów Azji, do którego przyjeżdżały na studia elity z sąsiednich krajów²¹. Niemniej jednak takie kraje jak Korea Południowa czy Tajwan wkrótce zaczęły się rozwijać jeszcze szybciej. Co więcej, mimo najdłuższych w Azji tradycji demokratycznych, Filipiny osunęły się w dyktaturę, kiedy Ferdinand Marcos wprowadził stan wojenny w 1972 roku, a korupcja, przemoc polityczna i liczne zabójstwa dziennikarzy obnażały – i wciąż obnażają – wątpliwość tamtejszej demokracji. Właśnie w kontekście gospodarczych i politycznych niepowodzeń po odzyskaniu niepodległości odczytywać należy dyskusję dotyczącą tego, do jakiego stopnia kolonializm zaszczerpił w filipińskiej kulturze cechy niesprzyjające samodzielnemu rozwojowi.

Jeżeli Agoncillo i Constantino w koncepcji wypaczonej edukacji winę za niepowodzenia Filipin w okresie niepodległości przypisują kolonizatorom, to inną optykę znaleźć można w pracach Randolfa S. Davida, emerytowanego wykładowcy socjologii, a zarazem jednego z bardziej uznawanych w kraju publicystów, od lat pojawiającego się w prasie i telewizji. Podkreśla on filipińską podmiotowość, pisząc:

nie zamierzam wydawać całościowego osądu na temat naszego kolonialnego dziedzictwa. Nasza kolonialna przeszłość nie jest sama

²¹ Por. R.S. David, dz. cyt., s. 61.

w sobie ułomnością, ale niekoniecznie musi też być atutem. Dużo zależy od tego, co my z nią zrobimy, albo jak my ją dostosujemy do naszych uwarunkowań²².

David sugeruje, że Constantino, prywatnie jego teść, przyjmuje uproszczoną wizję kultury. Powołując się na antropologa F. Landa Jocano, ukazuje, że kolejne warstwy kultury wcale nie zastępują wcześniejszych²³. Dlatego treści kulturowe przyjmowane w okresie kolonialnym, czy to z Hiszpanii czy ze Stanów Zjednoczonych, nie tyle zniszczyły czy zastąpiły filipiński substrat kulturowy, co się z nim zespoliły. Często nie dostrzega się, że pochodzące z zewnątrz elementy kulturowe zostają lokalnie zmodyfikowane i dostosowane do zastanych tradycji. Dobrym przykładem może być katolicyzm, który pod wieloma względami różni się od tego zachodniego i można w nim odnaleźć wiele rodzimych tradycji upodabniających go do innych wierzeń regionu. Tym bardziej, że do wielu miejsc interioru kolonizatorzy niemal w ogóle nie docierali i ich oddziaływanie było ograniczone. Wśród najmniej wyeksponowanych na wpływy imperium grup, choćby wśród zamieszkujących długo niedostępne góry Igorotów, wciąż kultywujących przedkolonialne tradycje animalistyczne, czy wśród Muzułmanów na najbardziej wysuniętej na południu wyspie Mindanao, zachowana w większym stopniu kultura wcale nie przełożyła się na szybszy rozwój gospodarczy czy stabilniejszą sytuację polityczną. Z takich powodów David skłania się do wniosku, że należy przestać traktować kolonialnie wpływy kulturowe jako wytłumaczenie niepowodzeń czasów niepodległości. Przyjmuje on, że kultura nie determinuje rozwoju gospodarczego i sytuacji politycznej, ale raczej umożliwia dostosowanie

²² Tamże, s. 60.

²³ Tamże, s. 158–168.

się do aktualnych wyzwań i problemów strukturalnych. Stanowisko Davida można uznać za wezwanie do bardziej podmiotowego spojrzenia na filipińskie społeczeństwo, ale też za afirmację jego unikalnego dziedzictwa łączącego zróżnicowane tradycje kulturowe. W tym ujęciu współczesna kultura filipińska to nie tyle kultura zwesternizowana, co metyska, heterogeniczna. Trudno temu zaprzeczyć, jeżeli weźmie się pod uwagę, że elity tego kraju rzeczywiście współtworzą *mestizos* tacy jak José Rizal, który – pisząc w języku hiszpańskim dzieła przyszłego filipińskiego kanonu narodowego – utożsamiał się i z tradycjami lokalnymi i z kulturą zachodnią. David stwierdza, że Filipińczycy są świadomi eksploatacji archipelagu przez kolonizatorów, ale jednocześnie mają pozytywny stosunek do Hiszpanii i Stanów Zjednoczonych ze względu na naznaczenie ich zachodnim dziedzictwem, które przyczyniło się do powstania ich wyjątkowej tożsamości. Zdają sobie sprawę, że to imperia kolonialne doprowadziły do powstania kraju, z którym silnie się identyfikują i to dzięki nim są Filipińczykami.

Podobne stanowisko do Davida zajął F. Sionil José, jeden z bardziej poczytnych i tłumaczonych na wiele języków filipińskich pisarzy, który do śmierci w 2022 roku prowadził w Manili słynną księgarnię La Solidaridad. W artykule *The Filipino Intelligentsia* stwierdza, że „przed przybyciem Magellana w 1521 roku nie było takiej struktury, jaką są Filipiny, które znamy obecnie. Wiele wysp rządzonych było przez różnych *datu* i wodzów, którzy często byli ze sobą w stanie wojny”²⁴. José podkreśla, że kolonizatorzy nie tylko przyczynili się do powstania filipińskiej tożsamości, ale też do stopniowego rozwoju edukacji na archipelagu. W Manili Hiszpanie już w 1611 roku założyli Universidad de Santo Tomás,

²⁴ F.S. José, *The Filipino Intelligentsia*, „Index on Censorship” 1988, nr 5, s. 80.

najstarszy wciąż funkcjonujący uniwersytet w Azji. Dlatego filipiński pisarz znacznie bardziej podkreśla zasługi Amerykanów, którzy w krótkim czasie wprowadzili masową edukację oraz stworzyli University of the Philippines wzorowany na najlepszych uczelniach amerykańskich, a do tego wysyłali Filipińczyków jako *pensionados* na amerykańskie uczelnie, gdzie mieli zdobyć potrzebną wiedzę. Dzięki temu w dwóch pierwszych dekadach po wojnie Filipiny były „w znacznie lepszej sytuacji niż inne kraje Azji Południowo-Wschodniej, znacznie wyżej niż Tajwan i Korea Południowa”²⁵. Lewicującym inteligentom zarzuca José, że upatrują źródła niepowodzeń okresu niepodległości w dziedzictwie amerykańskiego kolonializmu, a nie dostrzegają, że właśnie takie kraje zależne od Stanów Zjednoczonych, jak Tajwan i Korea Południowa, mogą się szybko rozwijać. I dochodzi do wniosku, że trudno jest całkowicie potępić amerykańskie dziedzictwo i „zabić amerykańskiego ojca” ponieważ

bilans amerykańskich dokonań nie jest beznadziejny. To był życzliwy kolonializm, ukształtowany przez amerykański liberalizm. Używając słów Prezydenta Quezona, trudno nienawidzić Amerykanów, w sposób w jaki inni nienawidzili swoich kolonialnych panów: „Amerykanie nie byli sukinsynami”²⁶.

²⁵ Tamże, s. 81.

²⁶ Tamże. Warto odnotować, że inną wersję tego samego stwierdzenia odnotowuje R. Kwan Laurel, który omawia Jamsa Fallowsa *Damaged Culture* z „Atlantic Monthly” z 1987 roku. Follows miał w nim napisać: „»Byłoby łatwiej gdyby Amerykanie byli po prostu sukinsynami« F. Sionil José powiedział mi, kiedy spotkałem się z nim po raz pierwszy na początku 1987 roku, rok po upadku Marcosa »Wówczas wykopalibyśmy ich bez żalu i moglibyśmy rozmawiać bez ogródek, tak jak Indonezyjczycy mogą rozmawiać z Holendrami«. Por. R. Kwan Laurel, *Philippine Cultural*

Po takiej refleksji trudno się dziwić, że również w powieściach José można odnaleźć nawet element wdzięczności wobec Amerykanów²⁷.

Więcej niż nostalgia

Nie dla wszystkich jest jednak oczywiste, że to Amerykanie byli tymi życzliwszymi kolonizatorami. Z pasją starał się to udowodnić Nick Joaquin, kolega nie tylko po piórze F. Sionila José. Ten prozaik, ale i autor reportaży politycznych, uchodzi za jednego z ważniejszych pisarzy dwudziestowiecznych na Filipinach, określany jest wręcz jako filar tamtejszej literatury²⁸. Wątki i nawiązania historyczne znaleźć można w wielu opowiadaniach, ale tu skoncentrujemy się na jego wywodzie w eseistycznym *Culture and History*.

Tak jak obrońcy amerykańskiego okresu kolonialnego wskazują na różne przejawy postępu, który dokonał się w tym okresie, tak Joaquin przekonuje, że zapomina się o osiągnięciach kolonizatorów hiszpańskich. Pisarz nie koncentruje się jednak na takich spektakularnych osiągnięciach, jak sprowadzenie pierwszej prasy drukarskiej czy założenie w Manili najstarszego wciąż funkcjonującego uniwersytetu w Azji, ale pokazuje ogromny wpływ chrześcijańskich mnichów na życie codzienne na archipelagu. Idzie jeszcze dalej niż

Disasters. Essays on an Age of Hyper Consumption, Willing Ox Publishing, Pasig City 2010, s. 82–83.

²⁷ Por. M.A. Desales, *Francisco Sionil Jose: A Multicritique On his Select Short Fictions*, „JPAIR Multidisciplinary Research” 2019, nr 37/1, s. 107–121.

²⁸ Por. M.R.B. Arong, *Nick Joaquin's Cándido's apocalypse: Re-imagining the Gothic in a postcolonial Philippines*, „Text Matters: A Journal of Literature, Theory and Culture” 2016, nr 6, s. 114–126.

dostrzegane czasami osiągnięcia infrastrukturalne, takie jak budowa mostów, zapór i systemów irygacyjnych czy sporządzenie pierwszych map regionu i spisanie już w XVI wieku tradycji różnych lokalnych ludów. Wymienia na przykład liczne odmiany roślin, takie jak kawa, melon, ananas czy pomidor, które zostały sprowadzone i spopularyzowane przez mnichów. Stara się udowodnić, że ogromny postęp, który dokonał się w tym okresie, tak został silnie przywołany, że przestał być dostrzegany.

Rewolucja o której mowa może być w pełni doceniona jeżeli wyobrażymy sobie najbardziej typową filipińską scenę: bawół, *carabao*, ciągnący pług. Myślimy, że to jest odwieczny widok, ale tak nie jest. W okresie przed-hiszańskim *carabao* nie był zwierzęciem pociągowym i wykorzystywano tylko jego mięso. Uprawa ziemi, sadzenie, żniwa, wszystko to było wykonywane ręcznie, co musiało prowadzić do mniejszych zbiorów. Mnich sprowadził koło i pług, a następnie zaprzągnął *carabao* i w pług, i w wóz²⁹.

Joaquin przekonuje, że jeżeli zda się sprawę z niezliczonych tego typu pozornie błahych zmian i innowacji, to dostrzeże się fałsz hasła mówiącego, że przez 50 lat amerykańskich rządów osiągnięto większy postęp niż przez 300 lat hiszpańskiego panowania³⁰.

Joaquin nie używa w swoim wywodzie pojęcia prezydentyzm, ale broniąc hiszpańskiego dziedzictwa kolonialnego stara się pokazać, że oceniając tamten okres często nie uwzględnia się wystarczająco kontekstu historycznego. I chociaż na tle współczesnych standardów sytuacja na hiszpańskich Filipinach może nie wyglądać okazale, to jednak jak na owe czasy była postępową. Nawiązując subtelnie

²⁹ N. Joaquin, *Culture and History*, Anvil Publishing, Mandaluyong City 2019, s. 125.

³⁰ Tamże, s. 129.

do osiągnięć szkoły z Salamanki, której przedstawiciele uchodzą za prekursorów idei praw człowieka i dążyli do upodmiotowienia Indian i nadania im godności, pisze:

na Filipinach zarówno mnisi, jak i konkwistadorzy chcieli, jak się zdaje, stworzyć nie Nową Hiszpanię, a niezależną lokalną kulturę chrześcijańską [...] Filip II nie pozwoliły nawet używając tutaj terminu *konkwista*, żeby to słowo nie usprawiedliwiałoby użycia siły wobec tubylców albo nie stanowiło obrazy dla ich uczuć. Bez wątpienia Hiszpanie na Filipinach okazali więcej szacunku dla tubylczych kultur niż, powiedzmy, na Karaibach – szacunku który wyjaśnia przetrwanie naszych starych kultów, dialektów, nazw miejsc i *barangyów*³¹.

W tym kontekście Joaquin zaznacza, że inaczej niż w Ameryce Południowej mnisi nie nauczali powszechnie hiszpańskiego, lecz uczyli się lokalnych języków, które dzięki temu do dzisiaj pozostały żywe. Nawet jeżeli czasami idealizuje on w jakimś stopniu hiszpańskie dziedzictwo, to rzeczywiście można znaleźć na przykład dziewiętnastowieczne relacje z podróży, z których wynika, że wcale nie był to tak zacofany kraj, jak się zwykło sądzić w XX wieku³².

Jeżeli rzeczywiście reżim hiszpański nie być aż tak opresyjny, to należy wyjaśnić dlaczego José Rizal i jego towarzysze z Ruchu Propagandy tak stanowczo go krytykowali. Można wskazywać, że – jak zostało już powiedziane – przesiąknięci ówczesnymi liberalnymi ideami nie tyle chcieli go odrzucić, co zreformować. Ale Joaquin, skądinąd miłośnik twórczości Rizala, do której wielokrotnie nawiązywał w swoich opowiadaniach, przyznaje, że w trwającej ponad trzy stulecia hiszpańskiej hegemonii można wyodrębnić

³¹ Tamże, s. 136.

³² Por. np. V.P. Pilapil, *Nineteenth-century Philippines and the friar-problem*, „The Americas” 1961, nr 18/2, s. 127–148.

różne okresy. Ostatni z nich przypadł z grubsza na XIX wiek, kiedy Hiszpania straciła wpływy w Ameryce Południowej i upadł funkcjonujący przez około 250 lat dochodowy szlak handlowy, którym przez Manilę handlowano z Chinami, co doprowadziło do powstania na Filipinach *haciendas*, olbrzymich plantacji produkujących trzcinę cukrową i tytoń na eksport. To był „okres kolonii w klasycznym negatywnym znaczeniu, kontrolowanej bezpośrednio i opresyjnie przez imperium, a zatem i okres rewolucji przeciwko statusowi kolonii”³³. Zdaniem Joaquina okres ten nie stanowi jednak wystarczającego powodu do odrzucenia całego hiszpańskiego dziedzictwa kolonialnego. Tym bardziej, że autor *Culture and History* zdecydowanie protestuje, kiedy jego wywody sprowadza się jedynie do nostalgii za europejskim dziedzictwem i pokazuje – analogicznie do broniącego amerykańskiego dziedzictwa na archipelagu F. Sionila José – że trzy wieki hiszpańskich i chrześcijańskich wpływów ukształtowały filipińską tożsamość:

Konwersja sprawiła, że jesteśmy tym kim jesteśmy [...] Gdybyśmy po 300 latach pod rządami Hiszpanii nie mieli chrześcijańskiej wiary i kultury to okres ten moglibyśmy zapomnieć jako nieistotną przerwę w naszej historii. Ale jeżeli te lata ukształtowały to, kim jesteśmy obecnie, to nie możemy ich odrzucić, tak jak drzewo nie może się odciąć od korzeni³⁴.

Stanowisko Joaquina wcale nie jest odosobnione, ponieważ podobne poglądy są wyrażane przez licznych Filipińczyków, dla których ważna jest religia katolicka. Osobiście przekonałem się o tym, kiedy w 2023 roku miałem możliwość przeprowadzić wywiad z jednym z wpływowych hierarchów filipińskiego Kościoła

³³ N. Joaquin, dz. cyt., s. 135.

³⁴ Tamże, s. 117–118.

Katolickiego. Mój rozmówca przywołał różne argumenty podnoszone przez Joaquina, choćby o zakładaniu szkół oraz wyciągnięciu wniosków z kolonizacji Ameryki Południowej i nauce lokalnych języków. W tym kontekście wspomniał o Synodzie Manilskim z 1582 roku, na którym konkludowano, że „ludzie wszystkich ras, w tym poganie, mają prawa naturalne, które nie mogą być im arbitralnie zabrane przez papieża czy króla. Wlicza się w to prawo do posiadania własności i prawo do samorządności”³⁵. Ale zwracał też uwagę, że formalnie Filipiny nie podlegały bezpośrednio Hiszpanii, tylko Wicekrólestwu Nowej Hiszpanii ze stolicą w mieście Meksyk. Dlatego część mnichów, ale i przedstawicieli władz cywilnych, pochodziło wcale nie z Europy, lecz ze skolonizowanej Ameryki. W wypowiedzi duchownego, podobnie jak w *Culture and History*, można też wyczuć rezerwę w stosunku do amerykańskiego okresu kolonialnego. Przypomina między innymi, że różnica między dwoma imperiami polegała na tym, iż „Amerykanie podbili Filipiny, gdy funkcjonowały już tam wykształcone elity, Aguinaldo był prezydentem republiki i obowiązywała konstytucja. Tego ludzie nie mogą zapomnieć i wciąż mają to za złe Amerykanom”. W duchu podobnym do lewicującego Agoncillo zwracał też uwagę na gwałtowny rozwój kultury masowej i „skomercjalizowanego człowieka” w tym okresie. Uważa, że Hiszpanie przynajmniej nie zaprzeczają, że stworzyli imperium kolonialne i przyznają się do różnych nadużyć. Ale ostatecznie najważniejsze z dzisiejszego punktu widzenia jest to, że udało im się zjednoczyć mieszkańców archipelagu składającego się z ponad siedmiu tysięcy wysp w jeden naród. W ten sposób jeszcze raz wybrzmiewa przekonanie, że w okresie

³⁵ M. Delimata, *Tradycje i widowiska pasyjne na Filipinach*, Universitas, Kraków 2019, s. 49.

kolonialnym powstała wspólnota narodowa, z którą mieszkańcy poszczególnych wysp silnie się identyfikują.

Podsumowanie: kolonializm na Filipinach i współczesna humanistyka

Z zaprezentowanego przeglądu stanowisk można wyciągnąć wniosek, że stosunek przedstawicieli elit symbolicznych do dawnych kolonizatorów nie jest na Filipinach tak oczywisty, jak mogłoby się wydawać. Stanowiska na temat kolonializmu są zróżnicowane i nie wystarczy, aby je usytuować na osi między pozytywną a krytyczną oceną okresu kolonialnego. Należy wyodrębnić stanowiska wobec hiszpańskiego i amerykańskiego dziedzictwa kolonialnego. Przychylny stosunek do jednego imperium kolonialnego wcale nie oznacza aprobaty działań drugiego. Często nawet w przypadku zdecydowanego odrzucenia całego kolonializmu i tak bardziej akcentuje się odpowiedzialność jednego z dawnych hegemonów. Tak naprawdę zgoda panuje chyba jedynie przy ocenie okupacji japońskiej w okresie II wojny światowej, która nie była przedmiotem analizy w tym rozdziale. Japończycy, podobnie jak w innych krajach Azji Południowo-Wschodniej, działając pod antykolonialnym hasłem „Azja dla Azjatów”, zyskali wsparcie części lokalnych elit już przed wojną i współpracowników w jej trakcie. Jednak opresyjność ich reżimu i eksploatacja ludności były na tyle wielkie, że wyczekiwano powrotu wojsk amerykańskich na archipelag i z perspektywy czasu trudno znaleźć jakąkolwiek pozytywną ocenę japońskiej okupacji.

Jeżeli dyskurs elit symbolicznych określa ramy, w których kształtuje się tożsamość, to w przypadku Filipin zróżnicowanie zreferowanych stanowisk powoduje, że stosunek do kolonialnego dziedzictwa w społeczeństwie wcale nie jest jednoznaczny

i oczywisty. Zapewne rację ma cytowany już wcześniej socjolog Randolph S. David, twierdząc, że wielu Filipińczyków jednocześnie krytykuje niektóre aspekty kolonializmu, związane na przykład z eksploatacją gospodarczą, ale jednocześnie aprobejuje inne, te związane z postępowaniem cywilizacyjnym czy tożsamościotwórczym rozwojem kultury³⁶. W tym kontekście zmuszony jestem poruszyć osobisty wątek, albowiem jakiś czas temu anonimowy recenzent krytycznie ocenił mój projekt, ponieważ staram się „dostrzega[ć] niuanse” i „sugeruj[ę] pewną afirmację dziedzictwa kolonialnego, która jest niedopuszczalna we współczesnej humanistyce”. Rzeczywiście we współczesnej humanistyce istnieją nurty, które *a priori* piętnują okres kolonialny *en block*. Trzeba się jednak zastanowić, czy takie postępowanie, wbrew opinii części elit symbolicznych i zwykłych obywateli Filipin, nie byłoby narzucaniem im tego, co mają myśleć o swoim dziedzictwie. Moim zdaniem rozsądniej jest wsłuchać się w ich głosy. Pozwalają one nie tylko przybliżyć meandry frapującej historii i tożsamości Filipińczyków, ale też mogą przyczynić się do głębszego zrozumienia szerszych procesów społeczno-politycznych.

Bibliografia

- Abinales P.N., Amoroso D.J., *State and Society in the Philippines*, Rowman & Littlefield, Nowy Jork 2017.
- Agoncillo T., *History of the Filipino People*, C&E Publishing, Inc., wydanie VIII, 2012(1960).
- Anderson B., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Fundacja im. Stefana Batorego, Znak, Warszawa–Kraków 1997.

³⁶ Por. R.S. David, dz. cyt., s. 158.

- Arong M.R.B., *Nick Joaquin's Cándido's Apocalypse: Re-imagining the Gothic in a Postcolonial Philippines*, „Text Matters: A Journal of Literature, Theory and Culture” 2016, nr 6, s. 114–126.
- Constantino R., *A History of the Philippines. From the Spanish Colonization to the Second World War*, Monthly Review Press, Nowy Jork–Londyn 1975.
- Constantino R., *Neocolonial Identity and Counter Consciousness. Essays on Cultural Decolonization*, Merlin Press, Londyn 1978.
- Constantino R., *The Miseducation of the Filipino*, „Journal of Contemporary Asia” 1970, 1/1, s. 20–36.
- David R.S., *Understanding Philippine Society, Culture, and Politics*, Anvil Publishing, Mandaluyong City 2017.
- Delimata M., *Tradycje i widowiska pasyjne na Filipinach*, Universitas, Kraków 2019.
- Desales M.A., *Francisco Sionil Jose: A Multicritique On his Select Short Fictions*, „JPAIR Multidisciplinary Research” 2019, nr 37/1, s. 107–121.
- Francia L.H., *History of the Philippines: From Indios Bravos to Filipinos*, Abrams, Nowy Jork 2013.
- Guerrero L.M., *The First Filipino: A Biography of José Rizal*, Anvil Publishing, Pasig 1998.
- Joaquin N., *Culture and History*, Anvil Publishing, Mandaluyong City 2019, s. 117–118.
- José F.S., *The Filipino Intelligentsia*, „Index on Censorship” 1988, nr 5.
- Laurel R.K., *Philippine Cultural Disasters. Essays on an Age of Hyper Consumption*, Willing Ox Publishing, Pasig City.
- Pilapil V.P., *Nineteenth-century Philippines and the friar-problem*, „The Americas” 1961, nr 18/2, s. 134–135.
- Rizal J., *Noli me tangere*, Iskry, Warszawa 1966.
- Roth D.M., *Church Lands in the Agrarian History of the Tagalog Regions*, [w:] A.W. McCoy, E.C. De Jesus (red.), *Philippine Social History: Global Trade and Local Transformations*, Ateneo de Manila University Press – Allen and Unwin, Manila–Sydney 1982.
- San Juan Jr. E., *US Imperialism and Revolution in the Philippines*, Springer, Nowy Jork 2007.

Szacki J., *O narodzie i nacjonalizmie*, „Znak” 1997, nr 3/502, s. 4–31.

Wasitowa Z., *Od tłumaczki*, [w:] J. Rizal, *Noli me tangere*, Iskry, Warszawa 1966.

Dilemmas of postcolonial identities. Contemporary Philippines towards the Spanish and American heritage

Abstract

The purpose of the chapter is to discuss various positions on colonialism present in the contemporary public discourse in the Philippines, which may be an inspiration for building the identity of the citizens of this country. The chapter is not intended to be a detailed study of the views of one or two intellectuals but rather a panoramic survey of diverse and sometimes conflicting positions. It aims to understand the central dilemmas of Philippine identity and, simultaneously, to provide basic knowledge of this country's key events and historical processes. The area of research includes the opinions and thoughts on colonialism of influential Filipino researchers, recognized journalists and writers, and other representatives of symbolic elites.

Michał Dahl

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Joanna Marszałek-Kawa

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Polityka zagraniczna Filipin wobec Indo-Pacyfiku¹

Jedną z cech charakterystycznych dla stosunków międzynarodowych jako dyscypliny naukowej jest ich dynamika, uniemożliwiająca analizowanie określonych koncepcji teoretycznych w oderwaniu od praktyki politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturowej. Przyglądając się przemianom zachodzącym na arenie globalnej w okresie najnowszym, po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i załamaniu się dwubiegunowego porządku świata, szczególną uwagę zwraca postępująca ewolucja systemu międzynarodowego i jego przekształcanie z tzw. „momentu jednobiegunowego”, związanego z wyraźną dominacją Stanów Zjednoczonych Ameryki jako jedyne supermocarstwa, w system wielobiegunowy, zdominowany przez strategiczną rywalizację chińsko-amerykańską, prowadzoną na wielu obszarach i zauważalną w wielu regionach świata. Z punktu widzenia interesów

¹ Rozszerzona wersja rozdziału, w wersji anglojęzycznej, zatytułowana „The Philippines’ Strategy Towards the Indo-Pacific Region”, ukazała się w monografii „Stosunki międzynarodowe w regionie Indo-Pacyfiku: strategie państw i instytucje regionalne” (red. Joanna Marszałek-Kawa, Roberto Rabel, Jakub Zajączkowski, Toruń 2024).

chińskich i amerykańskich kluczowym obszarem geopolitycznym, na którym rozgrywa się współczesna rywalizacja mocarstw, jest region Indo-Pacyfiku, do niedawna okreśłany przede wszystkim mianem Azji i Pacyfiku.

„Indo-Pacyfik” jest konstruktem cieszącym się rosnącą popularnością w analizach strategicznych i geopolitycznych. Pojęcia „Indo-Pacyfik” pierwotnie używano w biologii i zoologii dla określenia jednorodnego pod względem biogeograficznym obszaru w basenie Oceanu Indyjskiego i zachodniej części Oceanu Spokojnego, ale zostało one zaadoptowane do określenia kluczowego dla handlu światowego obszaru, który istotny jest ze względu na dynamikę interakcji zachodzących między Stanami Zjednoczonymi, Chinami oraz ich sojusznikami. Można powiedzieć, że nieużywana przez władze Chińskiej Republiki Ludowej kategoria „Indo-Pacyfiku”² jest popularyzowana głównie przez analityków i polityków związanych ze Stanami Zjednoczonymi oraz ich sojusznikami, a także wywodzącymi się z państw w większym lub mniejszym stopniu zaniepokojonych wzrostem potencjału strategicznego Chin³.

² Według władz Chin, ale i np. Rosji, promowany przez USA Indo-Pacyfik nie może być koncepcją uniwersalną, ponieważ w praktyce służy Stanom Zjednoczonym do powstrzymywania ich głównych rywali geopolitycznych. I. Denisov, O. Paramonov, E. Arapova, I. Safranchuk, *Russia, China, and the concept of Indo-Pacific*, „Journal of Eurasian Studies” 2021, 12(1), s. 73.

³ F. Heiduk, G. Wacker, *From Asia-Pacific to Indo-Pacific: Significance, Implementation and Challenges*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Research Paper” 2020, 9, s. 7, https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2020RP09_IndoPacific.pdf (data dostępu: 17.01.2024). Szerzej na temat kierunków i charakterystyki polityki zagranicznej współczesnych Chin zob. J. Marszałek-Kawa (red.), *Globalna polityka Chin. Czynniki i perspektywy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń

Kształt stosunków międzynarodowych w obszarze Indo-Pacyfiku zależy nie tylko od działań Stanów Zjednoczonych i Chin, ale także od trzech państw (Australia, Indie i Japonia), które wraz z USA z współpracują w ramach Czterostronnego Dialogu Bezpieczeństwa (*Quadrilateral Security Dialogue*, Quad)⁴. Pewną rolę należy w tym kontekście przypisać także państwom leżącym w regionie Azji Południowo-Wschodniej. Choć teza o znaczącym potencjale geopolitycznym Azji Południowo-Wschodniej jako regionu Indo-Pacyfiku (lub Azji i Pacyfiku, w zależności od stosowanej terminologii) nie budzi kontrowersji⁵, działania poszczególnych państw wchodzących w skład tego regionu stosunkowo rzadko są poddawane analizie. Z drugiej strony państwa regionu zrzeszone w ASEAN nie wykazywały się znaczną aktywnością na rzecz wypracowania stanowiska wobec forsowanej przez Stany Zjednoczone koncepcji Indo-Pacyfiku. Za wyjątek można w tym kontekście uznać Indonezję, która odegrała znaczącą rolę w procesie

2014; J. Marszałek-Kawa, T. Dmochowski (red.), *Rozważania o kierunkach współczesnej polityki Chin*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.

⁴ Współpraca w nieformalnym formacie Quad została zainaugurowana w 2007 roku. Podczas prezydentury Donalda Trumpa (w 2017 roku) doszło do jej intensyfikacji, a Quad zaczął być wykorzystywany jako narzędzie do prowadzenia rywalizacji z Chinami. Pierwszy szczyt formatu, z udziałem przywódców USA, Indii, Japonii i Australii miał miejsce 12 marca 2021 roku. *The Quad: An emerging multilateral security framework of democracies in the Indo-Pacific region*, European Parliament Think Tank 2021, https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI%282021%29690513 (data dostępu: 17.01.2024).

⁵ Szerzej na temat znaczenia geopolitycznego Azji Południowo-Wschodniej zob. A. Szpak, M. Dahl, *Państwa członkowskie ASEAN w stosunkach międzynarodowych*, [w:] A. Szpak, M. Dahl (red.), *Wprowadzenie do polityki zagranicznej państw członkowskich ASEAN*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2021, s. 7–17.

wypracowania dokumentu zatytułowanego *ASEAN Outlook on the Indo-Pacific*, przyjętego jako stanowisko całej organizacji na szczycie w 2019 roku⁶. Główną przyczyną zróżnicowanego i często mało entuzjastycznego podejścia poszczególnych państw Azji Południowo-Wschodniej do projektu Indo-Pacyfiku jest obawa przed pogorszeniem relacji z Chinami i chęć dalszego balansowania w relacjach między rywalizującymi mocarstwami.

Celem niniejszego rozdziału jest zaprezentowanie, w jaki sposób Filipiny, jedno z państw Azji Południowo-Wschodniej, realizują strategię wobec Indo-Pacyfiku. Można wskazać na szereg powodów, dla których analiza zarysowanego wyżej tematu akurat na przykładzie Filipin jawi się jako zasługujące na uwagę przedsięwzięcie badawcze. Wśród najważniejszych przyczyn należy wymienić: istotne znaczenie Filipin w ASEAN (m.in. z uwagi na liczbę ludności przekraczającą 110 mln oraz dynamikę rozwoju gospodarczego)⁷, geopolityczne położenie państwa i jego rola w międzynarodowym systemie bezpieczeństwa (zaangażowanie w spory na Morzu Południowochińskim i zwalczanie terroryzmu)⁸ oraz – co szczególnie istotne w kontekście prowadzonych rozważań – historycznie

⁶ 34. szczyt ASEAN, podczas którego przyjęto *ASEAN Outlook...*, odbył się w dn. 22–23 lipca 2019 roku w Bangkoku. Szerzej na temat działań dyplomacji indonezyjskiej w kwestii projektu Indo-Pacyfiku zob. D.F. Anwar, *Indonesia and the ASEAN outlook on the Indo-Pacific*, „International Affairs” 2020, 96(1), s. 111–129.

⁷ Szerzej na temat potencjału geostrategicznego Filipin zob. M. Dahl, *Polityka zagraniczna Filipin*, [w:] A. Szpak, M. Dahl (red.), *Wprowadzenie do polityki zagranicznej państw członkowskich ASEAN*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2021, s. 102–114.

⁸ Szerzej na temat wyzwań wewnętrznych i międzynarodowych z zakresu bezpieczeństwa w kontekście Filipin zob. D. Wnukowski, *Rosnące znaczenie Filipin w Azji Południowo-Wschodniej – wnioski dla Polski*, „Biuletyn PISM” 2018, 73(1646).

ukształtowane związki Filipin ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki. Analiza przypadku Filipin umożliwia zarazem w ogólniejszej perspektywie wyciągnięcie wniosków dotyczących sposobu, w jaki państwa o znaczącym położeniu geostrategicznym, ale ograniczonej sile militarnej i gospodarczej, funkcjonują na arenie międzynarodowej.

Głównymi metodami badawczymi, których zastosowanie umożliwiło realizację sformułowanego wyżej celu badawczego, były analiza treści strategii i manifestów politycznych oraz analiza danych zastanych. Przeanalizowano akty prawne, strategie przyjęte przez organy państwowe i organizacje międzynarodowe, stanowiska polityczne publikowane w mediach oraz raporty badawcze. W celu jak najpełniejszej charakterystyki sposobu realizowania przez Filipiny strategii wobec Indo-Pacyfiku wyodrębniono kilka problemów, które omówiono w ramach kolejnych podrozdziałów. Problemy te dotyczą zasadniczo percepcji idei Indo-Pacyfiku oraz miejsca, jakie zajmują w tym obszarze Filipiny, a także polityki zagranicznej Filipin wobec głównych aktorów regionalnych, ze szczególnym uwzględnieniem USA i Chin.

Indo-Pacyfik a Filipiny

Jak już zasygnalizowano, Indo-Pacyfik jako konstrukt geograficzny istniał od dawna, jednakże jako koncepcja polityczna i strategiczna upowszechnił się począwszy od drugiej dekady XXI wieku, stopniowo krystalizując się w dokumentach i wypowiedziach kluczowych polityków japońskich, amerykańskich, australijskich i indyjskich⁹. Znaczącą rolę w wypracowaniu koncepcji Indo-Pacyfiku

⁹ Szerzej na temat najważniejszych wydarzeń w procesie rozwoju Indo-Pacyfiku jako koncepcji politycznej i strategicznej zob. F. Heiduk, G. Wacker, dz. cyt., s. 12.

odegrały dwie administracje amerykańskie – Baracka Obamy i Donalda Trumpa. Choć obaj prezydenci wielokrotnie podkreślali znaczenie Indo-Pacyfiku dla amerykańskiej polityki zagranicznej, retoryka Donalda Trumpa w tym zakresie znacząco wychodziła poza ramy zarysowanego przez administrację Obamy zwrotu w kierunku Azji (*pivot to Asia*), wprost uznając region za „główną arenę polityki zagranicznej i gospodarczej w kontaktach z Chinami”¹⁰. To właśnie za rządów Donalda Trumpa, podczas jego pierwszej podróży do Azji, podkreślone zostało znaczenie „wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku”¹¹, które stało się podstawą amerykańskiego planowania strategicznego. Jak zauważyli He Kai i Li Mingjiang, w najważniejszych amerykańskich dokumentach z zakresu polityki zagranicznej i bezpieczeństwa opublikowanych po 2017 roku określenie „Indo-Pacific” zaczęło występować częściej niż stosowane wcześniej określenie „Asia-Pacific”¹². Za symboliczne i znaczące

¹⁰ Tamże, s. 11. Tłumaczenia wszystkich cytatów na potrzeby rozdziału zostały wykonane przez autorów.

¹¹ Pierwsza podróż prezydenta Trumpa do Azji rozpoczęła się 3 listopada 2017 roku i trwała 12 dni. Podczas podróży amerykański przywódca odwiedził pięć państw: Japonię, Koreę Południową, Chiny, Wietnam i Filipiny. Inicjatywa Trumpa miała służyć spełnieniu trzech celów z zakresu polityki zagranicznej: „(1) wzmocnieniu podejmowanych przez USA wysiłków na rzecz powstrzymania i odizolowania Korei Północnej oraz jej rosnącego zagrożenia nuklearnego; (2) położeniu fundamentów pod nowe dwustronne relacje handlowe, które zmniejszą deficyt handlowy USA; oraz (3) wdrożeniu wizji administracji dotyczącej wolnego i otwartego regionu Indo-Pacyfiku”. R.G. Almond, *The Policy Significance of Trump's Asia Tour*, *The Diplomat* 2017, <https://thediplomat.com/2017/11/the-policy-significance-of-trumps-asia-tour/> (data dostępu: 17.01.2024).

¹² He Kai, Li Mingjiang, *Understanding the dynamics of the Indo-Pacific: US–China strategic competition, regional actors, and beyond*, „International Affairs” 2020, 96(1), s. 1.

wydarzenie należy również uznać przemianowanie United States Pacific Command (USPACOM) w United States Indo-Pacific Command (USINDOPACOM) dokonane 30 maja 2018 roku.

Wielu interesujących wniosków na temat postrzegania przez USA roli Azji Południowo-Wschodniej, w tym Filipin, w realizowanej przez mocarstwo koncepcji Indo-Pacyfiku, dostarcza lektura *U.S. Strategic Framework for the Indo-Pacific*. Na kartach dokumentu przyjętego w 2018 roku i odtajnionego trzy lata później zawarto kluczowe założenia polityki wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku (Free and Open Indo-Pacific). Choć *Strategic Framework...* głównie odwołuje się do państw takich jak Australia, Chiny, Indie, Japonia, Korea Północna oraz Południowa, co związane jest ze sformułowanymi na początku wyzwaniem dla bezpieczeństwa narodowego i głównymi celami Stanów Zjednoczonych w regionie, w omawianej strategii raz wspomniano również o Filipinach. W części 'Alliances & Partnerships' sformułowano następujący cel: „ożywienie sojuszy z Filipinami i Tajlandią na rzecz wzmocnienia ich roli w utrzymywaniu porządku regionalnego opartego na zasadach”. Jako środki służące realizacji tak określonego postulatu wskazano: „zachowanie i w miarę możliwości rozszerzenie zakresu zagranicznej pomocy rozwojowej i zaangażowania w obronę, w tym dostęp [np. do baz wojskowych, przyp. MD, JMK], ćwiczenia i szkolenia oraz interoperacyjność”¹³. Filipiny i Tajlandia były jedynymi państwami Azji Południowo-Wschodniej wymienionymi we wskazanej części, co jednak nie zmienia faktu, że nie znalazły się w gronie sojuszników takich jak Australia, Indie i Japonia, wobec których Waszyngton postulował uzgadnianie strategii na rzecz Indo-Pacyfiku

¹³ *U.S. Strategic Framework for the Indo-Pacific*, The White House 2021, s. 4, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2021/01/IPS-Final-Declass.pdf> (data dostępu: 21.01.2024).

i od których działania uzależniono powodzenie strategii. Z pewnością wpływ na taki stan rzeczy miała dokonana przez autorów dokumentu ocena sojuszy – filipińsko-amerykańskiego i tajlandzko-amerykańskiego, jako wymagających ‘ożywienia’ (*reinvigorating*). Z drugiej strony, zaproponowane działania mają na tyle ogólny charakter, że trudno oczekiwać, aby mogły realnie przyczynić się do awansu któregośkolwiek z dwóch wymienionych podmiotów do grona kluczowych dla powodzenia strategii Indo-Pacyfiku sojuszników USA.

W *Strategic Framework for the Indo-Pacific* o Filipinach wprost wspomina się tylko raz, ale uwagi dotyczące tego państwa można odnaleźć także w części odnoszącej się do Azji Południowo-Wschodniej i ASEAN. Lektura dokumentu prowadzi do wniosku, że dyplomacji amerykańskiej zależy na wzmocnieniu ASEAN i zacieśnieniu współpracy między państwami tworzącymi organizację, m.in. w zakresie gospodarki, społeczeństwa obywatelskiego i bezpieczeństwa, w tym wypracowania zdolności państw do zwalczania zagrożeń terrorystycznych¹⁴. Autorzy omawianego dokumentu podkreślili potrzebę „promowania i wzmacniania kluczowej roli Azji Południowo-Wschodniej i ASEAN w architekturze bezpieczeństwa regionu oraz zachęcania do mówienia jednym głosem w kluczowych kwestiach”, a także „podkreślenia centralnej pozycji ASEAN jako kluczowego elementu strategii wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku”¹⁵. W liczącym 10 stron dokumencie zabrakło jednak wskazania konkretnych działań, które mogłyby przyczynić się do realizacji wskazanych celów. Jest to o tyle istotne, że autorzy raportu poświęcają sporo miejsca zagadnieniom takim jak jedność i konsensus w ramach ASEAN. Jak słusznie zauważył Sebastian

¹⁴ Tamże, s. 3 (data dostępu: 21.01.2024).

¹⁵ Tamże, s. 9 (data dostępu: 21.01.2024).

Strangio, są one w praktyce trudne do osiągnięcia, chociażby z uwagi na zróżnicowanie interesów dziesięciu państw członkowskich ASEAN, w tym przede wszystkim w obliczu możliwości intensyfikacji współpracy gospodarczej z Chinami¹⁶. Rozdźwięk między planami a rzeczywistością jest dobrze widoczny właśnie w opisie polityki gospodarczej wobec Azji Południowo-Wschodniej i wysp Pacyfiku, realizowanej w ramach strategii Indo-Pacyfiku, bowiem za cel uznano „procedowanie umów handlowych uwzględniających standardy handlowe i inwestycyjne określone przez Stany Zjednoczone i zmniejszających zależność gospodarczą regionu od Chin”¹⁷. Abstrahując od środków implementacyjnych wymienionych przez autorów dokumentu, mających zresztą charakter ogólny i trudno mierzalny, postulaty sformułowane w *U.S. Strategic Framework...* zdają się nie uwzględniać specyfiki regionu. Trudno zatem nie zgodzić się z opinią Strangio, który skonkludował swoją analizę słowami „polityka USA wobec Azji Południowo-Wschodniej pozostaje zależna od polityki Waszyngtonu względem Chin”¹⁸.

Skupiając się na postrzeganiu przez Stany Zjednoczone Filipin w kontekście realizowanej koncepcji Indo-Pacyfiku warto zapoznać się z dwiema publikacjami przygotowanymi przez amerykański Departament Stanu i Departament Obrony. Choć oba dokumenty ukazały się w 2019 roku, jako pierwszy opublikowano *The Department of Defense Indo-Pacific Strategy Report*, zatytułowany *Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region*. Na 56 stronach omawianego dokumentu wiele uwagi poświęcono

¹⁶ S. Strangio, *What Does the US Indo-Pacific Framework Say About Southeast Asia?*, The Diplomat 2021, <https://thediplomat.com/2021/01/what-does-the-us-indo-pacific-framework-say-about-southeast-asia/> (data dostępu: 21.01.2024).

¹⁷ *U.S. Strategic...*, dz. cyt., s. 9–10 (data dostępu: 21.01.2024).

¹⁸ S. Strangio, dz. cyt., (data dostępu: 21.01.2024).

właśnie Filipinom. Świadczy o tym choćby fakt, że liczba bezpośrednich nawiązań do Filipin (38) przewyższała odwołania do któregośkolwiek z państw Azji Południowo-Wschodniej (poza Filipina-
mi najczęściej pisano o Malezji – 27 razy) czy nawet Australii (35), choć była mniejsza niż w przypadku odniesień do Indii (42), Japonii (60) i Chin (103), którym poświęcono najwięcej uwagi¹⁹. Wśród najważniejszych kwestii podnoszonych w raporcie w kontekście Filipin można wyróżnić:

- podkreślenie znaczenia gospodarki filipińskiej – jednej z najszybciej rozwijających się na świecie (obok birmańskiej, kambodżańskiej, indyjskiej, laotańskiej i nepalskiej) – w tworzeniu światowego PKB (s. 2);
- wskazanie na znaczenie podpisanego w 1951 roku amerykańsko-filipińskiego traktatu o wzajemnej obronie w budowę stabilizacji regionalnej (s. 3);
- uznanie dla postępów poczynionych przez Indonezję, Malezję i Filipiny w zakresie zapewnienia wolności prasy, wolnych wyborów i cywilnej kontroli nad armią (s. 14);
- podkreślenie roli państw, które „rutynowo przyjmują siły USA na mniejszą skalę” – Australii, Filipin, Singapuru i Wielkiej Brytanii (za pośrednictwem wyspy Diego Garcia) – we wsparciu amerykańskiego potencjału militarnego w regionie Indo-Pacyfiku (s. 19);
- wskazanie Filipin w gronie pięciu państw – obok Japonii, Korei Południowej, Australii i Tajlandii, z którymi sojusze w momen-

¹⁹ *The Department of Defense Indo-Pacific Strategy Report: Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region*, U.S. Department of Defense 2019, <https://media.defense.gov/2019/Jul/01/2002152311/-1/-1/1/DEPARTMENT-OF-DEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF> (data dostępu: 23.01.2024).

cie publikacji raportu zostały uznane za ‘zacieśnione’ (*strengthened*), i które to sojusze określono jako „niezbędne dla pokoju i bezpieczeństwa w regionie” (s. 21);

- wskazanie na potrzebę współpracy między Australią a Filipinami w dziedzinie wypracowywania zdolności zwalczania terroryzmu (s. 26) oraz Malezją a Filipinami na rzecz walki z ekstremistami (s. 39);
- podkreślenie zaangażowania USA w modernizację filipińskich sił zbrojnych i konieczności dalszego organizowania wspólnych przedsięwzięć na rzecz „utrzymywania wystarczającego poziomu interoperacyjności, umożliwiającego reagowanie w sytuacjach kryzysowych” (w 2019 roku było to 280 projektów) oraz wzmacniania potencjału antyterrorystycznego (s. 28);
- wskazanie, iż Morze Południowochińskie jest częścią Pacyfiku, dlatego ewentualny atak zbrojny na jednostki filipińskie znajdujące się na tym akwenie doprowadzi do odpowiedzi Stanów Zjednoczonych w ramach postanowień traktatu o wzajemnej obronie (s. 29);
- uznanie dla inicjatyw podejmowanych przez państwa Azji Południowo-Wschodniej w zakresie zacieśniania współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa, na co dowodem jest m.in. współpraca w trójkącie Indonezja-Malezja-Filipiny (s. 49).

W drugim ze wspomnianych źródeł – *A Free and Open Indo-Pacific: Advancing a Shared Vision* – również wiele miejsca poświęcono Filipinom, choć wzmianek o tym sojuszniku USA na 30 stronach dokumentu (12) było mniej niż np. o Tajlandii (18), Wietnamie (29) czy Japonii (43)²⁰. Stosunkowo niewielką liczbę odwołań

²⁰ *A Free and Open Indo-Pacific: Advancing a Shared Vision*, U.S. Department of State 2019, <https://www.state.gov/a-free-and-open-indo-pacific-advancing-a-shared-vision/> (data dostępu: 23.01.2024). Co ciekawe,

do Chin (12) można tłumaczyć celami raportu, którego głównym założeniem była prezentacja sposobu, w jaki Stany Zjednoczone współpracują z sojusznikami w zakresie wdrażania wspólnej strategii wobec Indo-Pacyfiku. Dokument miał zatem służyć zarysowaniu określonej wizji Indo-Pacyfiku i działań, jakie mogą w jego ramach podejmować Stany Zjednoczone wraz z sojusznikami, przy czym zaprezentowane inicjatywy wprost nie odnosiły się do balansowania wpływów chińskich w regionie²¹. Wśród najważniejszych postanowień dotyczących Filipin wyróżnić należy m.in.:

- podobnie jak w raporcie Departamentu Obrony Filipiny zestawiono z Australią, Japonią, Koreą Południową i Tajlandią, podkreślając wspólnotę wartości między tymi państwami a USA oraz siłę sojuszy, które „pomogły utrzymać pokój i bezpieczeństwo przez pokolenia” (s. 6);
- wskazano na znaczenie współpracy amerykańsko-filipińskiej w zakresie bezpieczeństwa, realizowanej m.in. za pomocą za-

o Malezji, występującej wielokrotnie w raporcie Departamentu Obrony, wspomniano zaledwie raz, w kontekście wsparcia USA dla reform w tym kraju (s. 10).

²¹ Należy jednak podkreślić, że w dokumencie zastosowano silnie nacechowany emocjonalnie język do scharakteryzowania polityki Chińskiej Republiki Ludowej, nie tylko w odniesieniu do Indo-Pacyfiku. Przykładem takiego języka, zaskakującego ze względu na fakt, iż tego typu sformułowania częściej spotykane są w wystąpieniach polityków aniżeli raportach publikowanych przez resorty rządowe, jest następujący fragment: „Chińska Republika Ludowa (ChRL) stosuje represje w kraju i za granicą. Pekin nie toleruje sprzeciwu, agresywnie kontroluje media i społeczeństwo obywatelskie oraz brutalnie tłumi mniejszości etniczne i religijne. Takie praktyki, które Pekin eksportuje do innych krajów poprzez swoje wpływy polityczne i gospodarcze, podważają warunki, które od dziesięcioleci promują stabilność i dobrobyt w regionie Indo-Pacyfiku”. *A Free and Open...*, dz. cyt., s. 21 (data dostępu: 23.01.2024).

angażowania USA we wdrażanie projektu infrastrukturalnego „Build, Build, Build” (s. 10);

- poinformowano o zakresie działań w ramach rozwoju stosunków handlowych i likwidacji barier rynkowych w regionie Indo-Pacyfiku, m.in. dzięki inicjatywom United States Agency for International Development (USAID), zaangażowanej np. w Birnie, Mongolii i na Filipinach (s. 13). Organizacja wsparła również projekty z zakresu ochrony środowiska w Kambodży, Indonezji i na Filipinach (s. 24);
- podkreślono gotowość USA do wsparcia bezpieczeństwa morskigo w regionie, realizowaną m.in. poprzez organizowanie *joint sail*, takich jak np. wspólne przepłynięcie przez Morze Południowochińskie jednostek należących do marynarki wojennej Indii, Japonii, Filipin i USA (s. 23).

Z analizy trzech omówionych dokumentów wynika, że choć Filipiny zostały wymienione przez ich autorów w gronie najważniejszych sojuszników Waszyngtonu w regionie Indo-Pacyfiku, nie znalazło to odzwierciedlenia w przyjętych regulacjach, uwzględniających rolę Manili w procesie tworzenia strategii wobec regionu. Trudno oprzeć się wrażeniu, że Filipiny zostały potraktowane jako beneficjent promowanego przez USA konstruktu, a nie jeden z jego głównych architektów. Najważniejszym obszarem współpracy z Filipinami, na którym skoncentrowali się autorzy dokumentów, było bezpieczeństwo, na co wyraźnie wskazuje treść strategii opublikowanych przez Departament Stanu i Departament Obrony. Znamienna jest również znacznie większa liczba odwołań do Filipin występujących w pierwszym z omawianych dokumentów przygotowanym przez Departament Obrony oraz niewielka liczba projektów pozamilitarnych wspomniana w *A Free and Open Indo-Pacific*. Pozwala ona na wyciągnięcie wniosku, iż w obszarze szeroko rozumianego bezpieczeństwa (w tym np. problem

obecności amerykańskich żołnierzy na terytorium Filipin, organizacji wspólnych manewrów wojskowych, zapewnienia swobody żeglugi na Morzu Południowochińskim czy zwalczania ugrupowań separatystycznych i walki z terroryzmem) Stany Zjednoczone traktują Filipiny jako partnera, jednakże w kwestiach natury politycznej i gospodarczej preferują współpracę za pośrednictwem instytucji ASEAN. Takie podejście w praktyce uniemożliwia dołączenie Filipin do Australii, Indii, Japonii i Korei Południowej i uznanie ich za kluczowego sojusznika USA w zakresie wdrażania strategii na rzecz Indo-Pacyfiku, zarówno w ujęciu krótko-, jak i długoterminowym.

Pytanie o to, czy Filipiny chciałyby być traktowane jako najważniejszy sojusznik Waszyngtonu i podmiot współtworzący Indo-Pacyfik wydaje się zasadne, a odpowiedź na nie wcale nie jest oczywista. Analiza trzech istotnych i aktualnych dokumentów w zakresie filipińskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa – *National Security Policy 2017–2022* (kwiecień 2017), będącej jego operacjonalizacją *National Security Strategy* (kwiecień 2018) oraz *National Defense Strategy 2018–2022* (listopad 2018) – pozwala zauważyć, że autorzy strategii nie odwoływali się do koncepcji Indo-Pacyfiku, stosując wyłącznie formę „Asia-Pacific” (lub „Asia Pacific”) do opisu działań dotyczących regionu, którego częścią są Filipiny²². Konstrukct Indo-Pacyfiku został jedynie raz przywołany w dokumencie

²² Por. odpowiednio: *National Security Policy 2017–2022*, Information Technology Management Service, Philippine National Police 2017, <https://itms.pnp.gov.ph/main/storage/2020/06/NSP-2017-2022.pdf> (data dostępu: 24.01.2024); *National Security Strategy*, Official Gazette of the Republic of the Philippines 2018, <https://www.officialgazette.gov.ph/downloads/2018/08aug/20180802-national-security-strategy.pdf> (data dostępu: 24.01.2024); *National Defense Strategy 2018–2022*, Department of National Defense, Republic of the Philippines 2018, <https://www.dnd.gov>.

National Security Strategy, w którym znalazła się informacja o sformułowaniu przez stronę amerykańską omówionej już wizji wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku²³. Należy jednak wziąć pod uwagę, że wszystkie przywołane dokumenty zostały opracowane w okresie prezydentury Rodriga Duterte, który ochłodził stosunki ze Stanami Zjednoczonymi bardziej niż którykolwiek z wcześniejszych prezydentów Republiki Filipin.

Brak wzmianki o Indo-Pacyfiku w najważniejszych filipińskich dokumentach strategicznych z zakresu bezpieczeństwa nie wydaje się zabiegiem przypadkowym i nie czyni z Filipin wyjątku w gronie państw członkowskich ASEAN. Warto zauważyć, że mimo przyjęcia w 2019 roku *ASEAN Outlook on the Indo-Pacific* w jednym z kolejnych wspólnych dokumentów – *ASEAN Regional Forum Annual Security Outlook 2020* – o Indo-Pacyfiku wspomniano w kontekście Australii, Indii, Japonii, Nowej Zelandii, Sri Lanki i USA,

ph/FilesUploaded/Ckeditor/file/NDS_7_August_2019.pdf (data dostępu: 24.01.2024).

W toku prac nad rozdziałem korzystano z dokumentów przyjętych podczas prezydentury Rodriga Duterte (2016–2022). Już po przekazaniu rozdziału do prac wydawniczych opublikowano *National Security Policy* na lata 2023–2028. Choć dokument nie był przedmiotem pogłębionej analizy prowadzonej na potrzeby rozdziału, w kontekście prowadzonego wywodu warto dodać, że jego twórcy jednokrotnie bezpośrednio odwołali się do koncepcji Indo-Pacyfiku, wskazując, że „Filipiny uznają, że centralizm ASEAN [ASEAN Centrality, przyp. MD i JMK], jako regionalna norma w regionie Azji i Pacyfiku oraz w szerszym regionie Indo-Pacyfiku, ma ogromne znaczenie w zarządzaniu regionalnymi kwestiami bezpieczeństwa”. *National Security Policy 2023–2028*, National Security Council of the Republic of the Philippines 2023, https://nsc.gov.ph/images/NSS_NSP/National_Security_Policy_2023_2028.pdf (data dostępu: 24.01.2024).

²³ *National Security Strategy*, dz. cyt., s. 64 (data dostępu: 24.01.2024).

podczas gdy państwa członkowskie ASEAN posługiwały się określeniem „Asia-Pacific”²⁴. Część państw regionu odnotowała przyjęcie w 2019 roku *ASEAN Outlook...*, jednak tylko w rozdziale dotyczącym Laosu pojawiła się wzmianka wprost odnosząca się do regionu jako rzeczywistego, a nie abstrakcyjnego konstruktu²⁵. Jedynie, incydentalnie zresztą, nawiązanie do Indo-Pacyfiku niezwiązane z przyjętym przez wszystkie państwa członkowskie dokumentem, wystąpiło w części analizy dotyczącej Tajlandii, gdzie wprost uznano, iż „[...] bezpieczeństwo morskie i współpraca morska nabrały większego znaczenia dla Azji Południowo-Wschodniej i Indo-Pacyfiku”²⁶. Wobec swoistej dychotomii terminologicznej zauważalnej w *ASEAN Regional Forum...* interesująca wydaje się postawa decydentów wietnamskich, którzy przyjęli, że w poświęconej Wietnamowi części publikacji nie znajdzie się ani odwołanie do Indo-Pacyfiku, ani Azji-Pacyfiku²⁷.

Przyczyn niechęci polityków reprezentujących państwa członkowskie ASEAN do zaadoptowania promowanego przez Stany Zjednoczone konstruktu należy upatrywać m.in. w wieloznaczności koncepcji. Zdaniem Hoang Thi Ha przywodzi ona na myśl toczące się w latach 90. ubiegłego wieku dyskusje na temat zasadności

²⁴ Co interesujące, formę ‘Asia-Pacific’ zastosowano też w częściach dokumentu dotyczących Kanady i Korei Południowej. *ASEAN Regional Forum Annual Security Outlook 2020*, ASEAN Regional Forum 2020, <https://aseanregionalforum.asean.org/wp-content/uploads/2020/10/ARF-Annual-Security-Outlook-21.10.pdf> (data dostępu: 24.01.2024).

²⁵ „[...] *Outlook* wyposaży ASEAN we wspólne podejście do zaangażowania i współpracy w szerszym regionie Indo-Pacyfiku w oparciu o zasady i obszary współpracy nakreślone w dokumencie”. Tamże, s. 144 (data dostępu: 24.01.2024).

²⁶ Tamże, s. 261 (data dostępu: 24.01.2024).

²⁷ Tamże, s. 305–313 (data dostępu: 24.01.2024).

używania terminu „Azja-Pacyfik”, przy czym Indo-Pacyfik jawi się jako region jeszcze trudniejszy do sprecyzowania, choćby pod względem geograficznym²⁸. Po drugie i – zdaje się – najważniejsze, Indo-Pacyfik kojarzony jest z projektem forsowanym przez Stany Zjednoczone i ich sojuszników w celu balansowania wzrostu potęgi Chin, co uzasadnia postrzeganie koncepcji jako konfrontacyjnej względem Pekinu. W tym kontekście zasadne wydaje się zatem stwierdzenie, iż „zwiększona wrażliwość Pekinu na Indo-Pacyfik zwiększyła niechęć państw Azji Południowo-Wschodniej do pełnego i oficjalnego poparcia koncepcji Indo-Pacyfiku”²⁹. Z punktu widzenia państw regionu zauważalna obecnie rywalizacja na obszarze Indo-Pacyfiku wymaga prowadzenia umiejętnej polityki zagranicznej. Wobec wielości projektów geostrategicznych (poza Indo-Pacyfikiem można wskazać chociażby na chińską Inicjatywę Pasa i Szlaku czy indyjską orientację na Wschód) również Filipiny zdecydowały się prowadzić politykę balansowania wpływów mocarstw.

Chociaż – jak już ustalono – w oficjalnych dokumentach filipińskich praktycznie nie występują nawiązania do Indo-Pacyfiku, pojawiają się one w publikacjach filipińskich analityków. Jako przykład można podać pracę Renato C. De Castro zatytułowaną *How Indo-Pacific Geopolitics Affects Foreign Policy: The Case of the Philippines, 2010–2017*, w której autor wykorzystał koncepcję Indo-Pacyfiku jako punkt odniesienia w analizie różnic w strategiach międzynarodowych dwóch prezydentów Republiki Filipin – Benigno

²⁸ Hoang Thi Ha, *ASEAN Navigates between Indo-Pacific Polemics and Potentials*, „ISEAS Perspective” 2021, 49, <https://www.iseas.edu.sg/articles-commentaries/iseas-perspective/2021-49-asean-navigates-between-indo-pacific-polemics-and-potentials-by-hoang-thi-ha/> (data dostępu: 24.01.2024).

²⁹ Tamże (data dostępu: 24.01.2024).

Aquina III i Rodriga Duterte³⁰. Za interesujący wkład w rozwój dyskursu należy również uznać pojawiający się w raportach i analizach – w tym sporządzonych przez autorów filipińskich – koncept „Indo-Azji-Pacyfiku” (*Indo-Asia-Pacific*), mogący stanowić pozbawioną politycznych konotacji alternatywę dla dwóch zawartych w nim koncepcji. Nawiązanie do Indo-Azji-Pacyfiku wystąpiło w części poświęconej środowisku zewnętrznemu Filipin *National Security Strategy*, w której podkreślono, iż „inne regionalne potęgi, takie jak Australia, Indie, Republika Korei i Rosja, mają kluczowe znaczenie dla pokoju, stabilności i dobrobytu w szerszym regionie Indo-Azji- Pacyfiku”³¹. Do tego konstruktu w swoich analizach odwołuje się również jeden z czołowych badaczy filipińskiej polityki zagranicznej Mico A. Galang, uznając go za użyteczny dla właściwej interpretacji zmian zachodzących w ładzie regionalnym³².

Wobec braku stosownych dokumentów filipińskich, informacji na temat percepcji Indo-Pacyfiku może dostarczyć analiza wspomnianego *ASEAN Outlook...*, będącego oficjalnym stanowiskiem Filipin i dziewięciu pozostałych członków ASEAN. Rozbieżność interesów wewnątrz organizacji sprawiła, że proces wypracowywania jednolitego stanowiska względem Indo-Pacyfiku był długotrwały i stanowił swego rodzaju test dla sprawności instytucji

³⁰ R.C. Cruz De Castro, *How Indo-Pacific Geopolitics Affects Foreign Policy: The Case of the Philippines, 2010–2017*, „Rising Powers Quarterly” 2018, 3(2), s. 133–155.

³¹ *National Security Strategy*, dz. cyt., s. 64 (data dostępu: 24.01.2024).

³² Por. M. Galang, *How Will the Biden Presidency Impact US-Philippines Security Relations?*, *The Diplomat* 2020, <https://thediplomat.com/2020/11/how-will-the-biden-presidency-impact-us-philippines-security-relations/> (data dostępu: 24.01.2024); M.A. Galang, *Unpacking the Philippines’ 2018 National Security Strategy: Examining the Case of the South China Sea Dispute*, „NDCP Executive Policy Brief” 2018–04, s. 1–8.

i skuteczności dyplomacji państw zaangażowanych w powstanie dokumentu³³. Na pięciu stronach dokumentu starano się uwzględnić oczekiwania każdego z sygnatariuszy. W efekcie wielokrotnie wskazywano, że ASEAN stanowi zarówno geograficzne, jak i faktyczne centrum Indo-Pacyfiku, powołując się przy tym na koncepcję centralizmu ASEAN³⁴. Podkreślono również przywiązanie organizacji do norm i wartości (w tym „otwartości, przejrzystości, inkluzywności, ram opartych na zasadach, dobrego zarządzania, poszanowania suwerenności, nieinterwencji, komplementarności z istniejącymi ramami współpracy, równości, wzajemnego szacunku, wzajemnego zaufania, wzajemnych korzyści i poszanowania prawa międzynarodowego”) oraz gotowość do dalszego promowania pokoju, wolności i rozwoju³⁵. W ramach obszarów współpracy wyróżniono trzy elementy: współpracę morską, łączność oraz realizację celów zrównoważonego rozwoju ONZ w perspektywie roku 2030, które uzupełniono działaniami w zakresie m.in. gospodarki cyfrowej, badań i rozwoju technologii oraz aktywnego starzenia się społeczeństw i innowacji³⁶. Analizując wszystkie postanowienia składające się na *ASEAN Outlook...* można uznać,

³³ Szerzej na temat kontekstu przyjęcia *ASEAN Outlook...* zob. S. Boisseau du Rocher, *Great Expectations: ASEAN and the Indo-Pacific Concept*, *The Diplomat* 2019, <https://thediplomat.com/2019/06/great-expectations-asean-and-the-indo-pacific-concept/> (data dostępu: 24.01.2024).

³⁴ Szerzej na temat koncepcji zob. R. Dermawan, *At a Time of Crisis, ASEAN Centrality Really Matters*, *The Diplomat* 2020, <https://thediplomat.com/2020/04/at-a-time-of-crisis-asean-centrality-really-matters/> (data dostępu: 24.01.2024).

³⁵ *ASEAN Outlook on the Indo-Pacific*, Association of Southeast Asian Nations 2019, s. 2, <https://asean.org/asean-outlook-indo-pacific/> (data dostępu: 24.01.2024).

³⁶ Tamże, s. 3–5 (data dostępu: 24.01.2024).

że państwom ASEAN udało się przyjąć dokument, który zawiera pewne – choć bardzo ogólne – stanowisko dziesięciu państw względem Indo-Pacyfiku, przy jednoczesnym uniknięciu jednoznacznego politycznego wsparcia inicjatywy i antagonizowania podmiotów nieprzychylnych konceptowi, na czele z Chińską Republiką Ludową. Wyważone stanowisko ASEAN wpisuje się w politykę realizowaną przez administrację prezydenta Rodriga Duterte, unikającą jednoznacznego opowiadania się po którejś ze stron w obliczu strategicznej rywalizacji mocarstw. Jak zauważył prezydent Duterte w maju 2021 roku, „My [rząd Filipin, przyp. MD i JMK] nie jesteśmy ślepi na geopolitykę dywersyfikacji i oddzielenia. Filipiny nie widzą jednak potrzeby opowiadania się po którejkolwiek ze stron w trwającej geoeconomicznej rywalizacji między wielkimi mocarstwami”³⁷. Stanowisko Filipin wobec Indo-Pacyfiku stanowi dobrą ilustrację przytoczonych słów.

Relacje międzynarodowe Filipin w ramach Indo-Pacyfiku

Kierując się opisanym przez Bruno Hendlera modelem dyplomacji trójstronnej można wskazać na kluczową rolę współzależności Filipin z ich byłym mocarstwem kolonialnym, a obecnie partnerem strategicznym, Stanami Zjednoczonymi, a także dynamicznie rozwijającymi się nieodległymi Chinami³⁸. Relacje międzynarodowe Filipin, omówione w ramach niniejszego podrozdziału, uwzględniają powyższy model. Z drugiej strony, chęć zaprezentowania

³⁷ Duterte says Philippines won't take sides as US and China tussle, Nikkei Asia 2021, <https://asia.nikkei.com/Spotlight/The-Future-of-Asia/The-Future-of-Asia-2021/Duterte-says-Philippines-won-t-take-sides-as-US-and-China-tussle> (data dostępu: 24.01.2024).

³⁸ B. Hendler, *Duterte's Pivot to China, and Prospects for Settling the South China Sea Disputes*, „Contexto Internacional” 2018, 40(2), s. 322–324.

strategii Filipin względem Indo-Pacyfiku (nawet jeśli nie została ona w ten sposób nazwana przez filipińskich decydentów) implikuje konieczność przywołania nie tylko stosunków na linii Manila-Waszyngton i Manila-Pekin, ale także wzięcia pod uwagę inicjatyw podejmowanych przez filipińską dyplomację względem mocarstw regionalnych i sektorowych, partnerów w ramach ASEAN oraz państw o małej lub ograniczonej sile³⁹.

Stosunki ze Stanami Zjednoczonymi

Mimo skomplikowanego charakteru wzajemnych relacji, zarówno w okresie kolonialnej zależności Filipin od Stanów Zjednoczonych, jak i po formalnym uznaniu niepodległości kraju przez prezydenta Harry'ego Trumana 4 lipca 1946 roku, USA pozostają najważniejszym globalnym sojusznikiem Filipin oraz jedynym sojusznikiem w ramach traktatu obronnego. Prawną podstawą zaangażowania Stanów Zjednoczonych w bezpieczeństwo Filipin jest wspomniany wcześniej traktat o wzajemnej obronie, który miał istotne znaczenie już od momentu podpisania w 1951 roku, w początkowej fazie zimnej wojny⁴⁰. Później sojusz filipińsko-amerykański przechodził przez różne fazy. Wyzwaniami dla współpracy bilateralnej

³⁹ Szerzej na temat stosunków Filipin z państwami regionu zob. M. Dahl, J. Marszałek-Kawa, *The Philippines' Strategy Towards the Indo-Pacific Region*, [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Rabel, J. Zajączkowski (red.), *Stosunki międzynarodowe w regionie Indo-Pacyfiku: strategie państw w regionie Indo-Pacyfiku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2024, s. 511–546.

⁴⁰ Poza wspomnianym traktatem istotną rolę w relacjach bilateralnych odgrywała Umowa w sprawie baz wojskowych (*the Military Bases Agreement*), obowiązująca od 1947 do 1992 roku, umożliwiająca Stanom Zjednoczonym posiadanie stałych baz na terytorium Filipin. B. Hendler, dz. cyt., s. 322–323.

były m.in. autorytarne rządy Ferdinanda Marcosa czy podjęta w 1991 roku, już po obaleniu jego rządów i demokratyzacji, decyzja o zamknięciu amerykańskich baz na Filipinach. Czynnikiem zbliżającymi oba podmioty były natomiast np. obawa strony filipińskiej przed zagrożeniem ze strony Chin, spotęgowana odkryciem w 1995 roku instalacji na Morzu Południowochińskim, czy wspólna walka z terroryzmem, zwłaszcza po wydarzeniach z 11 września 2001 roku⁴¹.

Sinusoidalny charakter stosunków filipińsko-amerykańskich dobrze obrazują wydarzenia drugiej dekady XXI wieku. Trend zacieśniania współpracy pojawił się w następstwie przyjęcia przez administrację Baracka Obamy polityki zwrotu w kierunku Azji, a także w związku z wyrażanymi przez rząd Benigna Aquino III, prezydenta Filipin w latach 2010–2016, obawami przed rozwojem chińskiego ekspansjonizmu na Morzu Południowochińskim, doszło do zacieśnienia relacji. Wśród najważniejszych skutków wyrażanej przez polityków obu stron woli współpracy można wymienić zawarcie w 2014 roku. Umowy o wzmocnionej współpracy w dziedzinie obronności (Enhanced Defense Cooperation Agreement) rozszerzającej regulacje Umowy o Siłach Wizytujących z 1998 roku poprzez przyznanie jednostkom amerykańskim po zlikwidowaniu baz używanych w okresie zimnej wojny dostępu do obiektów wojskowych na terenie Filipin, w zamian za m.in. wsparcie w zakresie modernizacji filipińskich sił zbrojnych⁴². Natomiast wyzwaniem dla sojuszu okazały się przypadające na lata 2016–2022 rządy prezydenta Rodriga Duterte, otwarcie kwestionującego założenia

⁴¹ Szerzej na temat stosunków filipińsko-amerykańskich zob. M. Dahl, dz. cyt., s. 128–133.

⁴² R.C. De Castro, 2018, dz. cyt., s. 133–134; B. Hendler, dz. cyt., s. 325.

polityki azjatyckiej Baracka Obamy. Licząc na włączenie Filipin w programy inwestycyjne realizowane w ramach Inicjatywy Pasa i Szlaku Duterte postanowił zdystansować się od Waszyngtonu w celu strategicznego zbliżenia z Pekinem, co znalazło odzwierciedlenie zarówno w konfliktowej retoryce prezydenta, jak i podejmowanych przez niego działaniach, w tym kierunkach wizyt zagranicznych⁴³. Do pogorszenia stosunków dwustronnych przyczyniły się obraźliwe słowa filipińskiego prezydenta skierowane pod adresem Baracka Obamy oraz jego decyzja o konieczności opuszczenia przez siły specjalne Stanów Zjednoczonych wyspy Mindanao, postrzegane jako reakcja na krytykę realizowanego na Filipinach programu walki z przestępczością narkotykową, będącego jednym z kluczowych postulatów Duterte⁴⁴. Mimo krótkotrwałej poprawy stosunków filipińsko-amerykańskich po objęciu prezydentury przez Donalda Trumpa, uległy one ponownemu pogorszeniu w styczniu 2020 roku, w związku z nałożeniem przez amerykański Senat sankcji na filipińskich polityków zaangażowanych w zabójstwa w ramach brutalnej kampanii antynarkotykowej i decyzją o anulowaniu wizy amerykańskiej Ronaldowi Dela Rosie – jednemu z bliskich współpracowników filipińskiego Prezydenta i jednocześnie osobie odgrywającej znaczącą rolę we wspomnianej kampanii. W odwecie Rodrigo Duterte zdecydował o wypowiedzeniu Umowy o Siłach Wizytujących z 1998 roku (Visiting Forces Agreement), co w praktyce miało uczynić z porozumienia z 2014 roku

⁴³ R.C. De Castro, *China's Belt and Road Initiative (BRI) and the Duterte Administration's Appeasement Policy: Examining the Connection Between the Two National Strategies*, „East Asia” 2019c, 36, s. 206–207.

⁴⁴ Tenże, *Explaining the Duterte Administration's Appeasement Policy on China: The Power of Fear*, „Asian Affairs: An American Review” 2019b, 45(3–4), s. 8.

„puste porozumienie”⁴⁵. W związku z rozwojem sytuacji w regionie, komplikującej się przede wszystkim w kontekście strategicznej rywalizacji chińsko-amerykańskiej, 30 lipca 2021 roku Duterte postanowił ostatecznie wycofać wypowiedzenie Stanom Zjednoczonym umowy. Wpływ na tę decyzję miały mniejsze od spodziewanych korzyści ze współpracy gospodarczej z Chinami oraz pro-amerykańskie nastawienie większości filipińskich dowódców wojskowych upatrujących szans na „zwiększenie własnych zdolności morskich i obronnych” właśnie w sojuszu z Waszyngtonem⁴⁶. Wobec rosnącego poczucia zagrożenia ze strony chińskiej floty operującej na Morzu Południowochińskim administracja Ferdinanda Marcosa Jr., prezydenta Filipin od 30 czerwca 2022 roku, zdecydowała o rozszerzeniu umowy z 2014 roku, przyznając siłom amerykańskim prawo do korzystania z dodatkowych obiektów wojskowych, łącznie dziewięciu, zlokalizowanych na terytorium Republiki Filipin⁴⁷.

⁴⁵ J. Kurlantzick, *Is Duterte Trying to End the U.S.-Philippines Alliance?*, World Politics Review 2020, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/28549/us-philippines-relations-take-a-hit-as-duterte-axes-a-key-military-pact> (data dostępu: 28.01.2024).

⁴⁶ R. Zhang, T. Ng, *Can the US enlist the Philippines to help contain China in the Indo-Pacific?*, South China Morning Post 2021, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3121582/can-us-enlist-philippines-help-contain-china-indo-pacific> (data dostępu: 10.01.2024); R. Robles, *Philippines' Visiting Forces Agreement with US in full force after Duterte 'retracts' termination letter*, South China Morning Post 2021, <https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3143126/philippines-visiting-forces-agreement-us-full-force-after> (data dostępu: 10.01.2024).

⁴⁷ J.B. Espeña, *The Philippines' Latest National Security Policy: Cautious Yet Clear-Cut*, The Diplomat 2023, <https://thediplomat.com/2023/09/the-philippines-latest-national-security-policy-cautious-yet-clear-cut/> (data dostępu: 25.01.2024).

Pomimo stosunkowo częstej zmiany retoryki względem Stanów Zjednoczonych, zauważalnej szczególnie po 2016 roku, filipińskie strategie z zakresu bezpieczeństwa prezentują spójny wizerunek sojusznika. Zarówno w *National Security Policy*, jak i *National Security Strategy* podkreślono, że „stała obecność USA w regionie Azji i Pacyfiku jest siłą stabilizującą, szczególnie w obliczu rosnącej złożoności wyzwań związanych z bezpieczeństwem w regionie”⁴⁸. W *National Defense Strategy* zaznaczono natomiast, że „można oczekiwać, że stabilizująca obecność USA w regionie utrzyma się, ponieważ jest wzmacniana przez ciągłe zaangażowanie obronne z krajami Azji i Pacyfiku, w tym Japonią, Koreą Południową, Nową Zelandią, Australią i Filipinami”⁴⁹. Oznacza to, że chociaż władze filipińskie nie decydują się na jednoznaczne poparcie dla koncepcji Indo-Pacyfiku, co mogłoby sugerować chęć zachowania jak najlepszych relacji z Chinami, to jednak uznają Stany Zjednoczone za gwarant bezpieczeństwa regionalnego. Nawet jeżeli pojawia się taki kontrowersyjny prezydent jak Rodrigo Duterte, który chciał wypowiedzieć Umowę o Siłach Wizytujących, to ostatecznie sojusz filipińsko-amerykański okazuje się silny i w obecnych uwarunkowaniach geopolitycznych filipińskie elity polityczne i wojskowe nie znajdują dla niego alternatywy.

Stosunki z Chinami

Przed oficjalnym nawiązaniem relacji dyplomatycznych między Filipinami a Chińską Republiką Ludową w 1975 roku, bezpośrednio związanym ze zbliżeniem chińsko-amerykańskim z początku lat 70. XX wieku, rząd w Manili postrzegał chińskie władze jako

⁴⁸ *National Security Policy*, dz. cyt., s. 13 (data dostępu: 10.01.2024); *National Security Strategy*, dz. cyt., s. 63 (data dostępu: 10.01.2024).

⁴⁹ *National Defense Strategy*, dz. cyt., s. 21 (data dostępu: 10.01.2024).

zagrożenie. Miało to związek z obawami przed rozprzestrzenieniem się na Filipinach ideologii komunistycznej, jak również poparciem Chin dla partyzantów z Mindanao⁵⁰. Relacje bilateralne w latach 1975–1995 można określić jako poprawne, chociaż skala wymiany gospodarczej pozostawała w tym okresie niewielka. Problemy we wzajemnych stosunkach pojawiły się wraz z odkryciem przez filipińską marynarkę wojenną chińskich instalacji na rafie Mischief (znajdującej się zaledwie 250 km od filipińskiej wyspy Palawan), a także patroli chińskiej marynarki wojennej w części Morza Południowochińskiego, którą Filipińczycy określają mianem Morza Zachodniofilipińskiego⁵¹. Od momentu przyjęcia przez ChRL w 1992 roku ustawy określającej suwerenną zwierzchność Pekinu niemalże nad całą powierzchnią Morza Południowochińskiego, kwestie dotyczące spornego akwenu stały się czynnikami determinującymi stosunki Chin z państwami takimi jak Filipiny, Malezja, Indonezja czy Wietnam⁵². W kolejnych dwudziestu latach obrotu handlowe między analizowanymi podmiotami stopniowo rosły. Szczególnie widoczne było to podczas przypadającej na lata 2001–2010 kadencji prezydenckiej Glorii Macapagal Arroyo, kiedy to obroty handlowe wzrosły z 5,26 mld USD w 2003 roku do 23,4 mld USD w 2006 roku⁵³. Zacieśnianie stosunków między

⁵⁰ B. Hendler, dz. cyt., s. 323. Szerzej na temat stosunków chińsko-filipińskich w okresie zimnej wojny zob. A.S.P. Baviera, *The Influence of Domestic Politics on Philippine Foreign Policy: The case of Philippines-China relations since 2004*, „RSIS Working Paper” 2012, 241, s. 1–36, <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/rsis-pubs/WP241.pdf> (data dostępu: 10.01.2024).

⁵¹ B. Hendler, dz. cyt., s. 323; M. Dahl, dz. cyt., s. 130–131.

⁵² M. Dahl, dz. cyt., s. 134.

⁵³ R.C. De Castro, *Engaging both the Eagle and the Dragon: The Philippines' Precarious and Futile Attempt in Equi-balancing*, „Pacific Focus” 2010, XXV(3), s. 362.

Manilą a Pekinem często było konsekwencją kryzysu w relacjach na linii Filipiny-Stany Zjednoczone. Było tak choćby w 2004 roku, w następstwie sporu pomiędzy partnerami dotyczącego wycofania filipińskiego kontyngentu z Iraku⁵⁴. Jeszcze w tym samym roku miała miejsce wizyta prezydent Arroyo w Pekinie, z kolei w kwietniu 2005 roku Manilę odwiedził przewodniczący ChRL Hu Jintao, co nadało ton wzajemnym stosunkom na kolejne lata⁵⁵.

Wraz z początkiem drugiej dekady XXI wieku wyraźnemu zwiększeniu uległa liczba incydentów na Morzu Południowochińskim, co zmusiło prezydenta Filipin Benigna Aquino III do rewizji podejścia jego administracji do stosunków z Chinami. Szczególnym zainteresowaniem światowych mediów cieszył się spór dotyczący atolu Scarborough, położonej około 220 km od wybrzeży Filipin i ponad 870 km od Chin kontynentalnych. W 2012 roku, po serii incydentów z udziałem jednostek marynarki wojennej i łodzi rybackich, Chiny w praktyce zablokowały Filipinom dostęp do rafy. Wobec impasu dyplomatycznego administracja Aquino zdecydowała się na złożenie skargi na Chiny do Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze, wnosząc o ustalenie uprawnień terytorialnych Republiki w świetle postanowień UNCLOS (Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza) do wysp Spratly, atolu Scarborough, rafy Mischief i innych obiektów lądowych w obrębie 200-milowej wyłącznej strefy ekonomicznej⁵⁶. 12 lipca 2016 roku Trybunał wydał orzeczenie uznające niemal wszystkie filipińskie roszczenia i wzywające Chiny do zaprzestania budowy sztucznych wysp. Rozstrzygnięcie to nie miało precedensu i zostało uznane za sukces dyplomacji filipińskiej.

⁵⁴ Szerzej na ten temat zob. M. Dahl, dz. cyt., s. 131–132.

⁵⁵ R.C. De Castro, 2010, dz. cyt., s. 363–364.

⁵⁶ Tenże, 2019b, dz. cyt., s. 13.

Jak już jednak zasygnalizowano, objęcie prezydentury przez Rodriga Duterte przyniosło istotne zmiany w priorytetach filipińskiej polityki zagranicznej. Celem Prezydenta stało się nie wyegzekwowanie od władz w Pekinie wypełnienia postanowień Trybunału, lecz tonowanie emocji wokół werdyktu, umniejszanie znaczenia sporów terytorialnych i unikanie podnoszenia kwestii spornych w relacjach bilateralnych⁵⁷. Realizowana przez administrację Duterte polityka ustępstw nie przyniosła jednak zakładanych rezultatów. Zaangażowanie finansowe Chin we wdrażanie projektów w ramach filipińskiego programu infrastrukturalnego „Build, Build, Build” nie spełniło oczekiwań Manili, a eskalacyjne działania chińskiej marynarki wojennej w spornej części Morza Południowochińskiego nie ustały. W rezultacie politykę Filipin wobec Chin u schyłku rządów Duterte można określić mianem ‘miękkiego równoważenia’ (*soft balancing*), a jej celem było „powstrzymanie agresywnego zachowania Chin na Morzu Południowochińskim poprzez sojusz z USA, ustalenia dotyczące bezpieczeństwa podjęte z Japonią i bardziej aktywny udział w ASEAN”⁵⁸. Analizując działania podjęte przez Rodriga Duterte wobec zacieśnienia relacji z Pekinem i pamiętając o kosztach, jakie gotów był ponieść dla realizacji swojej wizji, zasadne wydaje się sformułowanie, iż „Chiny straciły Filipiny pomimo najlepszych starań Duterte”⁵⁹.

⁵⁷ Tamże, s. 14; M. Dahl, dz. cyt., s. 141.

⁵⁸ R.C. De Castro, *From appeasement to soft balancing: the Duterte administration's shifting policy on the South China Sea imbroglio*, „Asian Affairs: An American Review” 2020, s. 21; DOI: 10.1080/00927678.2020.1818910.

⁵⁹ D. Grossman, *China Has Lost the Philippines Despite Duterte's Best Efforts*, Foreign Policy 2021, <https://foreignpolicy.com/2021/05/03/philippines-south-china-sea-bri-duterte-xi-united-states-vfa-military-agreement-alliance/> (data dostępu: 10.01.2024).

Jeśli chodzi o sposób prezentacji Chin w filipińskich strategiach z zakresu bezpieczeństwa, jest on zróżnicowany. Niespójność ta jest o tyle zaskakująca, że wymienione dokumenty powstały w ciągu niecałych dwóch lat, w trakcie kadencji jednego prezydenta. Niespójność ta może świadczyć o tym, że istniały rozbieżności w ocenie zagrożeń między Rodrigo Duterte i jego najbliższym otoczeniem politycznym a dowódcami sił zbrojnych Filipin oraz częścią przedstawicieli filipińskiej administracji. W *National Defense Strategy* w dziedzinie bezpieczeństwa Chin zaklasyfikowano jako partnera o rosnącym znaczeniu (*emerging security partner*). Zaznaczono, iż „w świetle historycznego partnerstwa i współpracy między Manilą a Pekinem, obecne ciepłe stosunki między tymi dwoma krajami są pożądanym wydarzeniem dla regionu”⁶⁰. Retoryka względem Pekinu zaprezentowana w *National Security Strategy* była zgoła odmienna, a zastosowana narracja wykreowała Chiny na adwersarza. W dokumencie podkreślono, że: „wzrost znaczenia Pekinu wywołał obawy polityczne nie tylko wśród krajów rozwiniętych, takich jak USA, Japonia i Korea, ale także wśród członków ASEAN, ze względu na znaczący poziom handlu i inwestycji, a także roszczenia terytorialne na Morzu Zachodniofilipińskim i Południowochińskim”⁶¹. W tym samym dokumencie określono działania Pekinu na Morzu Południowochińskim jako „aktywne i agresywne”, motywowane m.in. „rosnącym popytem na surowce energetyczne i ponownymi wybuchami nacjonalizmu”⁶². W obliczu tego typu ocen sformułowanych w oficjalnych strategiach, a także biorąc pod uwagę rzeczywistość polityczną, trudno określać stosunki z Chinami jako możliwą alternatywę dla sojuszu ze Stanami

⁶⁰ *National Defense Strategy*, dz. cyt., s. 24 (data dostępu: 10.01.2024).

⁶¹ *National Security Strategy*, dz. cyt., s. 64 (data dostępu: 10.01.2024).

⁶² Tamże (data dostępu: 10.01.2024).

Zjednoczonymi. Analiza stanu relacji chińsko-filipińskich oraz dynamiki zmiany kierunków zaangażowania międzynarodowego Manili pozwala przypuszczać, że – o ile polityka Pekinu wobec spornego akwenu nie ulegnie zmianie (a nie wydaje się to prawdopodobne) – w perspektywie najbliższych lat dojdzie do stopniowej poprawy stosunków filipińsko-amerykańskich, przy jednoczesnym utrzymaniu napięcia w relacjach z Chinami.

Podsumowanie

Celem rozdziału było zaprezentowanie polityki zagranicznej Filipin wobec Indo-Pacyfiku. Wykazano, że z punktu widzenia Waszyngtonu Filipiny są ważnym partnerem regionalnym, ale nie tak istotnym jak Japonia, Australia i Indie. Strategiczne relacje z Republiką Filipin są dla Stanów Zjednoczonych istotne szczególnie w zakresie bezpieczeństwa i dotyczą realizacji konkretnych celów, mających znaczenie w kontekście strategicznej rywalizacji z Chinami. Z drugiej strony, Filipiny – podobnie jak większość państw członkowskich ASEAN – muszą odnaleźć swoją drogę w kontekście przywołanej rywalizacji. W wielu przypadkach polega ona na dążeniu do zachowania możliwie poprawnych relacji zarówno z Chinami, jak i Stanami Zjednoczonymi. Taka postawa doprowadziła do przyjęcia *ASEAN Outlook...* – wyważonego i ogólnikowego dokumentu zawierającego stanowisko dziesięciu państw Azji Południowo-Wschodniej względem Indo-Pacyfiku.

Analizując stan i dynamikę stosunków między Filipinami a mocarstwami zaangażowanymi w regionie Indo-Pacyfiku należy zauważyć, że kluczowe znaczenie mają dwa czynniki. Pierwszym są specjalne relacje ze Stanami Zjednoczonymi, których geneza sięga okresu kolonialnego, kiedy pod amerykańską kontrolą formowały się elity i struktury Republiki Filipin. Warto zwrócić uwagę,

że nawet w okresie prezydentury Rodriga Duterte, najbardziej zdystansowanego wobec Stanów Zjednoczonych prezydenta Filipin, mimo braku jednoznacznej deklaracji poparcia dla koncepcji Indo-Pacyfiku i prób zacieśnienia współpracy gospodarczej z Chinami, Filipiny uznają Stany Zjednoczone za – jak stwierdza się w *National Security Strategy* – siłę stabilizującą w regionie i jedyne go sojusznika traktatowego, z którym zamierzają blisko współpracować. Drugim czynnikiem jest bardzo silna pozycja ustrojowa prezydenta w Republice Filipin. Prowadzi ona do tego, że każdy kolejny prezydent jest w stanie głęboko zredefiniować cele polityki zagranicznej tego kraju bez długotrwałego szukania konsensusu w parlamencie czy negocjacji z koalicjantami. Z tego powodu prezydent Duterte mógł w szybkim czasie po wygraniu wyborów głęboko przeorientować stanowisko Filipin względem Stanów Zjednoczonych i próbować zacieśnić współpracę z Chinami, jak i potem odejść od tej polityki. Biorąc pod uwagę także te doświadczenia Ferdinand Marcos Jr., syn noszącego to samo imię dyktatora obalonego w 1986 roku i obecny prezydent Republiki Filipin, zdecydował się postawić na zacieśnienie współpracy z tradycyjnym sojusznikiem, jakim są Stany Zjednoczone. Chiny pozostają ważnym partnerem gospodarczym Filipin w regionie, chociaż wobec braku realnych szans na rozwiązanie sporów terytorialnych na Morzu Południowochińskim można przypuszczać, że w perspektywie najbliższych lat napięcie w relacjach Manili z Pekinem utrzyma się, co stworzy zarazem możliwość dla rozwoju sojuszu Filipin ze Stanami Zjednoczonymi, także w kontekście Indo-Pacyfiku.

Bibliografia

- A Free and Open Indo-Pacific: Advancing a Shared Vision*, U.S. Department of State 2019, <https://www.state.gov/a-free-and-open-indo-pacific-advancing-a-shared-vision/>.
- Almond R.G., *The Policy Significance of Trump's Asia Tour*, *The Diplomat* 2017, <https://thediplomat.com/2017/11/the-policy-significance-of-trumps-asia-tour/>.
- Anwar D.F., *Indonesia and the ASEAN outlook on the Indo-Pacific*, „International Affairs” 2020, 96(1), s. 111–129.
- ASEAN Outlook on the Indo-Pacific*, Association of Southeast Asian Nations 2019, <https://asean.org/asean-outlook-indo-pacific/>.
- ASEAN Regional Forum Annual Security Outlook 2020*, ASEAN Regional Forum 2020, <https://aseanregionalforum.asean.org/wp-content/uploads/2020/10/ARF-Annual-Security-Outlook-21.10.pdf>.
- Baviera A.S.P., *The Influence of Domestic Politics on Philippine Foreign Policy: The case of Philippines-China relations since 2004*, „RSIS Working Paper” 2012, 241, s. 1–36, <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/rsis-pubs/WP241.pdf>.
- Boisseau du Rocher S., *Great Expectations: ASEAN and the Indo-Pacific Concept*, *The Diplomat* 2019, <https://thediplomat.com/2019/06/great-expectations-asean-and-the-indo-pacific-concept/>.
- De Castro R.C., *Engaging both the Eagle and the Dragon: The Philippines' Precarious and Futile Attempt in Equi-balancing*, „Pacific Focus” 2010, XXV(3), s. 356–375.
- De Castro R.C., *How Indo-Pacific Geopolitics Affects Foreign Policy: The Case of the Philippines, 2010–2017*, „Rising Powers Quarterly” 2018, 3(2), s. 133–155.
- De Castro R.C., *The Role of Middle Powers in the Modernization of the Armed Forces of the Philippines (AFP): The Case of the Special Japan–Australia Strategic Partnership and the Philippines*, „The Korean Journal of Defense Analysis” 2019a, 31(1), s. 145–163.
- De Castro R.C., *Explaining the Duterte Administration's Appeasement Policy on China: The Power of Fear*, „Asian Affairs: An American Review” 2019b, 45(3–4), s. 1–27.

- De Castro R.C., *China's Belt and Road Initiative (BRI) and the Duterte Administration's Appeasement Policy: Examining the Connection Between the Two National Strategies*, „East Asia” 2019c, 36, s. 205–227.
- De Castro R.C., *From appeasement to soft balancing: the Duterte administration's shifting policy on the South China Sea imbroglio*, „Asian Affairs: An American Review” 2020, s. 1–27. DOI: 10.1080/00927678.2020.1818910.
- Dahl M., *Polityka zagraniczna Filipin*, [w:] A. Szpak, M. Dahl (red.), *Wprowadzenie do polityki zagranicznej państw członkowskich ASEAN*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2021, s. 99–154.
- Dahl M., Marszałek-Kawa J., *The Philippines' Strategy Towards the Indo-Pacific Region*, [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Rabel, J. Zajączkowski (red.), *Stosunki międzynarodowe w regionie Indo-Pacyfiku: strategie państw w regionie Indo-Pacyfiku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2024, s. 511–546.
- Denisov I., Paramonov O., Arapova E., Safranchuk I., *Russia, China, and the concept of Indo-Pacific*, „Journal of Eurasian Studies” 2021, 12(1), s. 72–85.
- Dermawan R., *At a Time of Crisis, ASEAN Centrality Really Matters*, The Diplomat 2020, <https://thediplomat.com/2020/04/at-a-time-of-crisis-asean-centrality-really-matters/>.
- Duterte says Philippines won't take sides as US and China tussle*, Nikkei Asia 2021, <https://asia.nikkei.com/Spotlight/The-Future-of-Asia/The-Future-of-Asia-2021/Duterte-says-Philippines-won-t-take-sides-as-US-and-China-tussle>.
- Espeña J.B., *The Philippines' Latest National Security Policy: Cautious Yet Clear-Cut*, The Diplomat 2023, <https://thediplomat.com/2023/09/the-philippines-latest-national-security-policy-cautious-yet-clear-cut/>.
- Galang M., *How Will the Biden Presidency Impact US-Philippines Security Relations?*, The Diplomat 2020, <https://thediplomat.com/2020/11/how-will-the-biden-presidency-impact-us-philippines-security-relations/>.
- Galang M.A., *Unpacking the Philippines' 2018 National Security Strategy: Examining the Case of the South China Sea Dispute*, „NDCP Executive Policy Brief” 2018–04, s. 1–8.

- Grossman D., *China Has Lost the Philippines Despite Duterte's Best Efforts*, Foreign Policy 2021, <https://foreignpolicy.com/2021/05/03/philippines-south-china-sea-bri-duterte-xi-united-states-vfa-military-agreement-alliance/>.
- He Kai, Li Mingjiang, *Understanding the dynamics of the Indo-Pacific: US–China strategic competition, regional actors, and beyond*, „International Affairs” 2020, 96(1), s. 1–7.
- Heiduk F., Wacker G., *From Asia-Pacific to Indo-Pacific: Significance, Implementation and Challenges*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Research Paper” 2020, 9, s. 1–44, https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2020RP09_IndoPacific.pdf.
- Hendler B., *Duterte's Pivot to China, and Prospects for Settling the South China Sea Disputes*, „Contexto Internacional” 2018, 40(2), s. 319–337.
- Hoang Thi Ha, *ASEAN Navigates between Indo-Pacific Polemics and Potentials*, „ISEAS Perspective” 2021, 49, <https://www.iseas.edu.sg/articles-commentaries/iseas-perspective/2021-49-asean-navigates-between-indo-pacific-polemics-and-potentials-by-hoang-thi-ha/>.
- Kurlantzick J., *Is Duterte Trying to End the U.S.-Philippines Alliance?*, World Politics Review 2020, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/28549/us-philippines-relations-take-a-hit-as-duterte-axes-a-key-military-pact>.
- Marszałek-Kawa J. (red.), *Globalna polityka Chin. Czynniki i perspektywy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014.
- Marszałek-Kawa J., Dmochowski T. (red.), *Rozważania o kierunkach współczesnej polityki Chin*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.
- National Defense Strategy 2018–2022*, Department of National Defense, Republic of the Philippines 2018, https://www.dnd.gov.ph/FilesUploaded/Ckeditor/file/NDS_7_August_2019.pdf.
- National Security Policy 2017–2022*, Information Technology Management Service. Philippine National Police 2017, <https://itms.pnp.gov.ph/main/storage/2020/06/NSP-2017-2022.pdf>.
- National Security Policy 2023–2028*, National Security Council of the Republic of the Philippines 2023, https://nsc.gov.ph/images/NSS_NSP/National_Security_Policy_2023_2028.pdf.

- National Security Strategy*, Official Gazette of the Republic of the Philippines 2018, <https://www.officialgazette.gov.ph/downloads/2018/08aug/20180802-national-security-strategy.pdf>.
- Robles R., *Philippines' Visiting Forces Agreement with US in full force after Duterte 'retracts' termination letter*, South China Morning Post 2021, <https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3143126/philippines-visiting-forces-agreement-us-full-force-after>.
- Strangio S., *What Does the US Indo-Pacific Framework Say About Southeast Asia?*, The Diplomat 2021, <https://thediplomat.com/2021/01/what-does-the-us-indo-pacific-framework-say-about-southeast-asia/>.
- Szpak A., Dahl M., *Państwa członkowskie ASEAN w stosunkach międzynarodowych*, [w:] A. Szpak, M. Dahl (red.), *Wprowadzenie do polityki zagranicznej państw członkowskich ASEAN*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2021, s. 7–17.
- The Department of Defense Indo-Pacific Strategy Report: Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region*, U.S. Department of Defense 2019, <https://media.defense.gov/2019/Jul/01/2002152311/-1/-1/1/DEPARTMENT-OF-DEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF>.
- The Quad: An emerging multilateral security framework of democracies in the Indo-Pacific region*, European Parliament Think Tank 2021, https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI%282021%29690513.
- U.S. Strategic Framework for the Indo-Pacific*, The White House 2021, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2021/01/IPS-Final-Declass.pdf>.
- Wnukowski D., *Rosnące znaczenie Filipin w Azji Południowo-Wschodniej – wnioski dla Polski*, „Biuletyn PISM” 2018, 73(1646).
- Zhang R., Ng T., *Can the US enlist the Philippines to help contain China in the Indo-Pacific?*, South China Morning Post 2021, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3121582/can-us-enlist-philippines-help-contain-china-indo-pacific>.

Foreign Policy of the Philippines towards the Indo-Pacific

Abstract

The purpose of the chapter is to present the Philippines' foreign policy towards the Indo-Pacific. In order to achieve the research objectives, legal acts, strategies adopted by state bodies and international organizations, policy positions published in the media, and research reports were analyzed. The chapter raises several issues regarding the perception of the Indo-Pacific concept and the place of the Philippines in this area, as well as the Philippines' foreign policy toward major regional actors, with particular emphasis on the US and China.

The chapter shows that from the point of view of the US administrations, the Philippines is an important regional partner, but not as important as Japan, Australia and India. The strategic relationship with the Republic of the Philippines is important to the United States, particularly in terms of security, and is concerned with achieving specific goals that are relevant to the strategic rivalry with China. The Philippines – like most ASEAN member states – must find its way in the context of the mentioned rivalry. In many cases, this involves seeking to maintain the best possible relations with both China and the United States.

Mateusz Chatys

Uniwersytet Łódzki

Relacje patron-klient w historii stosunków chińsko-filipińskich

Do pierwszych interakcji chińsko-filipińskich doszło ponad 500 lat przed pojawieniem się Europejczyków na archipelagu. Od samego początku Chiny sprawowały nadrzędną pozycję nad Filipinami dzięki systemowi trybutarnemu, niemniej jednak dynamika relacji uległa zmianie za sprawą rosnących wpływów kolonialnych w regionie. Celem artykułu jest przedstawienie historii ewolucji stosunków dwustronnych pomiędzy Chińską Republiką Ludową i Filipinami ze szczególnym uwzględnieniem okresów, w których asymetryczne relacje między państwami charakteryzowały się przyjęciem klientelistycznej postawy Filipin wobec Chin. Przedmiotem analizy jest wskazanie głównych przyczyn zmian w polityce zagranicznej Filipin, odpowiadających za podporządkowanie się chińskiemu wpływom mimo dominującej roli Stanów Zjednoczonych w tym kraju, wynikającej początkowo z okresu kolonialnego, a następnie sojuszu militarnego. Biorąc pod uwagę fakt, że główną osią stosunków chińsko-filipińskich są kwestie związane z bezpieczeństwem na tle sporu na Morzu Południowochińskim, koncepcja relacji patron-klient oferuje odpowiednie instrumenty do zbadania dynamiki interakcji między dwoma aktorami w zależności od poczucia zagrożenia ze strony słabszego podmiotu, którym w tym przypadku są Filipiny.

Model relacji patron-klient w stosunkach międzynarodowych

Christopher Shoemaker i John Spanier przedstawili własny zestaw cech dystynktywnych międzynarodowego wymiaru relacji patron-klient. Główny nacisk został położony na konieczność występowania wyraźnych dysproporcji pod względem zdolności militarnych pomiędzy zaangażowanymi stronami, ze zdecydowaną przewagą patrona nad klientem. Ponadto klient nie może posiadać statusu potęgi militarnej na arenie międzynarodowej lub regionalnej, a także musi się charakteryzować brakiem samodzielnej zdolności do zagwarantowania sobie bezpieczeństwa. Powyższe uwarunkowania prowadzą do sytuacji, w której tzw. „transfer bezpieczeństwa” w postaci uzbrojenia, szkoleń i wspólnych manewrów jest realizowany w sposób jednokierunkowy i przebiega od patrona do klienta. Mimo ograniczonego potencjału militarnego klient powinien odgrywać istotną rolę w rywalizacji mocarstw, dysponującymi możliwościami wojskowymi i ekonomicznymi do wejścia w rolę patrona. Taki scenariusz jest możliwy, kiedy relacja z klientem pozwala na osiągnięcie przewagi nad konkurentem. Dzięki temu klient ma do swojej dyspozycji szerszy wachlarz narzędzi służących do kreowania w większym stopniu stosunków z patronem, ponieważ może przyczynić się do rozstrzygnięcia rywalizacji na korzyść jednej bądź drugiej strony¹.

Zgodnie z typologią Shoemakera i Spaniera patron dąży w ramach osiągnięcia pewnych wpływów i kontroli nad klientem do osiągnięcia celów w trzech głównych obszarach, sprowadzających się

¹ C.C. Shoemaker, J. Spanier, *Patron-Client State Relationships: Multilateral Crises in the Nuclear Age*, Praeger Publishers, New York 1984, s. 13–15.

do zbieżności ideologicznej, solidarności międzynarodowej, a także strategicznej przewagi². Wzajemność w relacjach patron-klient świadczy o tym, że klient również dąży do osiągnięcia własnych celów. Biorąc pod uwagę jego ograniczenia militarne oraz gospodarcze, jednym z priorytetów jest osiągnięcie korzyści materialnych w postaci zwiększonej wymiany handlowej, inwestycji oraz pomocy przy modernizacji oraz rozwoju sił zbrojnych jak i niematerialnych, do których można na przykład zaliczyć dostęp do nowych technologii³.

Odzyskanie niepodległości przez Filipiny i nawiązanie stosunków dyplomatycznych z Chińską Republiką Ludową (ChRL)

Filipiny odzyskały niepodległość 4 lipca 1946 roku, a pierwszym prezydentem został Manuel Roxas. Rozpoczął się wtedy okres stabilizacji i odbudowy gospodarczej kraju po drugiej wojnie światowej. Zarówno Czang Kaj-szek jak i Mao Zedong jako jedni z pierwszych wyrazili swoje poparcie dla amerykańskiej decyzji o przyznaniu Filipinom niepodległości⁴. Mimo odzyskania niezależności, Filipiny wciąż znajdowały się pod dużymi wpływami strony amerykańskiej, która wywierała presję na rząd w Manili, aby ten rozwijał relacje z Republiką Chińską. Zależność kolonialna były zatem stopniowo zastępowana rozwojem strefy wpływów poprzez budowę patronatu pomiędzy dwoma niezależnymi państwami. Podczas gdy Waszyngton dążył do wykorzystania swojej nadrzędnej

² Tamże, s. 17–19.

³ C.C. Shoemaker, J. Spanier, dz. cyt., s. 21–22.

⁴ D.J. Steinberg, *The Philippines: A Singular and a Plural Place*, Routledge, London 2000, s. 109–110.

pozycji w relacjach do wymuszenia zgodności ideologicznej połączonej z solidarnością międzynarodową w formie poparcia dla Republiki Chińskiej, a nie Chińskiej Republiki Ludowej, tak rząd pod przywództwem nowego prezydenta Elpidio Quirino, który przejął władzę w kraju 15 kwietnia 1948 roku, chciał w ramach niezależnej polityki zagranicznej rozwinąć stosunki dyplomatyczne z innymi państwami azjatyckimi⁵.

W 1975 roku Filipiny stały się drugim państwem członkowskim Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) po Malezji, które nawiązało oficjalne stosunki dyplomatyczne z ChRL⁶. Ferdinand Marcos polecił do Pekinu na początku czerwca 1975 roku, gdzie podpisano wspólny komunikat z zakresu normalizacji stosunków pomiędzy Filipinami i ChRL⁷. Dzięki temu był możliwy stopniowy rozwój współpracy gospodarczej. Podczas gdy w 1974 roku dwustronna wymiana handlowa wynosiła 37 mln USD, w 1979 roku przekroczyła poziom 173 mln USD, co jednak plasowało Chiny na piętnastym miejscu pod względem głównych partnerów handlowych⁸.

⁵ B.O. Lim, *The Political Economy of Philippines China Relations*, Wrzesień 1999, „PASCN Discussion Paper”, <https://pascn.pids.gov.ph/files/Discussions%20Papers/1999/pascndp9916.pdf> (data dostępu: 17.05.2023).

⁶ M. Stuart-Fox, *A short history of China and Southeast Asia: tribute, trade and influence*, Allen & Unwin, Crows Nest 2003, s. 196–197.

⁷ B.O. Lim, dz. cyt.

⁸ E.E. Dagdag, *Philippine-China Connection From Pre-Colonial Period to Post-Cold War era. An assessment*, [w:] H.K. Leong (red.), *Connecting & Distancing. Southeast Asia and China*, ISEAS Publishing, Singapore 2009, s. 44–47.

Klientelistyczna polityka Glorii Macapagal Arroyo

Wspólne oświadczenie w sprawie ram współpracy dwustronnej w XXI wieku (Joint Statement on Framework of Bilateral Cooperation in the 21st Century) podpisane przez prezydenta Josepha Estradę w 2000 roku podczas pobytu w Chinach stworzyło fundamenty, na których postanowiła budować jego następczyni – Gloria Macapagal Arroyo, dla której współpraca ekonomiczna z Chinami znajdowała się w centrum strategii polityki zagranicznej. Najlepiej o tym świadczy fakt, że w ciągu dziesięciu lat swojej prezydentury odwiedziła Chiny aż dziesięć razy, a w okresie 2001–2007 podpisała sześćdziesiąt pięć umów bilateralnych⁹. Warto podkreślić, że w relacjach patron-klient aspekt relacji interpersonalnych odgrywa bardzo ważną rolę, a co za tym idzie częstotliwość wizyt państwowych oraz bezpośrednich interakcji pomiędzy przedstawicielami państw w ramach wizyt państwowych ma duży wpływ na proces budowy stosunków klientelistycznych. Rząd w Pekinie również był zainteresowany naprawą relacji bilateralnych z Manilą poprzez budowę przyjaznych relacji w regionie. Ponadto dostrzegano potencjał gospodarczy Filipin, a przede wszystkim bogate zasoby naturalne tego kraju. Zarysował się w ten sposób układ asymetrycznej relacji o wzajemnych charakterze, w którym Filipiny oczekiwały wsparcia w formie chińskiego patronatu ekonomicznego w zamian za ustępstwa względem Pekinu, umożliwiające wzmocnienie strategicznej pozycji w regionie¹⁰.

⁹ Wen Zha, *Personalized Foreign Policy Decision-making and Economic Dependence: A Comparative Study of Thailand and the Philippines' China Policies*, „Contemporary Southeast Asia” 2015, vol. 37, nr 2, s. 246–247.

¹⁰ I. Storey, *Southeast Asia and the Rise of China*, Routledge, New York 2011, s. 259.

Asertywna postawa Benigno Aquino III wobec ChRL

W 2010 roku nowym prezydentem Filipin został Benigno Simeon Aquino III, który wygrał wybory z rekordowo wysokim poparciem społecznym. Biorąc pod uwagę, że swoją kampanię wyborczą oparł na całkowitej krytyce polityki swojej poprzedniczki, wiązało się to z przyjęciem bardziej konfrontacyjnej postawy wobec Pekinu. Najlepiej o tym świadczy fakt, że odbył tylko jedną oficjalną wizytę państwową do ChRL i to na początku swojej prezydentury w 2011 roku¹¹.

Punktem przełomowym w relacjach dwustronnych za prezydentury Aquino były wydarzenia wokół płycizny Scarborough (Scarborough Shoal) w pierwszej połowie 2012 roku¹². Po kilkumiesięcznych interakcjach, zarówno dyplomatycznych, jak i morskich z udziałem statków obu państw, doszło ostatecznie do wprowadzenia przez Chiny blokady dostępu do okolic mielizny i faktycznego przejęcia kontroli, co uniemożliwiło filipińskim rybakom prowadzenie połowów na okolicznych wodach. W ten sposób rozpoczęła się okupacja mielizny Scarborough, co było jawnym pogwałceniem wypracowanej w 2002 roku Deklaracji o postępowaniu stron na Morzu Południowochińskim¹³.

¹¹ R.C. de Castro, *From Antagonistic to close neighbors? Twenty-first century Philippines–china relations*, [w:] M.R. Thompson, E.V.C. Batalla (red.), *Routledge Handbook of the Contemporary Philippines*, Routledge, New York 2018, s. 177–179.

¹² Tenże, *Facing Up to China's Realpolitik Approach in the South China Sea Dispute: The Case of the 2012 Scarborough Shoal Stand-off and Its Aftermath*, „Journal of Asian Security and International Affairs” 2016, vol. 3, nr 2, s. 168–170.

¹³ K.H. Radtito, *Understanding China's Behaviour in the South China Sea. A Defensive Realist Perspective*, Palgrave Macmillan, Sydney 2018, s. 103–104.

W odpowiedzi na incydent filipiński rząd zdecydował się na umiędzynarodowienie sporu poprzez uruchomienie procedury arbitrażowej 23 stycznia 2013 roku na forum Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze, który na mocy UNCLOS miał rozstrzygnąć sporne kwestie pomiędzy Chinami i Filipinami na Morzu Południowochińskim¹⁴.

Chiński patronat w czasie prezydentury Rodrigo Duterte

W trakcie kampanii prezydenckiej do wyborów z 2016 roku Rodrigo Duterte był bardzo krytyczny w swojej ocenie polityki zagranicznej prowadzonej przez administrację Benigno Aquino III wobec Chin. Pierwszym wyraźnym sygnałem świadczącym o zainteresowaniu Filipin zmianą patrona ze Stanów Zjednoczonych na Chiny była reakcja prezydenta Duterte na wyrok Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze, który został ogłoszony 12 lipca 2016 roku¹⁵. Mimo korzystnego dla rządu w Manili wyroku trybunału, Rodrigo Duterte postanowił zmarginalizować znaczenie orzeczenia w polityce zagranicznej kraju, zarówno w relacjach dwustronnych z Chinami, jak i na forach multilateralnych, takich jak ASEAN. Taka postawa świadczyła o podporządkowaniu się Manili – w ramach solidarności międzynarodowej – Pekinowi, który preferował bilateralne ustalenia w sprawie sporów na Morzu Południowochińskim¹⁶.

¹⁴ N. Basiron, S. Perma, M. Malek, *Philippines arbitral proceedings against China*, „Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs” 2014, vol. 5, no. 1, s. 37–39.

¹⁵ K. Szumski, *Filipiny okresu prezydentury Rodrigo Duterte jako pole rywalizacji między Stanami Zjednoczonymi a Chinami*, „Azja-Pacyfik” 2022, nr 26, s. 67–68.

¹⁶ L. Bautista, *The Philippines and the Arbitral Tribunal's Award: A Sombre Victory and Uncertain Times Ahead*, „Contemporary Southeast Asia” 2016, vol. 38, no. 3, s. 350–352.

Pierwsza oficjalna wizyta Rodrigo Duterte w Chinach z października 2016 roku dostarczyła kolejnych dowodów na zmianę kierunku polityki zagranicznej, ponieważ ogłosił „separację” od Stanów Zjednoczonych oraz rozpoczęcie niezależnej polityki zagranicznej kraju. Antyamerykańska narracja z jednej strony miała na celu ograniczenie wpływów Waszyngtonu na Filipinach, a z drugiej była odpowiedzią na krytykę Baracka Obamy pod adresem kampanii walki z przestępczością narkotykową, zainicjowanej przez nowego prezydenta Filipin¹⁷. Chiński rząd nie tylko popierał w ramach solidarności międzynarodowej działania Manili i apelował o przestrzeganie zasady nieingerencji w wewnętrzne sprawy innych państw, ale również zaoferował dostarczenie uzbrojenia poprzez transfer bezpieczeństwa, po tym jak Departament Stanu USA wycofał się ze sprzedaży Filipinom karabinów szturmowych¹⁸. Ponadto pierwsze spotkanie Rodrigo Duterte z przewodniczącym Xi Jinpingiem przyniosło szereg chińskich deklaracji inwestycyjnych oraz pożyczek na rozwój infrastrukturalny Filipin w wysokości 24 mld USD. Wsparcie finansowe i rozwój stosunków ekonomicznych zazwyczaj towarzyszą budowie patronatu z uwagi na potrzeby klienta¹⁹. W przypadku Filipin były one bardzo duże za sprawą zakrojonego na szeroką skalę programu rozwoju infrastrukturalnego państwa „Build, Build, Build”. Ogólne założenia tego przed-

¹⁷ V. Saigal, *Where Is President Rodrigo Duterte Taking The Philippines?*, „World Affairs: The Journal of International Issues” 2017, vol. 21, no. 1, s. 155–157.

¹⁸ P. Parameswaran, *Duterte Says Philippines Will Accept China Arms Deal*, 13.12.2016, „The Diplomat”, <https://thediplomat.com/2016/12/duterte-says-philippines-will-accept-china-arms-deal/> (data dostępu: 12.05.2023).

¹⁹ R.J. Heydarian, *Philippine President Duterte's Pivotal Visit to China*, 26.10.2016, „China US Focus”, <https://www.chinausfocus.com/foreign-policy/philippine-president-dutertes-pivotal-visit-to-china/> (data dostępu: 12.05.2023).

sięwzięcia pokrywały się z wytycznymi sztandarowej Inicjatywy Pasa i Szlaku przewodniczącego ChRL Xi Jinpinga. Komplementarność obu inicjatyw była głównym powodem, dla którego Rodrigo Duterte chętnie brał udział w forach Pasa i Szlaku organizowanych w Chinach zarówno w 2017 roku, jak i 2019 roku²⁰. Obecność prezydenta Filipin w tych wydarzeniach wpisywała się w sposób funkcjonowania patronatu, opartego na wzajemności. Strona filipińska w zamian za wsparcie rozwoju infrastrukturalnego kraju odwdzięczała się poprzez solidarność międzynarodową wyrażoną w postaci otwartego poparcia dla chińskiej inicjatywy, stanowiącej jeden z elementów chińsko-amerykańskiej rywalizacji w regionie²¹.

Pierwsze lata prezydentury Rodrigo Duterte były zdominowane przez działania zorientowane na podporządkowaniu się preferowanym przez ChRL metodom zarządzania sporem na Morzu Południowochińskim. Dlatego filipiński rząd unikał umiędzynarodowienia sporu na forum ASEAN podczas przewodnictwa Filipin w 2017 roku²² oraz brał udział w bezpośrednich rozmowach zainicjowanych w maju 2017 roku w ramach bilateralnego mechanizmu

²⁰ *Xi Jinping huijian Feilubin zongtong Duteerte* [Xi Jinping spotkał się z filipińskim prezydentem Duterte], 15.05.2017, Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/yz_676205/1206_676452/xgxw_676458/201705/t20170515_9290875.shtml (data dostępu: 12.05.2023).

²¹ *Xi Jinping huijian Feilubin zongtong Duteerte* [Xi Jinping spotyka się z filipińskim prezydentem Duterte], 25.04.2019, Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/yz_676205/1206_676452/xgxw_676458/201904/t20190425_7977597.shtml (data dostępu: 12.05.2023).

²² *Chairman's Statement of the 31st ASEAN Summit*, 13.11.2017, Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej, <https://asean.org/wp-content/uploads/2017/11/final-chairmans-statement-of-31st-asean-summit.pdf> (data dostępu: 12.05.2023).

konsultacyjnego w sprawie Morza Południowochińskiego (Bilateral Consultation Mechanism on the South China Sea, BCM), umacniając tym samym chińską narrację o priorytetowym znaczeniu dwustronnych konsultacji w sporach morskich²³.

Forum Boao dla Azji zorganizowane na wyspie Hajnan w kwietniu 2018 roku było głównym celem trzeciej wizyty Rodrigo Duterte w Chinach²⁴. Podczas swojego pobytu nie tylko dał wyraz solidarności międzynarodowej z ChRL, deklarując pełne zaangażowanie Filipin w inicjatywę Morskiego Jedwabnego Szlaku XXI wieku, ale podjęto pierwsze ustalenia związane z przygotowaniem umowy o wspólnym wydobyciu surowców na Morzu Południowochińskim²⁵. Ostatecznie do podpisania protokołu ustaleń z zakresu współpracy nad rozwojem złóż ropy naftowej i gazu ziemnego doszło niedługo po trzecim spotkaniu w ramach BCM z 18 października 2018 roku, przy okazji drugiej wizyty przewodniczącego Xi Jinpinga na Filipinach (pierwszej na tym szczeblu od 13 lat)²⁶, do której

²³ R.C. Banlaoi, *The Bilateral Consultative Mechanism on the South China Sea and Philippines-China Relations*, 22.04.2021, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2021/03/ISEAS_Perspective_2021_51.pdf (data dostępu: 12.05.2023).

²⁴ *Xi Jinping huijian Feilubin zongtong Duterte* [Xi Jinping spotkał się z filipińskim prezydentem Duterte], 10.04.2018, Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/yz_676205/1206_676452/xgxw_676458/201804/t20180410_9290894.shtml (data dostępu: 12.05.2023).

²⁵ P. Esmaquel II, *Duterte, Xi give 'go signal' to craft joint exploration framework*, 11.04.2018, „Rappler”, <https://www.rappler.com/nation/200059-duterte-xi-go-signal-joint-exploration-framework-west-philippine-sea/> (data dostępu: 12.05.2021).

²⁶ Podczas gdy wizyta z listopada 2015 roku była głównie związana z udziałem w 27. Szczycie APEC, tak wizyta z listopada 2018 roku była

doszło 20 listopada. Było to szóste spotkanie liderów obu państw od czasu zaprzysiężenia Rodrigo Duterte na prezydenta Filipin, a co za tym idzie świadczyło o silnych relacjach interpersonalnych decydentów. Oprócz podpisania protokołu ustaleń zdecydowano o podniesieniu rangi stosunków dyplomatycznych do wszechstronnej współpracy strategicznej (*comprehensive strategic cooperation*), co zostało dodatkowo przypieczętowane podpisaniem 29 umów²⁷.

Pomimo wysokiego tempa zacieśniania stosunków bilateralnych w połowie 2018 roku zaczęły się pojawiać głosy krytyki pod adresem Pekinu z uwagi na powolne tempo realizacji deklaracji dotyczących współpracy gospodarczej. W związku z tym rozpoczął się proces umacniania antychińskich nastrojów na Filipinach, co prowadziło do coraz silniejszej krytyki pod adresem rządu²⁸.

Pierwszym poważnym testem dla relacji pomiędzy państwami był incydent z 6 czerwca 2019 roku, w ramach którego filipińska łódź rybacka *Gem-Ver 1* została zatopiona w pobliżu Reed Bank przez chiński statek. Na szczególną uwagę zasługuje reakcja prezydenta Duterte, który zbagatelizował całe wydarzenie, uznając je za „niewielki incydent morski”, zgodnie z narracją przyjętą przez Pekin. Był to kolejny przykład podporządkowania się woli patrona.

pierwszą oficjalną wizytą prezydenta ChRL na Filipinach od wizyty prezydenta Hu Jintao, do której doszło w kwietniu 2005 roku.

²⁷ *Zhonghua Renmin Gongheguo yu Feilubin gongheguo lianheshengming* [Wspólne oświadczenie Chińskiej Republiki Ludowej i Republiki Filipin], 21.11.2018, Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/yz_676205/1206_676452/1207_676464/201811/t20181121_7977742.shtml (data dostępu: 12.05.2023).

²⁸ J. Koutsoukis, C. Yap, *China Hasn't Delivered on Its \$24 Billion Philippines Promise*, 25.07.2018, „Bloomberg”, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-07-25/china-s-24-billion-promise-to-duterte-still-hasn-t-materialized> (data dostępu: 12.05.2023).

Uległa postawa rządu przyczyniła się do wysuwania zarzutów przez opinię publiczną, której zdaniem władze dopuściły się pogwałcenia zapisów konstytucji mówiących o ochronie obszarów morskich²⁹.

Incydent w okolicach Reed Bank nie stanął na przeszkodzie w realizacji piątej w ciągu trzech lat prezydentury wizycie Rodrigo Duterte w ChRL, do której doszło na przełomie sierpnia i września 2019 roku. Choć prezydent Filipin podniósł w rozmowie z przewodniczącym Xi Jinpingiem kwestię wyroku trybunału w sprawie Morza Południowochińskiego, to strona chińska pozostawała nieugięta w tej sprawie. Przy okazji Pekin przypominał prezydentowi Duterte jak ważną rolę odgrywa na arenie międzynarodowej w obronie jego kontrowersyjnej kampanii antynarkotkowej. Postawa ChRL wpisywała się tym samym w założenia solidarności międzynarodowej, będącej ważnym elementem relacji patron-klient. Bezkompromisowa reakcja Pekinu na wyrok trybunału sprawiła, że prezydent Duterte zrezygnował z podnoszenia tej kwestii w rozmowach ze stroną chińską³⁰. Mimo pewnych napięć obie strony podpisały sześć porozumień obejmujących między innymi dalszy rozwój infrastrukturalny Filipin³¹.

W lutym 2020 roku Rodrigo Duterte podjął decyzję o rozpoczęciu procedury zakończenia umowy regulującej pobyt amery-

²⁹ M. Cook, *The Duterte Administration's China Tensions*, 15.08.2019, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2019_62.pdf (data dostępu: 15.05.2023).

³⁰ M. Ramos, *Duterte won't raise Hague ruling again, says Palace*, 31.08.2019, „Inquirer.net”, <https://globalnation.inquirer.net/179533/du30-wont-raise-hague-ruling-again-says-palace> (data dostępu: 15.05.2023).

³¹ Lye Liang Fook, *China-Philippine Relations: Duterte's China Visit and Prospects for Oil and Gas Exploration*, 3.10.2019, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2019_80.pdf (data dostępu: 15.05.2023).

kańskich żołnierzy na terytorium Filipin (Visiting Forces Agreement, VFA), zagrażając amerykańskiej obecności w regionie, co było działaniem korzystnym dla chińskich interesów. Był to jednocześnie kolejny krok we wzmocnieniu chińskiego patronatu nad Filipinami³².

Punktem zwrotnym dla relacji patron-klient dla obu państw był 2021 rok, za sprawą obecności kilkuset chińskich statków w pobliżu rafy Whitsun znajdującej się na wodach wyłącznej strefy ekonomicznej Filipin. Naruszenie filipińskiej suwerenności na taką skalę skonsolidowało antychińskie nastroje oraz uwiarygodniło obawy zgłaszane przez przedstawicieli establishmentu wojskowego na Filipinach³³. Nawet prowadzone równoległe działania w ramach tzw. „dyplomacji szczepionkowej” nie były w stanie zatrzymać zmian polityki zagranicznej rządu w Manili³⁴.

Wydarzenia z okolic rafy Whitsun stanowiły prelude do jednej z najważniejszych decyzji podjętych w czasie prezydentury Duterte. Podczas wizyty sekretarza obrony USA Lloyda Austina na Filipinach z końca lipca 2021 roku Rodrigo Duterte wycofał się z decyzji o zerwaniu porozumienia VFA. Jednocześnie Chiny straciły okazję

³² R.C. de Castro, *The Death of EDCA and Philippine-U.S. Security Relations*, 11.05.2020, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2020/03/ISEAS_Perspective_2020_42.pdf (data dostępu: 15.05.2023).

³³ S. Stashwick, *Chinese Militia Vessels Departing Contested South China Sea Reef*, 15.04.2021, „The Diplomat”, <https://thediplomat.com/2021/04/chinese-militia-vessels-departing-contested-south-china-sea-reef/> (data dostępu: 17.05.2023).

³⁴ L.B. Pitlo III, *Chinese Vaccine Diplomacy in The Philippines and Its Impacts*, 15.11.2021, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2021/10/ISEAS_Perspective_2021_145.pdf (data dostępu: 17.05.2023).

do konsolidacji swoich wpływów na Filipinach i zwiększenia przewagi strategicznej w regionie³⁵. Zachowanie VFA w mocy można traktować jako symboliczny początek procesu odbudowy relacji ze Stanami Zjednoczonymi oraz zakończenie chińskiego patronatu na rzecz bardziej zrównoważonej polityki zagranicznej. Reorientacja była skutkiem ekspansjonistycznej polityki Pekinu na Morzu Południowochińskim, ustępstw Waszyngtonu względem Manili w kontekście warunków współpracy z zakresu bezpieczeństwa, a także silnej presji wewnątrz Filipin wywieranej na prezydenta Duterte przez społeczeństwo, ale przede wszystkim środowisko wojskowe. Pierwszym poważnym krokiem w kierunku odbudowy i transformacji sojuszu filipińsko-amerykańskiego było przyjęcie wspólnej wizji partnerstwa pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Filipinami w XXI wieku (Joint Vision for a 21st Century United States-Philippines Partnership) podczas 9. bilateralnego dialogu strategicznego z listopada 2021 roku. Część założeń wizji zostało zrealizowanych jeszcze przed zakończeniem prezydentury Rodrigo Duterte. Na przełomie marca i kwietnia 2022 roku zorganizowano rekordową na tamten czas edycję manewrów Balikatan, w której wzięło udział ponad 9 tys. żołnierzy. Z kolei 20 kwietnia 2022 roku przeprowadzono pierwszy dwustronny dialog morski, który był odpowiedzią na rosnące poczucie zagrożenia Filipin ze strony ChRL³⁶.

³⁵ W. Choong, I. Storey, Hoang Thi Ha, Le Hong Hiep, *US Secretary of Defense Lloyd Austin's Southeast Asia Tour: Assurances and Dividends*, 5.08.2021, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2021/07/ISEAS_Perspective_2021_103.pdf (data dostępu: 17.05.2023).

³⁶ M. Chatys, *Transformacja polityki zagranicznej Filipin wobec mocarstw*, 8.02.2023, „Blog OSA”, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/transformacja-polityki-zagranicznej-filipin-wobec-mocarstw> (data dostępu: 17.05.2023).

Wszystko wskazuje na to, że pod koniec swojej prezydentury Rodrigo Duterte pogodził się z myślą, że współpraca z Chinami na Morzu Południowochińskim jest niemożliwa, o czym świadczy jedna z ostatnich jego decyzji o zerwaniu porozumienia dotyczącego wspólnego wydobycia surowców naturalnych ze spornych obszarów, którą podjął tuż przed objęciem najwyższego stanowiska w państwie przez jego następcę Ferdinanda Marcosa Jr.³⁷

Podsumowanie

Relacje patron-klient są wyraźnie widoczne w stosunkach Filipin z dwoma głównymi mocarstwami. Podczas gdy w początkowym okresie historii Filipin wpływy chińskie były zdecydowanie silniejsze, to jednak okres kolonialny przyczynił się do utrwalenia wpływów Zachodnich, a przede wszystkim Stanów Zjednoczonych, które nawet po odzyskaniu przez Filipiny niepodległości wciąż dysponowały szeroką gamą instrumentów, za pośrednictwem których Waszyngton mógł oddziaływać na rząd w Manili. Pewne próby zrównoważenia amerykańskich wpływów za sprawą rozwoju relacji z Chinami dysponującymi potencjałem do objęcia roli patrona były podjęte przez prezydent Glorię Macapagal Arroyo. Niemniej jednak nieodpowiednia dystrybucja korzyści dla społeczeństwa wynikających z zacieśnienia stosunków z Pekinem oraz liczne skandale korupcyjne sprawiły, że rozszerzenie współpracy z ChRL nie powiodło się. Kolejną próbę zmiany patrona podjął Rodrigo Duterte, który w zamian za wsparcie rozwoju infrastrukturalnego

³⁷ *Locsin: Duterte has ordered to terminate PH-China joint oil and gas talks*, 23.06.2022, „CNN Philippines”, <https://www.cnnphilippines.com/news/2022/6/23/Locsin-Duterte-PH-China-joint-oil-gas-talks.html> (data dostępu: 17.05.2023).

kraju, zacieśnienie współpracy ekonomicznej, a także protektorat na arenie międzynarodowej w obliczu krytyki polityki wewnętrzno-państwowej (przede wszystkim w związku z kampanią antynarkotykową) był gotów na ustępstwa w przypadku sporów na Morzu Południowochińskim, czego egzemplifikacją było bagatelizowanie wyroku Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze z 2016 roku. Do 2020 roku obie strony były bardzo zaangażowane w rozwój stosunków dwustronnych, o czym świadczy drastyczny wzrost liczby wzajemnych wizyt państwowych, liczba podpisanych porozumień bilateralnych oraz podniesienie rangi stosunków dyplomatycznych do wszechstronnej współpracy strategicznej. Chiny stały się głównym partnerem handlowym Filipin, liczba chińskich turystów zwiększyła się ponad trzykrotnie, a liczba chińskich przedsiębiorstw inwestujących na Filipinach uległa podwojeniu. Na uwagę zasługuje również znaczący spadek incydentów pomiędzy stronami na Morzu Południowochińskim w latach 2016–2019 w porównaniu z drugą połową prezydentury Benigno Aquino III³⁸.

Wraz z wybuchem pandemii koronawirusa na początku 2020 roku wzrosła również aktywność chińskiej floty w obrębie wyłącznej strefy ekonomicznej Filipin, dając tym samym dodatkowe argumenty blisko związanemu z USA establishmentowi wojskowemu na Filipinach do wywierania coraz większego nacisku na administrację prezydenta Duterte, aby skłonić ją do zmiany polityki zagranicznej względem Waszyngtonu. Asertywna polityka Pekinu na Morzu Południowochińskim stawała się głównym zagrożeniem dla bezpieczeństwa Filipin, a co za tym idzie spadała wiarygodność ChRL w roli patrona Filipin, który powinien być gwarantem bez-

³⁸ M. Chatys, *Koncepcja patron-klient w dyplomacji peryferyjnej ChRL na przykładzie relacji z Wietnamem, Malezją i Filipinami*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022, s. 418–419.

pieczeństwa dla klienta. Jednocześnie wraz z groźbą likwidacji VFA strona amerykańska zaczęła zdawać sobie sprawę z kluczowej roli Filipin w konsolidacji obecności Stanów Zjednoczonych w regionie oraz umożliwienia efektywnej projekcji siły na rzecz powstrzymywania rosnącej potęgi ChRL na Indo-Pacyfiku. Waszyngton musiał zgodzić się na pewne ustępstwa, które przede wszystkim wiązały się z zaakceptowaniem większej podmiotowości Filipin w relacjach dwustronnych. Ponadto prezydent Duterte oczekiwał ograniczenia krytyki jego sztandarowej inicjatywy walki z przestępczością narkotykową w kraju przy jednoczesnym zwiększeniu transferu uzbrojenia w dobie rosnących napięć na Morzu Południowochińskim oraz pomocy rozwojowej, niezbędnej do realizacji programu rozwoju infrastrukturalnego Filipin. Sygnały wysyłane przez amerykańskich decydentów dały do zrozumienia administracji Duterte, że ich sojusznik traktatowy jest gotowy na kompromis. Jako przykład można wskazać deklarację sekretarza stanu USA Mike'a Pompeo z 2019 roku, kiedy zapewnił, że każda forma zbrojnego ataku na filipińskie wojsko lub ludność cywilną na Morzu Południowochińskim będzie stanowiła podstawę do uruchomienia traktatu o wzajemnej obronie. Innym ważnym komunikatem było oświadczenie sekretarza Pompeo z lipca 2020 roku, które było pierwszym wyrazem całkowitego poparcia Stanów Zjednoczonych dla postanowień orzeczenia trybunału z 2016 roku, a nie samej procedury arbitrażu³⁹. Zmiany w środowisku regionalnym Filipin oraz sposobie realizowania polityki zarówno przez Pekin, jak i Waszyngton, doprowadziły do rozpoczęcia procesu reorientacji polityki zagranicznej Manili.

³⁹ G.B. Poling, *On Dangerous Ground: America's Century in the South China Sea*, Oxford University Press, New York 2022, s. 237–239.

Wszystko wskazuje na to, że obecny prezydent Filipin – Ferdinand Marcos Jr., który został zaprzysiężony 30 czerwca 2022 roku, postanowił wyciągnąć wnioski zarówno z proamerykańskiej prezydentury Benigno Aquino III, jak i prochińskiej polityki uprawianej przez Rodrigo Duterte. Niespełna rok prezydentury syna byłego dyktatora pokazał, że kieruje się maksymą, zgodnie z którą „Filipiny powinny być przyjacielem dla każdego i wrogiem dla nikogo”⁴⁰. Prezydent Marcos Jr. unika zdecydowanego opowiadania się po którejkolwiek ze stron w rywalizacji chińsko-amerykańskiej i w związku z tym nie będzie dążył do wchodzenia w rolę klienta pod patronatem ChRL lub USA. Prowadzi tym samym zrównoważoną politykę zagraniczną, w której zacieśnia współpracę z zakresem bezpieczeństwa ze Stanami Zjednoczonymi, ale jednocześnie dąży do pogłębienia stosunków ekonomicznych z Chinami, będącymi głównym partnerem handlowym i największym źródłem inwestycji⁴¹.

Bibliografia

- Basiron N., Perma S., Malek M., *Philippines arbitral proceedings against China*, „Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs” 2014, vol. 5, no. 1, s. 37–40.
- Bautista L., *The Philippines and the Arbitral Tribunal’s Award: A Sombre Victory and Uncertain Times Ahead*, „Contemporary Southeast Asia” 2016, vol. 38, no. 3, s. 349–355.

⁴⁰ L. Buan, *What Marcos excluded from SONA: Human rights, justice, peace*, 25.07.2022, „Rappler”, <https://www.rappler.com/nation/issues-marcos-jr-excluded-sona-2022/> (data dostępu: 17.05.2023).

⁴¹ A. Mangahas, *Quiet for a change: the Marcos approach so far*, 14.04.2023, „9dashline”, <https://www.9dashline.com/article/quiet-for-a-change-the-marcos-approach-so-far> (data dostępu: 17.05.2023).

- Chatys M., *Koncepcja patron-klient w dyplomacji peryferyjnej ChRL na przykładzie relacji z Wietnamem, Malezją i Filipinami*, nieopublikowana praca doktorska obroniona na Uniwersytecie Łódzkim, Łódź 2022.
- De Castro R.C., *Facing Up to China's Realpolitik Approach in the South China Sea Dispute: The Case of the 2012 Scarborough Shoal Stand-off and Its Aftermath*, „Journal of Asian Security and International Affairs” 2016, vol. 3, no. 2, s. 157–182.
- Leong H.K. (red.), *Connecting & Distancing. Southeast Asia and China*, ISEAS Publishing, Singapore 2009.
- Raditio K.H., *Understanding China's Behaviour in the South China Sea. A Defensive Realist Perspective*, Palgrave Macmillan, Sydney 2018.
- Saighal V., *Where Is President Rodrigo Duterte Taking The Philippines?*, „World Affairs: The Journal of International Issues” 2017, vol. 21, no. 1, s. 152–157.
- Shoemaker C.C., Spanier J., *Patron-Client State Relationships: Multilateral Crises in the Nuclear Age*, Praeger Publishers, New York 1984.
- Steinberg D.J., *The Philippines: A Singular and a Plural Place*, Routledge, London 2000.
- Storey I., *Southeast Asia and the Rise of China*, Routledge, New York 2011.
- Stuart-Fox M., *A short history of China and Southeast Asia: tribute, trade and influence*, Allen & Unwin, Crows Nest 2003.
- Szumski K., *Filipiny okresu prezydentury Rodrigo Duterte jako pole rywalizacji między Stanami Zjednoczonymi a Chinami*, „Azja-Pacyfik” 2022, nr 26, s. 65–94.
- Thompson M.R., Batalla E.V.C. (red.) *Routledge Handbook of the Contemporary Philippines*, Routledge, New York 2018.
- Wen Zha, *Personalized Foreign Policy Decision-making and Economic Dependence: A Comparative Study of Thailand and the Philippines' China Policies*, „Contemporary Southeast Asia” 2015, vol. 37, no. 2, s. 242–268.

Źródła internetowe

- Banlaoi R.C., *The Bilateral Consultative Mechanism on the South China Sea and Philippines-China Relations*, 22.04.2021, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2021/03/ISEAS_Perspective_2021_51.pdf.
- Buan L., *What Marcos excluded from SONA: Human rights, justice, peace*, 25.07.2022, „Rappler”, <https://www.rappler.com/nation/issues-marcos-jr-excluded-sona-2022/>.
- Chairman's Statement of the 31st ASEAN Summit*, 13.11.2017, Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej, <https://asean.org/wp-content/uploads/2017/11/final-chairmans-statement-of-31st-asean-summit.pdf>.
- Chatys M., *Transformacja polityki zagranicznej Filipin wobec mocarstw*, 8.02.2023, „Blog OSA”, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/transformacja-polityki-zagranicznej-filipin-wobec-mocarstw>.
- Choong W., Storey I., Hoang Thi Ha, Le Hong Hiep, *US Secretary of Defense Lloyd Austin's Southeast Asia Tour: Assurances and Dividends*, 5.08.2021, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2021/07/ISEAS_Perspective_2021_103.pdf.
- Cook M., *The Duterte Administration's China Tensions*, 15.08.2019, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2019_62.pdf.
- De Castro R.C., *The Death of EDCA and Philippine-U.S. Security Relations*, 11.05.2020, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2020/03/ISEAS_Perspective_2020_42.pdf.
- Esmaquel II P., *Duterte, Xi give 'go signal' to craft joint exploration framework*, 11.04.2018, „Rappler”, <https://www.rappler.com/nation/200059-duterte-xi-go-signal-joint-exploration-framework-west-philippine-sea/>.
- Heydarian R.J., *Philippine President Duterte's Pivotal Visit to China*, 26.10.2016, „China US Focus”, <https://www.chinausfocus.com/foreign-policy/philippine-president-dutertes-pivotal-visit-to-china>.
- Koutsoukis J., Yap C., *China Hasn't Delivered on Its \$24 Billion Philippines Promise*, 25.07.2018, „Bloomberg”, <https://www.bloomberg.com/news/>

articles/2018-07-25/china-s-24-billion-promise-to-duterte-still-hasn-t-materialized.

Lim B.O., *The Political Economy of Philippines China Relations*, wrzesień 1999, „PASCN Discussion Paper”, <https://pascn.pids.gov.ph/files/Discussions%20Papers/1999/pascndp9916.pdf>.

Locsin: Duterte has ordered to terminate PH-China joint oil and gas talks, 23.06.2022, „CNN Philippines”, <https://www.cnnphilippines.com/news/2022/6/23/Locsin-Duterte-PH-China-joint-oil-gas-talks.html>.

Lye Liang Fook, *China-Philippine Relations: Duterte's China Visit and Prospects for Oil and Gas Exploration*, 3.10.2019, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2019_80.pdf.

Parameswaran P., *Duterte Says Philippines Will Accept China Arms Deal*, 13.12.2016, „The Diplomat”, <https://thediplomat.com/2016/12/duterte-says-philippines-will-accept-china-arms-deal/>.

Pitlo III L.B., *Chinese Vaccine Diplomacy in The Philippines and Its Impacts*, 15.11.2021, „ISEAS Perspective”, https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2021/10/ISEAS_Perspective_2021_145.pdf.

Ramos M., *Duterte won't raise Hague ruling again, says Palace*, 31.08.2019, „Inquirer.net”, <https://globalnation.inquirer.net/179533/du30-wont-raise-hague-ruling-again-says-palace>.

Stashwick S., *Chinese Militia Vessels Departing Contested South China Sea Reef*, 15.04.2021, „The Diplomat”, <https://thediplomat.com/2021/04/chinese-militia-vessels-departing-contested-south-china-sea-reef/>.

Xi Jinping huijian Feilubin zongtong Duteerte [Xi Jinping spotkał się z filipińskim prezydentem Duterte], 15.05.2017, Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/yz_676205/1206_676452/xgxw_676458/201705/t20170515_9290875.shtml.

Xi Jinping huijian Feilubin zongtong Duteerte [Xi Jinping spotkał się z filipińskim prezydentem Duterte], 10.04.2018, Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/yz_676205/1206_676452/xgxw_676458/201804/t20180410_9290894.shtml.

Xi Jinping huijian Feilubin zongtong Duteerte [Xi Jinping spotyka się z filipińskim prezydentem Duterte], 25.04.2019, Ministerstwo Spraw Zagra-

nicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/yz_676205/1206_676452/xgxw_676458/201904/t20190425_7977597.shtml.

Zhonghua Renmin Gongheguo yu Feilubin gongheguo lianheshengming [Wspólne oświadczenie Chińskiej Republiki Ludowej i Republiki Filipin], 21.11.2018, Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/yz_676205/1206_676452/1207_676464/201811/t20181121_7977742.shtml.

Patron-Client Relations in the History of Philippines Foreign Policy toward China

Abstract

The first Sino-Filipino interactions occurred more than 500 years before Europeans arrived to the archipelago. From the very beginning, China held a superior position over the Philippines thanks to its tributary system. However, the dynamics of the relationship changed due to the growing colonial influence in the region. The aim of the article is to present the history of the evolution of bilateral relations between the People's Republic of China and the Philippines, with particular emphasis on the periods in which asymmetric relations between the countries were characterized by the adoption of a clientelistic attitude by the Philippines towards China. The subject of the analysis is to identify the leading causes of changes in the foreign policy of the Philippines, responsible for submission to Chinese influence despite the dominant role of the United States in this country.

Łukasz Stach

Uniwersytet Jagielloński

Stan sił powietrznych i morskich Republiki Filipin w dobie konfrontacji chińsko-amerykańskiej

Narastająca rywalizacja Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) oraz Stanów Zjednoczonych stanowi *de facto* wyzwanie dla globalnego bezpieczeństwa, jednakże w takich rejonach jak Tajwan czy Morze Południowochińskie napięcia na linii Pekin-Washington są zdecydowanie bardziej widoczne. Faktem jest, że spory w tych regionach trwają już od dekad, jednakże rosnąca asertywność i rewizjonizm ChRL, w połączeniu z amerykańskimi działaniami mającymi ograniczyć ambicje Pekinu, nadały wydarzeniom nową, niebezpieczną dynamikę. Rywalizacja wielkich mocarstw uderza rykoszetem również w państwa Azji Południowo-Wschodniej, które nagle – chcąc nie chcąc – mogą znaleźć się na osi starcia potęg. Jednym z takich państw są Filipiny, które ze względu na swoje położenie geograficzne znalazły się pomiędzy rywalizującymi chińskim smokiem i amerykańskim orłem. Niesie to dla Filipin poważne zagrożenie, zwłaszcza w kontekście licznych problemów, z którymi boryka się to państwo¹. Jednym z wyzwań przed

¹ Zob. Ł. Stach, *The Fragility of the Philippines in the Context of Increasing China-U.S. Rivalry in the Western Pacific*, „Philippine Political Science Journal” 2022, 43(3), s. 263–294.

którym stanęły Filipiny jest konieczność modernizacji własnych sił zbrojnych, zwłaszcza floty wojennej i lotnictwa. Dekady zaniedbań doprowadziły do sytuacji, w której możliwości militarne Filipin w domenie morskiej i powietrznej uległy znaczącej atrofii, co bezpośrednio przełożyło się na zdolność państwa do reagowania w sytuacjach kryzysowych². Słabość sił morskich i powietrznych Filipin jest też jednym z czynników, który spowodował, że w 2023 roku politycy w Manili zdecydowali się na udostępnienie stronie amerykańskiej szeregu baz w ramach umowy o wzmocnionej współpracy obronnej³.

² Przykładem takiego wydarzenia był incydent na płyciźnie Scarborough (*Scarborough Shoal standoff*) w 2012 roku, kiedy to chińskie jednostki zablokowały okręt BRP *Gregorio del Pilar* próbujący dokonać inspekcji kutrów rybackich ChRL prowadzących (według strony filipińskiej) nielegalne połowy. Jest to tylko jeden z incydentów, w które zaangażowane były jednostki chińskie i filipińskie.

³ Umowa o wzmocnionej współpracy obronnej (*Enhanced Defence Cooperation Agreement*) pomiędzy USA a Filipinami datowana jest na rok 2014. Jednakże to wydarzenia z początku lutego i kwietnia 2023 roku – kiedy to strona filipińska zgodziła się na wydłużenie listy baz wojskowych, do których uzyskają dostęp Amerykanie – spowodowały, że porozumienie to zaczęło być rozpatrywane w kontekście rywalizacji amerykańsko-chińskiej. USA podkreślają, że rozszerzona lista baz w ramach EDCA pozwoli na skuteczniejszą reakcję w przypadku katastrof naturalnych, jak też w przypadku innych, wspólnych amerykańsko-filipińskich wyzwań (zob.: *Philippines, U.S. Announce Four New EDCA Sites*, U.S. Department of Defence, 1.02.2023, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3285566/philippines-us-announce-four-new-edca-sites/> (data dostępu: 21.04.2023)). Część poświęconą kwestiom katastrof naturalnych należy traktować jako swoistą zasłonę dymną; kluczowe są słowa o reagowaniu w przypadku innych wyzwań, a bez wątpienia polityka ChRL stanowi ogromne wyzwanie dla Stanów Zjednoczonych, jak i Filipin. Komentarze względem poszerzenia dostępu USA do baz na Filipinach

Celem tekstu jest przybliżenie stanu sił powietrznych i morskich Filipin w dobie konfrontacji chińsko-amerykańskiej, jak też analiza, w jaki sposób rzutuje on na pozycję Republiki Filipin w rozgrywce dwóch wielkich mocarstw. Spór pomiędzy ChRL a USA na Zachodnim Pacyfiku w aspekcie militarnym ma charakter powietrzno-morski, na co wskazują takie czynniki jak chociażby geografia regionu, opracowana przez USA doktryna bitwy powietrzno-morskiej (*Air-Sea Battle Doctrine*), czy też chińskie działania na polu modernizacji Marynarki Wojennej Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej (MWChAL-W) i wysiłki Pekinu na rzecz budowy 'baniek antydostępowych' (A2/AD) w spornych regionach. Na to nakładają się spory terytorialne, w które uwikłane są Filipiny. Dlatego też w tekście analizowane są zdolności militarne Filipin na obszarze morskim i powietrznym, które są kluczowe w istniejących uwarunkowaniach rywalizacji USA-Chiny, jak i sporów terytorialnych, w których uczestniczy Manila. Nie znaczy to, że siły lądowe nie mają do odegrania istotnej roli, aczkolwiek w przypadku Filipin zaangażowane są także w zwalczanie zagrożeń wewnętrznych, związanych z działalnością neo-maoistowskiej Nowej Armii Ludowej, jak też radykalnych grup islamistycznych, zwłaszcza na wyspie Mindanao.

Zagrożenia militarne dla Filipin w domenie morskiej i powietrznej

Wspominana słabość sił morskich i powietrznych Filipin może stanowić zaskoczenie, jeżeli uwzględnimy dwa czynniki. Pierwszym z nich jest szereg zagrożeń o charakterze militarnym, z którymi

są jednoznaczne – rozpatrywany jest przede wszystkim wątek ich przydatności militarnej, zwłaszcza, że lokalizacja części baz ukierunkowana jest na Tajwan lub na Morze Południowochińskie.

borykają się Filipiny, co – przynajmniej w teorii – wymaga zdolności do ich niwelowania. Drugi element to erozja możliwości bojowych filipińskiego lotnictwa i floty, które jeszcze w latach 80. XX wieku posiadały realny potencjał militarny.

Analizując zagrożenia militarne dla Filipin, część z nich ma charakter wewnętrzny i wiąże głównie siły lądowe, jednakże kilka jest ściśle związanych z domeną powietrzną i morską. Pierwszym z nich jest spór na Morzu Południowochińskim. Warto dodać, że zanim Pekin otwarcie rzucił wyzwanie Waszyngtonowi, Filipiny od dekad były uwikłane w tą dysputę. Roszczenia Filipin dotyczą wschodniej części akwenu, nakładając się na obszary, które ChRL i Republika Chińska (Tajwan) uważają za przynależne do Chin⁴. Dodatkowo, terytorialne ambicje Manili kolidują z roszczeniami Brunei, Malezji i Wietnamu, aczkolwiek w tych przypadkach w niewielkim stopniu. Bezwzględnie należy podkreślić, że spory na Morzu Południowochińskim stanowią ‘punkt zapalny’ dla Azji Południowo-Wschodniej, a biorąc pod uwagę rywalizację wielkich mocarstw oraz znaczenie akwenu jako szlaku żeglugowego, waga tego konfliktu dalece wykracza poza region. Warto dodać, że w niezbyt odległej przeszłości w spornych częściach akwenu padły strzały i pojawiły się ofiary eskalacji. W 1974 roku ChRL dokonała inwazji na Wyspy Paracelskie, wyrывая te skrawki lądu z rąk dogorywającego Wietnamu Południowego, natomiast w 1988 roku doszło do potyczki pomiędzy komunistycznymi Chinami a Socjalistyczną Republiką Wietnamu w pobliżu Południowej Rafy Johnsa (*Johnson South Reef Skirmish*). Tym razem ChRL zniszczyła trzy wietnamskie jednostki desantowe i przejęła kontrolę nad

⁴ Nieco ironicznie można zauważyć, że pomimo wszystkich różnic, w kwestii sporu na Morzu Południowochińskim Pekin i Tajpej są zgodne – Morze Południowochińskie ma być chińskie nie tylko z nazwy.

spornym rejonem. Jak widać, w sporach na Morzu Południowochińskim w przeszłości użyto broni i kraje zaangażowane ten konflikt muszą brać pod uwagę czarny scenariusz, w którym ponownie decydować będzie naga siła.

W cieniu konfliktu na Morzu Południowochińskim znajduje się kwestia sporu o Sabah na Północnym Borneo, w który uwikłane są Filipiny i Malezja. Sam spór – praktycznie nieznan w Polsce⁵ – ma swoje korzenie w dziejach Sułtanatu Sulu oraz w okresie kolonializmu brytyjskiego. Tereny te przynależą do Malezji, natomiast Filipiny zgłaszają pretensje do tego regionu, co nadal zatruwa relacje obu państw⁶. Atmosferę podgrzewają nieprzemyślane wypowiedzi polityków, jak też zdarzające się incydenty. Przykładowo, w 2013 roku uzbrojona grupa podająca się za siły zbrojne Sułtanatu Sulu i Północnego Borneo dokonała desantu na jedną z malezyjskich wiosek – Lahad Datu. Doszło do walk trwających ponad miesiąc, w których zginęło kilkadziesiąt osób. W 2019 roku filipiński polityk Aquilino Pimentel Jr. podkreślił filipińskie roszczenia do Sabah⁷. Dodatkowo, sam region Sulu stanowi obszar działania radykalnych islamistów oraz piratów morskich, co przysparza dodatkowych kłopotów władzom obu krajów.

⁵ Por. F. Czech, *Incydent w Sabah: stosunki republiki Filipin z Malezją w kontekście historii Sułtanu Sulu*, [w:] Joanna Marszałek-Kawa (red.), *Azjatyckie strategie bezpieczeństwa u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 260–273.

⁶ A. Macleod, *Philippine claim on Sabah will undermine regional security efforts*, Global Risk Insight 13.02.2018, <https://globalriskinsights.com/2018/02/philippine-claim-on-sabah-will-undermine-regional-security-efforts/> (data dostępu: 18.04.2023).

⁷ A. Gnanasagaran, *The Right to North Borneo*, The ASEAN Post, 2.02.2018, <https://theaseanpost.com/article/right-north-borneo> (data dostępu: 21.04.2023).

Reasumując, wspomniane konflikty mają charakter morski, zwłaszcza spór na Morzu Południowochińskim. Bez efektywnych sił powietrznych i floty wojennej, które dają możliwość projekcji siły w spornych regionach, zabezpieczenie pozycji danego państwa w tym konflikcie jest *de facto* niemożliwe, co potwierdził przebieg wypadków. Przykładowo – Filipiny starały się wykorzystać narzędzia prawne w postaci odwołania się do arbitrażu i Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza. Przyniosło to państwu sukces w postaci wyroku Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze, przyznającego rację Manili. Tyle tylko, że Pekin zlekceważył orzeczenie i postawił na politykę faktów dokonanych, a w dziedzinie ‘twardej’ siły Manila nie miała żadnych argumentów. Narastająca stanowczość władz w Pekinie okazała się poważnym wyzwaniem dla Filipin, zwłaszcza, że nierównowaga potencjałów militarnych pomiędzy obydwojma państwami była uderzająca. Okazało się, że Filipiny nie mogą nawet w niewielkim stopniu przeciwstawić się polityce Pekinu za pomocą własnych siły morskich i powietrznych. Jak podkreśla Center for Strategic & International Studies (CSIS) flota Filipin ma charakter przybrzeżny i składa się głównie z niewielkich jednostek, natomiast lotnictwo Filipin składa się z niewielkiej liczby nowoczesnych odrzutowców, jak też maszyn turbośmigłowych, które koncentrują się na działaniach przeciwpartyzanckich. Nierównowagę sił ilustruje reakcja Filipin na staranowanie i zatopienie przez chińską jednostkę filipińskiego kutra rybackiego w pobliżu Mielizny Recto na Morzu Zachodniofilipińskim, jak na Filipinach określa się Morze Południowochińskie. Prezydent Rodrigo Duterte nie zdecydował się na stanowczą reakcję na działania Chin, uzasadniając to bezsilnością⁸.

⁸ M.F. Cancian, M. Cancian, E. Heginbotham, *The First Battle of the Next War. Wargaming a Chinese Invasion on Taiwan*, Center for Strategic & International Studies, Washington DC 2023, s. 62.

Abstrahując od wspomnianych konfliktów i problemów, należy podkreślić jeden podstawowy fakt, który ma charakter obiektywny i trwały. Jest nim wyspiarski charakter Filipin, które są wielkim archipelagiem, składającym się z ponad 7000 wysp. W interesie takiego państwa jest posiadanie sprawnej floty, jak i lotnictwa, zdolnych nie tylko do reagowania w sytuacjach kryzysowych (w tym zagrożeniach o charakterze militarnym), ale też do demonstrowania obecności państwa nawet w najbardziej odległych regionach kraju. Jest to tym bardziej istotne, że Filipiny doświadczają zjawiska separatyzmu (*vide*: wyspa Mindanao), partyzantek (Nowa Armia Ludowa), jak też piractwa morskiego. Wszystkie te konflikty mają charakter przewlekły, a działalność komunistycznej partyzantki, muzułmańskich separatystów oraz dżihadystów pociąga za sobą ogrom ofiar i konieczność toczenia ciężkich walk. Przykładowo, od końca maja do października 2017 roku armia Filipin stoczyła ciężkie walki z islamistami o miasto Marawi, co pochłonęło znaczące ofiary wśród ludzi i spowodowało wielkie zniszczenia w substancji miasta. Okazało się przy tym, że powiązani z Państwem Islamskim bojownicy byli wymagającymi przeciwnikami dla sił zbrojnych Filipin⁹. To (jak i wiele pomniejszych starć) oraz zaangażowanie Republiki Filipin w opisane powyżej spory terytorialne wskazuje, że Filipiny potrzebują sił zdolnych do szybkiego reagowania za pomocą transportu lotniczego, jak też morskiego. Ich transport wymaga zdolności do przerzutu wojsk drogą morską i powietrzną, a także sił do osłony wrażliwych na atak transportowców.

⁹ P. Berhendt, *Koniec walk w Marawi*, konflikty.pl, 26.10.2017, <https://www.konflikty.pl/aktualnosci/wiadomosci/koniec-walk-w-marawi/> (data dostępu: 23.04.2023). Szerzej o walkach w Marawi zob.: Ch. Knight, R. Theodorakis, *The Marawi crisis – urban conflict and information operations*, Australian Strategic Policy Institute, July 2019.

Przyczyny słabości floty i lotnictwa Filipin

Konfrontując współczesne niedostatki sił powietrznych i morskich Filipin z poprzednimi dekadami, nie można nie zauważyć stopnia degradacji floty i lotnictwa Republiki, które dokonały się w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat. Jest to tym bardziej zastanawiające, że lotnictwo i flota Filipin posiadają długie tradycje, w przypadku lotnictwa sięgające okresu I wojny światowej, a floty – czasów wcześniejszych¹⁰. Po uzyskaniu niepodległości w 1946 roku Filipiny – korzystając z pomocy wojskowej USA – stopniowo rozbudowywały potencjał militarny w domenie morskiej i powietrznej. Generalnie, korzystając z transferu nadwyżek amerykańskiego uzbrojenia (w tym samolotów i okrętów), w latach 60. i 70. XX wieku Filipiny posiadały dobrze wyposażone siły zbrojne, szczególnie jak na standardy ówczesnej Azji Południowo-Wschodniej. Lotnictwo miało do dyspozycji eskadry latające na myśliwcach F-86, a nowo powstałe w tym okresie państwa regionu starały się podpatrywać filipińskie doświadczenia w rozbudowie sił morskich¹¹. Jeszcze w latach 80. lotnictwo Filipin dysponowało znaczącym potencjałem, głównie dzięki wsparciu ze strony Waszyngtonu, który zapewniał Manili dostawy względnie nowoczesnych samolotów, części zamiennych

¹⁰ Historia lotnictwa Filipin, stopniowo ewoluującego pod kuratelą USA, zob.: *History of the Philippine Air Force*, [official.gazette.gov.ph](https://www.officialgazette.gov.ph/featured/history-philippine-air-force/), <https://www.officialgazette.gov.ph/featured/history-philippine-air-force/> (data dostępu: 1.05.2023). W przypadku floty Filipin, corocznie 20 maja świętuje się rocznicę jej powstania, upamiętniając wydarzenia z roku 1898, czyli czasów Rewolucji Filipińskiej. Zob.: *History of the Philippine Navy*, <https://web.archive.org/web/20100217101436/http://www.navy.mil.ph/history.htm> (data dostępu: 2.05.2023).

¹¹ F. Chang, *Transforming the Philippines Defence Architecture: How to Create the Credible and Sustainable Maritime Deterrent*, Foreign Policy Research Institute, May 2012, s. 2.

oraz uzbrojenia¹². Przykładowo, Filipiny jeszcze w połowie lat 60. otrzymały samoloty F-5 Freedom Fighter, dzięki czemu stały się pierwszym krajem Azji Południowo-Wschodniej mającym na wyposażeniu ponaddźwiękowe myśliwce¹³. Podobna sytuacja istniała w marynarce wojennej. Jednakże, od połowy lat 80. następowała stopniowa erozja zdolności do prowadzenia wojny na morzu i w powietrzu, która doprowadziła do sytuacji, w której już na początku XXI wieku flota i lotnictwo Filipin okazały się całkowicie niezdolne do prowadzenia działań wykraczających poza akcje patrolowe, antypirackie, czy związane ze zwalczaniem grup partyzanckich.

Na obecną słabość floty i sił powietrznych Filipinłożyło się wiele czynników. Jednym z nich okazała się zależność od Stanów Zjednoczonych. W 1951 roku Filipiny podpisały traktat o wzajemnej obronie z USA. Na to nakładała się silna obecność militarna Amerykanów na archipelagu. Żadne państwo regionu nie mogło ignorować tych faktów i Filipiny mogły czuć się bezpieczne jeżeli chodzi o ryzyko ataku ze strony sąsiednich krajów. Jednakże, to poczucie bezpieczeństwa zaowocowało tym, że Filipiny ograniczyły rozwój zdolności do obrony przed zagrożeniami zewnętrznymi, zwłaszcza, że – jak już wspomniano – ich siły zbrojne musiały prowadzić operacje przeciwpartyzanckie¹⁴. Lotnictwo stopniowo

¹² *Philippine Air Force (PAF)*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/paf.htm> (data dostępu: 1.05.2023).

¹³ D. Cervantes, R. Sapnu, *PAF retires F-5 after 40 years of service*, Philstar.com, 2.10.2005, <https://www.philstar.com/headlines/2005/10/02/299571/paf-retires-f-5-after-40-years-service> (data dostępu: 2.05.2023).

¹⁴ R.C. De Castro, *Developing a Credible Defense Posture for the Philippines: From the Aquino to the Duterte Administrations*, „Asian Politics & Policy” 2017, 9(4), s. 542–543; Ł. Stach, *The Philippines maritime forces and its maritime military power projection capabilities: unfulfilled ambitions?* „Defence & Security Analysis” 2021, 37(4), s. 418.

przechodziło transformację w kierunku bezpośredniego wsparcia wojsk walczących z rebeliantami, kosztem zdolności do prowadzenia walk powietrznych. Spadała liczba samolotów myśliwskich, a na stanie znajdowało się nieproporcjonalnie dużo maszyn szturmowych i śmigłowców¹⁵. W 2005 roku wycofano ze służby ostatnie myśliwce Northrop F-5 Freedom Fighter¹⁶. Nie zdecydowano się przy tym na pozyskanie nowoczesnych samolotów wielozadaniowych, co spowodowało, że zdolności lotnictwa Filipin od prowadzenia walk powietrznych spadły do zera¹⁷. Generalnie, nadmierna zależność od Amerykanów okazała się zgubna także na polu logistyki, ponieważ Filipiny uzależniły się od amerykańskiego wsparcia w tej dziedzinie. Jak zauważył emerytowany komandor Jose Francisco, „Amerykanie byli tu przez całe lata, mieliśmy porozumienie o pomocy wojskowej, jak też wsparcie logistyczne z ich strony. Rola rządu Filipin sprowadzała się do płacenia nam pensji”¹⁸. W rezultacie Manila nie wypracowała efektywnego mechanizmu pozyskiwania sprzętu wojskowego, jak też zaniedbała inwestycje w infrastrukturę militarną¹⁹. Odbiło się na negatywnie zwłaszcza na lotnictwie i flocie wojennej, których efektywność jest wprost proporcjonalna do stanu infrastruktury z której operują.

Kolejny czynnikiem spowalniającym modernizację floty i lotnictwa było skupienie się na zagrożeniach wewnętrznych, związanych głównie z prowadzeniem walk na lądzie. W rezultacie budżet obronny Filipin ukierunkowany był na zaspokajanie potrzeb

¹⁵ *Philippine Air Force (PAF)*, dz. cyt. (data dostępu: 2.05.2023).

¹⁶ D. Cervantes, R. Sapnu, *PAF retires...*, dz. cyt.

¹⁷ *Philippine Air Force (PAF)*, dz. cyt. (data dostępu: 2.05.2023).

¹⁸ *History of the Philippine Navy*, dz. cyt. (data dostępu: 2.05.2023).

¹⁹ F. Chang, dz. cyt., s. 2.

sił lądowych. Ocenia się, że około połowa środków przeznaczanych na siły zbrojne trafiała do wojsk lądowych²⁰. Taka sytuacja przekładała się na zdolności zwalczania zagrożeń na morzu, zwłaszcza, że flota i lotnictwo to wysoce technicyzowane rodzaje sił zbrojnych, wymagające wykwalifikowanego personelu, co generuje znaczące koszty²¹. Należy dodać, że w wielu krajach Azji Południowo-Wschodniej armia lądowa uzyskuje najwięcej środków na zbrojenia i Filipiny nie są tu wyjątkiem²². Problem niedofinansowania sił morskich i powietrznych Republiki Filipin pogłębił relatywnie niewielki budżet wojskowy kraju, który przeznaczana na obronność około 1% PKB, a jego wielkość jest zbliżona do wydatków Malezji (tabela 1). Jednakże stan lotnictwa i floty Malezji jest znacząco lepszy niż w przypadku Filipin²³.

²⁰ P. Parameswaran, *What Does the New Philippines Defence Budget Say About Future Military Modernization Under Duterte? A Look at What the New Proposed Allocations Say about the Country's Defence Outlook for 2020 and Beyond*, *The Diplomat*, 28.08.2019, <https://thediplomat.com/2019/08/what-does-the-new-philippinesdefense-budget-say-about-future-military-modernization-under-duterte/> (data dostępu: 4.04.2023).

²¹ Ł. Stach, *The Philippines maritime...*, dz. cyt., s. 418.

²² G.V. Raymond, *Naval Modernization in Southeast Asia: Under the Shadow of Army Dominance?*, „Contemporary Southeast Asia” 2017, 39(1), s. 170.

²³ Malezja, pomimo że jej wydatki militarne nie należą do najwyższych w regionie, dosyć rozważnie wydaje pieniądze, co m.in. widać po stanie jej floty wojennej, która przeszła program modernizacji. Zob. Ł. Stach, *Malaysia's Maritime Security Challenges and the Development of the Royal Malaysian Navy: Old Problems and the New Threats*, „Korean Journal of Defence Analysis” 2018, 30(3), s. 423–436. Faktem jest, że w tle przetargu na okręty podwodne pojawiły się poważne zarzuty korupcyjne, ale pomimo skandalicznego wymiaru sprawy dwa okręty podwodne typ Scorpene są na stanie malezyjskiej floty. Problem korupcji przy pozyskaniu okrętów podwodnych dla Malezji dotyczy m.in. premiera Malezji w 2009–2018, którym był Najib Razak.

Tabela 1. Wydatki zbrojeniowe państw zaangażowanych w spory na Morzu Południowochińskim (mln USD, wartość z 2021 roku)

Kraj	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2021
ChRL	132 604,4 (1,7)	156 979 (1,7)	183 291,4 (1,8)	209 060 (1,8)	234 916,7 (1,7)	257 973,4 (1,9)	270 016,5 (1,7)
Brunei	390 (2,9)	375,3 (2,2)	487,4 (3,1)	409,4 (3,5)	355,3 (2,6)	436,5 (4,1)	438 (3,3)
Filipiny	2 948,6 (1,2)	3 041,7 (1,1)	3 221,2 (1,0)	3 629,2 (1,0)	3 173,1 (0,8)	3 732,6 (1,0)	3 898,9 (1,0)
Indonezja	4 479,6 (0,6)	5 896,5 (0,7)	6 984,7 (0,8)	7 580,1 (0,8)	7 682,9 (0,7)	9 386,9 (0,9)	7 965,1 (0,7)
Malezja	3 747,8 (1,5)	3 792,9 (1,4)	4 165,1 (1,4)	4 293,4 (1,4)	3 291,9 (1,0)	3 374,5 (1,0)	3 682,1 (1,1)
Tajwan	10 720,4 (2,0)	10 822,7 (2,1)	10 519,6 (1,8)	10 896,4 (1,8)	10 802,9 (1,7)	11 923,6 (1,9)	12 090,1 (1,7)
Wietnam	3 612,9 (2,3)	3 927,2 (2,2)	4 551,1 (2,3)	5 383,9 (2,4)	5 781,9 (2,3)	b.d.	b.d.

Źródło: SIPRI.

Przy ograniczonych środkach, które Filipiny przeznaczają na obronność, racjonalne wydawanie pieniędzy mogłoby w pewnym stopniu zniwelować problemy wynikające z niedostatku środków finansowych. Jednakże w przypadku Filipin problemem jest korupcja, jak też błędy w planowaniu strategicznym. Według Indeksu Percepcji Korupcji prowadzonego przez Transparency International, Filipiny są krajem skorumpowanym, w 2022 roku zajęły 116 miejsce na 180 sklasyfikowanych państw²⁴. Szeroka skala zjawiska powoduje, że siły zbrojne – które przecież nie funkcjonują

²⁴ *Corruption Perception Index*, Transparency International, <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (data dostępu: 27.04.2023).

w próżni – także borykają się z tym problemem, o czym donosi część filipińskich mediów²⁵. Problemy pogłębia słabe planowanie strategiczne. Analitycy, wojskowi (najczęściej emerytowani) czy środowisko akademickie podkreślają fakt, że w tej materii Republika Filipin ma poważne niedostatki. Ponadto, zmiany administracji powodują często nagły zwrot i zerwanie z polityką poprzedniej ekipy, działania nierzadko są zależne od osobowości, stylu przywództwa, jak też wizji polityki urzędującego prezydenta²⁶. Rzutuje to na kwestie bezpieczeństwa, w tym stan sił zbrojnych Republiki Filipin. Należy pamiętać, że modernizacja sił zbrojnych jest procesem długotrwałym, wykraczającym poza jedną kadencję prezydenta czy Kongresu Filipin. Pozyskanie, wyszkolenie załogi, a następnie utrzymanie okrętu wojennego czy nowoczesnego samolotu liczone jest w dekadach, a zbudowanie systemu, w którym nastąpi efekt synergii i będzie można wykorzystać w pełni możliwości bojowe danego uzbrojenia jest procesem czasochłonnym, kompleksowym

²⁵ *Corruption in AFP modernization? 'Davao Group' involved, says Trillanes*, Rappler.com, 8.09.2018, <https://www.rappler.com/newsbreak/inside-track/211402-davao-group-involved-afp-modernization-corruption/> (data dostępu: 27.04.2023); C. Gonzales, *Army sources bare massive corruption in AFP modernization plan – Trillanes*, Inquirer.net, 7.09.2018, <https://newsinfo.inquirer.net/1029463/army-sources-bare-massive-corruption-in-afp-modernization-plan-trillanes>, (data dostępu: 27.04.2023). O tym, że korupcja hamuje process modernizacji sił zbrojnych Filipin donosił też U.S. Naval Institute, zob.: A.J. Heredia, *Opinion: The Philippines Military Modernization Severly Snagged*, USNI News, 21.09.2021, <https://news.usni.org/2015/09/21/opinion-the-philippines-military-modernization-severely-snagged> (data dostępu: 28.04.2023).

²⁶ K.A.T. Atienza, *PHL's foreign policy, national security plan lack long-term vision*, BusinessWorld, 7.12.2021, <https://www.bworldonline.com/the-nation/2021/12/07/415796/phls-foreign-policy-national-security-plan-lack-long-term-vision/> (data dostępu: 22.04.2023).

i wymaga profesjonalnego, jak też przemysłanego planowania i implementacji, bez rewolucji związanych np. ze zmianami kadrowymi. Obecnie Filipiny znajdują się na początku drogi do rozbudowy swoich zdolności w domenach morskiej i powietrznej do poziomu pozwalającego uzyskać chociażby podstawowe zdolności odstraszania potencjalnego przeciwnika, jak też projekcji siły w regionach kluczowych dla ich bezpieczeństwa i gospodarki. Jest to tym bardziej istotne, że dynamika wydarzeń w rejonie Morza Południowochińskiego, Tajwanu, jak też całego Zachodniego Pacyfiku przyspieszyła, co stawia Manilę w trudnym położeniu, biorąc pod uwagę niedostatki jej lotnictwa i floty.

Wspomniana dynamika związana jest z szybko rosnącym potencjałem militarnym Pekinu, który m.in. intensywnie modernizuje swoje lotnictwo i flotę, wykazując się przy tym rosnącą asertywnością w spornych regionach. Media filipińskie donoszą o chińskich prowokacjach, wymierzonych w jednostki cywilne i wojskowe Filipin, co wzmacnia antychińskie, ale i proamerykańskie postawy wśród ludności tego kraju. Natomiast obecnie Filipiny niewiele mogą przeciwstawić potędze Pekinu. W tym miejscu należy nadmienić, że wynika to z krótkowzroczności władz Filipin, które odkładały modernizację lotnictwa i floty. Jeszcze na początku ostatniej dekady XX wieku MWChAL-W nie stanowiła poważnego problemu ze względu na fakt, iż była przestarzała, a po doświadczeniach z trzeciego kryzysu w cieśninie tajwańskiej (1995–1996) Filipiny mogły uważać, że sama amerykańska demonstracja siły może powstrzymać zapędy ChRL. Jednakże od połowy lat 90. XX wieku sytuacja uległa diametralnej zmianie, a tempo modernizacji sił morskich i powietrznych mogło zaskakiwać. ChRL uzyskała zdolność zakrojonej na szeroką skalę projekcji siły i stała się poważnym militarnym wyzwaniem dla USA, Japonii i państw regionu Azji Południowo-Wschodniej, w tym Filipin.

Ambitne plany *versus* rzeczywistość – wyzwania modernizacji sił morskich i powietrznych Filipin

Analizując problematykę wyzwań modernizacji sił powietrznych i morskich Filipin należy podkreślić poważne rozbieżności pomiędzy planami a ich realnymi efektami. Jest to kolejny dowód na problemy związane z właściwym planowaniem procesu modernizacji sił zbrojnych, co w bezpośredni sposób przekłada się na istniejące zapóźnienia w tej dziedzinie.

Od lat 90. XX wieku sformułowano kilka planów i koncepcji modernizacji sił zbrojnych, ale pozostały one na papierze, lub – w najlepszym wypadku – ich praktyczne rezultaty okazały się niewielkie. Nawet plany zaaprobowane przez Kongres Filipin, które obligowały władze do wyodrębnienia środków na modernizację sił zbrojnych (w tym floty) nie zostały zrealizowane²⁷. Przykładowo, w 1995 roku ogłoszono Ustawę o Modernizacji Sił Zbrojnych Filipin (Republic Act No. 7898), która zakładała przeznaczenie 50 mld PHP (około 2 mld USD) na modernizację sił zbrojnych republiki²⁸. W przypadku floty zakładano pozyskanie 3 fregat, 6 korwet, 12 pełnomorskich okrętów patrolowych (OPV), 12 kutrów rakietowych i 40 mniejszych patrolowców, ale kryzys azjatycki z 1997 roku ostatecznie pogrzebał ten ambitny projekt²⁹. Realne dokonania były dużo skromniejsze. W latach 90. XX wieku flota Filipin wzbogaciła

²⁷ Ł. Stach, *The Philippines...*, dz. cyt., s. 421.

²⁸ Republic Act No. 7898, Government Procurement Policy Board, https://www.gppb.gov.ph/laws/laws/RA_7898.pdf (data dostępu: 10.04.2023).

²⁹ *Philippine Navy – Modernisation*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/navy-modernization.htm> (data dostępu: 11.04.2023); R.C. Banlaoi, *Philippine Naval Modernisation. Current State and Continuing Challenges*, Philippine Institute for Peace, Violence and Terrorism Research, Quezon City 2012, s. 13.

się o dwa duże okręty amfibijne typu General Frank S. Besson³⁰ pozyskane z USA, plus kilkadziesiąt małych patrolowców. Nie oznaczało to zmiany jakościowej, ponieważ – wyjąwszy jednostki desantowe – patrolowce nie mogły operować z dala od swoich baz, a wszystkie jednostki nie posiadały skutecznego uzbrojenia przeciwokrętowego i przeciwlotniczego, zwłaszcza w postaci rakiet. *De facto* sprowadzało to flotę Filipin do roli siły mogącej co najwyżej patrolować wody terytorialne kraju, zwalczać piractwo czy kontrabandę, jak też – acz w ograniczonym zakresie – udzielać wsparcia w razie klęsk żywiołowych. Ewentualna realizacja jakiegokolwiek zadań bojowych była poza zasięgiem marynarki Wojennej Republiki Filipin, ponieważ – jak konstatował portal *Globalsecurity.org*: „[...] do 2003 roku zdolności floty do prowadzenia wojny minowej, operacji zwalczania okrętów podwodnych oraz powietrznych patroli nad morzem uległy atrofii”³¹. Możliwości walki z okrętami nawodnymi czy z lotnictwem potencjalnego przeciwnika także należało określić jako minimalne. Stało to w jaskrawej sprzeczności z deklaracjami, że flota Filipin

[...] powinna rozwijać swoje zdolności do prowadzenia działań obronnych na morzu, prowadzenia operacji desantowych, transportowych, jak też prowadzenia walki z okrętami nawodnymi; zapewnienia wsparcia ogniowego z morza, rozbudowy zdolności rozpoznania, operacji poszukiwawczo-ratunkowych, pomocy przy klęskach żywiołowych, jak też zdolności do zwalczania okrętów podwodnych, celów powietrznych oraz prowadzenia wojny minowej³².

³⁰ Na Filipinach okręty te określane są jako typ Bacolod City.

³¹ *Philippine Navy – Modernisation*, dz. cyt. (data dostępu: 9.04.2023).

³² Republic Act No. 7898. An Act Providing for the Modernisation of the Armed Forces of the Philippines and for Other Purposes, Government Procurement Policy Board, https://www.gppb.gov.ph/laws/laws/RA_7898.pdf, (data dostępu: 9.04.2023).

Niewiele lepsza sytuacja panowała w siłach powietrznych. Na przełomie tysiącleci lotnictwo Filipin liczyło 16 000 ludzi, mając na stanie ponad 40 samolotów bojowych i 97 helikopterów. Problem w tym, że większość maszyn nadawała się do działań przeciwpartyzanckich lub zadań transportowych. Zaledwie 8 samolotów można było zakwalifikować jako myśliwce, ale najlepsze lata odrzutowce F-5 Freedom Fighter miały już dawno za sobą. Flota posiadała 24 000 personelu (w tym 7500 marines) oraz około 100 okrętów, w tym fregatę, 58 patrolowców, 7 dużych i 39 małych okrętów desantowych i transportowych, jak też 11 jednostek pomocniczych. Problem w tym, że tylko kilka z nich można było uznać za nowoczesne, a żaden nie posiadał zaawansowanego uzbrojenia przeciwokrętowego, przeciwlotniczego czy ZOP (najsilniej uzbrojone jednostki miały działa 76 mm)³³. Dekadę później sytuacja nie uległa poprawie. Stany osobowe lotnictwa i floty były podobne, natomiast ogromna większość sprzętu postarzała się o 10 lat, a możliwości zastąpienia coraz bardziej leciwych okrętów (część jednostek pamiętała czasy II wojny światowej) i samolotów były niewielkie. Pod koniec kadencji prezydent Glorii Macapagal Arroyo (2001–2010) ogłoszono Capability Upgrade Program, który miał za zadanie wzmocnić możliwości sił zbrojnych Filipin w zwalczaniu ugrupowań partyzanckich. Poprawę sytuacji lotnictwa uznano za priorytet, zwłaszcza, że liczba maszyn gotowych do walki była niska. Nacisk położono na samoloty transportowe, helikoptery, jak też lekkie maszyny szturmowe o napędzie turbośmigłowym³⁴. Efektem tego było pozyskanie takich maszyn jak lekki odrzutowy samolot szkolno-bojowy

³³ *East Asia and Australasia*, „The Military Balance” 2001, 101(1), s. 205–206. DOI: 10.1080/04597220108460157.

³⁴ *Chapter Eight: East Asia and Australasia*, „The Military Balance” 2009, 109(1), s. 406–407. DOI: 10.1080/04597220802709936.

S-211 i śmigłowców (m.in. polskich W3 Sokół)³⁵. O ile zwiększyło to możliwości lotnictwa w zakresie wsparcia wojsk lądowych w walce z partyzantką, to w żaden sposób nie poprawiło zdolności Filipin do konfrontacji z przeciwnikiem dysponującym nowoczesnymi samolotami bojowymi czy systemem obrony przeciwlotniczej.

Narastająca asertywność ChRL w rejonie Morza Południowego (czego dowodem była chociażby wspomniana dysputa wokół płycizny Scarborough) po raz kolejny wskazała na konieczność modernizacji floty i sił powietrznych Filipin w kierunku obrony przed zagrożeniami zewnętrznymi. Należy zaznaczyć, że administracja prezydenta Benigno Aquino III (2010–2016) podjęła działania w tym kierunku, które przyniosły pewne konkretne efekty. W 2012 roku Kongres Filipin uchwalił poprawioną ustawę o modernizacji sił zbrojnych (Republic Act No. 10349), zakładając znaczące wzmocnienie sił zbrojnych³⁶. Plan modernizacji rozłożono na 15 lat, zakładając trzy horyzonty czasowe: 2013–2017, 2018–2022 i 2023–2028. W pierwszym horyzoncie czasowym planowano wydać na modernizację 75 mld peso (około 1,5 mld USD)³⁷, a w kolejnych 4 mld USD³⁸. Większe środki miały trafić do floty i lotnictwa, co było zrozumiałe w kontekście zaostrzającej się rywalizacji w rejonie Morza Południowochińskiego. Należy zaznaczyć, że – pomimo

³⁵ *Chapter Six: Asia*, „The Military Balance” 2011, 111(1), s. 267–268. DOI: 10.1080/04597222.2011.559837.

³⁶ Republic Act No. 10349, Congress of the Philippines, Officialgazette.gov.ph, <https://www.officialgazette.gov.ph/2012/12/11/republic-act-no-10349/> (data dostępu: 5.05.2023).

³⁷ *Philippine Defense Spending*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/budget.htm> (data dostępu: 21.04.2023).

³⁸ T. Sulva, *Defense*, Philipines Country Commercial Guide, trade.gov, <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/philippines-defense> (data dostępu: 4.05.2023).

pewnych perturbacji – plan jest realizowany. Z drugiej strony jest on mniej ambitny, niż oczekiwaliby tego przedstawiciele poszczególnych gałęzi sił zbrojnych Filipin. W połowie 2012 roku kmdr Nerelito Martinez przedstawił Philippine Fleet Desired Force Mix, na który w ciągu 15 lat należało przeznaczyć 500 mld PHP (około 12 mld USD), co miało pozwolić na pozyskanie:

- 3 okrętów podwodnych;
- 6 fregat (z znaczącymi możliwościami zwalczania celów powietrznych);
- 12 korwet (z możliwościami ZOP);
- 4 dużych okrętów desantowych;
- 18 dużych pełnomorskich patrolowców;
- 42 niewielkich, wielozadaniowych jednostek uzbrojonych w torpedy i rakiety;
- 3 jednostek do zwalczania min;
- 30 patrolowców;
- 26 śmigłowców³⁹.

Dodatkowo, flota Filipin miała pozyskać szereg mniejszych okrętów, takich jak holowniki, niewielkie jednostki do prowadzenia operacji specjalnych, jak też okręty wsparcia logistycznego. Bez wątpienia realizacja tego planu pozwoliłaby Filipinom zabezpieczyć swoje morskie interesy poprzez uzyskanie zdolności bojowych, możliwości projekcji siły, jak też zbudowanie potencjału odstraszania⁴⁰. Tyle tylko, że pożądany przez dowódców skład floty nie uwzględniał realiów finansowych kraju. Pomimo rozbieżności

³⁹ R.C. De Castro, *The Philippines Discovers its Maritime Domain: The Aquino Administration's Shift in Strategic Focus from Internal to Maritime Security*, „Asian Security” 2016, 12(2), s. 111; *Philippine Navy – Modernisation*, dz. cyt. (data dostępu: 12.05.2023).

⁴⁰ R.C. De Castro, *The Philippines Discovers...*, dz. cyt., s. 120; Ł. Stach, *The Philippines maritime forces...*, dz. cyt., s. 422.

pomiędzy oczekiwaniami a rzeczywistością należy podkreślić, że po dekadach zaniedbań decydenci Republiki Filipin podjęli realne kroki w kierunku wzmocnienia potencjału bojowego marynarki wojennej. O ile wdrożenie do służby trzech używanych wcześniej przez Amerykańską Straż Wybrzeża (United States Coast Guard) dużych jednostek patrolowych było kontynuacją polityki wzmocniania (czy też raczej oddaleniem momentu całkowitego rozpadu) floty poprzez pozyskiwanie używanych jednostek z zewnątrz, to zamówienie w Republice Korei dwóch nowoczesnych fregat było realnym przełomem. Same ex-amerykańskie okręty były dużymi jednostkami (wyporność 3250 ton), uzbrojonymi w działa 76 mm, działka 25 mm i karabiny maszynowe. Ze względu na duży zasięg okazały się one przydatne do prowadzenia pełnomorskich partoli, pozwalały też na szkolenie załóg dla jeszcze nowocześniejszych jednostek⁴¹. Co prawda brak uzbrojenia rakietowego i ZOP ograniczał możliwości bojowe okrętów, ale te trzy jednostki określone jako typ del-Pilar (BRP Gregorio del Pilar, BRP Ramon Alcaraz i BRP Andres Bonifacio) i tak wzmocniły stan floty. Bez wątpienia jednak dwie wybudowane w Korei Południowej fregaty (BRP Jose Rizal oraz BRP Antonio Luna) stały się pierwszym od dekad realnym wzmocnieniem potencjału bojowego floty Filipin. Zbudowane przez Hyundai Heavy Industries okręty wcielono do służby w latach 2020–2021. Są to nowoczesne okręty, uzbrojone w rakiety przeciwokrętowe i przeciwlotnicze, posiadające też możliwości ZOP⁴². Tego

⁴¹ *FF Del Pilar-class*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/brp-del-pilar.htm> (data dostępu: 11.04.2023); Ł. Stach, *The Philippines maritime force...*, dz. cyt., s. 423.

⁴² *FF-150 BRP Jose Rizal – Program*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/brp-rizal-program.htm> (data dostępu: 11.04.2023); Ł. Stach, *The Philippines maritime force...*, dz. cyt., s. 423–424.

typu jednostek rozpaczliwie brakowało filipińskiej flocie i można tylko dywagować dlaczego programu pozyskiwania tego typu okrętów nie rozpoczęto dekadę wcześniej. Niejako ‘przy okazji’, w 2019 roku Korea Południowa przekazała Filipinom korwetę ZOP typ Pohang, przemianowaną na BRP Coronado Yap, co zwiększyło zdolności Filipin do walki z okrętami podwodnymi⁴³.

Kolejnym polem na którym Filipiny dokonały postępu jest kwestia sił desantowych. Specyfika regionu, jak też sporów i konfliktów, w które uwikłane są Filipiny, wymaga posiadania zdolności do przerzutu wojsk drogą morską i powietrzną. Należy podkreślić, że filipińska piechota morska cieszy się dobrą reputacją, jej żołnierze są solidnie wyszkoleni, posiadają też doświadczenie bojowe. Jednakże, aby w pełni wykorzystać jej możliwości flota musi posiadać jednostki zdolne do operacji amfibijnych. Cennym wzmocnieniem tego typu zdolności okazało się wdrożenie do służby w latach 2016–2017 dwóch okrętów-doków (*Landing Platform Dock*) typ Tarlac (BRP Tarlac i BRP Davao del Sur). Te zbudowane w Indonezji duże jednostki (wyporność standardowa 7000 ton, pełna – ponad 11 000 ton) mogą transportować do 500 żołnierzy, czołgi, ciężarówki, dwie mniejsze łodzie desantowe, jak też dwa helikoptery⁴⁴. Wraz ze starszymi jednostkami typu Bacolod City okręty te wzmacniają filipińskie możliwości desantowe, reagowania w sytuacjach kryzysowych, jak też pomocy humanitarnej w niwelowaniu skutków klęsk żywiołowych. Wprowadzenie do służby tych okrętów i modernizacja

⁴³ P. Nepomuceno, *BRP Coronado Yap to Boost PH Anti-submarine Capability*, Philippine News Agency 20.08.2019, <https://www.pna.gov.ph/articles/1078225> (data dostępu: 2.05.2023).

⁴⁴ *Tarlac Class Strategic Sealift Vessels*, Navaltechnology.com, <https://www.naval-technology.com/projects/tarlac-class-strategic-sealift-vessels/>, (data dostępu: 4.05.2023)

floty desantowej, jest tym bardziej istotna, że Filipiny są archipelagiem, a tego typu jednostki doskonale nadają się do możliwości zaakcentowania obecności państwa nawet w najbardziej oddalonych od centrum wyspach kraju⁴⁵. Dodatkowo takie okręty umożliwiają wsparcie garnizonów w kontestowanych rejonach, np. na wysepce Thitu (Pag-asa) w spornym regionie Spratly.

Analizując problem przerzutu sił wojskowych należy zaznaczyć, że Filipiny utrzymują niewielkie lotnictwo transportowe, jak też rozbudowują flotę śmigłowców mogących realizować to zadanie. Akurat w tym elemencie nie doszło do dużej zapaści ze względu na fakt, że śmigłowce były użyteczne w prowadzeniu działań przeciwpartyzanckich, do tego Filipiny mogły liczyć na nadwyżki sprzętu z USA. Podstawowym typem śmigłowca był ikoniczny wręcz Bell UH-1H Iroquois, jednakże pojawiła się kwestia wymiany starzejących się wiropłatów. W tym wypadku środki znalazły się szybko (jak na standardy Filipin) i siły powietrzne wzbogaciły się o śmigłowce W3 Sokół, Augusta-Westland AW-109, jak też S-70 Black Hawk. Omawiając kwestię śmigłowców warto dodać, że Filipiny zakupiły od Turcji 6 helikopterów szturmowych T129B, co jest *novum* dla sił powietrznych Filipin. Generalnie, w okresie 2010–2022 siły powietrzne zakupiły 38 śmigłowców, a kolejne 32 S-70 Black Hawk zamówione w Mielcu mają trafić na stan lotnictwa Filipin do 2026 roku. *Notabene*: flota również skorzystała na programie pozyskania helikopterów, wzbogacając się o 7 maszyn⁴⁶.

O ile stan lotnictwa transportowego i floty śmigłowców można ocenić jako dobry, to problem w tym, że samoloty transportowe wymagają osłony jeżeli będą operować w rejonie aktywności lotnictwa

⁴⁵ Ł. Stach, *The Philippines maritime force...*, dz. cyt., s. 427.

⁴⁶ Chapter Six: Asia, „The Military Balance” 2023, 123(1), s. 227. DOI: 10.1080/04597222.2023.2162718.

potencjalnego przeciwnika. Jak już wcześniej wspomniano, możliwości lotnictwa Filipin w zakresie walk powietrznych uległy atrofii. Jednakże, Manila i tu podjęła kroki w kierunku odbudowy tych zdolności. W latach 2015–2017 roku siły powietrzne Filipin wzbogaciły się o 12 lekkich samolotów szkolno-bojowych FA-50, rodem z Korei Południowej. Maszyny te pozwalają zarówno na zaawansowane szkolenie pilotów odrzutowców, jak też na prowadzenie działań bojowych, aczkolwiek w warunkach braku przeciwdziałania ze strony nowoczesnej obrony przeciwlotniczej i myśliwców (lotnictwo Filipin użyło tych maszyn w walkach przeciwko partyzantom i islamistom). Pozyskanie tych maszyn może być też wstępem do zakupu wielozadaniowych samolotów bojowych. W październiku 2019 roku dowódca lotnictwa Filipin wspomniał o możliwości zakupu 12 myśliwców wielozadaniowych, a miesiąc później potwierdzono, że pod uwagę brane są dwa typy: amerykański Lockheed Martin F-16V i szwedzki JAS-39 Gripen⁴⁷. Z dużą dozą prawdopodobieństwa Filipiny pozyskają tego rodzaju samoloty, co pozwoli im odtworzyć zdolność do prowadzenia walki w powietrzu, jak też poszerzy możliwości zwalczania celów naziemnych i nawodnych⁴⁸. Warto podkreślić, że Filipiny zwiększyły swoje możliwości w zakresie zwalczania celów nawodnych i odstraszenia dzięki zakupowi ponaddwukrotnych rakiet BrahMos, produkcji indyjsko-rosyjskiej. Podpisana w styczniu 2022 roku zakłada wdrożenie

⁴⁷ P. Nepomuceno, *PH Air Force to Defend choices of Multi-Role Fighter Aircraft*, Philippine News Agency, 9.10.2019, <https://www.pna.gov.ph/articles/1083656> (data dostępu: 6.05.2023); F. Mangosing, *AFP Chief Sees New Fighter Jets for PH Military Before Duterte Steps Down*, Inquirer.net, 7.12.2020, <https://globalnation.inquirer.net/192567/afp-chief-sees-new-fighter-jets-for-ph-military-before-duterte-steps-down> (data dostępu: 6.05.2023).

⁴⁸ Ł. Stach, *The Philippines maritime...*, dz. cyt., s. 425.

do służby trzech baterii rakiet, pojawiają się informacje o planowanym rozbudowaniu tego systemu przez Filipiny⁴⁹. Bez wątpienia jest to krok w dobrą stronę. Nowoczesne rakiety przeciwokrętowe są skutecznym sposobem odstraszania potencjalnego agresora jak też wzmacniania własnej pozycji w spornym regionie. Dodatkowo tego typu systemy pozwalają osiągnąć korzystną relację koszt-efekt (stosunkowo tania rakietka może zniszczyć kosztowny okręt wojenny), co dla dysponujących ograniczonymi środkami finansowymi Filipin ma duże znaczenie. Także i w tym wypadku można tylko stawiać pytanie dlaczego Filipiny pozyskały tego typu broń tak późno, zwłaszcza, że obrona wybrzeża bazująca na nowoczesnych, mobilnych wyrzutniach rakiet pozwala szachować nawet dużo silniejszego przeciwnika⁵⁰.

Generalnie pomimo ograniczeń budżetowych, problemów w planowaniu strategicznym, korupcji, itp., od dekady Filipiny starają się wzmocnić swoje możliwości w zakresie obrony przez zagrożeniem zewnętrznym, w domenie morskiej i powietrznej. Warto podkreślić, że te działania nie uległy zahamowaniu pomimo zmiany w polityce wobec Pekinu za prezydentury Rodrigo Duterte (2016–2022). O ile administracja prezydenta Aquino III podjęła wyzwanie konfrontacji z ChRL, chociażby za pomocą instrumentów arbitrażu, Rodrigo Duterte próbował polityki zbliżenia, czy

⁴⁹ J. Ng, *BrahMos Missile Delivery to Philippines Approaching*, Asian Military Review, 29.08.2022, <https://www.asianmilitaryreview.com/2022/08/brahmos-missile-delivery-to-philippines-approaching/> (dostęp dnia: 6.05.2023).

⁵⁰ Szerzej o tej kwestii zob.: F. Chang, *Transforming the Philippines Defence Architecture...*, dz. cyt., s. 10–12. Warto dodać, że Polska dzięki posiadaniu Morskiej Jednostki Rakietowej może skutecznie pokrzyżować jakiegokolwiek próby inwazji na własne wybrzeże, jak też skutecznie utrudniać działania floty nawodnej potencjalnego przeciwnika na Bałtyku.

też wręcz appesementu, w relacjach z Pekinem⁵¹. Pomimo ugodowej polityki wobec ChRL administracja R. Duterte nie zaniechała rozbudowy floty i lotnictwa Filipin, a plany modernizacyjne zapisane w Republic Act No. 10349 były kontynuowane. Jak podkreśla prof. Renato C. De Castro, Rodrigo Duterte wspierał realizację programu modernizacji sił zbrojnych zapoczątkowanego za kadencji poprzednika. Dodatkowo, zwiększył budżet obronny, jak też środki na modernizację. Nie zastopował pilnych programów zbrojeniowych (np. zakupu fregat rakietowych), zacieśnił współpracę z Japonią, a wszystko to pomimo prób zbliżenia z Pekinem⁵². Na konto prezydentury Rodrigo Duterte należy zapisać zakup rosyjsko-indyjskich rakiet przeciwokrętowych BrahMos, zwłaszcza, że w tym okresie zdecydowano o przyspieszeniu całego programu⁵³. Działania te wzmocniły filipińskie możliwości militarne, jednakże dekad zaniedbań nie można odrobić w krótkim czasie.

Czy polityka wzmacniania potencjału filipińskiego lotnictwa i floty będzie kontynuowana? Datowana na 2018 rok Narodowa Strategia Bezpieczeństwa podkreśla konieczność zwiększenia liczebności floty oraz możliwości odstraszania zarówno floty, jak i lotnictwa

⁵¹ Zob.: R.C. De Castro, *Challenging China's Maritime Expansion in the South China Sea from the Aquino to the Duterte Administrations*, „East Asian Policy” 2021, 13(3), s. 19–36; R.C. De Castro, *The Duterte Administration's appeasement policy on China and the crisis in the Philippine-US alliance*, „Philippine Political Science Journal” 2017, 38(3), s. 159–181.

⁵² R.C. De Castro, *Is the Philippine Navy About to Leapfrog into the Twenty-First Century?*, Asia Maritime Transparency Initiative, 11.09.2018, <https://amti.csis.org/philippine-navy-leapfrog-twenty-first-century/> (dostęp dnia: 8.05.2023).

⁵³ M. Dura, *Filipiny kupują ponaddwukowe BrahMos-y*, Defence24.pl, 1.02.2022, <https://defence24.pl/geopolityka/filipiny-kupuja-ponaddzwiekowe-brahmos-y> (dostęp dnia: 8.05.2023).

Filipin tak szybko, jak to możliwe, tak aby mogły skutecznie bronić kraju przed zagrożeniami zewnętrznymi, jak też chronić filipińskie interesy w wyłącznej strefie ekonomicznej. Zwraca się także uwagę na kwestię usprawnienia procedur pozyskiwania sprzętu oraz wzmocnienia zasobów ludzkich i materialnych całych sił zbrojnych⁵⁴. Filipiny planują przeznaczyć na zbrojenia kolejne fundusze, mające umożliwić zbudowanie floty liczącej 50 okrętów bojowych, w tym niewielkie i szybkie jednostki uzbrojone w pociski rakietowe. Planuje się także pozyskanie na potrzeby marynarki wojennej okrętów zaopatrzeniowych, logistycznych, wsparcia, rozbudowę infrastruktury, tak aby komponent bojowy floty miał oparcie w odpowiedniej logistyce. Do tego dochodzą plany wzmocnienia lotnictwa morskiego o nowe płatowce, mogące prowadzić działania rozpoznawcze, ZOP czy ratunkowe. Filipiny rozważają także wdrożenie do służby okrętów podwodnych, jednakże ze względu na koszty, brak odpowiedniej infrastruktury czy konieczność wyszkolenia załóg praktycznie od zera, ten cel zostanie zrealizowany w przyszłości, o ile władze zdecydują się na podjęcie tak ambitnego wyzwania⁵⁵. Bez wątpienia brak sił podwodnych stanowi istotną słabość floty Filipin, a ich pozyskanie w bardzo istotny sposób wzmocniłoby potencjał bojowy tego kraju. Jednakże finansowe i organizacyjne wyzwania związane z budową floty podwodnej są znaczące⁵⁶. W przypadku lotnictwa logicznym krokiem jest wdrożenie do służby nowoczesnych myśliwców wielozadaniowych,

⁵⁴ *National Security Strategy. Security and Development for Transformational Change and Well-Being of the Filipino People*, Officialgazette.gov.ph, <https://www.officialgazette.gov.ph/downloads/2018/08aug/20180802-national-security-strategy.pdf> (dostęp dnia: 29.04.2023).

⁵⁵ *Philippine Navy – Modernization*, dz. cyt. (dostęp dnia: 29.04.2023).

⁵⁶ Ł. Stach, *The Philippines maritime...*, dz. cyt., s. 424.

zwłaszcza, że służące już w siłach powietrznych Filipin FA-50 dają możliwość zaawansowanego szkolenia pilotów. Dodatkowo, amerykański powrót na Filipiny daje nadzieję, że USA zmodernizują filipińskie bazy lotnicze, oczywiście na potrzeby amerykańskiego lotnictwa, ale infrastruktura będzie mogła zostać wykorzystana przez Manilę.

Podsumowanie

Dekady zaniedbań. Te dwa słowa najlepiej opisują wyzwania stojące przez Republiką Filipin w zakresie modernizacji sił powietrznych i floty tego państwa. Niedofinansowanie, słabości w planowaniu strategicznym, skupienie się na zwalczaniu zagrożeń wewnętrznych, jak też nadmierne poleganie na amerykańskim parasolu bezpieczeństwa doprowadziły do zapaści w marynarce wojennej i pozbawiły lotnictwa zdolności do prowadzenia walki z wrogimi siłami powietrznymi. O ile nie stanowiło to problemu przy zwalczaniu lokalnych partyzantek, to dynamiczna zmiana w dalekowschodniej architekturze bezpieczeństwa związana z rozbudową potęgi militarnej Pekinu postawiła Filipiny w bardzo trudnym położeniu. Okazało się, że Manila nie posiada zdolności odstraszania potencjalnego przeciwnika i zabezpieczenia swoich interesów w spornych regionach, np. rejonie Wysp Spratly. Jeszcze w połowie drugiej dekady XXI wieku zaniedbana flota wyposażona w przestarzałe okręty, pozbawione nowoczesnego uzbrojenia, środków rozpoznania, bez osłony z powietrza, nie mogła być traktowana jako poważny przeciwnik nie tylko dla dynamicznie zbrojących się na morzu Chin, ale także dla flot państw regionu. W wypadku jakiegokolwiek konfliktu flota Filipin mogła zostać uznana za straconą, jeżeli tylko podjęłaby próbę walki. Nawet kilka względnie nowoczesnych okrętów desantowych nie zmieniało sytuacji,

ponieważ bez skutecznej eskorty nie mogłyby dostarczyć swego ładunku np. do filipińskich placówek w spornych regionach, które w ten sposób zostałyby pozostawione samym sobie⁵⁷. Do tego dochodzi kolejny czynnik. W przypadku Filipin – będących przecież ogromnym archipelagiem – flota nie spełnia li tylko zadań o charakterze bojowym. Jest widocznym elementem istnienia państwa, który może dotrzeć do oddalonych od centrum peryferii i zamianifestować jego obecność (i siłę). Dodatkowo, Filipiny są krajem narażonym na klęski żywiołowe i okręty wojenne mogą zostać wykorzystane do działań związanych ze zwalczaniem skutków trzęsień ziemi, huraganów, etc., takich jak szybkie dostarczenie pomocy humanitarnej, zapewnienie pomocy medycznej, czy przesłanie przeszkolonego personelu medycznego, ratowniczego, itp. W tym kontekście zaniedbanie rozwoju floty kraju tak związanego z morzem może budzić jedynie zaskoczenie.

Podobna sytuacja zaistniała w siłach powietrznych, które mogły co najwyżej zwalczać partyzantów i w ograniczonym stopniu transportować siły lądowe. Dopiero od kadencji prezydenta Benigno Aquino III podjęto realne kroki mające zmienić ten ponury obraz, co przyniosło pewne efekty, zwłaszcza, że prezydent Rodrigo Duterte kontynuował politykę zbrojeń Manili. Nie można zaprzeczyć, że w obu rodzajach sił zbrojnych dokonał się postęp, ale wciąż wpisuje się to w sentencję ‘za mało i za późno’. Sytuacja wyglądałaby nieco inaczej, gdyby Filipiny rozpoczęły proces modernizacji dekadę wcześniej, lub – w optymalnym scenariuszu – na początku lat 90., tak jak poniekąd pierwotnie planowano. Zwłaszcza, że słabość sił morskich i powietrznych Filipin niesie dla państwa poważne wyzwanie z zakresu bezpieczeństwa. Rosnące ambicje Pekinu stanowią zagrożenie dla interesów Filipin w regionie, czego

⁵⁷ Tamże, s. 421.

dowodem jest dysputa na Morzu Południowochińskim. Wzmiankowany spór obejmuje głównie domenę morską i powietrzną, czyli przestrzenie, w których Filipiny mają bardzo ograniczony potencjał. Na to nakłada się rywalizacja wielkich mocarstw, czyli ChRL i USA. Ze względu na swoje położenie geograficzne Filipiny *de facto* nie mogą pozostać neutralne, a bieg wydarzeń znacząco przyspieszył. Jeszcze w styczniu 2023 roku nowy prezydent Republiki Filipin Ferdinand Marcos „Bong Bong” Jr. odbył wizytę w Pekinie, wcześniej zapowiadał, że Filipiny będą prowadzić niezależną politykę zagraniczną, a nie staną się częścią rozgrywki mocarstw⁵⁸. Jednakże już w lutym 2023 roku Filipiny zgodziły się na rozszerzenie dostępu do swoich baz wojskowych dla sił USA, a kolejnym sygnałem rosnącej współpracy militarnej Waszyngtonu i Manili stały się zakrojone na szeroką skalę manewry Balikatan, w które zaangażowanych jest ponad 17 000 żołnierzy, w tym ponad 12 000 Amerykanów i 111 Australijczyków⁵⁹. Należy jednak podkreślić, że słabość militarna Filipin powoduje, że dla Waszyngtonu rola Manili sprowadza się do udostępnienia przez nią własnego terytorium, z którego mogą operować Amerykanie na potrzeby rywalizacji z Pekinem. Jest to swoista transakcja wiązana – Filipiny udostępniają swoje terytorium USA, które dzięki temu wzmacniają swoją pozycję względem ChRL. W zamian Waszyngton ma zagwarantować bezpieczeństwo Filipin, zwłaszcza w spornym regionie Morza

⁵⁸ D. Grossman, *New Philippine President Marcos Is No Duterte On Foreign Policy*, Foreign Policy, 10.05.2022, <https://foreignpolicy.com/2022/05/10/marcos-bongbong-philippines-election-president-duterte-china-us-foreign-policy/> (dostęp dnia: 9.05.2023).

⁵⁹ P. Miedziński, *Największe ćwiczenia amerykańsko-filipińskie. Odpowiedź na chińskie zagrożenie*, <https://defence24.pl/geopolityka/najwieksze-cwiczenia-amerykansko-filipinskie-odpowiedz-na-chinskie-zagrozenie> (dostęp dnia: 12.04.2023).

Południowochińskiego. Dla Filipin taki scenariusz niesie zarówno szanse, jak i zagrożenia. Nie da się ukryć, że potencjał militarny USA może wzmocnić pozycję Manili w sporach z Pekinem. Filipiny liczą na wsparcie Stanów Zjednoczonych w dziedzinie modernizacji sił zbrojnych i rozbudowy potencjału odstraszania, chętnie widziałyby też amerykańskie inwestycje i pomoc finansową⁶⁰. Z drugiej strony, rośnie ryzyko uwikłania Filipin w konflikt pomiędzy USA a ChRL, w tym chińskiego uderzenia na kluczowe obiekty na archipelagu. Pytanie, czy Filipiny mają inne wyjście, niż dołączenie do sojuszników Waszyngtonu? Asertywność Pekinu, nieudane próby poskromienia ambicji ChRL za pomocą prawa międzynarodowego, jak też słabość własnego potencjału militarnego (zwłaszcza w domenie powietrznej i morskiej) postawiły Manilę w bardzo trudnym położeniu.

Reasumując, bez sprawnego lotnictwa i floty Filipiny nie są w stanie efektywnie zabezpieczyć swoich interesów w dobie zaostarzającej się rywalizacji wielkich mocarstw i erozji liberalnego porządku międzynarodowego. Sytuacja Filipin wymaga odbudowy potencjału odstraszania, a w tamtejszych uwarunkowaniach geograficznych i politycznych jedynie flota i lotnictwo są w stanie zapewnić zdolność do projekcji siły w spornych regionach, jak też poprawić pozycję Manili względem Pekinu i Waszyngtonu (ale i pozostałych krajów regionu). W przypadku relacji Filipin z Pekinem sytuacja jest zrozumiała – zdolności od odstraszania przeciwnika są istotne w kontekście sporów terytorialnych, natomiast kwestia polityki wobec USA sprowadza się do kwestii podmiotowości

⁶⁰ M. Chatys, *Kontynuacja modernizacja filipińsko-amerykańskiego sojuszu*, Ośrodek Spraw Azjatyckich 8.05.2023, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/kontynuacja-modernizacji-filipinsko-amerykanskiego-sojuszu> (dostęp dnia: 9.05.2023).

Filipin względem Stanów Zjednoczonych. Pytanie brzmi, czy Manila wzmocni swój potencjał, dzięki czemu może w polityce osiągnąć coś więcej, niż tylko udostępnienie własnego terytorium dla USA na poczet amerykańskiej rozgrywki o hegemonię w rejonie Zachodniego Pacyfiku?

Bibliografia

- Atienza K.A.T., *PHL's foreign policy, national security plan lack long-term vision*, BusinessWorld, 7.12.2021, <https://www.bworldonline.com/the-nation/2021/12/07/415796/phls-foreign-policy-national-security-plan-lack-long-term-vision/>.
- Banlaoi R.C., *Philippine Naval Modernisation. Current State and Continuing Challenges*, Philippine Institute for Peace, Violence and Terrorism Research, Quezon City 2012.
- Berhendt P., *Koniec walk w Marawi*, konflikty.pl, 26.10.2017, <https://www.konflikty.pl/aktualnosci/wiadomosci/koniec-walk-w-marawi/>.
- Cancian M.F., Cancian M., Heginbotham E., *The First Battle of the Next War. Wargaming a Chinese Invasion on Taiwan*, Center for Strategic & International Studies, Washington DC 2023.
- Cervantes D., Sapnu R., *PAF retires F-5 after 40 years of service*, Philstar.com, 2.10.2005, <https://www.philstar.com/headlines/2005/10/02/299571/paf-retires-f-5-after-40-years-service>.
- Chang F., *Transforming the Philippines Defence Architecture: How to Create the Credible and Sustainable Maritime Deterrent*, Foreign Policy Research Institute, May 2012.
- Chatys M., *Kontynuacja modernizacja filipińsko-amerykańskiego sojuszu*, Ośrodek Spraw Azjatyckich 8.05.2023, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/kontynuacja-modernizacji-filipinsko-amerykanskiego-sojuszu>
- Chapter Eight: East Asia and Australasia*, „The Military Balance” 2009, 109(1). DOI: 10.1080/04597220802709936.
- Chapter Six: Asia*, „The Military Balance” 2011, 111(1). DOI: 10.1080/04597222.2011.559837.

- Chapter Six: Asia, „The Military Balance” 2023, 123(1). DOI: 10.1080/04597222.2023.2162718.
- Corruption in AFP modernization? ‘Davao Group’ involved, says Trillanes*, Rappler.com, 8.09.2018, <https://www.rappler.com/newsbreak/inside-track/211402-davao-group-involved-afp-modernization-corruption/>.
- Corruption Perception Index*, Transparency International, <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>.
- Czech F., *Incydent w Sabah: stosunki republiki Filipin z Malezją w kontekście historii Sultanu Sulu*, [w:] Joanna Marszałek-Kawa (red.), *Azjatyckie strategie bezpieczeństwa u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 260–273.
- De Castro R.C., *Challenging China’s Maritime Expansion in the South China Sea from the Aquino to the Duterte Administrations*, „East Asian Policy” 2021, 13(3).
- De Castro R.C., *Developing a Credible Defense Posture for the Philippines: From the Aquino to the Duterte Administrations*, „Asian Politics & Policy” 2017, 9(4).
- De Castro R.C., *Is the Philippine Navy About to Leapfrog into the Twenty-First Century?*, Asia Maritime Transparency Initiative, 11.09.2018, <https://amti.csis.org/philippine-navy-leapfrog-twenty-first-century/>.
- De Castro R.C., *The Duterte Administration’s appeasement policy on China and the crisis in the Philippine-US alliance*, „Philippine Political Science Journal” 2017, 38(3).
- De Castro R.C., *The Philippines Discovers its Maritime Domain: The Aquino Administration’s Shift in Strategic Focus from Internal to Maritime Security*, „Asian Security” 12 (2), 2016.
- Dura M., *Filipiny kupują ponaddziesięć BrahMos-y*, Defence24.pl, 1.02. 2022, <https://defence24.pl/geopolityka/filipiny-kupuja-ponaddziewieko-we-brahmos-y>.
- East Asia and Australasia*, „The Military Balance” 2001, 101(1). DOI: 10.1080/04597220108460157.
- FF Del Pilar-class*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/brp-del-pilar.htm>.
- FF-150 BRP Jose Rizal – Program*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/brp-rizal-program.htm>.

- Gnanasagaran A., *The Right to North Borneo*, The ASEAN Post, 2.02.2018, <https://theaseanpost.com/article/right-north-borneo>.
- Gonzales C., *Army sources bare massive corruption in AFP modernization plan – Trillanes*, Inquirer.net, 7.09.2018, <https://newsinfo.inquirer.net/1029463/army-sources-bare-massive-corruption-in-afp-modernization-plan-trillanes>.
- Grossman D., *New Philippine President Marcos Is No Duterte On Foreign Policy*, Foreign Policy, 10.05.2022, <https://foreignpolicy.com/2022/05/10/marcos-bongbong-philippines-election-president-duterte-china-us-foreign-policy/>.
- Heredia A.J., *Opinion: The Philippines Military Modernization Severely Snagged*, USNI News, 21.09.2021, <https://news.usni.org/2015/09/21/opinion-the-philippines-military-modernization-severely-snagged>.
- History of the Philippine Air Force*, official.gazette.gov.ph, <https://www.officialgazette.gov.ph/featured/history-philippine-air-force/>.
- History of the Philippine Navy*, <https://web.archive.org/web/20100217101436/http://www.navy.mil.ph/history.htm>.
- Knight Ch., Theodorakis R., *The Marawi crisis – urban conflict and information operations*, Australian Strategic Policy Institute, July 2019.
- Macleod A., *Philippine claim on Sabah will undermine regional security efforts*, Global Risk Insight 13.02.2018, <https://globalriskinsights.com/2018/02/philippine-claim-on-sabah-will-undermine-regional-security-efforts/>.
- Mangosing F., *AFP Chief Sees New Fighter Jets for PH Military Before Duterte Steps Down*, Inquirer.net, 7.12.2020, <https://globalnation.inquirer.net/192567/afp-chief-sees-new-fighter-jets-for-ph-military-before-duterte-steps-down>.
- Miedziński P., *Największe ćwiczenia amerykańsko-filipińskie. Odpowiedź na chińskie zagrożenie*, <https://defence24.pl/geopolityka/najwieksze-ćwiczenia-amerykansko-filipinskie-odpowiedz-na-chinskie-zagrozenie>.
- National Security Strategy. Security and Development for Transformational Change and Well-Being of the Filipino People*, Officialgazette.gov.ph, <https://www.officialgazette.gov.ph/downloads/2018/08aug/20180802-national-security-strategy.pdf>.

- Nepomuceno P., *BRP Coronado Yap to Boost PH Anti-submarine Capability*, Philippine News Agency, 20.08.2019, <https://www.pna.gov.ph/articles/1078225>.
- Nepomuceno P., *PH Air Force to Defend choices of Multi-Role Fighter Aircraft*, Philippine News Agency, 9.10.2019, <https://www.pna.gov.ph/articles/1083656>.
- Ng J., *BrahMos Missile Delivery to Philippines Approaching*, Asian Military Review, 29.08.2022, <https://www.asianmilitaryreview.com/2022/08/brahmos-missile-delivery-to-philippines-approaching/>.
- Parameswaran P., *What Does the New Philippines Defence Budget Say About Future Military Modernization Under Duterte? A Look at What the New Proposed Allocations Say about the Country's Defence Outlook for 2020 and Beyond*, The Diplomat, 28.08.2019, <https://thediplomat.com/2019/08/what-does-the-new-philippinesdefense-budget-say-about-future-military-modernization-under-duterte/>.
- Philippine Air Force (PAF)*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/paf.htm>.
- Philippine Defense Spending*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/budget.htm>.
- Philippine Navy – Modernisation*, Globalsecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/philippines/navy-modernization.htm>.
- Philippines, U.S. Announce Four New EDCA Sites*, U.S. Department of Defence, 1.02.2023, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3285566/philippines-us-announce-four-new-edca-sites/>.
- Raymond G.V., *Naval Modernization in Southeast Asia: Under the Shadow of Army Dominance?*, „Contemporary Southeast Asia” 2017, 39(1).
- Republic Act No. 7898. An Act Providing for the Modernisation of the Armed Forces of the *Philippines and for Other Purposes*, Government Procurement Policy Board, https://www.gppb.gov.ph/laws/laws/RA_7898.pdf.
- Republic Act No. 10349, Congress of the Philippines, <https://www.officialgazette.gov.ph/2012/12/11/republic-act-no-10349/>.
- Stach Ł., *Malaysia's Maritime Security Challenges and the Development of the Royal Malaysian Navy: Old Problems and the New Threats*, „Korean Journal of Defence Analysis” 2018, 30(3).

Stach Ł. *The Fragility of the Philippines in the Context of Increasing China-U.S. Rivalry in the Western Pacific*, „Philippine Political Science Journal” 2022, 43(3).

Stach Ł., *The Philippines maritime forces and its maritime military power projection capabilities: unfulfilled ambitions?* „Defence & Security Analysis” 2021, 37(4).

Sulva T., *Defense*, Philippines Country Commercial Guide, trade.gov, <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/philippines-defense>.

Tarlac Class Strategic Sealift Vessels, Navaltechnology.com, <https://www.naval-technology.com/projects/tarlac-class-strategic-sealift-vessels/>.

The State of the Air and Naval Forces of the Republic of the Philippines in the Era of Sino-American Confrontation

Abstract

The Philippine Navy (PN) and the Philippine Air Force (PAF) are among the weakest in the Southeast Asia region, which has consequences for the Philippine position in the region, especially in the age of great powers rivalry. It is surprising how the Philippines, an archipelago country involved in some maritime territorial disputes, could ignore the development of its maritime and air forces. As a result, the position of the Philippines in regional territorial disputes is weak. This study analyses the factors which have led to this situation, as well as the PN and PAF modernisation process. The chapter is divided into two main parts. The first analyses the Philippines' security challenges. The second one focuses on the reasons which lead to the current weakness of PN and PAF and their modernisation process. The study concludes with findings. The chapter employs descriptive methodology and uses data from readily accessible sources to assess critically the conditions of the PN and PAF and its impact of the Philippine's position in the age of growing China-U.S. rivalry.

Szymon Niedziela

Muzeum Powstania Warszawskiego

Kwestia islamska na Filipinach – wymiar historyczny i współczesność

Filipiny są największym w Azji depozytariuszem wartości cywilizacji europejskiej, których najważniejszym przejawem jest wiara chrześcijańska¹. Jednocześnie Azja Południowo-Wschodnia, w której ulokowany jest ten kraj, zamieszкана jest przez 260 milionów muzułmanów². To znacznie więcej niż liczba mieszkańców wszystkich państw Półwyspu Arabskiego razem wziętych. Co istotne, w XXI wieku dostrzega się w Azji Południowo-Wschodniej rozwój radykalnych ruchów muzułmańskich. Nie ominęły one wyspy Mindanao i wysp Jolo, Basilan i Tawi-Tawi na Archipelagu Sulu, które stanowią największe skupiska muzułmanów w obrębie Filipin. Dlatego tak istotne jest przybliżenie kwestii islamskiej w tym kraju. Rozdział ten ma taką ambicję. Podzielony jest na trzy części. W pierwszej przedstawiono tło historyczne, w drugiej ruchy

¹ G. Georges, *Le rôle des Philippines dans le Sud-Est asiatique*, „Politique Étrangère” 1950, 2, s. 201–212.

² Indonezja (230 mln), Malezja (17 mln), Filipiny (8 mln), Tajlandia (3 mln), Mjanma (2,5 mln), Singapur (800 tys.), Brunei (350 tys.). Dane za: The World Factbook, The World Population Review, Pew Research Center, CIA Factbook.

separatystyczne, a w trzeciej islamistyczne. Taki podział ma nie tylko uzmysłowić złożoność kwestii muzułmańskiej, ale i uwypuklić różnice między poszczególnymi grupami kwestionującymi *status quo* przez odwołanie do islamu.

Islam na Filipinach – tło historyczne

Islam i chrześcijaństwo nie były pierwszymi wierzeniami mieszkańców Archipelagu Filipińskiego. Przed dwiema wielkimi religiami monoteistycznymi na tym obszarze istniał lokalny animalistyczny i szamanistyczny politeizm. Ważna była rola społeczna szamanów i uzdrowicieli ludowych (*babaylan* i *mananambal*). Na Filipiny przenikał też buddyzm i hinduizm. Istnieją dowody na to, że organizmy protopaństwowe na Filipinach w okresie przedkolonialnym były trybutariuszami buddyjskiego Imperium Śriwidżaja (Jawa, Sumatra, Borneo, Półwysep Malajski). Właśnie tą drogą z Azji kontynentalnej oraz z jawańskiego Imperium Madżapahit przenikały na Filipiny wpływy hinduistyczne i buddyjskie³. Na obszarze dzisiejszej aglomeracji manilskiej, nad rzeką Pasig, istniały osady zamieszkałe przez osoby wyznające hinduizm. Na wyspie Mindanao funkcjonowało Królestwo Butuan, w którym widoczne były wpływy buddyjskie.

W epoce wielkich odkryć geograficznych Hiszpanie wyznaczyli sobie na Filipinach trzy priorytetowe cele: zwiększenie udziału w handlu przyprawami, wymiana handlowa z Chinami i Japonią

³ E.L. Hassel, *The Srivijayan and Majapahit Empires and the Theory of Their Political Association with the Philippines*, „Philippine Social Sciences and Humanities Review” 1953, Vol. XVIII, nr 1, s. 3–86; P.G. Gowing, *Moros and Khaek: the Position of Muslim Minorities in the Philippines and Thailand*, „Southeast Asian Affairs” 1975, s. 27–40.

oraz misja chrystianizacyjna⁴. W znacznej mierze to ostatnie zadanie wykonali. Dlatego w wyspiarskiej części Azji Południowo-Wschodniej chrześcijaństwo zdomowało się tam, gdzie były posiadłości Hiszpanii i Portugalii (Filipiny i Timor Wschodni). Na obszarach zajętych przez Holendrów i Brytyjczyków największą religią pozostał islam (Indonezja i Malesja)⁵. Hiszpanom nie udało się jednak schryścianizować ludów zamieszkujących południowe wyspy archipelagu filipińskiego, którzy już przed ich przybyciem wyznawali islam. Hiszpanie nazwali ich ludami Moro, poprzez skojarzenie z okresem rekonkwisty i Maurami. Ludy Moro to nazwa zbiorcza określająca różne grupy kulturowe, w których zakorzeniony jest islam. Określenie to nie miało dla Hiszpanów wyłącznie konotacji religijnej (Moros jako synonim muzułmanów). Odnosiło się też w sposób jednoznacznie pejoratywny do warstwy społecznej i oznaczało korsarzy, piratów, złodziei i bandytów. Wyróżnia się kilkanaście grup etnicznych posługujących się odmiennymi językami lub dialektami, które zalicza się do tej kategorii. Są to takie grupy jak: Tausugowie, Maranaończycy, Maguindanaończycy, Yakanowie, Samalowie, Sangilowie, Jama-Mapunowie, Palawańczycy, Molbogowie, Illanumowie, Kalibuganowie i Kala-gańczycy⁶.

⁴ P.R. Makol-Abdul, *Colonialism and change: the case of Muslims in the Philippines*, „Journal of Muslim Minority Affairs” 1997, Vol. 17, nr 2, s. 311–323.

⁵ N. Hoffmann, *La Radicalisation de l’islam: un facteur de déstabilisation en Asie du Sud-Est?*, „Politique Étrangère” 2002, nr 1, s. 115–133; W.K. Che Man, *The Malay-Muslim of Southern Thailand*, „Journal of Muslim Minorities Affairs” 1985, Vol. 1, s. 98–112.

⁶ J.E. Eder, *Ethnic Differences, Islamic Consciousness and Muslim Social Integration in the Philippines*, „Journal of Muslim Minority Affairs” 2010, Vol. 30, nr 3, s. 317–322.

Islam na Wyspy Filipińskie nie dotarł bezpośrednio z Półwyspu Arabskiego, ale przez Indie, Półwysep Malajski i wyspy dzisiejszej Indonezji. Z tego powodu był prześląknięty religijno-filozoficznymi wpływami cywilizacji indyjskiej oraz miał silne pierwiastki sufickie⁷. Na Filipiny kupcy propagujący islam mieli docierać już w XIV wieku. Jednym z pierwszych krzewicieli islamu na Filipinach był jednak arabski kupiec Tuan Masha'ika. Przybył on na wyspę Jolo długo przed hiszpańskimi konkwistadorami⁸. Jednak w dużym stopniu islam docierał na Filipiny za pośrednictwem ludności malajskiej poprzez kontakty z Madżapahit, a także z północnego Borneo. To właśnie Malajowie okazali się solidnymi propagatorami wiary w Allaha. Język *bahasa malaysia* odgrywał rolę lingua franca całej Azji Południowo-Wschodniej, co ułatwiało dyfuzję islamu⁹. To muzułmanie założyli najlepiej zorganizowane państwa na Archipelagu Filipińskim przed okresem kolonialnym. Były to Sułtanat Sulu, Sułtanat Maguindanao oraz Sułtanat Lanao.

Sułtanat Sulu (w jęz. tausug: Kasultanan sin Süg, w jęz. filipińskim: Sultanato ng Sulu) istniał od XV do końca XIX wieku.

Kiedy Hiszpanie rozpoczęli kolonizację tego regionu w połowie XVI wieku szybko zorientowali się, że część Mindanao i archipelag

⁷ A. Shih, *The Roots and Societal Impact of Islam in Southeast Asian Affairs*, „Stanford Journal of East Asian Affairs” 2022, Vol. 2, s. 114–117.

⁸ C. Adib Majul, *An Analysis of the Genealogy of Sulu*, „Archipel” 1981, nr 22, s. 167–182; V. Taylor, *Origins of islam in the Philippines*, <https://mackenzieinstitute.com/2017/01/origins-of-islam-in-the-philippines> (data dostępu: 6.04.2023).

⁹ M.L. Gross, *A Muslim Archipelago. Islam and Politics in Southeast Asia*, Waszyngton 2007, s. 171–172; R. Laarhoven, *We are many nations: the emergence of a multi-ethnic Maguindanao Sultanate*, „Philippine Quarterly of Culture and Society” 1986, Vol. 14(1), s. 32–53.

Sulu znajdują się pod kontrolą lepiej zorganizowanych państw muzułmańskich, z których najważniejszym był sułtanat Sulu¹⁰.

Państwo obejmowało: Archipelag Sulu, część wyspy Mindanao, część wyspy Palawan oraz część północnych obszarów wyspy Borneo. Było to państwo talassokratyczne, zbudowane na fundamencie potęgi morskiej. Zajmowało dominującą pozycję na newralgicznych szlakach handlowych Azji Południowo-Wschodniej. Głównym źródłem dochodów Sulu było korsarstwo i handel niewolnikami¹¹. Założycielem Sułtanatu Sulu był mający arabskich przodków Abu Bakr, który przybył tu ze swoimi stronnikami po przegraniu walk o władzę na Sumatrze i po ślubie z córką lokalnego wodza przyjął tytuł sułtana ul-Haszima. Jego siedzibą było miasto Buansa na wyspach Sulu. Dominującą grupą etniczną zamieszkującą Sułtanat był wojowniczy lud Tausug. W ciągu trzech wieków zdarzały się okresy intensywnych walk. Jednak to Hiszpanie zaczęły systematycznie osłabiać pozycję sułtanatu dopiero w XIX wieku. Ostatecznie w 1878 roku sułtan Jamalul Azam uznał ich zwierzchność i sułtanat ostatecznie stracił suwerenność, chociaż pewne formy autonomii zostały zachowane¹². Kilka miesięcy wcześniej sułtan, mając wciąż nadzieję na powstrzymanie Hiszpanów i szukając

¹⁰ F. Czech, *Incydent w Sabah: stosunki republiki Filipin z Malezją w kontekście historii Sułtanu Sulu*, [w:] J. Marszałek-Kawa (red.), *Azjatyckie strategie bezpieczeństwa u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 260–273.

¹¹ C. Adib Majul, *Political and Historical notes on the Old Sulu Sultanate*, „Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society” 1965, Vol. 38, nr 1, s. 23–42.

¹² Dobry i zwięzły opis relacji Hiszpanów z Muzułmanami znaleźć można w R.M. Cortes, C. Boncan, R.T. Jose, *The Filipino Saga. History as a Social Change*, Quezon City 2010.

środków na dalsze prowadzenie walk, zgodził się wydzierżawić rozległe tereny w północno-wschodniej części Borneo na rzecz Brytyjskiej Kompanii Północnego Borneo. Sułtanat Sulu znalazł się zatem pod hiszpańskim protektorem, ale część jego terytorium pozostała w rękach brytyjskich i ostatecznie weszło w skład Malezji¹³.

Sułtanat Maguindanao (w jęz. maguindanaońskim: Kasultanan nu Maguindanao, w jęz. filipińskim: Kasultanan ng Maguindanao) powstał mniej więcej 70 lat później niż sułtanat Sulu, w 1520 roku. Założycielem państwa był Szarif Muhammad Kabungsuwan, który podobnie jak Abu Bakr pochodził z Johore i miał przodków z ziemi Proroka. Znaczną rolę odgrywała w sułtanacie diaspora chińska, dzięki którym handel był istotnym źródłem dochodów sułtanatu¹⁴. Eksportowano głównie produkty rolne z rozległej równiny Cotabato w zachodniej części wyspy Mindanao. Sułtani Maguindanao utrzymywali bliskie kontakty zarówno z Sułtanatem Sulu, jak i sułtanatem Ternate, leżącym na terenie dzisiejszej Indonezji. Z tego drugiego z wymienionych sułtanatów przybywały posiłki wojskowe, które pozwalały powstrzymać ataki Hiszpanów. Jak inne współczesne państwa w regionie poszczególne miasta sułtanatu miały pewną autonomię. Głównymi ośrodkami miejskimi sułtanatu Maguindanao były: Kuta Watu i Malabang. W 1616 roku doszło jednak do secesji, w wyniku której powstała Konfederacja Państw Lanao (w jęz. maranaońskim: Pat a Pangamong ko Ranao) nazywana sułtanatem Lanao bądź Konfederacją Czterech Emiratów Nawodnych. Tworzyły ją cztery ośrodki – Bayabao, Masiu, Unayan i Balo – położone w centralnej i zachodniej części wyspy Mindanao, nad jeziorem Lanao. Z racji uwarunkowań geograficznych

¹³ F. Czech, dz. cyt.

¹⁴ R. Laarhoven, *The Chinese at Maguindanao in the Seventeenth Century*, „Philippine Studies” 1987, Vol. 35, nr 1, s. 31–50.

sułtanat ten w mniejszym stopniu czerpał zyski z handlu morskiego, w większy z rolnictwa. Te tereny także zostały podporządkowane przez Hiszpanów w XIX wieku.

Pojawienie się Europejczyków na Archipelagu Filipińskim zasadniczo zmieniło regionalny układ sił. Azja Południowo-Wschodnia była na drodze do całkowitej islamizacji. Sułtanaty filipińskie (Sulu, Maguindanao i Lanao) wyróżniające się spośród innych lokalnych podmiotów geopolitycznych organizacją w XVI wieku miały potencjał, aby podporządkować sobie wyspy Visayas w centrum Filipin i znajdującą się jeszcze bardziej na północy wyspę Luzon. Na tej ostatniej wyspie hiszpańscy kolonizatorzy natknęli się na niewielką i młodą – sądząc po dość powierzchownej znajomości zasad – wspólnotę muzułmańską w okolicach dzisiejszej Manili. Ich pojawienie bez wątpienia zatrzymało proces islamizacji tego regionu¹⁵. Przez długi czas nie mieli jednak nawet odpowiednich zasobów, aby myśleć o podporządkowaniu terenów sułtanatów. Intensywniej zaczęto o to zabiegać w XIX wieku, co doprowadziło do rozbicia sułtanatów Maguindanao i Lanao oraz uznania zwierzchności przez sułtana Sulu, który jednak zachował tytuł i pewną autonomię.

W 1898 roku wybuchła wojna hiszpańsko-amerykańska. Miała ona ogromny wpływ na dalsze dzieje Filipin i ludów Moro. Hiszpania przegrała tę wojnę i w traktacie pokojowym podpisanym w Paryżu 10 grudnia 1898 roku scedowała Filipiny na rzecz Stanów Zjednoczonych włączając w to obszary zamieszkałe przez muzułmanów. W tym czasie na wyspie Luzon wybuchło antyamerykańskie powstanie i Stany Zjednoczone w zamian za gotówkę i gwarancję tolerancji religijnej zapewniły sobie w układzie zawartym

¹⁵ T.A. Agoncillo, *History of the Filipino people*, Quezon City 1990, s. 22–23.

w 1899 roku z sułtanem Sulu Jamalulem Kiramem nie tylko spokój w tym regionie, ale nawet zgodę na stacjonowanie swoich wojsk. W 1902 roku, kiedy walki na północy kraju wygasły, Amerykanie przestali prowadzić koncyliacyjną politykę wobec muzułmanów i doszło tam do wybuchu powstania. Najkrwawszym epizodem rebelii Moro była bitwa pod Bud Dajo w 1906 roku, która przeistoczyła się w masakrę ludności cywilnej, pochłaniając około tysiąca ofiar. Amerykanom jeszcze przez kilka lat nie udawało się w pełni podporządkować archipelagu Sulu i do ostatniej większej bitwy doszło w 1913 roku pod Bud Bagsak. W tym okresie pojawiły się postulaty amerykańskich dowódców i współpracujących z nimi elit ludu Moro, aby z ziem zamieszkanych przez muzułmanów utworzyć odrębną kolonię. Ostatecznie jednak w 1913 roku armia USA przekazała władzę nad tymi ziemiami administracji kolonialnej w Manili¹⁶. Stany Zjednoczone przejęły faktyczną kontrolę nad obszarami zamieszkałymi przez ludy Moro i włączyły na stałe terytoria sułtanatów w obręb zarządzanego przez siebie terytorium¹⁷.

Amerykanie w ramach polityki filipinizacji dążyli do kulturowego scalenia archipelagu i stworzenia jednego wyznającego różne religie narodu – Filipińczyków. Dlatego między innymi zaczęli również zachęcać chrześcijańskich osadników z północnych wysp do osadnictwa na Mindanao, określanym jako ziemia obiecana z racji urodzajności ziem i mniejszej gęstości zaludnienia. Jednak

¹⁶ F. Czech, *Separatyzm islamski na Filipinach po 11 września 2001 roku*, [w:] M. Banaś, J. Dziadowiec (red.), *Współczesne transformacje: Kultura – polityka – gospodarka*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013, s. 71–86.

¹⁷ G. Fisher, *Une tentative de protection international d'une minorité: la Conférence islamique et les musulmans des Philippines*, „Annuaire français de droit international” 1977, Vol. 23, s. 325–340.

już w 1921 roku grupa 57 przywódców ludu Sulu wystosowała petycję do prezydenta Warrena Hardinga, wnioskując o wyłączenie ich z polityki filipinizacji i traktowanie jako odrębnej grupy. W 1924 roku grupa liderów muzułmańskich z Mindanao i Sulu skierowała do Kongresu USA jeszcze dalej idące stanowisko. W Deklaracji praw i celów (*Declaration of Right and Purposes*) czytamy m.in. „Proponujemy aby wyspy Mindanao i Sulu oraz wyspa Palawan stanowiły niezorganizowane terytorium Stanów Zjednoczonych Ameryki”¹⁸. W 1935 roku Amerykanie powołali Wspólnotę Filipin (*Commonwealth of the Philippines*), której przyznano pewien zakres autonomii. Oznaczało to definitywny koniec samodzielności muzułmańskich sułtanatów. Prezydent Wspólnoty Manuel L. Quezon dążył do zintegrowania Mindanao z resztą Filipin poprzez popieranie migracji chrześcijan z północy kraju. Następową „visaynizacja” Mindanao, którą można porównać do indonezyjskiej *transmigrasi*, czyli kolonizacji wielu wysp przez Jawajczyków. W konsekwencji, o ile w latach 30. XX wieku muzułmanie stanowili zdecydowaną większość mieszkańców Mindanao, po 1960 roku było ich już mniej niż połowa, a obecnie jest mniej niż 20%. Już widząc początki tego procesu przywódcy muzułmańscy skierowali w 1935 roku do Waszyngtonu petycję, w której stwierdzili „nie chcemy być częścią niepodległych Filipin”¹⁹. Zamieszkałe przez muzułmanów tereny znalazły się jednak w obrębie Filipin, które ostatecznie uzyskały od Stanów Zjednoczonych niepodległość 4 lipca 1946 roku.

¹⁸ Congressional Record: Proceedings and Debates of the..., tom 67, część 8, s. 8835.

¹⁹ F. Czech, *Separatyzm islamski...*, dz. cyt.

Proces krystalizacji muzułmańskiego ruchu narodowo-wyzwoleńczego na Filipinach

Wraz z tym jak zwiększała się liczba osadników chrześcijańskich na Mindanao zaczęły pojawiać się lokalne napięcia i konflikty. Dochodziło do aktów przemocy i starć, w które angażowały się różne lokalne nieformalne grupy oraz prywatne armie lokalnych watazków. Na takim zaczynie z biegiem czasu zaczęły wykształcać się nieformalne grupy paramilitarne, takie jak nastawiona antymuzułmańsko Ilaga oraz Czarne koszule w Cotabato i Barracudas na Lanao o nastawieniu antychrześcijańskim.

Czynnikiem, który bezpośrednio przyczynił się do wybuchu muzułmańskiej irredenty była masakra oddziału Jabidah z 18 marca 1968 roku. Filipiny rościły sobie prawa do obszaru Sabah w północno-wschodniej części Borneo, które – jak była wyżej mowa – w XIX wieku zostały przez sułtanat Sulu wydzierżawione Brytyjczykom i potem stały się częścią Malezji. Administracja prezydenta Ferdynanda Marcosa opracowała plan „Merdeka”, którego celem była zbrojna inwazja na Sabah. Na potrzeby tego planu utworzono specjalny oddział składający się z rekrutów wywodzących się z Tausugów zamieszkujących archipelag Sulu i używających tego samego języka co ludy zamieszkujące Sabah. Tausugowie zrozumieli, że mają być użyci przeciwko swym braciom muzułmanom i odmówili wykonywania rozkazów. W konsekwencji kilkudziesięciu z nich zostało potajemnie zabitych przez armię filipińską. Informacje o tych wydarzeniach rozpowszechniły się i stały się prawdziwym detonatorem ruchu separatystycznego²⁰. W następnych latach powstały kolejne organizacje polityczne stawiające sobie za cel niepodległość ludu Moro:

²⁰ S. Aurray, *Musulmans ou Moros au sud des Philippines*, „Outre-Terre” 2004, 1, s. 187–197.

- **Ruch na Rzecz Niepodległości Mindanao** (Mindanao Independent Movement, MIM) powstał niespełna dwa miesiące po masakrze oddziału Jabidah, a jego założycielem był Udtog Matalam, wpływowy polityk muzułmański i członek parlamentu Filipin. Ruch wydał manifest odrzucający jakąkolwiek łączność z państwem filipińskim:

Muzułmańscy mieszkańcy Mindanao, Sulu i Palawan, wzywając Łaskę Wszechmogącego Allaha, Najłaskawszego, Litościwego, któremu należy się cała chwała i od którego zależy utrzymanie całego stworzenia, manifestują całemu światu swoje pragnienie odłączenia się od Republiki Filipin w celu utworzenia Państwa Islamskiego²¹.

Ruch na Rzecz Niepodległości Mindanao wykroczył poza sferę symboliczną i przyczynił się do konsolidacji środowiska separatystycznego między innymi poprzez nawiązanie współpracy z państwami arabskimi i zorganizowanie z ich pomocą szkoleń wojskowych, w których wzięli udział przyszli liderzy ruchu separatystycznego. Rola MIM ostatecznie jednak była ograniczona, ponieważ prezydentowi Marcosowi szybko udało się porozumieć z liderami Ruchu i na przykład Matalamowi zaoferował on stanowisko doradcy prezydenta ds. spraw muzułmańskich. Okazało się jednak, że młodsze pokolenie członków MIM nie zamierza iść na ustępstwa i założyło własną organizację.

- **Narodowy Front Wyzwolenia Moro** (Moro National Liberation Front, MNLF) powstał w 1972 roku. Założycielem i najwyższym przywódcą był Nur Misuari, jeden z członków młodego pokolenia MIM, o których przed chwilą była mowa. W 1974 roku Nur Misuari ogłosił Manifest MNLF, w którym czytamy:

²¹ V. Taylor, *Origins of islam*, dz. cyt.

My, pięć milionów uciskanych członków narodu Moro, pragniemy wyzwolić się od terroru, ucisku i tyranii filipińskiego kolonializmu, który spowodował niezliczone cierpienia i nieszczęścia poprzez przestępcze zawłaszczenie naszej ziemi, szykanowanie islamu poprzez masowe niszczenie i profanację jego miejsc kultu i jego Świętej Księgi oraz mordowanie naszych niewinnych braci i siostr w ludobójczej kampanii o przerażającej skali²².

Już na podstawie przywołanego fragmentu manifestu można dostrzec, że Nur Misuari miał poglądy lewicowe. Przed przystąpieniem do MIM udzielał się w marksistowskich organizacjach studenckich w Manili. Postrzegał rzeczywistość przez pryzmat walki klas i za klasę uprzywilejowaną uznawał chrześcijan, a ludy Moro za klasą upośledzoną. Jednocześnie wyraźnie podkreślano, że wypowiedzi są formułowane w imieniu narodu, za jaki zaczęto wówczas uważać wieloetniczną grupę ludów Moro. MNLF był najważniejszą organizacją separatystyczną w latach 70., kiedy toczyły się najcięższe walki z siłami zbrojnymi Filipin oraz w latach 80., w ostatnich latach dyktatury Ferdinanda Marcosa. Po jego obaleniu nabrały tempa rokowania pokojowe między MNLF a administracją prezydenta Fidela Ramosa, które doprowadziły do podpisania porozumienia w 1996 roku. Dla części separatystów kompromis polegający na przyznaniu ludom Moro autonomii był jednak nie do zaakceptowania, tym bardziej, że pojawiło się wiele doniesień o korupcji w Autonomicznym Regionie Muzułmańskiego Mindanao pod rządami Misuariego²³. Dlatego w XXI wieku znaczenie MNLF wyraźnie spadło.

²² Tamże.

²³ J. Bertrand, *Peace and Conflict in the Southern Philippines: Why the 1996 Peace Agreement is Fragile*, „Pacific Affairs” 2000, Vol. 73, nr 1, s. 37–54.

- **Islamski Front Wyzwolenia Moro** (Moro Islamic Liberation Front). Ugrupowanie powstało w 1977 roku, pierwotnie jako frakcja MNLF opozycyjna wobec Nura Misuariego, dowodzona przez innego z liderów ugrupowania, szajcha Salamata Hashima. Na wewnętrzne napięcia wpływ miało to, że władze MNLF zdominowali Tasugowie z archipelagu Sulu, a w MILF przeważali muzułmanie z Mindanao. Wraz z upływem czasu MILF było coraz bardziej sceptycznie nastawione do negocjacji MNLF z rządem w Manili. Już z nazwy można wywnioskować, że MILF w większym stopniu odwoływał się do tożsamości islamskiej:

MILF jest religijną i polityczną organizacją zrzeszającą islamistów walczących o wyzwolenie tradycyjnie do nich należących ziem obejmujących Mindanao wraz z przylegającymi wyspami oraz archipelag Sulu. [...] MILF łączy nacjonalizm ludu Moro ze współczesnymi podstawami wiary muzułmańskiej, ale nie z ekstremizmem. Podstawowa zasada ideologiczna zobowiązuje ruch do „stawiania słowa Allacha na pierwszym miejscu” w życiu ludu Moro²⁴.

Poparcie MILF wśród społeczności Moro, a co za tym idzie siła i znaczenie ich organizacji, wzrosło znacznie po upadku rządu Marcosa, kiedy MNLF prowadził negocjacje z władzami Filipin. Po zamachach z 11 września 2001 roku przywódcom MILF zależało, aby nie uznać ich za radykalną organizację muzułmańską, zaczęli intensywniej dążyć do zawarcia układu pokojowego. Ostatecznie udało się to w 2014 roku, kiedy zatwierdzono powstanie autonomicznego regionu Bangsamoro (pełna nazwa Bangsamoro Autonomous Region in Muslim Mindanao,

²⁴ Committee on Information, MILF Central Committee, http://www.luwaran.com/home/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=15&Itemid=544 (data dostępu: 18.08.2011).

BARMM) o szerszych kompetencjach i większym terytorium niż ARMM²⁵.

Szacuje się, że guerrilla Bangsamoro mogła doprowadzić nawet do 120 tys. ofiar²⁶. Setki tysięcy ludzi zostało zmuszonych do przynajmniej czasowego opuszczenia swych domostw. Można powiedzieć, że w wyniku układów pokojowych zawartych w 1996 i 2014 roku porozumienie zawarły dwie największe organizacje reprezentujące społeczność Moro. Ale nie oznacza to, że konflikt separatystyczny się zakończył.

Nurt dżihadystyczny na Filipinach

W lat 90. XX wieku z ruchu separatystycznego wyłoniły się organizacje dżihadystyczne. Tworzyli je najbardziej radykalni członkowie MNLF i MILF, którzy nie akceptowali żadnych negocjacji z władzami Filipin i jakiegokolwiek autonomii w ramach tego kraju. Były to organizacje stosunkowo niewielkie pod względem liczebności, ale część z nich nawiązała współpracę z podmiotami globalnej siatki dżihadystycznej takimi jak Al-Ka'ida i potem Państwo Islamskie. Zagrożenie ze strony ugrupowań fundamentalistycznych na Filipinach polegało na tym, że przyjmowały one strategię terrorystyczną polegającą na atakach wymierzonych w ludność cywilną. Do największych zamachów przeprowadzonych na terytorium Filipin należy zaliczyć:

²⁵ F. Czech, *Geneza i rozwój muzułmańskiego ruchu separatystycznego na południu Filipin*, [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Gawłowski (red.), *Ewolucja azjatyckiej polityki bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.

²⁶ F. Czech, *Incydent...*, dz. cyt.

- serię zamachów bombowych w Zamboanga City 10 lipca 1994 roku – 71 ofiar śmiertelnych,
- zamach bombowy w Ozamiz City w 2000 roku – 41 ofiar śmiertelnych,
- zamach bombowy podczas święta narodowego 30 grudnia 2000 roku w Manili – 22 ofiary śmiertelne,
- eksplozję ładunku wybuchowego na Davao International Airport 2003 roku – 21 ofiar śmiertelnych,
- zamach na statek pasażerski MV Super-Ferry 14 w 2004 roku – 116 ofiar śmiertelnych,
- zamach bombowy w katedrze rzymsko-katolickiej na wyspie Jolo w 2019 roku – 20 ofiar śmiertelnych,
- zamach na wyspie Jolo w 2020 roku – 15 ofiar śmiertelnych.

Należy zaznaczyć, że liczba zamachów terrorystycznych na terenie Filipin jest znacznie dłuższa, chociaż w ostatnich latach dochodzi do nich rzadziej. Tak samo wygląda sytuacja z porwaniami ludzi dla okupu, które pozwalają uzyskać środki na prowadzenie działalności terrorystycznej.

Za najważniejsze organizacje z radykalnego nurtu dżihadystycznego na Filipinach uważa się:

- **Abu Sajjaf** – najstarsze i największe radykalne ugrupowanie islamskie na archipelagu Sulu w regionie zamieszkanym przez Tausugów. Działa od 1989 roku. Genezy ugrupowania należy się doszukiwać w latach 80. XX wieku na terenie Afganistanu, gdzie przybyły z Filipin Abduradžak Abubakar Dżandżalani nawiązał kontakty ze środowiskiem Usamy Ibn Ladina. Innym ważnym afgańskim mudżahedinem, który wpłynął na Dżandżalaniego, był Abdul Rasul Sajjaf, od którego zaczerpnięto nazwę całego ugrupowania. Abu Sajjaf był najaktywniejszy w ostatniej deka-

dzie XX wieku oraz w pierwszych latach XXI wieku²⁷. To Abu Sajjaf jest odpowiedzialny za najbardziej krwawe zamachy terrorystyczne. Ze względu na kontakty z siecią Al-Ka'idy wysiłkiem zbrojnych Filipin wspieranym przez amerykańskich sojuszników skoncentrował się na rozbiciu właśnie tej grupy. Obecnie szacuje się, że na wolności przebywa kilkadziesiąt osób związanych z ugrupowaniem, a jego zdolności operacyjne znacząco spadły w wyniku kolejnych operacji wojsk rządowych²⁸.

- **Grupa Maute** – nazwa ugrupowania pochodzi od nazwiska założycieli – braci Omara i Abdullaha Maute – którzy byli dowódcami MILF w zamieszkałym przez Maranaończyków w regionie Lanao na Mindanao. Zaczęli się usamodzielniać i ostatecznie zerwali związki z MILF w drugiej dekadzie XXI wieku, kiedy toczyły się rozmowy pokojowe zakończone zawarciem układu z rządem Filipin w 2014 roku. Nawiązali kontakty z Państwem Islamskim. Nie przyjęli strategii ataków terrorystycznych i w 2017 roku zrezygnowali ze strategii walki partyzanckiej, aby zająć największe miasto regionu Marawi i ogłosić je pierwszym miastem Państwa Islamskiego w Azji Południowo-Wschodniej. Szacuje się, że w trwających pięć miesięcy walkach o miasto brało udział ponad 1000 islamistów z grupy Maute oraz współpracujących z nimi organizacji, zarówno Filipińskich, takich jak Abu Sajjaf, jak i zagranicznych. Walki pochłonęły ponad 1200 ofiar, głównie wśród dżihadystów, a ponad milion osób musiało

²⁷ V. Singam Kalicharan, *An Evaluation of the Islamic State's Influence over the Abu Sayyaf*, „Perspectives on Terrorism” 2019, Vol. 13, nr 5, s. 90–101; E. Ugarte, M. Macdonald Turner, *What is the Abu Sayyaf? How labels shape reality*, „The Pacific Review” 2011, Vol. 24, nr 4, s. 397–420.

²⁸ R.C. Banloi, *The Abu Sayyaf Group: From Mere Banditry to Genuine Terrorism*, „Southeast Asian Affairs” 2006, s. 247–262.

zostać ewakuowanych z doszczętnie zniszczonego miasta i jego okolic. W wyniku bitwy o Marawi grupa została w znacznym stopniu rozbita.

- **Islamscy Bojownicy o Wolność Bangsamoro** (Bangsamoro Islamic Freedom Fighters, BIFF) – podobnie jak grupa Maute, BIFF także wyodrębniła się z MILF w XXI wieku. Jej założycielem był Ameril Umbra Kato, dowodzący oddziałem MILF w regionie Maguindanao i Cotabato na zachodnim Mindanao. Wraz z upływem czasu coraz bardziej krytykował on kompromisy zawierane z rządem Filipin i domagał się suwerenności, a nie tylko autonomii. W przeciwieństwie do ugrupowania dowodzonego przez braci Maute BIFF nie zdecydował się na otwarte starcie z armią filipińską, chociaż istnieją dowody na to, że mógł udzielać wsparcia logistycznego walczącym dżihadystom, a niektórzy jego członkowie brali udział w walkach w Marawi. Nie ma też dowodów, aby BIFF prowadził działalność terrorystyczną, chociaż wiadomo, że udzielał wsparcia osobom zaangażowanym w ataki przeciwko ludności cywilnej. BIFF raczej prowadził klasyczne działania partyzanckie polegające na atakach zaczepnych wymierzonych w filipińskich policjantów i żołnierzy. Najbardziej znanym incydentem z ich udziałem była potyczka w Mamasapano w 2015 roku. Elitarny oddział Policji otrzymał rozkaz aresztowania lub zabicia ukrywającego się na Mindanao malezyjskiego terrorysty Zulkifliego Abdhira, za którego FBI wyznaczyła nagrodę 5 milionów dolarów. W wyniku walk, które wybuchły w trakcie akcji, oprócz Abdhira i kilkunastu wojowników BIFF i MILF zginęło 44 policjantów i pięć osób postronnych. Niedługo po tych wydarzeniach zmarł Ameril Umbra Kato, a z BIFF wyłoniły się nowe frakcje: BIFF – Bungos i BIFF-Karialan.

Podsumowując można powiedzieć, że ruch dżihadystyczny na Filipinach dosyć dynamicznie się przeobraża²⁹. Dużą rolę odgrywają w nim charyzmatyczni liderzy, którzy początkowo mieli sporą autonomię w organizacjach ruchu separatystycznego i w pewnym momencie zdecydowali się na bardziej radykalne samodzielne działania wykluczające kompromis z władzami Filipin. Liczne secesje nie oznaczają jednak, że poszczególne ugrupowania ze sobą nie współpracują. Taka współpraca istnieje nie tylko w obrębie Mindanao i archipelagu Sulu, ale ma też wymiar międzynarodowy.

Podsumowanie

Konflikt separatystyczny na południu Filipin od ponad pięćdziesięciu lat stanowi zagrożenie wewnętrznej stabilności i integralności państwa, które – co należy przypomnieć – jest w zdecydowanej większości katolickie. Konflikt przechodził różne stadia. W latach 70. XX wieku mieliśmy w zasadzie do czynienia z wojną domową na południu Filipin, która przerodziła się potem w wojnę partyzanczką na dużą skalę. Pod koniec lat 80. i w ostatniej dekadzie nasiliły się ataki terrorystyczne i porwania ludności, ale jednocześnie prowadzono rozmowy pokojowe z MNLF. Pierwsza dekada XXI wieku to liczne działania sił zbrojnych Filipin, mające na celu osłabienie

²⁹ Zob. szerzej: B. Palación de Inza, *Terrorismo islámico en Filipinas*, „Documento Análisis” 2021, nr 41, Instituto Español de Estudios Estratégicos, s. 1–19; R. Banlaoi, *Media and Terrorism in the Philippines: The Rajah Solaiman Islamic Movement*, „Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism” 2009, Vol. 4, nr 1, s. 64–75; J. Zenn, *The Islamic State’s Provinces on the Pledges from Boko Haram in Nigeria and Abu Sayyaf and Maute Group in the Philippines*, „Perspectives on Terrorism” 2019, Vol. 13, nr 1, s. 87–104; Z. Abuza, *Tentacles of Terror: Al Qaeda’s Southeast Asian Network*, „Contemporary Southeast Asia” 2002, Vol. 24, nr 3, s. 427–465.

i likwidację komórek terrorystycznych i jednocześnie proces pokojowy z MILF. W ostatnich latach zaktywizowały się nowe organizacje podważające zasadność procesu pokojowego. Jak widać, problemem jest nie tylko osiągnięcie kompromisu między stroną rządową a głównymi organizacjami reprezentującymi ludy Moro, ale również przekonanie do niego poszczególnych ugrupowań wywodzących się z różnych grup etnicznych współtworzących muzułmańską społeczność na Filipinach.

Omawiany konflikt doprowadził do tego, że okrutną codziennością Filipin zostały zamachy terrorystyczne oraz nastąpił drastyczny wzrost pospolitego bandytyzmu, który stał się też orężem w rękę fundamentalistów islamskich. W ten sposób w społeczeństwie zakorzeniła się kultura przemocy, której wyeliminowanie będzie długim i trudnym procesem. Oprócz liczonych w dziesiątkach tysięcy ofiar i jeszcze większej liczby osób, które przynajmniej czasowo musiały uciekać z miejsca zamieszkania, konflikt przyczynił się do recesji gospodarczej w regionie i znacznego obniżenia poziomu życia. Nierówności i brak perspektyw stanowią przyczynę radykalizacji poglądów kolejnego pokolenia młodych muzułmanów³⁰.

Pierwsze próby uregulowania konfliktu podjęto już w okresie dyktatury Ferdinanda Marcosa. Dzięki pośrednictwu Libii i Organizacji Konferencji Islamskiej w 1976 roku w Trypolisie zawarto porozumienie między MNLF a Republiką Filipin. Jednak z powodu wzajemnych oskarżeń i braku zaufania nie udało się wdrożyć uzgodnień, tak aby sytuacja w regionie się uspokoiła. Kolejne kroki na drodze do uregulowania „kwestii islamskiej” postawiono

³⁰ F. Czech, *Separatyzm w państwach postkolonialnych: przypadek Filipin i próba generalizacji*, [w:] Z. Mach, J. Kurczewska (red.), *Kultury narodowe i lokalne a polityka. Powiązania w różnych kontekstach*, Warszawa 2019, s. 425–448.

po upadku dyktatury Marcosa, kiedy za prezydentury Fidela Ramosa w 1996 roku podpisano porozumienie z MNLF i w okresie rządów Benigno Aquino III w 2014 roku zawarto traktat pokojowy z MILF³¹. Udało się zbudować przestrzeń autonomii dla ludów Moro w postaci ARMM i BARMM³². Na mocy implementującego postanowienia układu pokojowego do prawodawstwa krajowego aktu prawnego z 2018 roku (Bangsamoro Organic Law, BOL) powołano nową władzę wykonawczą dla obszarów zamieszkałych w większości przez ludy Moro (Bangsamoro Transition Authority, BTA). Kluczowe funkcje w BTA objęli dawni muzułmańscy bojownicy, głównie związani z MILF. W 2019 roku powołano Autonomiczny Region Bangsamoro na Muzułmańskim Mindanao (Bangsamoro Autonomous Region in Muslim Mindanao, BARMM; w j. filipino: Rehiyong Awtonomo ng Bangsamoro sa Muslim Mindanao). Częściami składowymi BARMM są: Basilan (bez miasta Isabela City), Lanao del Sur, Maguindanao del Norte, Maguindanao del Sur, Sulu, Tawi-Tawi, Cotabato City oraz Special Geographic Area). Siedzibą władz BARMM zostało miasto Cotabato. Władzą wykonawczą jest BTA, na czele której stoi prezes rady ministrów (*Chief Minister*) i 10 ministrów. Władzą legislacyjną jest Parlament Bangsamoro, składający się z 80 deputowanych. Okres przejściowy, w którym władzę sprawują BTA, planowano na lata 2019–2022, ale ze względu na pandemię Covid-19 prolongowano go na lata 2022–2025. Rozszerzenie autonomii otworzyło atrakcyjną

³¹ F.V. Magdalena, *The Peace Process in Mindanao: Problems and Prospects*, „Southeast Asian Affairs” 1997, s. 245–259; C. Malan, H. Solomon, *Between Conflict and Compromise in the Philippines*, „Indian Journal of Asian Affairs” 2012, Vol. 25, nr 1–2, s. 59–82.

³² S. Rogers, *Beyond the Abu Sayyaf: The Lessons of Failure in the Philippines*, „Foreign Affairs” 2004, nr 1, s. 15–20.

ścieżkę awansu społecznego wielu dotychczasowym rebeliantom. Do 2022 roku już ponad 40 tys. separatystów złożyło broń i weszło na drogę reintegracji społecznej³³.

Bibliografia

- Abuza Z., *Tentacles of Terror: Al Qaeda's Southeast Asian Network*, „Contemporary Southeast Asia” 2002, Vol. 24, nr 3, s. 427–465.
- Abuza Z., *The Challenges Facing the Philippines Bangsamoro Autonomous Region at one year*, „Special Report”, United States Institute of Peace, nr 468, czerwiec 2020, s. 1–28.
- Adib Majul C., *An Analysis of the Genealogy of Sulu*, „Archipel” 1981, nr 22, s. 167–182.
- Adib Majul C., *Political and Historical notes on the Old Sulu Sultanate*, „Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society” 1965, Vol. 38, nr 1, s. 23–42.
- Agoncillo T.A., *History of the Filipino People*, Quezon City 1990.
- Al-Qurtuby S., *Public islam in Southeast Asia: late modernist, resurgent Region and Muslim Politics*, „Studia Islamica Indonesian Journal for Islamic Studies” 2013, Vol. 20, nr 3.
- Aurray S., *Musulmans ou Moros au sud des Philippines*, „Outre-Terre” 2004, 1, s. 187–197.
- Bakar A., *External Influences on contemporary Islamic Resurgence in Malaysia*, „Contemporary Southeast Asia” 1991, Vol. XIII, 2.
- Banlaoi R., *Media and Terrorism in the Philippines: The Rajah Solaiman Islamic Movement*, „Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism” 2009, Vol. 4, nr 1, s. 64–75.

³³ F.J. Lara Jr., *Transition-induced Violent Conflict and the Bangsamoro State-building Project*, „Philippine Sociological Review” 2019, Vol. 67, s. 5–34; P. Revelli, *Autonomie en trompe-l'oeil aux Philippines*, „Le Monde Diplomatique”, kwiecień 2020; Z. Abuza, *The Challenges Facing the Philippines Bangsamoro Autonomous Region at one year*, „Special Report”, United States Institute of Peace, nr 468, czerwiec 2020, s. 1–28.

- Banloi R.C., *The Abu Sayyaf Group: From Mere Banditry to Genuine Terrorism*, „Southeast Asian Affairs” 2006, s. 247–262.
- Bertrand J., *Peace and Conflict in the Southern Philippines: Why the 1996 Peace Agreement is Fragile*, „Pacific Affairs” 2000, Vol. 73, nr 1, s. 37–54.
- Che Man K., *The Malay-Muslim of Southern Thailand*, „Journal of Muslim Minorities Affairs” 1985, Vol. 1, s. 98–112.
- Cortes R.M., Boncan C., Jose R.T., *The Filipino Saga. History as a Social Change*, Quezon City 2010.
- Cuesta J.A. de la, *Moros España contra los piratas musulmanes de Filipinas (1574–1896)*, Desperta Ferro Ediciones 2022.
- Czech F., *Geneza i rozwój muzułmańskiego ruchu separatystycznego na południu Filipin*, [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Gawłowski (red.), *Ewolucja azjatyckiej polityki bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- Czech F., *Incydent w Sabah: stosunki republiki Filipin z Malezją w kontekście historii Sultanu Sulu*, [w:] J. Marszałek-Kawa (red.), *Azjatyckie strategie bezpieczeństwa u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 260–273.
- Czech F., *Separatyzm islamski na Filipinach po 11 września 2001 roku*, [w:] M. Banaś, J. Dziadowiec (red.), *Współczesne transformacje: Kultura – polityka – gospodarka*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013, s. 71–86.
- Czech F., *Separatyzm w państwach postkolonialnych: przypadek Filipin i próba generalizacji*, [w:] Z. Mach, J. Kurczewska (red.), *Kultury narodowe i lokalne a polityka. Powiązania w różnych kontekstach*, Warszawa 2019, s. 425–448.
- Eder E., *Ethnic Differences, Islamic Consciousness and Muslim Social Integration in the Philippines*, „Journal of Muslim Minority Affairs” 2010, Vol. 30, nr 3, s. 317–322.
- Georges G., *Le rôle des Philippines dans le Sud-Est asiatique*, „Politique Étrangère” 1950, 2, s. 201–212.
- Goujat H., *Réforme ou Révolutions? Le Projet National de José Rizal (1861–1896) pour les Philippines*, Connaissances 2010.
- Gowing P.G., *Moros and Khaek: the Position of Muslim Minorities in the Philippines and Thailand*, „Southeast Asian Affairs” 1975, s. 27–40.

- Gross M.L., *A Muslim Archipelago. Islam and Politics in Southeast Asia*, Waszyngton 2007.
- Hassel E.L., *The Srivijayan and Madjapahit Empires and the Theory of Their Poitical Association with the Philippines*, „Philippine Social Sciences and Humanities Review” 1953, Vol. XVIII, nr 1, s. 3–86.
- Hoffmann N., *La Radicalisation de l’islam: un facteur de déstabilisation en Asie du Sud-Est?*, „Politique Étrangère” 2002, nr 1, s. 115–133.
- Holden W.N., *President Rodrigo Duterte and the War on Drugs. Fear and Loathing in the Philippines*, Lexington Books 2021.
- Israel D.C., Briones R.M., *Impacts on Natural Disasters on Agriculture, Food Security and Natural Resources and Environmental in the Philippines*, „ERIA Discussion Paper Series”, sierpień 2013.
- Laarhoven R., *We are many nations: the emergencje of a multi-ethnic Maguindanao Sultanate*, „Philippine Quarterly of Culture and Society” 1986, Vol. 14, 1, s. 32–53.
- Lara Jr. F.J., *Transition-induced Violent Conflict and the Bangsamoro State-building Project*, „Philippine Sociological Review” 2019, Vol. 67, s. 5–34.
- Magdalena F.V., *The Ppeace Pprocess in Mindanao: Problems and Prospects*, „Southeast Asian Affairs” 1997, s. 245–259.
- Malan C., Solomon H., *Between Conflict and Compromise in the Philippines*, „Indian Journal of Asian Affairs” 2012, Vol. 25, nr 1–2, s. 59–82.
- Moreno Barrantes V., *Guerras piraticas de Filipinas contra Mindanaos y Jolanos*, Calambur 2020.
- Palación de Inza B., *Terrorismo islámico en Filipinas*, „Documento Análisis” 2021, nr 41, Instituto Español de Estudios Estratégicos, s. 1–19.
- Rahimah Makol-Abdul P.R., *Colonialism and change: the case of Muslims in the Philippines*, „Journal of Muslim Minority Affairs” 1997, Vol. 17, nr 2, s. 311–323.
- Revelli P., *Autonomie en trompe-l’oeil aux Philippines*, „Le Monde Diplomatique”, kwiecień 2020.
- Rogers S., *Beyond the Abu Sayyaf: The Lessons of Failure in the Philippines*, „Foreign Affairs” 2004, Vol. 83, nr 1, s. 15–20.
- Shih A., *The Roots and Societal Impact of Islam in Southeast Asian Affairs*, „Stanford Journal of East Asian Affairs” 2022, Vol. 2, s. 114–117.

- Singam Kalicharan V., *An Evaluation of the Islamic State's Influence over the Abu Sayyaf*, „Perspectives on Terrorism” 2019, Vol. 13, nr 5, s. 90–101.
- Skuczyński M., *Separatyzm muzułmański na Filipinach: między pacyficznym państwem islamskim, a autonomią*, „Azja-Pacyfik” 2014, nr 19.
- Taylor V., *Origins of islam in the Philippines*, <https://mackenzieinstitute.com/2017/01/origins-of-islam-in-the-philippines>.
- Ugarte E., M. Macdonald Turner, *What is the Abu Sayyaf? How labels shape reality*, „The Pacific Review” 2011, Vol. 24, nr 4, s. 397–420.
- Zenn J., *The Islamic State's Provinces on the Pledges from Boko Haram in Nigeria and Abu Sayyaf and Maute Group in the Philippines*, „Perspectives on Terrorism” 2019, Vol. 13, nr 1, s. 87–104.

The Islamic issue in the Philippines – history and present day

Abstract

This chapter proposes an overview of the Moro struggle in the Southern Philippines. The Author traces the history of the conflict, its causes and the most important actors. He distinguishes between separatist and radical Jihadist organizations but also shows they can cooperate to a certain degree. The peace process is also discussed in the chapter.

Jakub Kościółek

Uniwersytet Jagielloński

Filipińska wojna z narkotykami jako przykład populizmu penalnego

Obejmując w czerwcu 2016 roku urząd prezydenta Filipin Rodrigo Duterte rozpoczął zapowiadaną już podczas kampanii wyborczej tzw. „wojnę z narkotykami”, która odbiła się szerokim echem w środowisku międzynarodowym jako przejaw skrajnego populizmu penalnego. Zjawisko to można uznać za zespół działań z zakresu polityki kryminalnej, które bardziej mają służyć zdobyciu lub utrzymaniu elektoratu wyborczego, aniżeli walce z przestępczością czy wymierzaniu sprawiedliwości¹. Polityka kryminalna jest strategią podejmowaną w celu zapobiegania i zwalczania przestępczości. Współcześnie, polityka kryminalna zależy od szeregu czynników i, obok „tradycyjnych” elementów ją kształtujących, takich jak poziom i struktura przestępczości, orzecznictwo sądów czy wiedza z nauki prawa karnego czy kryminologii, coraz częściej znaczenia nabierają polityczne i moralne postawy decydentów politycznych, przekaz medialny czy postawy wyrażane przez

¹ J. Utrat-Milecki, *Penologia integralnokulturowa: zarys problematyki. Wprowadzenie do badań punitarywności populistycznej w polityce kryminalnej*, [w:] J. Utrat-Milecki (red.), *Kara w nauce i kulturze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 232.

opinię publiczną². Populizm penalny jest jednym z represyjnych modeli polityki kryminalnej i, jak podkreśla Janina Czapska wraz ze swoimi współpracownikami, opiera się on na:

rzeczywiście lub deklaratywnie podzielanej uproszczonej, binarnej wizji rzeczywistości społecznej, w której centralną rolę odgrywa antagonistyczna relacja pomiędzy wyidealizowanym ludem („my”, „nasi”) i zagrażającym mu wrogiem („oni”, „obcy”, „inni”)³.

Podobną wizję społeczeństwa podzielał prezydent Duterte, co w znaczący sposób wpłynęło na kreowaną przez niego politykę kryminalną.

Ważne w tym miejscu jest rozróżnienie pomiędzy społecznym a politycznym populizmem penalnym. Na społeczny składa się bowiem zbiór przekonań na temat polityki kryminalnej i prawa karnego, nie ograniczający się jedynie do przekonania o bezwzględności kary dla przestępców, ale też obejmujący społeczne poczucie sprawiedliwości czy przekonanie o roli obywateli w kreowaniu polityki kryminalnej. Na społeczny wymiar populizmu penalnego składają się: przekonanie o moralnej wyższości obywateli i ofiar przestępstw nad ich sprawcami i politycznym establishmentem oraz przekonanie o konieczności bezpośredniego udziału obywateli w kreowaniu polityki kryminalnej⁴. Polityczny wymiar populizmu penalnego

² K. Witkowska-Rozpara, *Przestępczość, środki masowego przekazu a polityka karna*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 257.

³ J. Czapska, M. Szafrńska, D. Wójcik, *Penalny populizm jako przedmiot badań społecznych*, [w:] J. Czapska, M. Szafrńska, D. Wójcik (red.), *Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, s. 11.

⁴ J. Rybicka, *Populizm penalny w dyskursie politycznym*, [w:] J. Czapska, M. Szafrńska, D. Wójcik (red.), *Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, s. 45.

ogranicza się zaś do stylu politycznego działania, mającego na celu utrzymanie lub zdobycie władzy⁵.

Analizując politykę prezydenta Duterte będziemy koncentrować się na politycznym wymiarze populizmu penalnego, udowadniając, że używał on strachu przed przestępczością, a w szczególności przestępczością narkotykową, jako narzędzia osiągnięcia celów politycznych. Kierował się on przy tym retoryką, która miała charakter punitwny, wskazujący na konieczność surowego karanía narkomanów i handlarzy narkotykami, a – jak się podkreśla – działania charakteryzujące się dużym stopniem punitwności uznaje się za penelopopulistyczne⁶. Jeżeli chodzi o zwiększenie represyjności postulowanej przez administrację prezydenta, punitwność ta miała charakter populistyczny, gdyż była odpowiedzią na potrzeby wyborców. Punitwność może objawiać się tak w samej treści prawa karnego (materialnego, procesowego i wykonawczego), jak i w praktyce stosowania prawa (ściganie, osądzanie, wykonywanie kary)⁷. W przypadku Filipin, jak zostanie ukazane w analizie, nie dochodziło do znaczących zmian prawnych, a punitwność objawiała się przede wszystkim w praktyce stosowania prawa, a często nawet wykraczania poza normy prawne i stosowania instrumentów o charakterze nielegalnym. W nurcie populizmu penalnego środkami zapobiegania przestępczości są przede wszystkim izolacja i surowe karamie, a w skrajnych przypadkach nawet eliminacja przestępców⁸, co wpisuje się w filipińską wojnę

⁵ J. Czapska, M. Szafrńska, D. Wójcik, dz. cyt., s. 12.

⁶ Tamże, s. 9.

⁷ J. Utrat-Milecki, dz. cyt., s. 231.

⁸ A. Prowotorow-Pryka, *Penalny populizm jako zespół społecznych przekonań*, [w:] J. Czapska, M. Szafrńska, D. Wójcik (red.), *Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, s. 41.

z narkotykami i stosowanymi podczas niej pozasądowymi egzekucjami. Jak się podkreśla punitivność populistyczna:

[...] nie jest tylko problemem prawnokarnym czy kryminologicznym, gdyż może mieć wpływ na przemiany ustrojowe państwa i kulturowe zmiany społeczne, legitymizować większy poziom agresji i posługiwania się przemocą w stosunkach międzyludzkich⁹.

Pomimo iż w niniejszym artykule określenie 'punitivność populistyczna' ma mieć charakter naukowy, to należy podkreślić, że będzie ono miało charakter wartościujący negatywnie, co wynika przede wszystkim z faktu, że punitivność populistyczna wprowadza do polityki kryminalnej instrumenty i rozwiązania, które są niezgodne nie tylko z wiedzą naukową, ale bardzo często też z interesem społecznym, a uzasadniane są jedynie realizacją celów politycznych rządzących. Jak podkreśla Jarosław Utrat-Milecki:

Być może największym zagrożeniem jakie dla społeczeństwa stwarza punitivność populistyczna jest właśnie jej wpływ na ogólną kulturę społeczeństwa, stosunek do przymusu i przemocy, a także wpływ na erozję podstawowych zasad ustrojowych, zwłaszcza w odniesieniu do praw jednostki. Ma więc punitivność populistyczna charakter groźnego nurtu antycywilizacyjnego¹⁰.

Polityka narkotykowa w perspektywie międzynarodowej

Polityka narkotykowa w większości państw świata ma charakter prohibicyjny i represyjny. Podejście prohibicyjne i represyjne wobec narkotyków w sposób najsilniejszy i promieniujący na inne kraje zaczęło się kształtować po raz pierwszy w latach 20. i 30. w Stanach Zjednoczonych, przy czym działania USA wspierające podejście

⁹ J. Utrat-Milecki, dz. cyt., 265.

¹⁰ Tamże, s. 234.

represyjne na arenie międzynarodowej wyprzedzały nawet kształtowanie się ustawodawstwa krajowego w tym zakresie¹¹. Forsując prohibicję narkotykową przedstawiciele tego państwa niejednokrotnie uciekali się do forteli, np. inkorporując konwencję haską z 1912 roku do traktatu wersalskiego kończącego I wojnę światową. Po II wojnie światowej ten sam nurt dyplomacji był wykorzystywany do ukształtowania międzynarodowego systemu prohibicyjnego wobec narkotyków na forum ONZ¹². Restrykcyjna polityka narkotykowa była realizowana w USA, szczególnie podczas prezydentury Richarda Nixona i w zdecydowany sposób wpisywała się w politykę populizmu penalnego. Adam Leszczyński podkreśla wręcz, że:

Nixon nie był pierwszym demokratycznym politykiem, który dostrzegł, że może wygrywać wybory dzięki lękowi przeciętnych ludzi (w sławnym przemówieniu nazwał ich „milczącą większością”) przed zjawiskami społecznymi, które wydają się im kulturowo obce i niezrozumiałe. Był jednak pierwszym, który uczynił z tego jedyny pomysł na polityczną karierę i osiągnął tak duży sukces¹³.

Polityka zera tolerancji dla narkotyków, która wyrosła w USA i rozwijała się począwszy od prezydentury Nixona, poprzez jego następców, którzy jak Ronald Reagan czy Bill Clinton systematycznie ją zaostrzali, nie przyniosła oczekiwanych rezultatów¹⁴.

¹¹ K. Krajewski, *Sens i bezsens prohibicji. Prawo karne wobec narkotyków i narkomani*, Zakamycze 2001, s. 43–44.

¹² Tamże, s. 349.

¹³ A. Leszczyński, *Polityka, narkotyki i wojny kulturowe*, [w:] *Polityka narkotykowa. Przewodnik Krytyki Politycznej*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2009, s. 126.

¹⁴ K. Bielawski, *Drugs and State Vigilantism as a Strategy of Political Activity: The Example of Thailand, the Philippines, and Indonesia*, „Polish Political Science Yearbook” 2023, 52, s. 1.

Organizacja Narodów Zjednoczonych opiera swoją politykę narkotykową na trzech aktach prawnych¹⁵. Wszystkie te dokumenty nakazują kryminalizację działań związanych z nielegalną podażą środków psychoaktywnych. Konwencja wiedeńska z 1988 roku dotyczy obrotu tymi środkami i zawiera niezgodny z zapisami konwencji z 1961 i 1971 roku artykuł 3 ust. 2, który zobowiązuje sygnatariuszy do tego, aby karać za posiadanie, nabywanie bądź uprawę środków odurzających lub substancji psychotropowych dla osobistego użytku, o ile dokonuje się tego umyślnie. Zapis ten ogranicza możliwość realizacji części programów redukcji szkód, które polegają najczęściej na przesunięciu akcentów polityki wobec konsumentów narkotyków z mechanizmów prawnokarnych do polityki ochrony zdrowia i edukacji. Programy tego rodzaju najczęściej wiążą się z przyzwoleniem na kontrolowaną konsumpcję samych narkotyków lub substancji zastępczych, najczęściej przez ośrodki zdrowia lub instytucje polityki społecznej, zapewniając jednocześnie środki terapeutyczne, w tym związane z leczeniem i profilaktyką zakażeń HIV oraz edukację dotyczącą uzależnień. Programy te służą uzyskaniu zdrowotnej, psychicznej i socjalnej stabilizacji osób chronicznie uzależnionych¹⁶. Zapis ten wpływa również na politykę dostępu do substancji psychotropowych do użytku w programach terapeutycznych i leczniczych.

Warto odnotować, iż zwolennikiem reform w zakresie polityki narkotykowej był Sekretarz Generalny ONZ Kofi Annan, który

¹⁵ Jednolita konwencja o środkach odurzających, dotycząca narkotyków pochodzenia naturalnego (Nowy Jork 1961), znowelizowana protokołem przyjętym w Genewie w 1972 roku; Konwencja o substancjach psychotropowych, obejmująca środki pochodzenia syntetycznego (Wiedeń 1971); Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi (Wiedeń 1988).

¹⁶ K. Krajewski, dz. cyt., s. 359.

wielokrotnie podkreślał, także jako członek Światowej Komisji ds. Polityki Narkotykowej, iż obecny system nie spełnia oczekiwań i nie odpowiada na wyzwania stojące przed światem, a zatem wymaga głębokich reform. Założył on nawet fundację swojego imienia, której celem była między innymi zmiana podejścia do narkotyków oraz ich użytkowników¹⁷. Zwolenników podejścia abolicyjnego oraz rehabilitacyjnego znajdziemy również wśród najbogatszych ludzi świata, a także celebrytów. Jednym z członków wspomnianej Światowej Komisji, który opowiada się za podejściem rehabilitacyjnym, opartym na promocji zdrowia i edukacji, jest Richard Branson¹⁸. Do grona krytyków represyjnej polityki, której koszty przekraczają korzyści, dołączył także Mario Vargas Llosa, który przywołując doświadczenia meksykańskie jednoznacznie opowiada się za legalizacją niektórych substancji odurzających¹⁹. Wraz z administracją Joe Bidena całkowicie uległa zmianie przynajmniej wewnętrzna polityka Stanów Zjednoczonych w stosunku do narkotyków. Obecnie opiera się ona na siedmiu filarach, do których należą: poszerzenie opartego na podstawach naukowych dostępu do leczenia, w szczególności leczenia zaburzeń związanych z używaniem opioidów, zwiększanie równości rasowej w podejściu do polityki narkotykowej, wzmocnienie działań na rzecz redukcji szkód w oparciu o dowody naukowe, wspieranie tego rodzaju działań zapobiegawczych w celu ograniczenia używania substancji przez

¹⁷ Kofi Annan Foundation, <https://www.kofiannanfoundation.org/our-work/changing-drug-policy/>, (data dostępu: 7.06.2023).

¹⁸ Virgin, <https://www.virgin.com/branson-family/richard-branson-blog/rethinking-drug-laws-in-a-new-global-moment> (data dostępu: 7.07.2023).

¹⁹ *Nobel Prize Vargas Llosa calls for legalizing drugs to avoid the Mexican experience*, Marco Press, <https://en.mercopress.com/2011/03/05/nobel-prize-vargas-llosa-calls-for-legalizing-drugs-to-avoid-the-mexican-experience> (data dostępu: 7.06.2023).

młodzież, ograniczenie podaży nielegalnych substancji, rozwijanie ośrodków terapii uzależnień i zwiększanie liczby pracowników zajmujących się tym tematem oraz rozszerzenie dostępu do usług wsparcia rehabilitacji społecznej²⁰.

W podobnym kierunku podąża też Unia Europejska, która mimo braku zharmonizowanej i obowiązującej wszystkich członków polityki i tak wypracowała mechanizmy i instytucje sprzyjające podejściu rehabilitacyjnemu w miejsce podejścia represyjnego do polityki narkotykowej. W podejściu tym wyraźnie rozróżnia się podejście wobec konsumentów od podejścia wobec producentów i handlarzy, które pozostaje w sferze restrykcji i potępienia. Do zbierania informacji oraz prowadzenia badań i analiz w tym temacie powołano specjalną instytucję pod nazwą European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). Polityka Unii Europejskiej znacząco odbiega od wymogów konwencyjnych i praktycznie nie zawiera pierwiastka penalnego. Jej podstawowym celem jest zmniejszenie popytu na narkotyki, niemniej osiągnięcie tego celu opiera się na edukacji, programach redukcji szkód oraz instrumentach polityki społecznej. Postępy w tym zakresie podlegają regularnym badaniom i monitoringowi dostosowanemu do aktualnego stanu wiedzy²¹.

Tego rodzaju odwilż w podejściu do polityki narkotykowej prezentowana przez poszerzające się grono państw, a także znaczną liczbę autorytetów z różnych dziedzin życia wpływa na ożywienie dyskusji nad zmianą podejścia do problemu w samej Organizacji Narodów Zjednoczonych, choć na razie dyskurs ten pozostaje bez

²⁰ White House, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/Biden-Harris-Statement-of-Drug-Policy-Priorities-April-1.pdf> (data dostępu: 7.06.2023).

²¹ Więcej na temat polityki UE: European Union Drugs Agency, https://www.emcdda.europa.eu/index_en (data dostępu: 7.06.2023).

wpływu na treść przyjętych w tym zakresie konwencji. Mimo to, organizacja zaczyna traktować politykę narkotykową jako zagadnienie wpisujące się w szerszą politykę rozwoju skupioną wokół Alternative Development and Sustainable Development Goals (SDGs). Skupienie się na wsparciu alternatywnych kierunków rozwoju gospodarczego i społecznego w regionach lub krajach doświadczonych przez wojny narkotykowe oraz rozległy rynek produkcji używek pomaga tym społecznościom w przekierowaniu zrównoważonego rozwoju w obszarach pozaprohibicyjnych i tym samym zmniejsza podaż przetworzonych lub nieprzetworzonych substancji narkotycznych²². Jak podkreśla Krzysztof Krajewski należałoby:

umożliwić przekształcenie problemu używania narkotyków – z kryminalno-politycznego w przede wszystkim socjalny i zdrowotny. Podstawowymi narzędziami realizacji tego postulatu są instrumenty dekryminalizacji i depenalizacji (lecz nie legalizacji) oraz tzw. redukcji szkód²³.

Wydaje się, iż w związku z postępującą dominacją koncyliacyjnego i nierepresyjnego podejścia do rozwiązywania problemów społecznych, w tym problemu uzależnień i konsumpcji substancji odurzających, zmiany prawne w obowiązujących konwencjach są nieuchronne, niemniej będą ostatnim etapem reform w związku z ogólną inercją wszelkich reform prawnych na poziomie międzynarodowym.

²² Alternative Development and its role in implementing the Sustainable Development Goals, United Nations, <https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2016/April/alternative-development-and-its-role-in-implementing-the-sustainable-development-goals.html> (data dostępu: 7.06.2022).

²³ K. Krajewski, *Prawo wobec narkotyków i narkomanii*, [w:] K. Małinowska-Sempruch (red.), *Niezamierzone konsekwencje: polityka narkotykowa i prawa człowieka*, International Debate Education Association, Warszawa 2005, s. 34.

Filipińska polityka narkotykowa

Filipińska polityka narkotykowa ma charakter prohibicyjny i represyjny. Podstawowym dokumentem prawnym definiującym filipińską politykę narkotykową jest Republic Act 9165, the Comprehensive Dangerous Drugs Act of 2002 (RA 9165). Aktem tym powołano do życia dwie agencje: jedną odpowiedzialną za tworzenie i zmianę polityki narkotykowej – Komisję ds. Niebezpiecznych Narkotyków (ang. *Dangerous Drugs Board*, DDB) i drugą odpowiedzialną za jej realizację, głównie poprzez działania organów ścigania – Filipińska Agencja ds. Zwalczania Narkotyków (ang. *Philippine Drug Enforcement Agency*, PDEA). Dokument ten przyniósł szereg zmian w porównaniu z dokumentem go poprzedzającym (RA 6425) z 1975 roku, a do najważniejszych należało zniesienie kary śmierci za przestępstwa związane z narkotykami, czy rozróżnienie posiadania narkotyków od ich używania, jednak pozostawał on nadal w duchu prohibicyjnym, skupiając się nie na prewencji czy leczeniu, a ściśle na karaniu²⁴. Pomimo istniejącego aktu prawnego regulującego politykę narkotykową prezydent Duterte wprowadził własne rozwiązania, które miały być zgodne z duchem „prawa i porządku” (ang. *law and order*), a daleko wykraczały poza działania o charakterze legalnym z punktu widzenia obowiązujących przepisów. Pierwszym krokiem do zmiany polityki narkotykowej na jeszcze bardziej radykalną było przekazanie odpowiedzialności za tworzenie tej polityki z jurysdykcji PDEA w ręce filipińskiej policji (ang. *Philippine National Police*, PNP). Nowo powołany szef

²⁴ L.R. Estacio Jr., L.S. Ramiro, H.Y. Lam, Ma. E.C. Silva, C.D. Padilla, *A critique on the “war on drugs” policy in the Philippines*, „Journal of the American-Philippine Academy of Science and Engineering” 2022, Vol. 15 (Supplement), s. 6.

policii generał Ronald Dela Rosa wydał okólnik służbowy²⁵, w którym przedstawił kampanię antynarkotykową prezydenta Duterte pn. „Oplan Double Barrel”. Założono w niej dwa cele – pierwszy, nazwany „Oplan High Value Target” (HVT) koncentrować się miał na poważnych handlarzach narkotyków, producentach narkotyków, a także na celebrytach i bogatych ludziach zażywających narkotyki; drugi – „Oplan Tokhang” koncentrował się na drobnych handlarzach oraz użytkownikach narkotyków i miał polegać na nalotach na ich domy i aresztowaniach. Bardzo szybko okazało się, że kampania była realizowana przede wszystkim w ramach drugiego celu i dotknęła przede wszystkim biedniejszych warstw społecznych²⁶. Jak podkreśla Robert Stefanicki:

Przez długi czas nie zauważano, że najlepszym sojusznikiem w walce z narkotykami jest demokracja, bo rządy dysponujące demokratyczną legitymacją mniej są skłonne do czerpania zysków z nielegalnych interesów i bratania się z narkobaronami. Największym jednak błędem było niezrozumienie tego, że narkobiznes żeruje na biedzie i jedyną pewną drogą do jego likwidacji jest wdrożenie długoterminowych, przemyślanych i solidnie sfinansowanych programów rozwoju gospodarczego²⁷.

Wielu badaczy i analityków doszło wręcz do wniosku, że wojna z narkotykami była wojną wymierzoną w biednych²⁸.

²⁵ PNP's Command Memorandum Circular No. 16-2016.

²⁶ L.R. Estacio Jr., L.S. Ramiro, H.Y. Lam, Ma. E.C. Silva, C.D. Padilla, dz. cyt., s. 2.

²⁷ R. Stefanicki, *Narkotykowe jądro ciemności*, [w:] *Wojny narkotykowe. Doniesienia z pola walki*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2011, s. 87.

²⁸ M. Grace P. Medriano, E.N. Aw, *Politics of "I Will": Penal Populism of Duterte's War on Drugs, Political polarization, and the Perceptions of the Working Class*, „CMU Journal of Social and Humanities” 2022,

Wojna narkotykowa w okresie administracji

Rodrigo Duterte

Prezydent Duterte nie był pierwszym filipińskim przywódcą, który w swojej politycznej agendzie podjął temat walki z narkotykami. Już w 1972 ówczesny prezydent Filipin Ferdinand Marcos uznał narkotyki za egzystencjalne zagrożenie dla filipińskiego narodu. Wówczas już można było zauważyć pierwsze symptomy paniki moralnej wokół tematu narkotyków. Panikę moralną w tym przypadku możemy definiować jako:

zjawisko rozprzestrzeniania się nieproporcjonalnie silnych i błędnie ukierunkowanych społecznych niepokojów, lęków, strachu lub gniewu wobec percypowanego zagrożenia dla porządku społecznego, wyzwalane często przez alarmujące relacje medialne i wzmacniane przez zmiany w prawie i polityce publicznej²⁹.

Kulminacją rosnącej demonizacji użytkowników narkotyków, było wykreowanie Innego/Obcego, który stał się symbolem zła i zagrożenia dla Filipińczyków, związanego z produkcją i konsumpcją środków psychoaktywnych. Takim obcym stał się baron narkotykowy chińskiego pochodzenia Lim Seng, którego stracono w styczniu 1975 roku³⁰. Jak się podkreśla w podobny sposób panikę moralną będzie wykorzystywał prezydent Duterte³¹.

Vol. 9, No. 2, s. 6; K. Barera, *The Philippines' War on Drugs (Read: The Poor): The Erosion of the Rule of Law and the Violation of Children's Human Rights*, „McGill International Human Rights Internship Program: Working Paper Series” 2020, Vol. 8, No. 1, s. 6.

²⁹ M. Szafrńska, *Penalny populizm a media*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 131.

³⁰ K. Bielawski, dz. cyt., s. 4.

³¹ F. Czech, *Between Legitimization and Support of Rodrigo Duterte. Understanding Enduring Popularity of the President of the Philippines*, „Polish Sociological Review” 2022, 2(218), s. 212.

Duterte zaczął swoją polityczną karierę jako burmistrz Davao, gdzie „testował” skuteczność wojny z narkotykami dla uzyskania poparcia politycznego obywateli. Można uznać wygraną Duterte w ogólnokrajowych wyborach w 2016 roku za niespodziewany sukces, który oparty był na wizerunku bezwzględnego w walce z przestępczością kandydata, a przede wszystkim z przestępczością narkotykową, o czym miały świadczyć jego rządy w Davao³². Dla realizacji swojej okrutnej polityki narkotykowej w Davao, zawarł m.in. porozumienie z komunistyczną partyzantką, a jej siły paramilitarne zaprzął do walki z przestępczością³³. Ocenia się, że w latach 1998–2015 z rąk tzw. „Oddziałów Śmierci” (ang. *Death Squads*) zginęło co najmniej 1424 podejrzanych o stosowanie narkotyków lub o handel nimi³⁴. Podczas prezydentury Duterte wykorzystał doświadczenia ze swojego burmistrzostwa, wdrażając politykę antynarkotykową na poziomie centralnym.

Wojna z narkotykami była nie tylko jednym z ważniejszych elementów agendy politycznej podczas prezydentury Duterte, ale była też jednym z głównych tematów przemówień wygłaszanych przez niego do narodu filipińskiego. Lena Muhs przeanalizowała siedem przemówień prezydenta, w tym przemówienie inauguracyjne oraz sześć corocznych, lipcowych przemówień o stanie państwa, wygłaszanych przed wspólną sesją Senatu i Izby Reprezentantów. Wszystkie przemówienia były transmitowane przez państwową telewizję

³² Tamże, s. 4.

³³ M.R. Thompson, *Duterte's Violent populism: Mass Murder, Political Legitimacy and the "Death of Development" in the Philippines*, „Journal of Contemporary Asia” 2022, 52(3), s. 406.

³⁴ M. Almario-Gonzalez, *The night watch: Filipino TV journalists and Oplan Tokhang. Experiencing coverage of the Duterte Administration's bloody campaign against illegal drugs*, „Pacific Journalism Review” 2018, 24(2), s. 66.

i tylko inauguracyjne trwało mniej niż godzinę. Większość trwała od 1,5 do 2 godzin³⁵. To co wyróżnia te przemowy, to zdecydowane odejście od systemu sprawiedliwości kontrolowanego do tej pory przez elity, uznanego za nieskuteczny i skorumpowany. Odejście to ma być usprawiedliwione kryzysem zagrażającym narodowi filipińskiemu. Jak podkreśla Muhs:

W swoich przemówieniach Duterte łączy przestępczość narkotykową z destrukcyjnym wpływem na jednostki, rozpadem relacji rodzinnych, demoralizacją młodzieży, osłabieniem tkanki społecznej, a nawet z oblężeniem Marawi przez grupy związane z ISIS w 2017 roku³⁶.

Wszystko po to, aby wykreować nowego wroga narodu w postaci przestępcy narkotykowego. Tym wrogiem stają się narkomani i drobni dealerzy, dla których nie ma miejsca w społeczeństwie filipińskim, co wpisuje się w punitarywną politykę władz, którą można rozumieć jako „żądanie karania sprawców tak surowego, że wykracza ono poza prakseologiczne lub aksjologiczne ramy proporcjonalności reakcji prawnokarnej do popełnionego czynu”³⁷. Dominującą w retoryce Duterte staje się walka pomiędzy przestrzegającymi prawa obywatelami a niebezpiecznymi „Obcymi” w postaci przestępców narkotykowych, którzy nie zasługują ani na proces, ani na odkupienie. Kreuje się on jednocześnie na osobę pochodzącą z ludu, na ojca narodu, który zna jego potrzeby i będzie w stanie im sprostać, nie wystrzegając się nawet drastycznych metod, gdy taka będzie potrzeba³⁸. Jego zwolennicy nazywają go czule „Tatay Digong”,

³⁵ L. Muhs, *Duterte's "War on Drugs" Rhetoric: Consolidating Power through Penal Populism*, „Journal for Study of Radicalism” 2022, Vol. 16, No. 2, s. 152–153.

³⁶ Tamże, s. 154.

³⁷ A. Prowotorow-Pryka, dz. cyt., s. 43.

³⁸ Tamże, s. 155.

gdzie Tatay oznacza ojca, a drugi człon odnosi się do jego przydomku. Ciekawa jest też sama forma jego przemówień, podczas których używa języka wulgarnego, często pełnego mowy nienawiści, dalekiej od politycznej poprawności, a także okrasza je fragmentami, w których używa swojego lokalnego języka, co potęguje tylko wrażenie, że jest on jednym z nich, jednym z obywateli³⁹. Trzeba jednak pamiętać, że Duterte nie był człowiekiem znikąd, z prostego ludu, jak to podkreślał w swoich przemówieniach. Jego ojciec pracował w administracji prezydenta Marcosa seniora i był gubernatorem Davao.

Jak się podkreśla: „Porównując jego styl komunikowania do innych kandydatów na prezydenta, trzeba przyznać, że był on łatwo zrozumiały przez wielu, ponieważ mówił on językiem, jaki rozumieli”⁴⁰. Co więcej:

Duterte używa wulgarnego języka, aby odsłonić hipokryzję polityków będących absolwentami uczelni Ligi bluszczowej oraz hierarchów kościoła katolickiego, którzy zajmują się obroną praw człowieka, pozostawiając wielu Filipińczyków głodnymi i zagrożonymi przestępczością⁴¹.

Trzeba przyznać, że system sprawiedliwości na Filipinach od dawna był niewydolny, niedofinansowany i często legitymizujący bezkarność elit. Sugestywnych dowodów na jego nieudolność dostarczyły akcje policji przeprowadzone w 2014 roku w największym w kraju więzieniu Bilibid. Doniesienia medialne z tych działań kontrolnych ukazywały baronów narkotykowych cieszących się życiem

³⁹ Tamże, s. 156.

⁴⁰ M. Grace P. Medriano, E.N. Awı, dz. cyt., s. 6; M.R. Thompson, dz. cyt., s. 413.

⁴¹ N. Curato, Y.Y. Yonaha, *Rodrigo Duterte: macho populism and authoritarian practice*, [w:] K. Larres (red.), *Dictators and autocrats. Securing Power across Global politics*, Routledge, New York 2022, s. 390.

i opływających w luksusy (znaleziono m.in. narkotyki, broń, różne przedmioty luksusowe, a nawet jacuzzi)⁴². Na to, że filipiński system sprawiedliwości był nieskuteczny wskazują też dane – 80% spraw związanych z narkotykami była umarzana, a te, które trafiały na wokandę, mogły ciągnąć się latami i niektóre wyroki zapadały dopiero po dziesięciu latach⁴³. Pamiętać jednak należy, że od wielu lat poziom przestępczości na Filipinach spadał, co jednak nie wpłynęło na to, że poziom lęku przed przestępczością, w tym przestępczością narkotykową, wzrastał⁴⁴. Szacuje się, że w okresie rozpoczęcia wojny z narkotykami z substancji odurzających korzystało na Filipinach w różnym stopniu mniej niż 2% populacji⁴⁵.

Gdy Duterte objął urząd prezydenta, nie ukrywał, że walka z narkomanią będzie krwawa, nawoływał również osoby związane z konsumpcją lub handlem substancjami psychoaktywnymi do dobrowolnego zgłoszenia się na policję. Ocenia się, że ponad 600 000 osób zgłosiło się na komisariaty, aby ich dane zostały spisane w obawie przed zabiciem w ramach planowanej operacji (wojny z narkotykami)⁴⁶. Stworzono także listy osób podejrzanych o używanie lub handel narkotykami. Te listy stały się podstawą tzw. operacji *Oplan Tokhang*, podczas której policja organizowała naloty na domy podejrzanych osób i zmuszała ich do poddania się, często dokonując pozasądowych egzekucji. Śmiertelne ofiary tych nalotów miały według policji stawiać opór przy aresztowaniu, jednak według

⁴² M.R. Thompson, dz. cyt., s. 408.

⁴³ B. Kenes, *Rodrigo Roa Duterte: A Jingoist, misogynist, Penal Populist*, „European Center for Populism Studies Leader Profile Series” 2020, No. 3, s. 13.

⁴⁴ S. Rood, *The Philippines. What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2019, s. 219.

⁴⁵ N. Curato, Y.Y. Yonaha, dz. cyt., s. 392.

⁴⁶ M. Grace P. Medriano, E.N. Awı, dz. cyt., s. 12.

członków opozycji politycznej oraz organizacji broniących praw człowieka były to pozasądowe zabójstwa⁴⁷.

Ofiarami wojny narkotykowej stawały się też dzieci. Do stycznia 2017 roku w ręce policji oddało się 26 907 dzieci, z czego ponad 3 tysiące było w wieku 14 lat lub młodszych. Zmuszono je do przyznania się do winy, pobierano odciski palców, wykonywano na nich testy narkotykowe i włączano do programów rehabilitacyjnych⁴⁸. Programy te realizowane są nie tylko w poprawczakach, ale też w więzieniach dla dorosłych. W obu wypadkach warunki bytowe dzieci są tragiczne, są one narażone na przemoc psychiczną, mają ograniczony dostęp do edukacji, a nawet do łóżek czy toalet⁴⁹. Rząd zaproponował też obniżenie wieku odpowiedzialności karnej dzieci z 15 do 9 lat, co w ostateczności poskutkowało obniżeniem wieku do 12 roku życia i – jak podkreślają eksperci – nie będzie skutkowało zmniejszeniem liczby dzieci zaangażowanych w konsumpcję czy handel narkotykami, a wręcz przeciwnie – wczesna inkarceracja wpłynie będzie na pojawienie się kultury przestępczej wśród skazanych nastolatków⁵⁰. Pamiętać też należy, że część dzieci została strauumatyzowana, będąc świadkami morderstw na członkach swoich rodzin i bliskich, a część z nich stała się bezdomna po utracie bliskich⁵¹.

Często oddziały policji prowadzące działania antynarkotykowe były wspierane przez oddziały opłacanych płatnych zabójców,

⁴⁷ R. Roy, A. Lopez, *Internationalizing pagdamay and palakasan. A Philippine perspective on Duterte foreign policy*, [w:] F.A. Cruz, N. Manabilang Adiong (red.), *International Studies in the Philippines. Mapping New Frontiers in Theory and Practice*, Routledge, New York 2020, s. 94.

⁴⁸ K. Barera, dz. cyt., s. 10–11.

⁴⁹ Tamże, s. 15.

⁵⁰ Tamże, s. 12.

⁵¹ Tamże, s. 16.

którzy za cel obrali sobie mieszkańców najbiedniejszych dzielnic. Zauważyć można znaczącą dysproporcję wśród ofiar pozasądowych egzekucji, których większość stanowili zwykli konsumenci narkotyków i drobni dealerzy, a nie bogaci baronowie narkotykowi, odpowiedzialni za dystrybucję środków psychoaktywnych na szeroką skalę⁵². Jak donosili dziennikarze, niejednokrotnie ciała ofiar były zostawiane na widoku publicznym, aby wzbudzać strach mieszkańców okolicy⁵³. W szczycie wojny z narkotykami domy pogrzebowe w Metro Manila nie nadążały z grzebaniem ofiar i zdarzało się, że niezidentyfikowane lub nieodebrane ciała trafiały do masowych grobów⁵⁴.

Kampania antynarkotykowa prowadzona przez administrację prezydenta Duterte koncentrowała się przede wszystkim na użytkownikach, producentach i handlarzach *shabu*, czyli krystalicznej metamfetaminy. Jest to najpopularniejszy narkotyk na Filipinach, szczególnie popularny wśród najbiedniejszych warstw społecznych⁵⁵. W porównaniu z narkotykami pochodzenia naturalnego (marihuana, kokaina) chemicznie stworzona metamfetamina miała działać na ludzi destrukcyjnie, doprowadzać ich do ekstremalnej przemocy. Osoby uzależnione od *shabu* były dehumanizowane, porównywane przez Duterte do zombie, ich obecność w społeczeństwie była ukazywana jako egzystencjalne zagrożenie dla Filipińczyków, a jedynym remedium miała być fizyczna ich eliminacja⁵⁶. Takie ukazywanie przestępców miało doprowadzić do: „[...] wy-

⁵² Tamże, s. 11

⁵³ M. Almario-Gonzalez, dz. cyt., s. 50–51.

⁵⁴ B. Kenes, dz. cyt., s. 14.

⁵⁵ G. Lasco, V.G. Yu, „*Shabu is Different*”: *Extrajudicial killings, death penalty, and ‘methamphetamine exceptionalism’ in the Philippines*, „International Journal of Drug Policy” 2021, 92, s. 1.

⁵⁶ K. Bielawski, dz. cyt., s. 5.

łączenia określonych jednostek z ogólnych prawidłowości ochrony praw podmiotowych poprzez ich odczłowieczanie, traktowanie jako *bestia humana*⁵⁷.

Wojna z narkotykami została w znacznej mierze ograniczona w drugiej połowie 2017 roku, co wiązało się z porwaniem i zamordowaniem przez skorumpowanych policjantów południowokoreańskiego biznesmena w styczniu 2017 roku oraz morderstwem 17-letniego Kiana Delosa Santosa który wcale nie stawiał oporu, co wbrew zeznaniom policjantów potwierdziły nagrania z kamer przemysłowych. Jak zauważa Mark Thompson:

W reakcji na rosnącą krytykę krajową i międzynarodową, w pierwszej połowie 2017 roku administracja Duterte zmienia swoją narrację. Zaczyna oskarżać media i organizacje międzynarodowe o zawyżanie liczny ofiar śmiertelnych i propagowanie fake newsów⁵⁸.

Liczbę ofiar śmiertelnych wojny narkotykowej szacuje się według oficjalnych danych na 6000, ale liczne media i organizacje broniące praw człowieka mówią nawet o 25 000 martwych⁵⁹.

Percepcja populizmu penalnego prezydenta Duterte

Rodrigo Duterte nie był pierwszym prezydentem Filipin zasługującym na miano populisty. Populizmem w latach 90. XX wieku wykazywał się prezydent Joseph „Erap” Estrada. Ten aktor filipińskich filmów sensacyjnych jako pierwszy stworzył wizerunek szeryfa ratującego ludzi z opresji, który później wykorzystał także Duterte⁶⁰.

⁵⁷ J. Utrat-Milecki, *Penologia ogólna. Perspektywa integralnokulturowa. Tom 2. Podstawy teoretyczne polityki karnej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2022, s. 376.

⁵⁸ M.R. Thompson, dz. cyt., s. 414.

⁵⁹ F. Czech, dz. cyt., s. 207.

⁶⁰ M. Grace, P. Medriano, E.N. Awi, dz. cyt., s. 5.

Trzeba zaznaczyć, że wojna narkotykowa była tylko jednym, najbardziej drastycznym w skutkach, przykładem jego populizmu penalnego. Podczas prezydentury Duterte znacząco wzrósł poziom inkarceracji, doszło też do obniżenia wieku odpowiedzialności karnej oraz przywrócenia kary śmierci. Ze względu na wojnę z narkotykami i pozasądowe wykonywanie kary śmierci na podejrzanych o działalność narkotykową niektórzy badacze określają penalizm reprezentowany przez prezydenta nie penalnym, a brutalnym⁶¹. Duterte jest też nazywany przez niektórych badaczy macho populistą: „Człowiekiem, którego styl uprawiania polityki charakteryzuje się hiper męskimi obrazami twardego oporu przeciwko »wrogom« i życzliwym paternalizmem w stosunku do zwolenników”⁶².

Badania z 2019 roku wskazywały, że pomimo iż większość respondentów uważa kwestię narkotyków za niewielki problem w swojej okolicy, to poddając się retoryce stosowanej przez Duterte i propagowanej przez media społecznościowe na poziomie ogólnofilipińskim, kwestię tę uważają za poważny problem. Pamiętać bowiem należy, że Duterte zatrudnił całą armię użytkowników mediów społecznościowych i blogerów, także o statucie celebrytów, których zadaniem miała być obrona polityki antynarkotykowej prezydenta i rozwiewanie wszelkich wątpliwości co do zgodności działań administracji i służb z prawami człowieka⁶³. Zatrudnieni przez niego specjaliści wykorzystywali też liczne fałszywe konta na portalach społecznościowych aby szerzyć propagandę⁶⁴. Warto wspomnieć choćby o autorze bloga *Thinking Pinoy* – Reyu J. Nieto, który mając ponad milion obserwujących na Facebooku aktywnie

⁶¹ M.R. Thompson, dz. cyt., s. 404.

⁶² N. Curato, Y.Y. Yonaha, dz. cyt., s. 384.

⁶³ M.R. Thompson, dz. cyt., s. 412–413.

⁶⁴ N. Curato, Y.Y. Yonaha, dz. cyt., s. 391.

wspierał w swoich kanałach społecznościowych politykę prezydenta, twierdząc, że nie ma dowodów na to, że administracja wspiera pozasądowe egzekucje. Popularny dziennikarz Ramon Tulfo, powołując się na rzekome dane policyjne, oskarżał konsumentów *shabu* o najstraszliwsze zbrodnie, takie jak gwałty na własnych córkach i siostrach, czy mordowanie własnych rodziców⁶⁵. Takie przedstawianie użytkowników *shabu* przez media i polityków prowadziło wręcz do przekonania o „wyjątkowości metamfetaminy” (ang. *methamphetamine exceptionalism*), wyłączeniu jej z grupy innych narkotyków i nielegalnych środków psychoaktywnych. Jak się podkreśla:

‘Wyjątkowość metamfetaminy’ dotycząca różnych grup społecznych, marginalizuje *shabu* oraz osoby związane z tym narkotykiem, tworząc sprzyjające lub przynajmniej tolerancyjne środowisko polityczne, nie tylko wobec egzekucji pozasądowych, ale także wobec kary śmierci⁶⁶.

Pamiętać należy, że społeczeństwo filipińskie jest zdigitalizowane i przekaz mógł w łatwy sposób docierać do odbiorców, szczególnie tych w młodym wieku. Już w czasie kampanii prezydenckiej Duterte korzystał z mediów i tych tradycyjnych, i społecznościowych. Warto podkreślić, że dzięki mediom Duterte był w stanie uzasadnić konieczność prowadzenia wojny z narkotykami. Jak uważa Michalina Szafrńska:

Dominująca w mediach narracja brutalnej przestępczości (*predatory crime*) sprowadza przyczyny zachowań dewiacyjnych do świadomej decyzji agresywnego, przebiegłego i cynicznego sprawcy. Z tej perspektywy jakiegokolwiek dywagacje na temat społecznych

⁶⁵ G. Lasco, V.G. Yu, dz. cyt., s. 4.

⁶⁶ Tamże, s. 5.

czy ekonomicznych przyczyn przestępczości wydają się pozbawione sensu, zaś polityka kryminalna oparta przede wszystkim na prewencji pozytywnej – po prostu naiwna. Budowane jest wrażenie, jakoby przestępcy stanowili rosnącą w siłę grupę »odszczepieńców«, »złych« zagrażających coraz bardziej bezsilnym i zawodzonym przez liberalne prawo obywatelom⁶⁷.

Kontrowersyjne wypowiedzi Duterte miały sprawić, że będzie on trafiał na czołówki gazet i do programów informacyjnych, co było ważne w kontekście ograniczonych zasobów kandydata. Eksperci są zgodni, że jako jedyny w pełni wykorzystał on potencjał mediów społecznościowych⁶⁸. Jak podkreśla Wataru Kusaka:

Nawet kandydaci z mniejszymi zasobami organizacyjnymi i finansowymi mogą wygrać wybory, jeśli potrafią zaprezentować się jako liderzy moralni, którzy walczą z takimi problemami jak korupcja, bieda, czy przestępczość zagrażającymi obywatelom i potrafią przekazać taki moralny dyskurs za pomocą mediów⁶⁹.

Prezydent Duterte skupił się oczywiście w tym wypadku na walce z przestępczością narkotykową.

Ciekawe ogólnokrajowe reprezentatywne badania na temat związku przekonań populistycznych ze stosunkiem do polityki penralnej, w szczególności zaś do wojny z narkotykami, przeprowadzone zostały przez we wrześniu 2016 i wrześniu 2017 roku. Wynikało z nich, że brutalna polityka Duterte cieszy się wysokim poparciem społecznym. W obu turach badania poparcie zadeklarowało ponad 80% badanych, a ponad 40% wyraziło zdecydowane

⁶⁷ M. Szafrńska, dz. cyt., s. 129.

⁶⁸ F. Czech, dz. cyt., s. 213.

⁶⁹ W. Kusaka, *Bandit Grabbed the State: Duterte's Moral Politics*, „Philippine Sociological Review” 2017, Vol. 65, s. 53.

poparcie. Przez rok, w czasie najbardziej brutalnych działań, poparcie spadło tylko nieznacznie. Zaobserwowano również silną korelację między postawami populistycznymi respondentów a poparciem dla polityki narkotykowej, a także zabójstw pozasądowych. Badania z 2017 roku wykazały, że 78% respondentów była świadoma, że podczas operacji dochodziło do pozasądowych zabójstw i jednocześnie aż 73% z nich była zaniepokojona faktem, że oni osobiście mogą stać się ofiarami operacji⁷⁰.

Przywołane dane potwierdzają jakościowe badania percepcji polityki narkotykowej prezydenta Duterte przeprowadzone z udziałem 25 przedstawicieli klasy pracującej w drugiej połowie 2021 roku. Wynika z nich, że większość informatorów była zwolennikami polityki twardej ręki w stosunku do użytkowników i handlarzy narkotykami, często wręcz widząc w Duterte mesjanistycznego lidera, który miał uwolnić Filipiny od grzechu narkotyków⁷¹. Jak wskazywali badani, narkomani zniknęli z przestrzeni publicznej: „Nie zobaczymy już nigdzie narkomanów. Myślę, że dlatego, że boją się, że mogą zginąć w tej operacji”⁷². Jednocześnie większość uczestników badań wyznała, że nie czuje się do końca bezpieczna w swojej okolicy, w której realizowany jest *Oplan Tokhang*⁷³. Obawy dotyczyły przede wszystkim stania się przypadkową ofiarą wojny z narkotykami, na przykład poprzez postrzelenie przez zbłąkaną kulę.

⁷⁰ P.D. Kenny, R. Holmes, *A New Penal Populism? Rodrigo Duterte, Public Opinion, and the War on Drugs in the Philippines*, „Journal of East Asian Studies” 2020, 20, s. 193–199.

⁷¹ M. Grace P. Medriano, E.N. Awi, dz. cyt., s. 11.

⁷² Tamże, s. 11.

⁷³ Tamże, s. 12.

Zaskakującym może wydawać się fakt popierania polityki prezydenta Duterte przez biedniejsze warstwy społeczne, wśród których było najwięcej ofiar. Należy jednak pamiętać, że ubożsi obywatele mogli aprobować populistyczną politykę i radykalne działania, ponieważ wierzyli, że dzięki temu znacznej poprawie ulegnie ich trudna sytuacja. Jak zauważa Kusaka:

Biedni są bardziej podatni na wiktyimizację, nie tylko wojny z narkotykami, ale również problemów związanych z narkotykami w ich rodzinach i społecznościach. Wojna z narkotykami, innymi słowy, może ocalić „moralne” jednostki z biednych społeczności, w odróżnieniu od „niebezpiecznych” członków ich społeczności⁷⁴.

Na koniec tej części należy zaznaczyć, że popularność prezydenta Duterte nie spadała pomimo wysokiej liczby ofiar wojny z narkotykami, co stało się przedmiotem odrębnych studiów⁷⁵.

Zakończenie

Jak wskazano w artykule zarówno retoryka jak i bezpośrednie działania podejmowane za rządów Duterte w stosunku do zjawiska obrotu narkotykami oraz ich konsumpcji wpisują się w przytoczone definicje populizmu penalnego. Podejmowane przez prezydenta Filipin działania nie służyły wszak rozwiązaniu samego problemu handlu narkotykami czy też używaniu tych substancji przez uzależnionych zgodnie z przyjętymi normami, lecz stanowiły drastyczną w skutkach i usianą realnymi ofiarami formę zbijania kapitału politycznego celem zdobycia, a następnie utrzymania władzy. Nawet jeżeli Duterte był przekonany o skuteczności podejścia skrajnie represyjnego w walce z przestępczością, której

⁷⁴ W. Kusaka, dz. cyt., s. 65.

⁷⁵ N. Curato, Y.Y. Yonaha, dz. cyt.; F. Czech, dz. cyt.

źródeł upatrywał w istnieniu rynku handlu i konsumpcji narkotyków, to dobierane przez niego metody, choć oparte na subiektywne postrzeganym doświadczeniu, pozostawały w kontrze do naukowo ustalonych efektywnych metod prewencji zjawiska narkomani. Duterte, realizując swoją agendę polityczną, często uciekał się do rozwiązań penalnych wobec wybranych problemów społecznych, które są dość odległe od doświadczeń życiowych ogółu społeczeństwa, a nadto mogą wywoływać różnego rodzaju lęki. Umiejętnie podsycanie tych lęków przy wykorzystaniu mediów tradycyjnych i społecznościowych pozwoliło Duterte uzyskać szerokie poparcie dla swoich działań i nakręcić spiralę przemocy, której ostrze skupiało się na najbardziej bezbronnych i wykluczonych warstwach społecznych. Przykład filipińskiej wojny z narkotykami winien być przestrogą wobec wszystkich społeczeństw, w których istnieje zagrożenie populizmem penalnym na różnych poziomach retoryki politycznej i w stosunku do różnych problemów społecznych, iż przyzwolenie na jego rozwój może prowadzić do drastycznego naruszania praw człowieka.

Bibliografia

- Almario-Gonzalez M., *The night watch: Filipino TV journalists and Oplan Tokhang. Experiencing coverage of the Duterte Administration's bloody campaign against illegal drugs*, „Pacific Journalism Review” 2018, 24(2).
- Barera K., *The Philippines' War on Drugs (Read: The Poor): The Erosion of the Rule of Law and the Violation of Children's Human Rights*, „McGill International Human Rights Internship Program: Working Paper Series” 2020, Vol. 8, No. 1.
- Bello W., *Rewolta Duterte przeciw liberalnej demokracji*, „Globalny Dialog” 2017, t. 7, nr 2.
- Bielawski K., *Drugs and State Vigilantism as a Strategy of Political Activity: The Example of Thailand, the Philippines, and Indonesia*, „Polish Political Science Yearbook” 2023, 52.

- Curato N., Yonaha Y.Y., *Rodrigo Duterte: macho populism and authoritarian practice*, [w:] K. Larres (red.), *Dictators and Autocrats. Securing Power across Global Politics*, Routledge, New York 2022.
- Czapska J., Szafrńska M., Wójcik D., *Penalny populizm jako przedmiot badań społecznych*, [w:] J. Czapska, M. Szafrńska, D. Wójcik (red.), *Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.
- Czech F., *Between Legitimization and Support of Rodrigo Duterte. Understanding Enduring Popularity of the President of the Philippines*, „Polish Sociological Review” 2022, 2(218).
- Estacio L.R. Jr., Ramiro L.S., Lam H.Y., Silva Ma. E.C., Padilla C.D., *A critique on the “war on drugs” policy in the Philippines*, „Journal of the American-Philippine Academy of Science and Engineering” 2022, Vol. 15 (Supplement).
- Grace M., Medriano P., Awi E.N., *Politics of “I Will”: Penal Populism of Duterte’s War on Drugs, Political polarization, and the Perceptions of the Working Class*, „CMU Journal of Social and Humanities” 2022, Vol. 9, No. 2.
- Jednolita konwencja o środkach odurzających, dotycząca narkotyków pochodzenia naturalnego (Nowy Jork 1961), znowelizowana protokołem przyjętym w Genewie w 1972 roku.
- Kenes B., *Rodrigo Roa Duterte: A Jingoist, misogynist, Penal Populist*, „European Center for Populism Studies Leader Profile Series” 2020, No. 3.
- Kenny P.D., Holmes R., *A New Penal Populism? Rodrigo Duterte, Public Opinion, and the War on Drugs in the Philippines*, „Journal of East Asian Studies” 2020, 20.
- Konwencja o substancjach psychotropowych, obejmująca środki pochodzenia syntetycznego (Wiedeń 1971).
- Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi (Wiedeń 1988).
- Krajewski K., *Sens i bezsens prohibicji. Prawo karne wobec narkotyków i narkomani*, Zakamycze 2001.
- Krajewski K., *Prawo wobec narkotyków i narkomanii*, [w:] K. Malinowska-Sempruch (red.), *Niezamierzone konsekwencje: polityka narkotykowa*

- i prawa człowieka*, International Debate Education Association, Warszawa 2005.
- Kury H., *Postawy punitywne i ich znaczenie*, [w:] J. Czapska, H. Kury (red.), *Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kryminalnej*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2002.
- Kusaka W., *Bandit Grabbed the State: Duterte's Moral Politics*, „Philippine Sociological Review” 2017, Vol. 65.
- Lasco G., Yu V.G., *“Shabu is Different”: Extrajudicial killings, death penalty, and ‘methamphetamine exceptionalism’ in the Philippines*, „International Journal of Drug Policy” 2021, 92.
- Leszczyński A., *Polityka, narkotyki i wojny kulturowe*, [w:] *Polityka narkotykowa. Przewodnik Krytyki Politycznej*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2009.
- Muhs L., *Duterte's “War on Drugs” Rhetoric: Consolidating Power through Penal Populism*, „Journal for Study of Radicalism” 2022, Vol. 16, No. 2.
- PNP's Command Memorandum Circular No. 16-2016.
- Prowotorow-Pryka A., *Penalny populizm jako zespół społecznych przekonań*, [w:] J. Czapska, M. Szafrńska, D. Wójcik (red.), *Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 19 kwietnia 2018 r. w sprawie Filipin (2018/2662(RSP)).
- Rood S., *The Philippines. What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2019.
- Roy R., Lopez A., *Internationalizing pagdamay and palakasan. A Philippine perspective on Duterte foreign policy*, [w:] F.A. Cruz, N. Manablang Adiong (red.), *International Studies in the Philippines. Mapping New Frontiers in Theory and Practice*, Routledge, New York 2020.
- Rybicka J., *Populizm penalny w dyskursie politycznym*, [w:] J. Czapska, M. Szafrńska, D. Wójcik (red.), *Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.
- Sobeyko J., *Szpital czy więzienie? Prawo i polityka narkotykowa – Polska, Europa, świat*, [w:] *Polityka narkotykowa. Przewodnik Krytyki Politycznej*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2009.

- Stefanicki R., *Narkotykowe jądro ciemności*, [w:] *Wojny narkotykowe. Doświadczenia z pola walki*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2011.
- Szafrąńska M., *Penalny populizm a media*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.
- Thompson M.R., *Duterte's Violent populism: Mass Murder, Political Legitimacy and the "Death of Development" in the Philippines*, „Journal of Contemporary Asia” 2022, 52(3).
- Utrat-Milecki J., *Penologia integralnokulturowa: zarys problematyki. Wprowadzenie do badań punitowności populistycznej w polityce kryminalnej*, [w:] J. Utrat-Milecki (red.), *Kara w nauce i kulturze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
- Utrat-Milecki J., *Penologia ogólna. Perspektywa integralnokulturowa. Tom 2. Podstawy teoretyczne polityki karnej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2022.
- Witkowska-Rozpara K., *Przestępczość, środki masowego przekazu a polityka karna*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011.

Źródła internetowe

- Alternative Development and its role in implementing the Sustainable Development Goals, United Nations, <https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2016/April/alternative-development-and-its-role-in-implementing-the-sustainable-development-goals.html>.
- Kofi Annan Foundation, <https://www.kofiannanfoundation.org/our-work/changing-drug-policy/>.
- Nobel Prize Vargas Llosa calls for legalizing drugs to avoid the Mexican experience, Marco Press, <https://en.mercopress.com/2011/03/05/nobel-prize-vargas-llosa-calls-for-legalizing-drugs-to-avoid-the-mexican-experience>.
- UE: European Union Drugs Agency, https://www.emcdda.europa.eu/index_en.
- Virgin, <https://www.virgin.com/branson-family/richard-branson-blog/re-thinking-drug-laws-in-a-new-global-moment>.
- White House, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/BidenHarris-Statement-of-Drug-Policy-Priorities-April-1.pdf>.

The Philippine War on Drugs as an Example of Penal Populism

Abstract

President Rodrigo Duterte's drug policy in the Philippines has generated significant national and international attention since its initiation in 2016. The article offers a comprehensive analysis of Duterte's aggressive and controversial approach to combating drug-related issues in the context of penal populism theory. The policy's primary strategy, characterized by an unyielding "war on drugs" stringent law enforcement measures, including extrajudicial killings, aiming to eradicate illegal drug trade and use within the country, had brought popularity to the leader and was driven by this popularity, regardless of its actual effectiveness. The article offers an analysis of how the penal populism present in Duterte's rhetoric gained him popularity but simultaneously how his chosen political agenda affected the perception of safety in Philippine society. The emphasis is put on punitive actions over rehabilitative approaches, which has sparked debates about the policy's long-term sustainability and its effects on vulnerable populations, including people with an addiction and marginalized communities. In conclusion, this study provides an in-depth analysis of the Duterte administration's drug policy as an example of penal populism, highlighting the ethical, legal, and human rights concerns it has prompted.

Michał Lubina

Uniwersytet Jagielloński

Rodrigo Duterte a etyka odpowiedzialności. Filipińska wersja tradycyjnych dylematów władzy

Rodrigo Duterte, prezydent Republiki Filipin w latach 2016–2022, przeniósł na ogólnokrajowy grunt swoje wcześniejsze praktyki polityczne, przetestowane w czasie sprawowania władzy w Davao, prowincjonalnej stolicy południowej wyspy Mindanao. Rządząc miastem od końca lat 80. XX w. Duterte uczynił Davao miejscem bezpiecznym, co pozostaje ewenementem na skalę całych Filipin, tradycyjnie borykających się z problemem przestępczości. Pod tym względem Filipiny porównywane są raczej do krajów Ameryki Południowej niż do Azji Południowo-Wschodniej (Filipińczyków z racji kolonialnej przeszłości hiszpańskiej, wiary katolickiej i neofeudalnej struktury społeczno-politycznej chętnie nazywa się Latynosami Azji)¹. Generalnie na ulicach filipińskich miast nie jest bezpiecznie², można stać się ofiarą rabunku czy morderstwa,

¹ K. Grzybowski, *Filipiny – zarys historii najstarszej demokracji w Azji*, „Azja-Pacyfik” 2005, nr 8, s. 126–142.

² W rankingu Global Safe Index za 2023 r. Filipiny zajęły 115. miejsce na 163 kraje (Polska była 29), *Global Safe Index 2023*, <https://www.>

co negatywnie odróżnia ten kraj od bezpiecznych państw Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej³. Pod tym względem uczynienie Davao, stolicy wyspy Mindanao (niespokojnej, borykającej się z separatystyczną partyzantką, zamieszkałej przez m.in. trudno integrującą się z resztą katolickich Filipińczyków mniejszość muzułmańską) miastem bezpiecznym pozostaje autentycznym sukcesem Rodrigo Duterte, uznawanym nawet przez jego przeciwników⁴. Cena tego osiągnięcia była wszakże wysoka, przynajmniej z punktu widzenia zachodnich/universalnych norm aksjologicznych. Duterte przypisuje się odpowiedzialność za stworzenie tak zwanych „szwadronów śmierci” (Davao Death Squad), nieformalnych bojówek powiązanych z ludźmi prezydenta i lokalną policją, które bez wyroków zabijały członków lokalnych grup przestępczych i osoby z jakiegoś powodu uchodzące za podejrzane. Jak się szacuje odpowiadają one za śmierć nawet ponad tysiąca osób⁵. W ten

visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf (data dostępu: 28.07.2023).

³ We wspomnianym rankingu w Azji Południowo-Wschodniej niżej od Filipin była tylko targana wielopłaszczyznową wojną domową Birma (145. miejsce), Tamże. Jednakże niski wynik Birmy wynika z nieustającej wojny domowej, toczącej się między armią birmańską (Tatmadaw) a partyzantką birmańską (PDF), jak również między Tatmadaw a partyzantkami mniejszości etnicznych (EAO); to wszystko znacząco obniża wynik Birmy, można wszakże postawić tezę, że ulice głównych birmańskich miast (kontrolowane przez Tatmadaw) są mimo wszystko bezpieczniejsze niż filipińskich.

⁴ F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte. Understanding Enduring Popularity of the President of the Philippines*, „Polish Sociological Review” 2022, nr 2(218), s. 217.

⁵ J. Miller, *Duterte Harry: Fire and Fury in the Philippines*, Scribe Publications, London–Melbourne 2018, s. 8–348.

sposób strach przed pozaprawnymi sankcjami doprowadził do spadku przestępczości i bezprecedensowego względem innych części Filipin poczucia bezpieczeństwa na ulicach miasta. Zostawszy prezydentem Duterte przeniósł to doświadczenie na skalę ogólnokrajową, ogłaszając bezwzględną rozprawę z problemem narkotykowym, zdefiniowanym przez niego jako najważniejsze wyzwanie stojące przed Filipinami. W wyniku implementacji praktyk wypracowanych w Davao powstał ogólnokrajowy system masowych zabójstw pozasądowych: zmotoryzowane brygady wynajętych zabójców w całym kraju zaczęły robić to samo, co ongiś w Davao, tylko na większą skalę: zabijać bez sądu narkomanów na ulicach filipińskich miast, zwłaszcza w wielkomiejskich slumsach. Ofiarami byli głównie cywile, przedstawiciele biedoty, drobni użytkownicy i/lub sprzedawcy *shabu*, filipińskiej metamfetaminy, których jedyną winą było używanie tego narkotyku⁶. Szacunki na temat ofiar są różne, według oficjalnych danych to sześć tysięcy, nieoficjalnie podaje się 25–30 tysięcy osób⁷.

⁶ Tamże.

⁷ F. Czech, *Conspiratorial Tropes in Rodrigo Duterte's Populistic Rhetoric*, [w:] M. Butter, K. Hatzikidi, C. Jeitler, G. Loperfido, L. Turza (red.), *Populism and Conspiracy Theory*, Routledge, London 2024, s. 223–236; F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 207; H. Johnston, Ch. Giles, *Philippines drug war: Do we know how many have died?*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-50236481> (data dostępu: 28.07.2023); G.P. Lalu, *52 out of 30,000 deaths? Rights group disputes gov't claims of DOJ drug war probe*, <https://newsinfo.inquirer.net/1517512/52-out-of-30000-deaths-petitioner-in-icc-case-disputes-doj-probe-of-drug-war> (data dostępu: 28.07.2023); E. Tupas, *29,000 deaths probed since drug war launched*, <https://www.philstar.com/nation/2019/03/06/1898959/29000-deaths-probed-drug-war-launched> (data dostępu: 28.07.2023); Amnesty International, „If You Are Poor, You Are Killed” Extrajudicial Executions In 'The Philippines' “War On Drugs”,

Bezwzględna rozprawa z narkomanami uczyniła Duterte jednym z najbardziej kontrowersyjnych i potępianych polityków na świecie. Za swoje masowe pozasądowe zabójstwa był krytykowany przez ONZ⁸, organizacje broniące praw człowieka takie jak Amnesty International⁹ czy Human Rights Watch¹⁰, zaś Międzynarodowy Trybunał Karny wszczął przeciw niemu postępowanie¹¹ (z przyczyn politycznych szanse na postawienie byłego filipińskiego prezydenta przed sądem w Hadze są jednak znikome). Jednocześnie filipiński przywódca pozostał popularny w społeczeństwie, gdzie przeciwko jego polityce protestowały niemal wyłącznie nieliczne liberalne elity i duchowni, społeczeństwo *en mass* milcząco przyjęło do wiadomości prowadzoną przez niego politykę, faktycznie ją legitymizując¹². Duterte aż do końca kadencji cieszył się wysokim poparciem, co umożliwiło jego córce Sarze zwycięstwo w walce o wiceprezydenturę kraju i – dzięki zawarciu sojuszu

<https://www.amnestyusa.org/reports/if-you-are-poor-you-are-killed-extra-judicial-executions-in-the-philippines-war-on-drugs/> (data dostępu: 28.07.2023); M. Simons, The Philippines Is Losing Its “War on Drugs”, <https://foreignpolicy.com/2023/01/11/philippines-drug-war-manila-marcos/> (data dostępu: 28.07.2023).

⁸ *Bacheletrenews call for accountability in Philippines war on illegal drugs*, <https://news.un.org/en/story/2020/06/1067462> (data dostępu: 26.07.2023).

⁹ *Philippines: UN investigation urgently needed into Duterte administration’s murderous “war on drugs”*, <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2019/07/philippines-un-investigation-urgently-needed-duterte-war-drugs/> (data dostępu: 26.07.2023).

¹⁰ *Philippines’ ‘War on Drugs’*, <https://www.hrw.org/tag/philippines-war-drugs> (data dostępu: 26.07.2023).

¹¹ *Situation in the Republic of the Philippines ICC-01/21*, <https://www.icc-cpi.int/Philippines> (data dostępu: 26.07.2023).

¹² F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 216.

z klanem Marcosów – walnie przyczyniło się do wyboru Ferdynanda Marcosa młodszego na prezydenta Filipin w 2022 roku¹³. Ten rozdzźwięk między międzynarodową a filipińską percepcją działań Rodrigo Duterte jest sam w sobie fascynującym tematem badawczym, podjętym już zarówno przez autorów filipińskich¹⁴, jak i zagranicznych¹⁵. Daje to dobry punkt wyjścia do skupienia się na centralnym dla tego rozdziału problemie związku między działaniami Duterte a tradycyjnymi dylematami władzy opisanymi przez klasyków myśli politycznej. Czy łamanie przez filipińskiego przywódcę norm moralnych miało polityczne uzasadnienie? Czy wpisuje się to w tradycje realizmu politycznego? Czy była to współczesna wersja działań w imię racji stanu? Czy polityka Duterte to filipińska wersja etyki odpowiedzialności?

Moralność a polityka – kwestie teoretyczne

Problem niekompatybilności pomiędzy moralnością, rozumianą w duchu judeochrześcijańskim, a praktyką polityczną, został już dawno rozpoznany i omówiony przez najważniejszych myślicieli politycznych. Niccolò Machiavelli, twórca realizmu politycznego,

¹³ F. Czech, *Saga rodu Marcosów*, „Znak”, nr 808, s. 40–47. O samym wyborze Marcosa młodszego, patrz również: M. Lubina, *Filipiny. Jak syn dyktatora został prezydentem*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2165523,1,filipiny-jak-syn-dyktatora-zostal-prezydentem.read> (data dostępu: 28.07.2023).

¹⁴ Na przykład: *A Duterte Reader. Critical Essays on Rodrigo Duterte's Early Presidency*, N. Curato (red.), Ateneo de Manila University Press and Cornell University Press, Manila–Ithaca 2017.

¹⁵ Np. F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt.; Tenże, *Saga rodu Marcosów*, dz. cyt.; Tenże, *Conspiratorial Tropes*, dz. cyt.

pisał o tym z charakterystyczną dla siebie klarownością wywodu skrzyżowaną z bezwzględnością przekazu. Według Florentczyka ludzie są „niewdzięczni, zmienni, kłamliwi, unikający niebezpieczeństw i chciwi zysku” i „prędzej puszczają w niepamięć śmierć ojca niż stratę ojcowizny”; słowem, są „źli, jeżeli konieczność nie zmusi ich to tego, by byli dobrzy”¹⁶. Implikacje tej negatywnej interpretacji natury ludzkiej są dla rządzących czytelne: ludźmi można rządzić albo miłością albo strachem, ale „o wiele bezpieczniej budzić strach niż miłość”¹⁷. Chociaż Makiawel wyraźnie wskazuje w swoim *Księciu*, że zło jest złem i nie namawia do niego *per se*, na kartach tego podręcznika rządzenia wyraźnie dystansuje się od władców mordujących dla samego zabijania, to równocześnie zwraca uwagę, że są określone okoliczności w których zabójstwo, podobnie jak złamanie innych zakazów moralnych, może nie tylko być uzasadnione, ale nawet przynieść większą korzyść rządzonej społeczności. Makiawel nie przedstawia zła jako dobra, lecz pisze wyraźnie, że skuteczne działanie polityczne wiąże się z moralnym złem, by rządzić sprawnie i skutecznie potrzeba łamać zasady etyczne: „jeśli chcesz zrobić omlet, musisz rozbić jajka”¹⁸. Potępienie jakie spotkało i do dziś spotyka Machiavellego ze strony laików i przedstawicieli bardziej idealistycznej wizji polityki, wyrażające się chociażby w uproszczonej wersji *Księcia*, sprowadzającej ten pogłębiony filozoficznie tekst o sztuce rządzenia do zdania „cel uświęca środki” (które na jej łamach nie pada) i zarzucającej mu

¹⁶ N. Machiavelli, *Księżę*, przeł. i opracował Cz. Nanke, Wydawnictwo Antyk, Kęty 2005, s. 67–69.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ I. Berlin, *The Originality of Machiavelli*, [w:] *Against the Current: Essays in the History of Ideas*, Princeton University Press, Princeton, s. 33–100.

cynizm i amoralność, jest często przesadzone i niesprawiedliwe: „Machiavellego oskarżają o propagowanie zbijania jajek dla samego zbijania. Ale to nie fair. Dla niego te złe rzeczy są konieczne by dać dobry wynik”¹⁹ („dobry” w sensie politycznym, interesów wspólnoty, wówczas republiki, dziś państwa narodowego). Broniący Machiawela Isaiah Berlin zwracał uwagę, że problem z Machiavellim nie polega na „oszukiwaniu”, opisywaniu zła jako dobra, lecz na wprowadzeniu rozróżnienia między dwoma systemami etycznymi, dwiema moralnościami. Pierwszą z nich jest etyka judeochrześcijańska sprawdzająca się w życiu codziennym, dającą dobre życie, spełnienie i nadzieję na zbawienie (dla wierzących), lecz niedziałającą w rządzeniu państwem, a drugą etyka „antyczna” lub „pogańska” – Machiavelli nie nadaje jej nazwy, stojąca w sprzeczności z nakazami Biblii, ale gwarantującą skuteczne rządzenie i przez to przetrwanie oraz rozwój państwa.

Podobny podział na dwa systemy etyczne rozwinął później, zreinterpretował i ubrał w terminy naukowe Max Weber. W swoim głośnym eseju *Polityka jako zawód i powołanie*²⁰ poszedł on śladami Machiawela rozróżniając „etykę przekonań” (*Gesinnungsethik*), czyli to co Machiavelli traktował jako normy judeochrześcijańskie, oraz „etykę odpowiedzialności” (*Verantwortungsethik*), czyli machiaweliczny realizm polityczny; obie te etyki są od siebie fundamentalnie różne i sobie przeciwstawne²¹. „Etyka przekonań” u Webera oznacza postępowania według swoich przekonań i wyznawanych zasad moralnych. Może to być działanie w oparciu o zasady wywodzące

¹⁹ Tamże.

²⁰ M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, [w:] M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, tłum. A. Kopacki, P. Dybel, Kraków 1998, s. 90–99.

²¹ Tamże.

się ze sfery religijnej, jak i z innych systemów ideologicznych. Zgodnie z tą etyką należy bezkompromisowo robić to, co jest właściwe²². Według niemieckiego socjologa, odpowiedzialny polityk nie może kierować się taką logiką („etyką przekonań”), ponieważ musi przewidzieć rezultaty swoich działań i zrozumieć, że dobre intencje nie zawsze kończą się oczekiwanymi rezultatami; ba, mogą doprowadzić do niepożądanych konsekwencji²³. Polityk musi brać pod uwagę fakt, że czasami skuteczniejszym rozwiązaniem jest kompromis i rezygnacja z części postulatów i właśnie z tego powodu powinien kierować się „etyką odpowiedzialności”. Tych dwóch systemów etycznych nie da się niestety łatwo połączyć, trudno być moralnie dobrym i skutecznym politykiem. Są to dwa odmienne, niekompatybilne ze sobą światy: nie powinno się szukać zbawienia swojej duszy przez politykę²⁴. W przeciwnym razie ryzykuje się klęskę własną i rządzonej społeczności. Przyczyną tej nieusuwalnej sprzeczności jest towarzysząca polityce przemoc. Polityk będzie prędzej czy później musiał jej użyć, a to kłóci się z etyką przekonań, powodując napięcie, a czasem wręcz nieusuwalny konflikt; jeśli polityk nie jest tego świadomy, nie zasługuje na miano polityka, jest „dzieckiem politycznym”²⁵.

Te teoretyczne rozważania na polskim gruncie znakomicie, choć nie tak przygnębiająco jak Machiavelli i odrobinę mniej pesymistycznie niż Weber, podsumował zapomniany niestety dziś pisarz Kazimierz Dziewanowski. Warto więc, tytułem podsumowa-

²² Tamże.

²³ K. Rak, *Zdziecinniała Europa i katastrofa imigracyjna*, <http://www.nowakonfederacja.pl/zdziecinniała-europa-i-katastrofa-imigracyjna/> (data dostępu: 26.07.2023).

²⁴ M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, dz. cyt.

²⁵ Tamże.

nia przedstawionych w części teoretycznej zagadnień, przedstawić dłuższy *passus* z jego wywodów.

Czy istniała kiedykolwiek na świecie taka polityka, uprawiana skutecznie i przez dłuższy czas, która by zawsze wspierała się na etycznie nieskazitelnych podstawach i której nigdy nie można by – z punktu widzenia moralności – uczynić zarzutów? Na takie pytanie każdy jako tako zorientowany w historii czytelnik odpowie krótko: Nie. Ale dlaczego? Po pierwsze: prawdopodobnie dlatego, że jest to po prostu niemożliwe. Po drugie zaś dlatego, że każda polityka, aby warto się było nad nią zastanawiać, musi być w miarę skuteczna, to znaczy musi skutecznie prowadzić do realizacji, jeśli nie wszystkich, to przynajmniej części założonych celów. Oczywiście cele polityczne podlegają wartościowaniu moralnemu. Sądę nawet, że można powiedzieć więcej: polityka, która nie ma żadnych wartościowych etycznie celów rzadko bywa naprawdę skuteczna, a zwykle przynosi złe i szkodliwe rezultaty. Z drugiej jednak strony samo wytyczenie sobie najszlachetniejszych nawet celów o niczym jeszcze nie rozstrzyga, albowiem nie brakuje w historii przykładów świadczących, że w imię wspaniałych celów można niekiedy prowadzić brutalną i brudną politykę, która w rezultacie wiedzie do wielkich szkód społecznych, stanowiących zaprzeczenie owych celów. Często kończy się to katastrofą męża stanu. A z drugiej strony polityka, aby być skuteczną, musi być w jakimś stopniu dostosowana do prawideł i środków walki, obowiązujących w otaczającym świecie, te zaś trudno uznać za moralne, czyste etycznie i uczciwe. Wszystko to tworzy niezwykle skomplikowany węzeł sprzeczności i każdy polityk musi ten węzeł rozplątać samodzielnie, nie mogąc liczyć na niczyją pomoc. Niektórzy nie uświadamiają sobie w pełni tego dylematu, inni przeżywają go głęboko; nieraz prowadzi on do wielkich tragedii²⁶.

²⁶ K. Dziewanowski, *Brzemie białego człowieka. Jak zbudowano imperium brytyjskie*, Czytelnik 1989, Warszawa, s. 53–55.

Dlatego też, kontynuował w innym miejscu Dziewanowski,

polityka podlega ocenom moralnym tylko w stopniu ograniczonym. Nie można jej oceniać w oderwaniu od warunków, w jakich była prowadzona, przede wszystkim bez wzięcia pod uwagę jej celów i rezultatów. A także dziesiątków innych elementów²⁷.

Dziewanowski konkluduje:

Polityków, podobnie jak innych ludzi, nikt z odpowiedzialności moralnej zwolnić nie może [...] jednakże to zagadnienie trzeba ujmować w innym nieco wymiarze, niż gdy się mówi o moralności w codziennym życiu ludzkim; trzeba wnikliwie badać motywacje, cele i okoliczności; trzeba ponadto wziąć pod uwagę panujące w danej epoce obyczaje i nigdy nie wolno stosować późniejszym miar do ludzi i wydarzeń z wcześniejszych epok²⁸.

Właśnie te założenia warto przenieść na grunt filipiński analizując politykę Rodrigo Duterte.

Wprowadzenie do działalności Rodrigo Duterte

Były filipiński prezydent dał się najpierw poznać szerszej publiczności z powodu swojego wulgarnego języka. Jego ulubionym słowem było „s...syn” (tagalog: *putang ina*), używane przezeń niczym przecinek w niemal każdym wystąpieniu; zwyzywał on m.in. papieża Franciszka i Baracka Obamę, a także licznych dziennikarzy, biskupów i urzędników międzynarodowych²⁹. Innych, jak chociażby swoją przeciwniczkę polityczną senator Leilę de Limę, obrażał

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże, s. 66.

²⁹ J. Miller, *Duterte Harry*, dz. cyt.; J. Sharman, *Rodrigo Duterte sparks outrage by calling God 'a stupid son of a bitch'*, <https://www.independent>.

jeszcze wulgarniej. Zdarzyło mu się nawet wyśmiać ofiary gwałtów³⁰ i żałować, że sam w nich nie brał udziału³¹.

Wulgarność i prostactwo Duterte szokują i porażają, jednak gdyby wznieść się ponad poziom estetyczny i moralny tych słów, wtedy dostrzec można dwie racjonalne przesłanki stojące za tymi działaniami. Po pierwsze, przekleństwa stały się prostym i tanim sposobem uzyskania rozpoznawalności politycznej na skalę krajową i międzynarodową: „skandal wydaje się być świetnym sposobem przykucia uwagi”³². Podchwytujące każde przekleństwo media zrobiły Duterte darmowe publicity³³. Zadziałał tu mechanizm skandalu i łamania norm, opisany w medioznawstwie jako zasada „człowiek gryzie psa”³⁴. Przywołując słynny cytat Oscara Wilde’a, w polityce tak jak w życiu artystycznym „jest tylko jedna rzecz gorsza od bycia w centrum zainteresowania: nie być w centrum

co.uk/news/world/asia/rodrigo-duterte-god-stupid-son-bitch-philippines-catholic-country-christian-a8416746.html (data dostępu: 26.07.2023).

³⁰ *Duterte makes rape ‘joke’ for martial law troops*, <https://www.aljazeera.com/news/2017/5/27/duterte-makes-rape-joke-for-martial-law-troops> (data dostępu: 26.07.2023); *Philippine President Says So Long Woman Are Beautiful There Will be Cases of Rape*, <https://www.washingtonpost.com/world/2018/08/31/philippine-president-says-so-long-women-are-beautiful-there-will-be-cases-rape/?noredirect=on> (data dostępu: 26.07.2023).

³¹ *Rodrigo Duterte: Philippines presidential candidate jokes about rape and murder of Australian missionary*, <https://www.abc.net.au/news/2016-04-17/philippines-presidential-candidate-condemned-for-joke-about-rape/7333300> (data dostępu: 26.07.2023).

³² F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 213.

³³ Tamże, s. 207–217.

³⁴ H.-B. Zöllner, *The Beast and the Beauty. The History of the Conflict between the Military and Aung San Suu Kyi in Myanmar, 1988–2011, Set in a Global Context*, Berlin–Regiospectra 2012, s. 201.

zainteresowania”³⁵. Po drugie, wulgaryzmy to element retoryczny, pozwalający Duterte przykuć i utrzymać uwagę; jest to o tyle istotne, że były filipiński prezydent, mimo swojej ewidentnej charyzmy („specyficznego uroku”), nie jest dobrym mówcą, nadrabia jednak przekleństwami, utrzymując w efekcie uwagę słuchaczy³⁶. Po trzecie i najważniejsze, prostackie maniery zbudowały Duterte wizerunek osoby niebędącej z elit, zbliżającej się do prostego człowieka, a styl macho świetnie się sprawdził w społeczeństwie będącym pod wpływem płynącej z Ameryki Południowej akurat tej formy męskości. Zbudowało i utrwaliło to filipińskiemu politykowi popularność, ponownie tanim kosztem.

Werbalny antyelitaryzm stał się jednym z lejtmotywów polityki Duterte, skutecznie przysłaniającym pochodzenie klasowe jego samego. Duterte nie pochodzi z dołów społecznych, lecz z elit, aczkolwiek prowincjonalnych. Nigdy „nie należał do pierwszego kręgu” filipińskich elit, obejmującego wielkie polityczne dynastie Acquino, Marcosów, Arroyo czy Villarów; natomiast do „drugiego kręgu” – już tak³⁷. Jego ojciec w czasach rządów Ferdynanda Marcosa (seniora) pełnił m.in. funkcję gubernatora Mindanao, a sam Duterte ukończył prawo i pracował jako prokurator. To dzięki koneksjom rodziny sam po latach został burmistrzem Davao³⁸. Prowadząc opisaną na początku brutalną politykę pozaprawnej walki z przestępczością Duterte zaczął kreować się na wywodzącego się z ulicy i zaprowadzającego porządek bojownika, wymierzającego prawo

³⁵ O. Wilde, *Aforyzmy, paradoksy, zmyślenia*, wybór i opracowanie Marian Dobrosielski, Prószyński i-ska, Warszawa 1999.

³⁶ F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 209–212.

³⁷ Tamże, s. 215.

³⁸ J. Miller, dz. cyt.

i sprawiedliwość. Na tym zbudował swoją popularność. Nie była to jedynie przyjęta z wyrachowaniem maska. Duterte, w dzieciństwie pozostawiony sam sobie przez zajętych rodziców, wychował się podpatrując uliczną subkulturę ochroniarzy jego rodziny z jej machismo, kopiowaniem filmów amerykańskich i naśladowaniem gangsterskiej grypsenki. Przyswoił ją sobie i zinternalizował, aż stała się jego własnym stylem³⁹. To stąd wzięły się jego wyzwiska, groźby śmierci, czy przechwałki o osobistym zabijaniu podejrzanych o popełnienie przestępstw, zawsze jednak podawane z ostrożnością procesową tak by w razie czego można było się wycofać z takich słów rakiem, ogłaszając, iż była to tylko *licencia poetica* (Duterte w ogóle dał się w polityce poznać jako osoba sprawnie unikająca zobowiązań pisemnych, preferująca polecenia ustne, najczęściej niejednoznaczne; w efekcie udowodnienie mu określonych decyzji, w tym rozkazów dotyczących masowych zabójstw, stanowi spore wyzwanie)⁴⁰. Podsumowując, estetyczna strona działalności Rodrigo Duterte, jakkolwiek szokująca dla osoby spoza Filipin, w miejscowych warunkach ma swoją logikę, wpisuje się w filipińskie kody kulturowe, czyniąc Duterte barwnym elementem miejscowego krajobrazu politycznego, a nie zdumiewającą ekstremą, jak zwykło się na niego patrzeć na Zachodzie.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Jeden z ekspertów pytanym w trakcie badań dra hab. Franciszka Czecha na Filipinach powiedział wprost, że Duterte „jako prawnik ma świadomość, że by uniknąć procesu impeachmentu, dokumenty są znacznie ważniejsze od retoryki i nawet słownego przyznania się do zabójstw, które zawsze można obrócić w brutalny żart”, F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 219. Istotnie, rzecznicy prasowi Duterte wielokrotnie bagatelizowali nawet najbardziej szokujące słowa filipińskiego prezydenta jako swoistą *licencję poeticę*.

Abstrahując od festynowej estetyki wypowiedzi Duterte, trzeba dostrzec, że zgadza się on z przesłaniem płynącym od Machiavellego i Webera. W jednej z wypowiedzi oświadczył, że jeśli ktoś chce iść do nieba, to niech podąża drogami księży, lecz jeśli chce skończyć z problemem narkotykowym, to powinien poprzeć jego, Duterte, on zaś sam „pójdzie do piekła”⁴¹. W innym miejscu powiedział „Bóg zapłacze, jeśli zostanę prezydentem”⁴². Te zdania świadczą o świadomości rozdzwiewu między „etyką przekonań” a „etyką odpowiedzialności”. Ujmując to zagadnienie w sposób teoretyczny można dojść do przekonania, iż Duterte w warunkach filipińskich doprowadził przesłanie klasyków realizmu politycznego do logicznego końca, postawił „kropkę nad i”. Wielokrotnie w przestrzeni publicznej Duterte wprost zapowiedział, że w celu rozwiązania problemu narkotykowego będzie zabijać – i rzeczywiście to zrobił. Innymi słowy, by wprowadzić ład i porządek, trzeba dokonać moralnie nagannych działań, „stłuc jajka by zrobić omlet”, przywołując ponownie słowa Isaiaha Berlina⁴³. Jest to ewenement na skalę światową, gdyż zazwyczaj politycy oszukują siebie i innych co do natury polityki, ponieważ tylko w ten sposób człowiek „jest w stanie żyć z zadowoleniem jako zwierzę polityczne sam ze sobą i swoimi bliźnimi”⁴⁴. Tymczasem Duterte ogłaszając zabójstwa i istotnie ich dokonując w otwarty sposób ukazuje odwieczne dylematy władzy. Jest to, patrząc z punktu widzenia intelektualnego, niezwykle

⁴¹ *Rodrigo Duterte to Catholics: 'Join Me' in Hell*, <https://www.thedailybeast.com/cheats/2017/02/06/rodrigo-duterte-to-catholics-join-me-in-hell> (data dostępu: 26.07.2023).

⁴² *Philippine President Once Compared Himself to Hitler*, <https://abcnews.go.com/International/man-fighting-words-rodrigo-duterte/story?id=42723270> (data dostępu: 26.07.2023).

⁴³ I. Berlin, *The Originality of Machiavelli*, dz. cyt., s. 39–40.

⁴⁴ H. Morgenthau, *Polityka między narodami*, dz. cyt., s. 3–10.

interesujące, stanowi rzadki, fascynujący casus napięcia między przekonaniami etycznymi a działalnością polityczną, tu na dodatek przekazany w surowej, niemalże pierwotnej, odartej z ozdób i zniekształceń formie.

Te rozważania prowadzą do centralnego dla tego rozdziału problemu o istotę działalności Duterte. Czy filipiński prezydent kierował się lokalną odmianą „etyki odpowiedzialności”, w imię racji stanu depcząc zasady „etyki przekonania”? Czy też przypisywanie mu takich motywacji jest nadinterpretacją, a kierowała nim przede wszystkim chęć zdobycia i utrzymania władzy?

Pomiędzy przestępcą a mężem stanu

By odpowiedzieć na to pytanie odbyłem kwerendę biblioteczną oraz przeprowadziłem szereg indywidualnych wywiadów pogłębionych z ekspertami zajmującymi się polityką filipińską⁴⁵. Uzyskane odpowiedzi układają się w spektrum, gdzie jedną skrajnością będzie traktowanie Duterte jako politycznego ekwiwalentu przestępcy, a drugą jego działań jako skutecznego polityka; do tego dochodzą opinie bardziej niejednoznaczne, odpowiedzi z większą dozą niuansów. Omówione zostaną po kolei poszczególne wypowiedzi, aby uwypuklić, jak różnie interpretowana była polityka Duterte.

Pierwszy z ekspertów, były ambasador jednego z krajów Unii Europejskiej na Filipinach, miał okazję osobiście poznać Duterte w czasie gdy ten był burmistrzem Davao⁴⁶. Wprost określa on Duterte mianem „zwykłego bandyty” u władzy, którego obchodzi

⁴⁵ Rozmawiałem zarówno z Filipińczykami, jak i z obcokrajowcami. Zanonimizowane wywiady poszeregowałem chronologicznie, ich spis znajduje się na końcu tekstu, pod bibliografią.

⁴⁶ Wywiad z ekspertem numer jeden.

głównie pomnażanie majątku, zdobywanie serc kolejnych kobiet i używanie życia⁴⁷. Według tego eksperta Duterte świetnie orientuje się i odnajduje w miejscowym klanowym systemie patron-klient⁴⁸, co tłumaczy sukcesy tego filipińskiego polityka. Jednocześnie ekspert ten zwraca uwagę na brak wizji rozwoju kraju⁴⁹, co nawiasem mówiąc współgra z dostępnymi tekstami, również podkreślającymi brak szczegółowego planu ekonomicznego tego byłego już filipińskiego prezydenta⁵⁰. Konkluzja tych wywodów jest taka, że Duterte to lokalna, filipińska wersja ogólnoswiatowego problemu populizmów, oferujących uludę prostych rozwiązań trudnych spraw⁵¹. Istotnie, wątek ogólnoswiatowego populizmu pojawia się w opracowaniach dotyczących Duterte⁵², podobnie jak innych fili-

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Więcej o zagadnieniu linii patronackich na Filipinach i innych krajach regionu: A. Jelonek, *W stronę nieoliberalnej demokracji. Szkice z antropologii politycznej Azji Południowo-Wschodniej*, Scholar, Warszawa 2002.

⁴⁹ Wywiad z ekspertem numer jeden.

⁵⁰ F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 218.

⁵¹ Wywiad z ekspertem numer jeden.

⁵² L. Cesarino, *“Tropical Trump”: Illiberal Politics and the Digital Life of (Anti) Corruption in Brazil*, [w:] *Corruption and illiberal politics in the Trump Era*, London, Routledge, 2021, s. 162–181; Ch. Mendez, ‘Duterte: “Crazy rich” people should be killed’, <https://www.philstar.com/headlines/2020/01/25/1987629/duterte-crazy-rich-people-should-be-killed> (data dostępu: 26.07.2023); Ch. Mendez, *Duterte, Brazil’s Bolsonaro are populist leaders, but...*, <https://www.philstar.com/headlines/2018/11/04/1865684/duterte-brazils-bolsonaro-are-populist-leaders-but> (data dostępu: 26.07.2023); P.N. Abinales, *‘Pisting Yawa. Rodrigo Duterte and the Language of the Street’*, „UNITAS 100: Where Scholarship Stands the Test of Time” 2022, nr 95(2), s. 232–264; T. Moss, *Behind Duterte’s Break With the U.S., a Lifetime of Resentment*, <https://www.wsj.com/articles/behind-philippine-leaders-break-with-the-u-s-a-lifetime-of->

pińskich polityków⁵³, jednakże inni filipinolodzy starają się raczej niuansować obraz populizmu Duterte, nazywając go „hybrydowym” i zwracając uwagę na synkretyzm ideowy, niewpisujący się w proste podziały (jak lewica czy prawica), wyniesione z realiów świata zachodniego⁵⁴.

Również kolejny ekspert zbliżył się do „przestępczej” interpretacji działalności Duterte, bez nazywania wszakże tego wprost. Według niego Duterte nie był w stanie sobie poradzić z poważnymi problemami kraju, jak na przykład z działalnością islamistów⁵⁵. W czasie jego prezydentury lokalny odłam ISIS zdobył w maju 2017 roku duże miasto Marawi na Mindanao, które armii filipińskiej udało się odbić dopiero po pięciu miesiącach⁵⁶. Co ciekawe, ekspert ten nie zalicza problemu narkotykowego do najważniejszych wyzwań kraju. To współgra z przeważającym w literaturze poglądem, zgodnie z którym przed pojawieniem się kandydatury Duterte na prezydenta kwestia narkotyków, aczkolwiek obecna, nie była w głównym nurcie narracji społeczno-politycznych. Dopiero Duterte uczynił narkotyki tematem numer jeden zarówno

resentment-1477061118 (data dostępu: 26.07.2023); N. Curato, Y. Yonaha, *Rodrigo Duterte: Macho populism*, dz. cyt., s. 384.

⁵³ P.A. Taguieff, *Political science confronts populism: From a conceptual mirage to a real problem*, „Telos” 1995, nr 103, s. 9–43.

⁵⁴ Franciszek Czech nazywa populizm Duterte „hybrydowym” i zwraca uwagę na „unikatową mieszankę” tegoż populizmu ze specyficznym kontekstem słabego, postkolonialnego państwa filipińskiego. W swoim artykule dokładnie omawia on specyfikę populizmu Duterte, niewpisującego się w proste kategorie zachodnie, F. Czech, *Conspiratorial Tropes*, dz. cyt.

⁵⁵ Wywiad z ekspertem numer 2.

⁵⁶ Więcej o tym wydarzeniu: *The Battle for Marawi*, <http://fngfx.thomsonreuters.com/gfx/rngs/PHILIPPINES-ATTACK/010041F032X/index.html> (data dostępu: 26.07.2023).

kampanii wyborczej, jak i swojej prezydentury; słowem: „narzucił temat”, dzięki czemu wygrał wybory i utrzymał prezydenturę przez całą kadencję⁵⁷. Stało się tak, gdyż jako pierwszy powiązał on problem narkotyków z bezpieczeństwem kraju, uznając dilerów i konsumentów środków odurzających za zagrożenie bezpieczeństwa narodowego, doprowadził do sekurytyzacji kwestii narkotykowej⁵⁸.

Wspomniany ekspert pozostaje sceptyczny co do możliwości i chęci rozwiązywania problemu narkotykowego przez Duterte. Według niego przyczyny rozprawy z narkobiznesem są natury gospodarczej, a sam Duterte pod przykrywką kampanii rozprawiał się z konkurentami biznesowymi, unicestwiając przeciwników, gdyż sam również, jako szef klanu, miał on pośrednio korzystać na środkach płynących z podziemnego handlu środkami odurzającymi⁵⁹. Faktem jest, że Duterte był w stanie rozwinąć i wzmocnić własny ród, czyniąc go wpływową dynastią polityczną na Filipinach, o czym najlepiej świadczy kariera jego córki Sary, ongiś burmistrzyny Davao, obecnie wiceprezydentki Filipin⁶⁰. Koniecznym elementem tych działań było uczynienie przez Duterte z Davao własnej wersji udzielnego księstwa, oplecenie miasta oligarchiczną

⁵⁷ F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 214–218; *PH becoming a 'narco state', Duterte, Cayetano warn*, <https://newsinfo.inquirer.net/759503/ph-becoming-a-narco-state-duterte-cayetano-warn> (data dostępu: 29.07.2023).

⁵⁸ Tamże, s. 218. Sekurytyzacja to „politologiczna wersja kulturalistycznej teorii paniki moralnej”, definiując ją jednym słowem: „proces legitymizowania zwykle pozaprawnych działań”, czyli definiowanie problemów w dyskursie publicznym jako zagrożeń w celu usprawiedliwienia nadzwyczajnych działań podjętych w celu pozbycia się tychże problemów, Tamże; B. Buzan, O. Waever, J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1998.

⁵⁹ Wywiad z ekspertem numer dwa.

⁶⁰ F. Czech, *Saga rodu Marcosów*, dz. cyt., s. 46–47.

siecią kontrolującą życie polityczne i gospodarcze stolicy Mindanao; przykładem tego był układ z miejscowymi biznesmenami: w zamian za wpłaty na oddziały antynarkotykowe mogli funkcjonować nie niepokojeni⁶¹. Właśnie w duchu sieci oligarchiczno-politycznych postać Duterte przedstawiona została w najsłynniejszej, nieautoryzowanej biografii polityka na Zachodzie pt. *Duterte Harry* autorstwa Jonathana Millera, dobrze przyjętej przez sceptyczne wobec Duterte filipińskie elity⁶². Abstrahując od popkulturowych, przyciągających uwagę fragmentów monografii, jednym z jej głównych punktów jest opis korupcyjnych mechanizmów stworzonych lub rozwiniętych przez Duterte, który – niczym szefowie mafii – stanął na czele wielkiej gangsterskiej rodziny, która zdobyła władzę najpierw w Davao, a potem w całym kraju⁶³.

Na wszechobecność korupcji zwraca również uwagę następny ekspert, były polski ambasador akredytowany również na Filipinach, który podkreśla „paralelną rzeczywistość” społeczno-polityczną tego kraju, gdzie funkcjonują zarówno widoczne mechanizmy regulacji, ale pozostają wtórne wobec układów osobistych i korupcyjnych⁶⁴. Ekspert ten zwrócił uwagę na historię opisaną w reportażu Wojciecha Tochmana *Eli, Eli*, gdzie dziennikarz pod koniec pobytu zetknął się z osobistym niebezpieczeństwem po tym jak nie znając miejscowych realiów nie uiścił dodatkowej, nieformalnej opłaty. Według mojego rozmówcy historia ta świetnie pokazuje realia funkcjonowania Filipin⁶⁵. W tym wyspiarskim państwie

⁶¹ J. Miller, *Duterte Harry*, dz. cyt.

⁶² R. Guillermo, *Review – Duterte Harry: Fire and Fury in the Philippines*, <https://kyotoreview.org/issue-26/review-duterte-harry-fire-and-fury-in-the-philippines/> (data dostępu: 26.07.2023).

⁶³ J. Miller, dz. cyt.

⁶⁴ Wywiad z ekspertem numer trzy.

⁶⁵ Tamże.

insiderzy jak Duterte czują się niczym ryby w wodzie, a outsiderzy, „spadochronowi dziennikarze”⁶⁶ jak Tochman szybko wpadają w kłopoty z powodu braku odpowiedniego know-how.

Kolejny ekspert to naukowiec od wielu lat zajmujący się problematyką filipińską, kreślący wizerunek Duterte odbiegający od dominującego na Zachodzie image'u chama, prostaka, bandyty i masowego mordercy. Ten ekspert zgadza się z przywołaną już diagnozą drugiego rozmówcy, z której wynika, że Duterte był w stanie znakomicie wyczuć nastroje społeczne i wykorzystać poczucie braku bezpieczeństwa do nadania dużej wagi i sekurytyzacji problemu narkotykowego. Na tle fundamentalnych wyzwań Filipin, takich jak ruchy odśrodkowe i separatyzm, rozwarstwienie społeczne czy ubóstwo, narkobiznes jawił się jako mniej istotny problem⁶⁷, jednakże Duterte uaktywnił mechanizm „paniki moralnej” i przekonał społeczeństwo, że wie jak rozwiązać problem. Zdaniem tego eksperta Duterte uważał, że z racji trudnej sytuacji i braku dobrze funkcjonującego wymiaru sprawiedliwości ma prawo być niczym „szeryf zaprowadzający porządek na Dzikim Zachodzie” i sam przesądzać „o tym, co złe, a co dobre”. W tym sensie działalność polityczna Duterte wyrastała z dogłębnego zrozumienia lokalnej

⁶⁶ „Dziennikarstwo spadochronowe” to pejoratywny termin na niekompetentnych zazwyczaj reporterów wpadających do kraju na chwilę i tworzących o nich teksty pretendujące do bycia eksperckimi, będących w istocie dyletanckimi, więcej o tym problemie: *What's So Wrong with Parachute Journalism?*, https://archives.cjr.org/behind_the_news/whats_so_wrong_with_parachute.php (data dostępu: 26.07.2023).

⁶⁷ Co nie zmienia faktu, że jest to realny, poważny problem społeczny; w momencie objęcia rządów przez Duterte około trzech milionów Filipińczyków brało narkotyki, E.V. Bahian, A.M. Sari, *Outbreak Of Drug Users in Metro Manila*, „International Journal of Social Sciences and Humanity Studies” 2017, 9(1), s. 11–23.

specyfiki. W sytuacji słabości państwa i ułomności jego instytucji – Filipiny w literaturze określa się jako „słabe państwo”⁶⁸ – działania z poszanowaniem prawa i procedur są powolne i często nieskuteczne. Rodrigo Duterte jako przedstawiciel filipińskiej klasy politycznej miał tego pełną świadomość i dlatego „poszedł na skróty”, próbując rozwiązać problem narkotykowy metodami pozasądowymi i pozaprawnymi. Zarówno elity jak i zwłaszcza lud przyjął to ze zrozumieniem⁶⁹. W tym ujęciu zachodni obraz Duterte jako nieracjonalnego, zbrodniczego despoty jest uproszczeniem: Duterte wierzył, że to co robił było „dobre dla Filipin”, uważał, że „inaczej niż siłowo nie rozwiąże się filipińskich problemów”, a wielu Filipińczyków „się z tym zgadzało”⁷⁰. Polityka z Davao traktowano jako człowieka, który może zaprowadzić porządek, posprzątać bałagan i uczynić Filipiny bezpieczniejszym miejscem do życia⁷¹. Metody zaproponowane przez Duterte nie raziły, ponieważ na Filipinach

⁶⁸ F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 220–221; Tenże, *Conspiracy tropes*, dz. cyt.

⁶⁹ Jak mówił Franciszkowi Czechowi jeden z jego respondentów: „wyjściowo, jeśli przestrzegamy zasad, trzymamy się prawa, nie da się nic zrobić. Wszystko jest tak powolne. Więc co się robi, jeśli się chce być praktycznym? Ucieka się do chodzenia na skróty i w ten sposób załatwiania spraw. Czy będzie to miało konsekwencje? Oczywiście? Czy będzie to złe lub, powiedzmy, będzie miało negatywne konsekwencje długofalowe? Oczywiście. Ale tu i teraz to działa [...] Czy wolimy kogoś przywiązanego do wartości demokratycznych by działał przy niestabilnych instytucjach? Czy jednak kogoś, kto poświęci część naszej wolności by załatwić sprawy?, F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 217.

⁷⁰ Wywiad z ekspertem numer cztery.

⁷¹ F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte*, dz. cyt., s. 213.

wytworzyła się kultura przemocy i nie jest ona „tak stygmatyzowana jak w stabilnych demokracjach”. To wszystko czyni Filipiny „bardziej makiawelicznymi”, miejscem, gdzie „cel w znacznym stopniu uświęca środki”⁷². Z tej perspektywy słowa wspomnianego eksperta o tym, że na Zachodzie nie dostrzega się, że niektóre z działań Duterte, jak chociażby zabójstwa, były już obecne w filipińskiej polityce wcześniej⁷³, mają kluczowe znaczenie.

Jednocześnie, jak twierdzi przywoływany ekspert, Duterte rządząc cały czas „przestrzegał niepisanych reguł filipińskiej gry politycznej”, dzięki temu utrzymał duże poparcie w społeczeństwie i wśród parlamentarzystów. Nie naruszył norm na tyle, aby wojsko lub inne grupy podjęły próby obalenia go. O sprawności politycznej świadczy nie tylko to, że „był bardzo przekonujący” w swojej narracji o narkotykach, co dało mu zwycięstwo wyborcze, ale też to, że „wiedział jak rozmawiać z klanami” i prowadzić politykę gabinetową, a w konsekwencji jak utrzymać władzę. Z tej interpretacji wyłania się niezwykle interesujący obraz Duterte jako „sprawnego polityka, umiającego rozmawiać z ludźmi, potrafiącego zrzucać winę na innych”, wspierającego kluczowych sojuszników (zwiększył pensje policji i wojskowym), a do tego będącego „subtelnym graczem zakulisowym”. Dobrze wpisuje się to w słowa kolejnego eksperta z którym przeprowadziłem pogłębiony wywiad; zwracał on uwagę na dwie rzeczywistości polityczne – płaszczyznę „teatru politycznego” oraz realnej sytuacji za kulisami⁷⁴. Przekładając to na postać Duterte, w sferze teatru świetnie wszedł w rolę będącą współczesną, filipińską wersją ostatniego sprawiedliwego, zaprowadzającego porządek kontrowersyjnymi metodami (częścią tej roli

⁷² Tamże.

⁷³ Wywiad z ekspertem numer cztery.

⁷⁴ Wywiad z ekspertem numer sześć.

była specyficzna estetyka, z wulgaryzmami i pogrozkami). Jednocześnie w sferze realnej polityki Duterte pozostał sprawnym graczem, przestrzegającym nieformalnych reguł gry politycznej (którą – jako filipiński weteran polityczny – bardzo dobrze znał).

Podsumowanie

Z punktu widzenia dylematów moralnych polityki przytoczonych na początku tego rozdziału, pytanie brzmiałoby: czy warto było? Czy śmierć nawet trzydziestu tysięcy ludzi była uzasadniona? W świetle przyjętych tu za Kazimierzem Dziewanowskim założeń, nakazujących wnikliwe badanie motywacji, celów i okoliczności, a także obyczajów i niestosowanie własnych miar do innych kręgów kulturowych, należy z pokorą uznać ograniczenia możliwości poznania odpowiedzi na to pytanie. Motywacje osobiste Duterte pozostają słabo rozpoznane – jego wypowiedzi publiczne raczej wprowadzają zamęt niż rozjaśniają (dotyczy to również słów o pójściu do piekła), nie ma jeszcze żadnej autoryzowanej biografii filipińskiego polityka, nie napisał on również wspomnień. Nie sposób więc jednoznacznie ocenić jego motywacji. Przywołując porównanie Dziewanowskiego, nie wiadomo czy (i jak) Duterte rozplątuje węzeł sprzeczności między moralnością a polityką (jeśli się nad tym w ogóle zastanawiał). Dopóki nie pojawi się chociaż częściowa odpowiedź na ten centralny problem, ten kluczowy aspekt pozostanie niewyjaśniony. Można przyjąć, jak zaproponował jeden z ekspertów, że Duterte był cynicznym bandytą i wtedy cała ocena moralna jego działalności będzie negatywna. Ale można założyć, jak zaproponował inny z ekspertów, że Duterte mógł chcieć rzeczywiście zmienić Filipiny, uczynić je lepszym państwem. Jednak taka ocena jego motywacji nie oznacza od razu, że jego wszystkie

działania były moralne. Wówczas trzeba przyjrzeć się kontekstowi działań i skuteczności.

Analizując politykę Duterte przez pryzmat kontekstu społeczno-kulturowego można zaryzykować hipotezę, iż dylematy władzy i moralności opisane przez klasyków myśli politycznej nie mają aż takiego ciężaru gatunkowego na Filipinach, gdzie przemoc polityczna jest znacznie bardziej rozpowszechniona i akceptowana niż we współczesnej Europie, Ameryce Północnej czy Australii⁷⁵. To co jest niedopuszczalne w jednej kulturze w innej może być akceptowalne. Oceniając z perspektywy Zachodu działania Duterte mogą jawić się jako niemoralne, ale na Filipinach mogą być ze względu na panującą tam kulturę przemocy dopuszczalne. Jego działania są nie do pogodzenia z indywidualistyczną koncepcją praw człowieka, ale można byłoby je pogodzić z szeroko rozumianymi wartościami azjatyckimi. Analizując moralny wymiar polityki Duterte trzeba brać pod uwagę lokalny kontekst, ale pozostaje jeszcze pytanie, na ile jego działania były skuteczne.

W kwestii handlu narkotykami Duterte odniósł częściowy sukces. W czasie swojej prezydentury „zastraszył wszystkich”, dilerzy zniknęli z ulic, chowając się przed duteriańskimi szwadronami. Ale można też powiedzieć, że to co zrobił Duterte przypominało „zbić termometru”. Zajął się on skutkami, a nie przyczynami narko-biznesu. Rozprawił się ze zwykłymi handlarzami, a nie szefami wielkich mafii narkotykowych⁷⁶. W szerszym ujęciu ta wizja walki z narkotykami opierała się na założeniu, że przestępczość narkotykowa stanowi efekt braku porządku społecznego połączony z archaiczną wizją kryminalistyki koncentrującej się na eliminacji

⁷⁵ Można by się zastanowić wszakże czy zdarzają się częściej niż w Italii czasów Machiavellego.

⁷⁶ Wywiad z ekspertem numer cztery.

dewiantów⁷⁷. Taki program stoi w sprzeczności z alternatywnym podejściem, które polega na dekryminalizacji konsumpcji i jest propagowane obecnie przez ekspertów zajmujących się kryminalistyką⁷⁸. Duterte nigdy nie przedstawił systemowego podejścia do kwestii narkotyków i istnieje obawa, że problem może powrócić ze zdwojoną siłą po odejściu od brutalnej polityki antynarkotkowej, kiedy rozpoczną się walki różnych grup przestępczych o odzyskanie pozycji.

Pozostaje pytanie czy rozprawa z narkomanami i handlarzami poprawiła bezpieczeństwo na Filipinach. Porównanie rankingów bezpieczeństwa z 2015 roku (ostatniego sprzed przejścia władzy przez Duterte) i 2022 roku (gdy zakończył on prezydenturę) pokazuje znaczący awans – ze 141. miejsca na 125. (obecnie Filipiny są na miejscu 115.)⁷⁹. Z drugiej strony to wciąż nie są wyniki, które można określić jako zadowalające⁸⁰. Trafnym podsumowaniem polityki

⁷⁷ J. Miller; *PH becoming a 'narco state,' Duterte, Cayetano warn*, <https://newsinfo.inquirer.net/759503/ph-becoming-a-narco-state-duterte-cayetano-warn> (data dostępu: 29.07.2023).

⁷⁸ Np. przez Césara Gavirę, byłego prezydenta Kolumbii, który w swoim czasie rozprawiał się z narcosami, przywódcami karteli narkotykowych; sam Gaviria skrytykował metody Duterte i bezskutecznie apelował do niego o ich rewizję, C. Gaviria, *President Duterte is Repeating My Mistakes*, <https://www.nytimes.com/2017/02/07/opinion/president-duterte-is-repeating-my-mistakes.html> (data dostępu: 29.07.2023).

⁷⁹ *Global Safe Index 2015*, https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015_0.pdf (data dostępu: 30.07.2023); *Global Safe Index 2022*, <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf> (data dostępu: 30.07.2023).

⁸⁰ Jeśli z regionu Azji Południowo-Wschodniej odjąć wstrząsną wojnami domowymi i zaburzającą przez to statystyki Birmę, Filipiny dzielą do następnego kraju regionu – Tajlandii (miejsce 92.) – 23 miejsca, a w przypadku Tajlandii statystykę obniżają spory polityczne, ciągnące ten general-

Duterte wydają się słowa kolejnego z ekspertów, który skonkludował, że jest „bezpieczniej, ale wciąż nie jest bezpiecznie”⁸¹. Rodrigo Duterte jest więc bez wątpienia politykiem do pewnego stopnia skutecznym. Tymczasowo poprawił, choć nie rozwiązał problemu bezpieczeństwa, podobnie jak zastraszył, choć nie wyeliminował narkobiznesu. Ale sam też przyznawał, że problem przestępczości na Filipinach jest poważniejszy niż się spodziewał i nie jest w stanie go rozwiązać tak szybko jak się spodziewał. Co więcej, w drugiej połowie swojej kadencji osłabił realne ostrze polityki narkotykowej – choć nie retorykę, ponieważ okazało się, że wśród policjantów, którym dał prawo decydowania o życiu i śmierci ludzi, wciąż pozostają skorumpowani funkcjonariusze wykorzystujący władzę dla swoich celów, na przykład mszcząc się na wrogach (którym przypisywano uczestnictwo w gangach narkotykowych) i wymuszając okup. W takim sensie polityka Duterte nie tylko nie rozwiązała problemu bezpieczeństwa, ale wręcz go jeszcze pogłębiła. Jednocześnie w pozostałych sferach rządzenia państwem nie odniósł ani spektakularnych sukcesów ani nie doznał kompromitujących porażek. To czyni jego postać i spuściznę jego polityki niejednoznaczną, otwartą na różnorodne interpretacje.

Bibliografia

A Duterte Reader. Critical Essays on Rodrigo Duterte's Early Presidency, N. Curato (red.), Ateneo de Manila University Press and Cornell University Press, Manila–Ithaca 2017.

nie bardzo bezpieczny na co dzień kraj w dół w statystykach, *Global Safe Index 2023*, <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf> (data dostępu: 28.07.2023).

⁸¹ Wywiad z ekspertem numer pięć.

- Abinales P.N., *Pisting Yawa. Rodrigo Duterte and the Language of the Street*, „UNITAS 100: Where Scholarship Stands the Test of Time” 2022, 95(2), s. 232–264.
- Bachelet renews call for accountability in Philippines war on illegal drugs, <https://news.un.org/en/story/2020/06/1067462>.
- Berlin I., *The Originality of Machiavelli*, [w:] *Against the Current: Essays in the History of Ideas*, Princeton University Press, Princeton.
- Burch K., *Agent-structure relations*, [w:] R.J. Barry Jones (red.), „Routledge Encyclopedia of International Political Economy: Entries A-F”, vol. 1, Routledge, London 2001, s. 12–13.
- Buzan B., Waever O., Wilde J. de, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Lynne Rienner Publishers 1998.
- Calleja N., *Duterte promises supporters to do to PH what he had done for Davao*, <https://newsinfo.inquirer.net/783934/duterte-promises-supporters-to-do-to-ph-what-he-had-done-for-davao#ixzz88rId2OJ3>.
- Carlsnaes W., *The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis*, „International Studies Quarterly” 1992, Vol. 36, No. 3.
- Cesarino L., “Tropical Trump”: Illiberal Politics and the Digital Life of (Anti) Corruption in Brazil, [w:] *Corruption and illiberal politics in the Trump Era*, Routledge, London 2021, s. 162–181.
- Curato N., Y.Y. Yonaha, *Rodrigo Duterte: Macho populism and authoritarian practice (born 1945)*, [w:] *Dictators and Autocrats*, Routledge, London 2021, s. 384–398.
- Czech F., *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte. Understanding Enduring Popularity of the President of the Philippines*, „Polish Sociological Review” 2022, nr 2(218), s. 217.
- Czech F., *Conspiratorial Tropes in Rodrigo Duterte’s Populistic Rhetoric*, [w:] M. Butter, K. Hatzikidi, C. Jeitler, G. Loperfido, L. Turza (red.), *Populism and Conspiracy Theory*, Routledge, London 2024, s. 223–236.
- Czech F., *Saga rodu Marcosów*, „Znak”, nr 808, s. 40–47.
- Don’t take the president literally, aide says, after women deride ‘macho-fascist’ Duterte*, <https://www.reuters.com/article/us-philippines-duterte/dont-take-the-president-literally-aide-says-after-women-deride-macho-fascist-duterte-idUSKBN1FX1FQ>.

- Duterte makes rape 'joke' for martial law troops*, <https://www.aljazeera.com/news/2017/5/27/duterte-makes-rape-joke-for-martial-law-troops>.
- Dziewanowski K., *Brzemie białego człowieka. Jak zbudowano imperium brytyjskie*, Czytelnik, Warszawa 1989.
- Gaviria C., *President Duterte is Repeating My Mistakes*, <https://www.nytimes.com/2017/02/07/opinion/president-duterte-is-repeating-my-mistakes.html>.
- Global Safe Index 2015*, https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015_0.pdf.
- Global Safe Index 2022*, <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>.
- Global Safe Index 2023*, <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>.
- Grzybowski K., *Filipiny – zarys historii najstarszej demokracji w Azji*, „Azja-Pacyfik” 2005, nr 8, s. 126–142.
- Guillermo R., *Review – Duterte Harry: Fire and Fury in the Philippines*, <https://kyotoreview.org/issue-26/review-duterte-harry-fire-and-fury-in-the-philippines/>.
- Jelonek A., *W stronę nieliberalnej demokracji. Szkice z antropologii politycznej Azji Południowo-Wschodniej*, Scholar, Warszawa 2002.
- Lalu G.P., *52 out of 30,000 deaths? Rights group disputes gov't claims of DOJ drug war probe*, <https://newsinfo.inquirer.net/1517512/52-out-of-30000-deaths-petitioner-in-icc-case-disputes-doj-probe-of-drug-war>.
- Lubina M., *Filipiny. Jak syn dyktatora został prezydentem*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2165523,1,filipiny-jak-syn-dyktatora-zostal-prezydentem.read>.
- Lubina M., *Psychopata czy mąż stanu? Portret polityczny Rodriga Duterte'a*, <https://klubjagiellonski.pl/2019/07/06/psychopata-czy-maz-stanu-portret-polityczny-rodrigo-duterte/>.
- Lubina M., *Tochman bez Boga*, http://www.mojeopinie.pl/tochman_bez_boga_recenzja_eli_eli_wojciecha_tochmana,3,1381667114?fbclid=I-wAR2Txd7iW4ZfnEr1BhXFULBGNqbYccIKXWYlgmNty8eGg-zm-JQuKi9jaCOK.
- Machiavelli N., *Ksiązę*, przeł. i opracował Czesław Nanke, Wydawnictwo Antyk, Kęty 2005.

- McAnulla S., *Structure and Agency*, [w:] D. March, G. Stoker (red.), *Theory and Methods in Political Science*, Palgrave Macmillan, London 2002.
- Mendez Ch., 'Duterte, Brazil's Bolsonaro are populist leaders, but...', <https://www.philstar.com/headlines/2018/11/04/1865684/duterte-brazils-bolsonaro-are-populist-leaders-but>.
- Mendez Ch., 'Duterte: "Crazy rich" people should be killed', <https://www.philstar.com/headlines/2020/01/25/1987629/duterte-crazy-rich-people-should-be-killed>.
- Miller J., *Duterte Harry: Fire and Fury in the Philippines*, Scribe Publications, London-Melbourne 2018.
- Morgenthau H., *Polityka między narodami. Walka o pokój i potęgę*, tłum. R. Włoch, Delfin, Warszawa 2010.
- Moss T., *Behind Duterte's Break With the U.S., a Lifetime of Resentment*, <https://www.wsj.com/articles/behind-philippine-leaders-break-with-the-u-s-a-lifetime-of-resentment-1477061118>.
- PH becoming a 'narco state,' Duterte, Cayetano warn, <https://newsinfo.inquirer.net/759503/ph-becoming-a-narco-state-duterte-cayetano-warn>.
- Philippine President Once Compared Himself to Hitler, <https://abcnews.go.com/International/man-fighting-words-rodrigo-duterte/story?id=42723270>.
- Philippine President Says So Long Woman Are Beautiful There Will be Cases of Rape, <https://www.washingtonpost.com/world/2018/08/31/philippine-president-says-so-long-women-are-beautiful-there-will-be-cases-rape/?noredirect=on>.
- Philippines: UN investigation urgently needed into Duterte administration's murderous "war on drugs", <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2019/07/philippines-un-investigation-urgently-needed-duterte-war-drugs/>.
- Philippines' 'War on Drugs', <https://www.hrw.org/tag/philippines-war-drugs>.
- Predator Duterte, <https://rsf.org/en/protagonist-rodrigo-duterte>.
- Rak K., *Zdziecinniała Europa i katastrofa migracyjna*, <http://www.nowa-konfederacja.pl/zdziecinniala-europa-i-katastrofa-migracyjna/>.
- Rodrigo Duterte to Catholics: 'Join Me' in Hell, <https://www.thedailybeast.com/cheats/2017/02/06/rodrigo-duterte-to-catholics-join-me-in-hell>.

- Rodrigo Duterte: Philippines presidential candidate jokes about rape and murder of Australian missionary*, <https://www.abc.net.au/news/2016-04-17/philippines-presidential-candidate-condemned-for-joke-about-rape/7333300>.
- Sharman J., *Rodrigo Duterte sparks outrage by calling God 'a stupid son of a bitch'*, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/rodrigo-duterte-god-stupid-son-bitch-philippines-catholic-country-christian-a8416746.html>.
- Simons M. *The Philippines Is Losing Its "War on Drugs"*, „Foreign Policy”, <https://foreignpolicy.com/2023/01/11/philippines-drug-war-manila-marcos/>.
- Situation in the Republic of the Philippines ICC-01/21*, <https://www.icc-cpi.int/Philippines>.
- Taguieff P.A., *Political science confronts populism: From a conceptual mirage to a real problem*, „Telos” 1995, 103, s. 9–43.
- Tochman W., *Eli, Elit*, Wołowiec, Czarne 2013.
- Tupas E., *29,000 deaths probed since drug war launched*, <https://www.philstar.com/nation/2019/03/06/1898959/29000-deaths-probed-drug-war-launched>.
- Weber M., *Polityka jako zawód i powołanie*, [w:] M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, tłum. A. Kopacki, P. Dybel, Kraków 1998.
- What's So Wrong with Parachute Journalism?*, https://archives.cjr.org/behind_the_news/whats_so_wrong_with_parachute.php.
- Wilde O., *Aforyzmy, paradoksy, zmyślenia*, wybór i opracowanie M. Dobrosielski, Prószyński i-ska, Warszawa 1999.
- Zöllner H.-B., *The Beast and the Beauty. The History of the Conflict between the Military and Aung San Suu Kyi in Myanmar, 1988–2011, Set in a Global Context*, Berlin–Regiospectra 2012.

Spis indywidualnych wywiadów pogłębionych, data i miejsce wywiadu

- Ekspert numer 1, były dyplomata i naukowiec; Bangkok, lipiec 2016 r.
- Ekspert numer 2, naukowiec; Leeds, wrzesień 2018 r.
- Ekspert numer 3, były dyplomata i naukowiec; Warszawa, grudzień 2018 r.

Ekspert numer 4, naukowiec; Kraków, czerwiec 2019 r. oraz maj 2022 r.

Ekspert numer 5, przedsiębiorca; Gdańsk, styczeń 2017 r.

Ekspert numer 6, dyplomata; Tajpej, sierpień 2022 r.

**Rodrigo Duterte and the ethics of responsibility.
A Filipino case study of traditional dilemmas of power**

Abstract

The former President of the Republic of the Philippines, Rodrigo Duterte (2016–2022) became remembered for his “war on drugs”, a merciless antinarcotics campaign that caused approximately 25–30 thousand people killed, mostly in the extrajudicial way. For these and other actions Duterte has been investigated by the International Criminal Court. At the same time Duterte still enjoys a widespread popularity in the Philippines. This dissonance between international and Filipino perception of Rodrigo Duterte is a good introduction to research questions about this Filipino case study and the traditional dilemmas of power described by political science’s classics.

Tomasz Grodzicki

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Gospodarka Filipin w świetle koncepcji zrównoważonego rozwoju: analiza wzrostu gospodarczego i godnej pracy

Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju, która została przyjęta przez wszystkie państwa członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) w 2015 roku, dostarcza wspólny plan na rzecz pokoju i dobrobytu dla ludzi i Ziemi. Punktem odniesienia, a zarazem wymiernym aspektem pozwalającym na porównania międzypaństwowe tejże Agendy, są tzw. Cele Zrównoważonego Rozwoju (SDG). Łącznie jest ich 17 i stanowią pilne wezwanie (w ramach globalnego partnerstwa) do działania ze strony wszystkich państw: zarówno rozwiniętych, jak i rozwijających się¹. Cele te zakładają, że wyeliminowanie ubóstwa i innych niedogodności musi jednocześnie łączyć się z polityką, której działanie powinno przyczyniać się do poprawy zdrowia i edukacji, zmniejszenia

¹ E.B. Barrier, *The Concept of Sustainable Economic Development*, [w:] J.C.V. Pezzey, M.A. Toman (red.), *The Economics of Sustainability* (1st ed.), Routledge, London 2017, s. 87–96; International Council for Science, *A Guide to SDG Interactions: from Science to Implementation*, Paris 2017, <https://doi.org/10.24948/2017.01> (data dostępu: 14.09.2023); United Nations, *SDG Indicators Metadata repository*, <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/?Text=&Goal=9> (data dostępu: 14.09.2023).

nierówności i pobudzenia wzrostu gospodarczego². W dodatku, wszystkie wymienione działania powinny uwzględniać aspekty środowiskowe, skierowane na walkę ze zmianami klimatycznymi i ochronę środowiska naturalnego, w tym oceanów i lasów³.

Cel 8 (SDG 8) ma za zadanie zaoferować zrównoważony wzrost gospodarczy, który sprzyja włączeniu społecznemu poprzez napędzenie postępu gospodarczego przy jednoczesnym tworzeniu godnych miejsc pracy dla wszystkich oraz poprawie standardu życia społeczeństwa⁴. Potrzeba jest zatem wdrożenia adekwatnych regulacji, które rozwiną przedsiębiorczość odpowiedzialną m.in. za tworzenie miejsc pracy i wspieranie działalności gospodarczej⁵. Oczywiście jest fakt, że Agenda 2030 nie zdołała przewidzieć

² P.S. Chasek i in., *Getting to 2030: Negotiating the Post-2015 Sustainable Development Agenda*, „Review of European Comparative International Environmental Law” 2016, nr 25, s. 5–14; B.X. Lee i in., *Transforming Our World: Implementing the 2030 Agenda Through Sustainable Development Goal Indicators*, „Journal of Public Health Policy” 2016, nr 37, s. 13–31; M. Yuan, *Geographical information science for the United Nations’ 2030 agenda for sustainable development*, „International Journal of Geographical Information Science” 2021, nr 35, s. 1–8.

³ F. Ahmad i in., *Environmental sustainability: Challenges and approaches*, [w:] M.K. Jhariya i in. (red.), *Natural Resources Conservation and Advances for Sustainability*, Elsevier, Amsterdam 2022, s. 243–270.

⁴ H. Kreinin, E. Aigner, *From “Decent work and economic growth” to “Sustainable work and economic degrowth”: a new framework for SDG 8*, „Empirica” 2022, nr, 49, s. 281–311; P. Poshen, *Decent Work, Green Jobs and the Sustainable Economy: Solutions for Climate Change and Sustainable Development*, ILO, Geneva 2015; S. Rai, B. Brown, K. Ruwanpura, *SDG 8: Decent Work and Economic Growth – A Gendered Analysis*, „World Development” 2019, nr 113, s. 368–380.

⁵ I. Montiel i in., *Implementing the United Nations’ Sustainable Development Goals in International Business*, „Journal of International Business Studies” 2021, nr 52, s. 999–1030; A.H. Rashed, A. Shah, *The role of private*

wystąpienia pandemii COVID-19, która zakłóciła życie miliardów ludzi i zagroziła światowej gospodarce. Jednakże jeszcze przed wybuchem pandemii część państw zamieszkiwanych przez miliony ludzi żyjących w ubóstwie odnotowało stagnację lub nawet spadek dochodów na mieszkańca⁶. Ponadto, ówczesnie także inne wstrząsy gospodarcze i finansowe związane także pośrednio z COVID-19, takie jak zakłócenia w produkcji przemysłowej, niestabilność cen towarów oraz rynków finansowych, a także rosnąca niepewność, przyczyniają się do trudności związanych z planowaniem długotrwałego wzrostu gospodarczego, który zgodnie z Agendą 2030 powinien wynosić średnio 7% rocznie w krajach najmniej rozwiniętych⁷. Poniższa tabela przedstawia założenia SDG 8.

Tabela 1. Założenia SDG 8 – określenie celów szczegółowych

Lp.	Określenie celu
8.1	Utrzymanie wzrostu gospodarczego na mieszkańca zgodnie z warunkami krajowymi, a w szczególności co najmniej siedmioprocentowy roczny wzrost produktu krajowego brutto w krajach najsłabiej rozwiniętych.
8.2	Osiągnięcie wyższych poziomów produktywności gospodarczej poprzez dywersyfikację, modernizację technologiczną i innowacje, w tym poprzez skupienie się na sektorach o wysokiej wartości dodanej i pracochłonnych.

sector in the implementation of sustainable development goals, „Environment, Development and Sustainability” 2021, nr 23, s. 2931–2948.

⁶ A.L.M. de Oliveira, A.P Emídio, „The Great Equalizer”? *The Long-Term Effects of the COVID-19 Pandemic on Poverty, Inequality, and the 2030 Agenda in Latin America*, [w:] M.A. Montoya, A. Krstikj, J. Rehner, D. Lemus-Delgado (red.), *COVID-19 and Cities: Experiences, Responses, and Uncertainties*, Springer International Publishing, Cham 2021, s. 109–125.

⁷ M. Hajian, S. Jangchi Kashani, *Evolution of the concept of sustainability. From Brundtland Report to Sustainable Development Goals*, [w:] C.M. Hussain, J.F. Velasco-Muñoz (red.), *Sustainable Resource Management*, Elsevier, Amsterdam 2021, s. 1–24.

Lp.	Określenie celu
8.3	Promowanie rozwoju strategii politycznych, które wspierają działalność produkcyjną, tworzenie godnych miejsc pracy, przedsiębiorczość, kreatywność i innowacyjność oraz zachęcają do formalizacji i rozwoju mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw, w tym poprzez dostęp do usług finansowych.
8.4	Stopniowa poprawa do 2030 roku globalnej efektywności wykorzystania zasobów w konsumpcji i produkcji oraz dążenie do oddzielenia wzrostu gospodarczego od degradacji środowiska, zgodnie z dziesięcioletnimi ramami programów zrównoważonej konsumpcji i produkcji, w których prym wiodą kraje rozwinięte.
8.5	Do 2030 roku osiągnięcie pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz godnej pracy dla wszystkich kobiet i mężczyzn, w tym młodzieży i osób niepełnosprawnych, oraz równego wynagrodzenia za pracę o równej wartości.
8.6	Do 2020 roku znaczne zmniejszenie odsetka młodych ludzi bez pracy, edukacji lub szkoleń.
8.7	Podjęcie natychmiastowych i skutecznych działań w celu wyeliminowania pracy przymusowej, położenie kresu współczesnemu niewolnictwu i handlowi ludźmi oraz zapewnienie zakazu i wyeliminowania najgorszych form pracy dzieci, w tym rekrutacji i wykorzystywania dzieci-żołnierzy.
8.8	Ochrona praw pracowniczych i promocja bezpiecznego środowiska pracy dla wszystkich pracowników, w tym pracowników migrujących, w szczególności migrantek i osób o niepewnym zatrudnieniu.
8.9	Do 2030 roku zaprojektowanie i wdrożenie polityki promującej zrównoważoną turystykę, która generuje miejsca pracy i promuje lokalną kulturę i produkty.
8.10	Wzmocnienie zdolności krajowych instytucji finansowych do wspierania i rozszerzania dostępu do usług bankowych, ubezpieczeniowych i finansowych dla wszystkich.
8.A	Zwiększenie wsparcia w zakresie pomocy na rzecz wymiany handlowej dla krajów rozwijających się, w szczególności dla krajów najsłabiej rozwiniętych, w tym poprzez wzmocnione zintegrowane ramy dotyczące handlowej pomocy technicznej dla krajów najsłabiej rozwiniętych.
8.B	Do 2020 roku opracowanie i wdrożenie globalnej strategii zatrudnienia młodzieży oraz implementacja Global Jobs Compact Międzynarodowej Organizacji Pracy.

Źródło: na podstawie danych Organizacji Narodów Zjednoczonych (2023).

Ogólna charakterystyka gospodarcza Filipin na tle gospodarek Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ang. *Association of South-East Asian Nations*, ASEAN) jest unią polityczną i gospodarczą 10 następujących państw członkowskich Azji Południowo-Wschodniej: Brunei, Kambodży, Indonezji, Laosu, Malezji, Birmy (Mjanmy), Filipin, Singapuru, Tajlandii, Wietnamu. Związek ma łączną powierzchnię 4 522 518 km² i całkowitą populację około 674 milionów, obejmującą w 2021 roku około 8,5% światowej populacji. Produkt krajowy brutto państw ASEAN stanowi około 3,5% światowego PKB. Pod względem populacji Filipiny są drugim co do wielkości państwem ASEAN, licząc niespełna 114 milionów ludzi. Jeżeli chodzi o PKB (w cenach bieżących USD) to Filipiny z wartością nieco ponad 394 mld USD znajdują się na czwartym miejscu wśród państw związku. Natomiast PKB *per capita* wynosiło we wspomnianym okresie 3461 mld USD, co plasowało gospodarkę filipińską dopiero na siódmej pozycji wśród państw ASEAN. Optymistyczne rokowania dla Filipin stanowi tempo wzrostu PKB wynoszące 5,7%, które stanowiło drugą wartość wśród wszystkich państw ASEAN (tabela 2).

Tabela 2. Ogólna charakterystyka państw ASEAN w 2021 roku

Państwo	Populacja (mln)	PKB ceny bieżące mld USD	PKB <i>per capita</i> w cenach bieżących USD	Wzrost PKB (%)
Kambodża	16,59	26,96	1 625	3,03
Filipiny	113,88	394,09	3 461	5,70
Tajlandia	71,60	505,95	7 066	1,53
Brunei	0,45	14,01	31 449	-1,59
Indonezja	273,75	1 186,09	4 333	3,69

Państwo	Populacja (mln)	PKB ceny bieżące mld USD	PKB <i>per capita</i> w cenach bieżących USD	Wzrost PKB (%)
Malezja	33,57	372,98	11 109	3,09
Singapur	5,45	396,99	72 794	7,61
Wietnam	97,47	366,14	3 756	2,56
Birma (Mjanma)	53,80	65,09	1 210	-17,91
Laos	7,43	18,83	2 536	2,53

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Banku Światowego.

Eric Batalla podkreśla, że pomimo istotnych sukcesów na tle reformy instytucjonalnej mającej na celu zorientowanie na konsumpcję i usługi, Filipiny nadal borykają się z problemami ubóstwa, nierówności dochodów oraz bezrobocia⁸. Ponadto negatywnie na gospodarkę wpływają także kwestie związane z zarządzaniem, takie jak korupcja czy nieprzestrzeganie praworządności. Szczególną uwagę należy także zwrócić na to, żeby planowany wzrost gospodarczy odbywał się w sposób zrównoważony. Wyniki badania Coleen Joyce De Robles i zespołu jej współpracowników wskazują na istotną zależność Filipin od przemysłu generującego wysoki poziom zanieczyszczeń, który wprowadzie zwiększa wzrost gospodarczy, lecz jednocześnie wpływa na pogorszenie jakości środowiska naturalnego⁹.

⁸ E.V.C Batalla, *Bypassing Industrial Development*, [w:] M.R. Thompson, E.V.C Batalla (red.), *Routledge Handbook of the Contemporary Philippines*, Routledge, London 2018, s. 211–224.

⁹ C.J. De Robles, J.R. De Leon, C. Manapat, *Economic Growth at the Expense of Environmental Degradation: Evidence from the Philippines*, „Journal of Economics, Finance and Accounting Studies” 2021, nr 3, s. 269–287.

SDG 8: Wzrost gospodarczy i godna praca w Filipinach

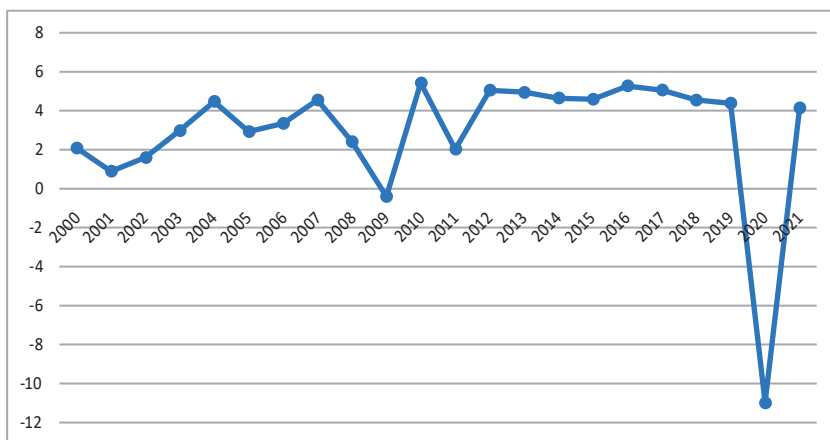
Gospodarka filipińska odnotowała wzrost rocznej stopy realnego produktu krajowego brutto na mieszkańca z 2,1% w 2000 roku do 4,1% w 2021 roku. Na uwagę zasługują także dynamika zmian wzrostu PKB Filipin (wykres 1). Poczynając od wzrostu gospodarczego na poziomie 2,1% w 2000 roku, zaliczając spadek do wartości 0,9%, Filipiny znalazły się na ścieżce rosnącego trendu wzrostu gospodarczego, którego zwieńczeniem była wartość 4,5% w 2004 roku. Następnie, po okresie spadku wartości PKB, gospodarka filipińska zdołała osiągnąć wzrost gospodarczy na poziomie 4,6% w 2007 roku. Globalny kryzys finansowy miał swoje konsekwencje dla Filipin, które osiągnęły wartość ujemną i tym samym odnotowały spadek wartości PKB do poziomu -0,4% w 2009 roku. W następnych latach gospodarka filipińska odnotowała wzrost gospodarczy równy 5,4% w 2010 roku, 2% w 2011 roku, a od 2012 do 2019 roku wartości tempa wzrostu PKB oscylowały w granicach 4,4–5,3%. Pandemia COVID-19 okazała się najdramatyczniejsza w skutkach dla gospodarki filipińskiej, której PKB spadł aż o niepełną 11 p.p. w 2020 roku. Obecnie Filipiny są w fazie powracania do dodatnich wartości wzrostu PKB sprzed czasów pandemii.

W Filipinach poprawił się także dostęp do bankowości, co ma swoje odzwierciedlenie w rosnącym trendzie liczby bankomatów (wykres 2). Liczba bankomatów na 100 tys. dorosłych wzrosła z 10,3 w 2004 roku do 29,4 w 2021 roku.

Kolejnym przejawem zwiększonej aktywności bankowej na Filipinach jest także wzrost liczby oddziałów banków komercyjnych (wykres 3). Liczba oddziałów banków komercyjnych na 100 tys. dorosłych wzrosła z 8,2 w 2004 roku do 9,0 w 2021 roku. Chociaż nie jest to wysoki wzrost to należy wspomnieć, że w całym rozpatrywanym okresie następowały też spadki w wartościach tego wskaźnika, kiedy

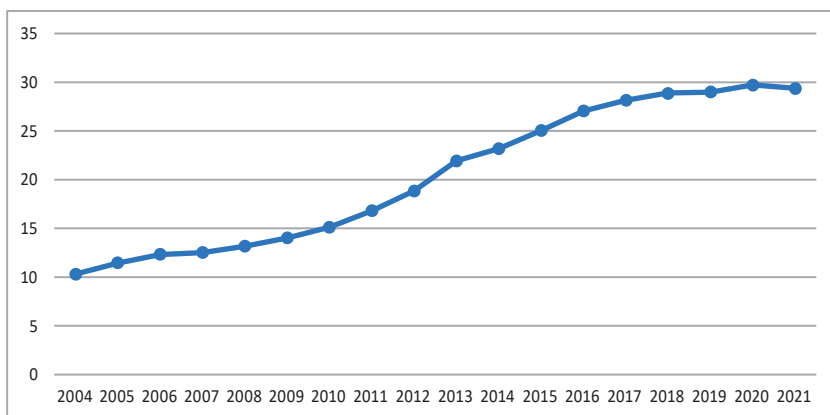
to w 2009 roku na Filipinach było niespełna 7,5 placówek banków komercyjnych przypadających na 100 tys. dorosłych mieszkańców.

Wykres 1. Roczne tempo wzrostu realnego PKB *per capita* (%) Filipin



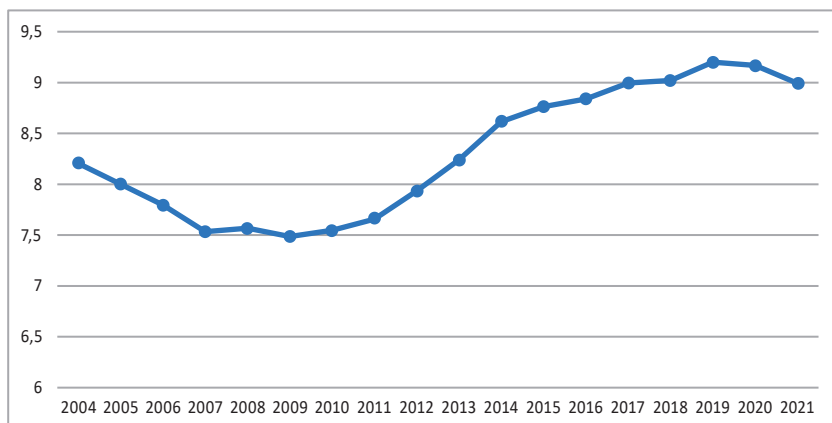
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Wykres 2. Liczba bankomatów na 100 tys. dorosłych w Filipinach



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Wykres 3. Liczba oddziałów banków komercyjnych na 100 tys. dorosłych w Filipinach

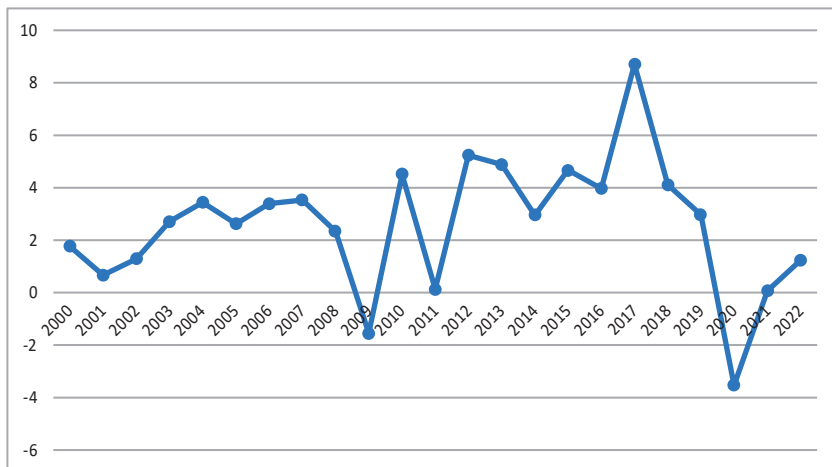


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Sytuacja gospodarcza Filipin miała dosyć „burzliwy” przebieg, czego przejawem są wyniki wskaźnika rocznej stopy wzrostu realnego PKB na osobę zatrudnioną, który spadł z 1,8% w 2000 roku do 1,2% w 2022 roku (wykres 4). Należy dodać, że w 2017 roku odnotowana została najwyższa wartość 8,7%, podczas gdy najniższa wartość -3,5% przypadła w czasie trwania pandemii COVID-19 w 2020 roku.

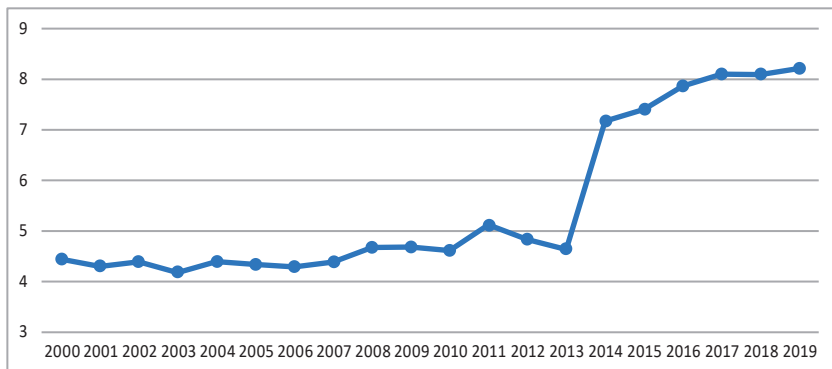
Przejawem wzrostu aktywności gospodarczej Filipin jest wzmożone zużycie materiałów (wykres 5). Zużycie materiałów w tym kraju wzrosło z 4,4 ton na mieszkańca w 2000 roku do 8,2 ton na mieszkańca w 2019 roku. W 2014 roku nastąpił wyraźny trend wzrostowy wartości tego miernika (z 4,64 ton w 2013 roku do 7,17 w 2014 roku).

Wykres 4. Roczna stopa wzrostu realnego PKB na osobę zatrudnioną (%) w Filipinach



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

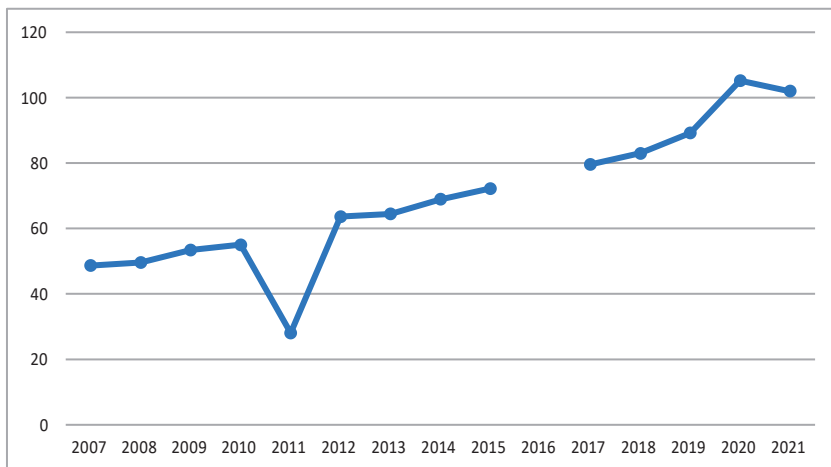
Wykres 5. Zużycie materiałów na mieszkańca (w tonach) w Filipinach



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych

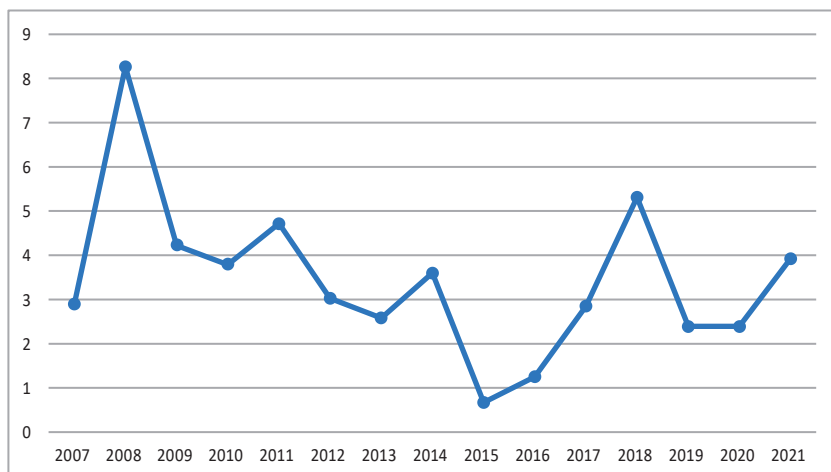
Średnie godzinowe zarobki pracowników Filipin wzrosły z 48,7 PHP w 2007 roku do 102 PHP w 2021 roku (wykres 6). Ten wysoki wzrost częściowo mógł być podyktowany rosnącym poziomem inflacji (wykres 7). Jednak niewątpliwie można to potraktować jako pozytywną wiadomość dla gospodarki Filipin, która odnotowała tylko nieznaczny spadek średnich dochodów w 2011 roku – po globalnym kryzysie finansowym (niewielki spadek miał miejsce także w 2021 roku jako następstwo pandemii COVID-19).

Wykres 6. Średnie zarobki godzinowe pracowników (waluta lokalna, PHP) w Filipinach

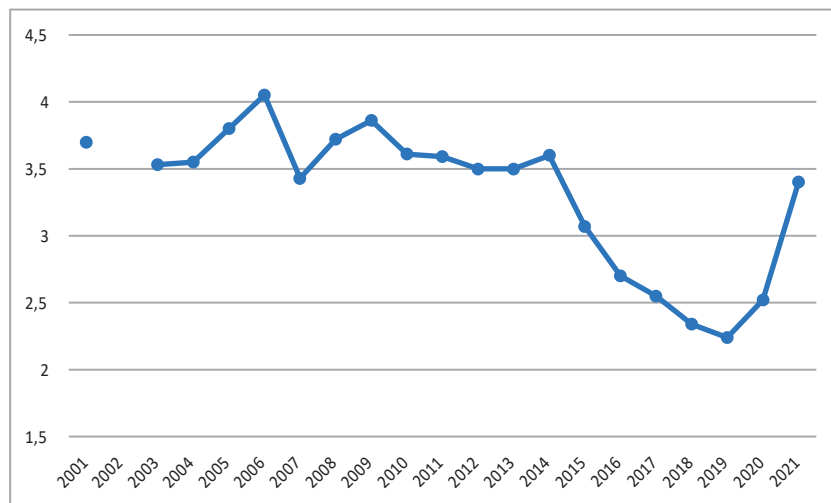


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Optymistycznym prognozą dla gospodarki filipińskiej jest także spadek stopy bezrobocia (wykres 8). Całkowita stopa bezrobocia spadła z 3,7% w 2001 roku do 3,4% w 2021 roku. Warto zauważyć, że w badanym okresie najniższa stopa bezrobocia wynosiła zaledwie 2,2% w 2019 roku. Potem zaś, na skutek pandemii, nastąpiła zmiana trendu ze spadkowego na rosnący, i tym samym wzrost bezrobocia.

Wykres 7. Stopa inflacji konsumenckiej CPI (%) w Filipinach

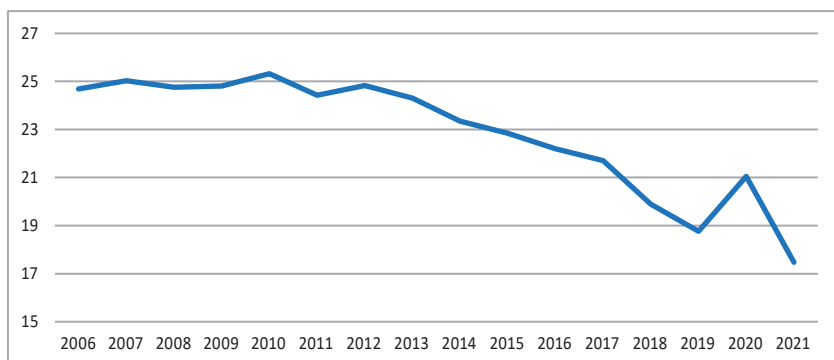
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Banku Światowego.

Wykres 8. Stopa bezrobocia ICLS (%) w Filipinach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Na szczególną uwagę zasługują również spadek odsetka młodzieży nieaktywnej, tzn. tej, która nie wykazuje chęci i nie podejmuje działań mających na celu kształcenie, pracę czy odbywanie praktyk (wykres 9). Odsetek młodzieży niekształcącej się, niepracującej ani niepodejmującej szkoleń zmniejszył się z 24,7% w 2006 roku do 17,5% w 2021 roku.

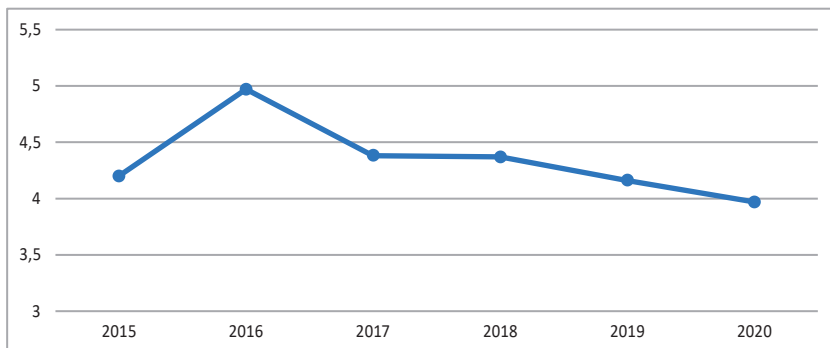
Wykres 9. Odsetek młodzieży niekształcącej się, niepracującej ani niepodejmującej szkoleń ICLS (%) w Filipinach



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Ważnym wskaźnikiem wzrostu gospodarczego i godnej pracy jest poziom przestrzegania praw pracowniczych (wykres 10). Na podstawie źródeł tekstowych Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) i ustawodawstwa, krajowy poziom przestrzegania praw pracowniczych w Filipinach (wolność zrzeszania się i negocjacji zbiorowych) wyniósł 4 punkty (w skali od 0 do 10, gdzie zero to najlepszy wynik, a 10 najślabszy) w 2020 roku.

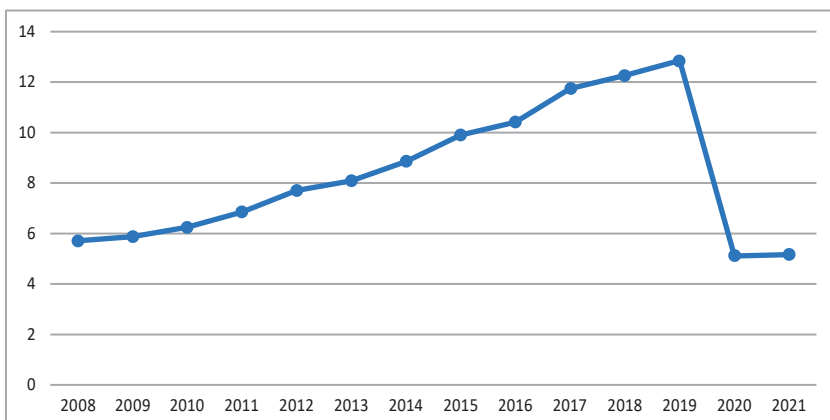
Wykres 10. Poziom przestrzegania prawa pracy (wolność zrzeszania się i rokowań zbiorowych) w Filipinach na podstawie dokumentów Międzynarodowej Organizacji Pracy oraz krajowego ustawodawstwa



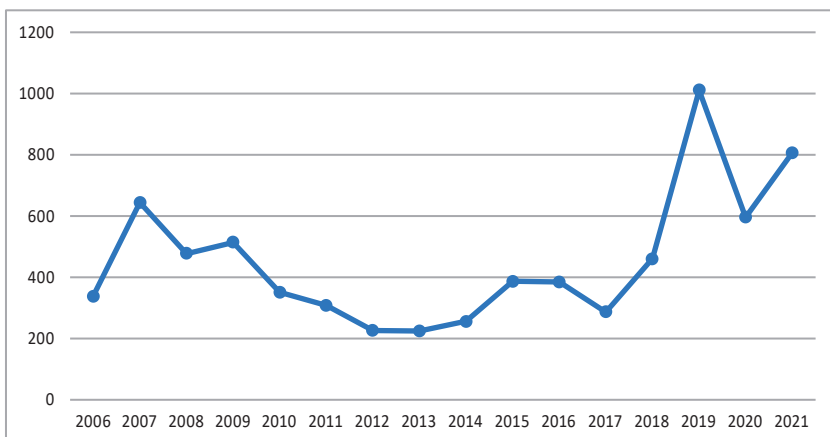
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Bezpośredni wkład turystyki w całkowity PKB spadł z 5,7% w 2008 roku do 5,2% w 2021 roku (wykres 11). Niestety jest to jedna z największych bolączek gospodarki filipińskiej, w której udział procentowy turystyki w PKB zwiększał się z poziomu niespełna 6% do niecałych 13% w latach 2008–2019, by w następnych latach zaliczyć gwałtowny spadek do wartości nieco powyżej 5%. Wpływ na taki przebieg wydarzeń miała niewątpliwie pandemia COVID-19, która uniemożliwiła wybranym grupom turystów przyjazd do Filipin. Istotne są także dalsze konsekwencje pandemii COVID-19 dla branży turystycznej, która spowodowała straty dla całej gospodarki, takie jak wzrost stopy bezrobocia i ubóstwa.

Łączne oficjalne wypłaty otrzymane w ramach pomocy na rzecz wymiany handlowej wzrosły z 338,6 mln USD (wg stałego kursu w 2021 roku) w 2006 roku do 806,6 mln USD (wg stałego kursu w 2021 roku) w 2021 roku (wykres 12).

Wykres 11. Udział procentowy turystyki w PKB Filipin

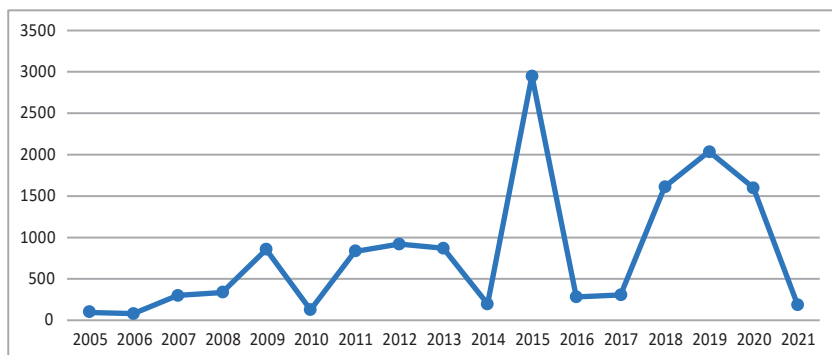
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Wykres 12. Łączne oficjalne przepływy (wypłaty) pomocy na rzecz wymiany handlowej Filipin (w milionach dolarów amerykańskich wg stałego kursu z 2021 roku)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Z kolei łączne oficjalne zobowiązania zadeklarowane przez darczyńców w ramach pomocy na rzecz wymiany handlowej wzrosły z 95 mln USD (wg stałego kursu w 2021 roku) w 2005 roku do 185 mln USD (wg stałego kursu w 2021 roku) w 2021 roku (wykres 13).

Wykres 13. Łączne oficjalne przepływy (zobowiązania) w ramach pomocy na rzecz wymiany handlowej Filipin (w mln USD wg stałego kursu z 2021 roku)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Zakończenie

Filipiny należą do grupy gospodarek rozwijających się. Są jednym ze 193 państw członkowskich ONZ, które zadeklarowały udział w Agendzie 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju. Ósmy cel zrównoważonego rozwoju jest nastawiony na promowanie stabilnego, zrównoważonego i inkluzywnego wzrostu gospodarczego, z zapewnieniem godnej pracy dla wszystkich ludzi. Przeprowadzona analiza danych z bazy ONZ jak i Banku Światowego pozwala z optymizmem patrzeć na rozwój gospodarki filipińskiej. Pomimo istotnych problemów związanych głównie z negatywnymi konsekwencjami światowego kryzysu finansowego oraz pandemii

COVID-19, Filipiny rozwijają się gospodarczo, osiągając zadowalające wyniki w procesie realizacji ósmego celu zrównoważonego rozwoju. Na uwagę zasługuje sektor turystyczny kraju, który zdecydowanie ucierpiał na ograniczeniach związanych z podróżami, przemieszczaniem się oraz restrykcjami na skutek pandemii COVID-19. Pomimo pozytywnych wyników gospodarczych należy pamiętać, że Filipiny wciąż powinny kłaść nacisk na poprawę efektywności gospodarczej, która przyspieszy proces zwiększenia wartości wskaźników zrównoważonego rozwoju. Poprawy należy upatrywać w regulacjach państwowych, które pobudziłyby przedsiębiorczość, zwalczając bariery jej powstawania (w tym korupcję i nieprzestrzeganie praworządności) oraz przyczyniając się do tworzenia nowych miejsc pracy. Niezwykle istotne jest także uwzględnienie wpływu na środowisko naturalne wszystkich działań mających na celu poprawę sytuacji gospodarczej Filipin. Zestawienie Filipin z gospodarkami ASEAN pozwala przypuszczać, że potencjał gospodarczy tego kraju jest istotnie wyższy niż obecne jego wykorzystanie.

Bibliografia

- Ahmad F., Saeed Q., Shah S.M.U., Gondal M.A., Mumtaz S., *Environmental sustainability: Challenges and approaches*, [w:] M.K. Jhariya, R.S. Meena, A. Banerjee, S.N. Meena (red.), *Natural Resources Conservation and Advances for Sustainability*, Elsevier, Amsterdam 2022, s. 243–270.
- Barrier E.B., *The Concept of Sustainable Economic Development*, [w:] J.C.V. Pezzey, M.A. Toman (red.), *The Economics of Sustainability* (1st ed.), Routledge, London 2017, s. 87–96.
- Batalla E.V.C., *Bypassing Industrial Development*, [w:] M.R. Thompson, E.V.C. Batalla (red.), *Routledge Handbook of the Contemporary Philippines*, Routledge, London 2018, s. 211–224.

- Chasek P.S., Wagner L.M., Leone F., Lebada A.-M., Risse N., *Getting to 2030: Negotiating the Post-2015 Sustainable Development Agenda*, „Review of European Comparative International Environmental Law” 2016, nr 25, s. 5–14.
- De Oliveira A.L.M., A.P. Emídio, “*The Great Equalizer*”? *The Long-Term Effects of the COVID-19 Pandemic on Poverty, Inequality, and the 2030 Agenda in Latin America*, [w:] M.A. Montoya, A. Krstikj, J. Rehner, D. Lemus-Delgado (red.), *COVID-19 and Cities: Experiences, Responses, and Uncertainties*, Springer International Publishing, Cham 2021, s. 109–125.
- De Robles C.J., De Leon J.R., Manapat C., *Economic Growth at the Expense of Environmental Degradation: Evidence from the Philippines*, „Journal of Economics, Finance and Accounting Studies” 2021, nr 3, s. 269–287.
- Hajian M., Jangchi Kashani S., *Evolution of the concept of sustainability. From Brundtland Report to Sustainable Development Goals*, [w:] C.M. Hussain, J.F. Velasco-Muñoz (red.), *Sustainable Resource Management*, Elsevier, Amsterdam 2021, s. 1–24.
- International Council for Science, *A Guide to SDG Interactions: from Science to Implementation*, Paris 2017. DOI: 10.24948/2017.01.
- Krein H., Aigner E., *From “Decent work and economic growth” to “Sustainable work and economic degrowth”: a new framework for SDG 8*, „Empirica” 2022, nr 49, s. 281–311.
- Lee B.X., Kjaerulf F., Turner S., Cohen L., Donnelly P.D., Muggah R., Davis R., Realini A., Kieselbach B., MacGregor L.S., Waller I., Gordon R., Moloney-Kitts M., Lee G., Gilligan J., *Transforming Our World: Implementing the 2030 Agenda Through Sustainable Development Goal Indicators*, „Journal of Public Health Policy” 2016, nr 37, s. 13–31.
- Montiel I., Cuervo-Cazurra A., Park J., Antolín-López R., Husted B.W., *Implementing the United Nations’ Sustainable Development Goals in International Business*, „Journal of International Business Studies” 2021, nr 52, s. 999–1030.
- Poshen P., *Decent Work, Green Jobs and the Sustainable Economy: Solutions for Climate Change and Sustainable Development*, ILO, Geneva 2015.
- Rai S., Brown B., Ruwanpura K., *SDG 8: Decent Work and Economic Growth – A Gendered Analysis*, „World Development” 2019, nr 113, s. 368–380.

- Rashed A.H., Shah A., *The role of private sector in the implementation of sustainable development goals*, „Environment, Development and Sustainability” 2021, nr 23, 2931–2948.
- United Nations, *SDG Indicators Metadata repository*, <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/?Text=&Goal=9>.
- Yuan M., *Geographical information science for the United Nations’ 2030 agenda for sustainable development*, „International Journal of Geographical Information Science” 2021, nr 35, s. 1–8.

The Philippine Economy in the Light of the Concept of Sustainable Development: An Analysis of Economic Growth and Decent Work

Abstract

The Philippines is among the 193 member states of the United Nations (UN) that unanimously adopted the resolution “Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”. One of the seventeen sustainable development goals (SDGs) is economic growth and decent work (SDG 8). This goal is geared towards promoting stable, sustainable and inclusive economic growth as well as full and productive employment, including decent work for all. Therefore, it is important to create high-quality jobs that help to increase social capital and at the same time do not have a negative impact on the natural environment. The purpose of this article is to assess the state of the Philippine economy in terms of SDG 8, i.e. economic growth and decent work. The analysis of the data for this goal showed that, despite the improvement noted over the past years, the Philippines still needs to intensify its efforts and improve its economic efficiency, which will contribute to increasing the value of sustainable development indicators.

Wojciech Maciejowski

Uniwersytet Jagielloński

Anna Wilkońska

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie

Wybrane problemy turystyki na Filipinach

Archipelag Filipin tworzy 7107 wysp, zajmujących łączną powierzchnię 300 tys. km², które obecnie zamieszkuje ponad 109 mln mieszkańców (spis 2020)¹. Stanowi on najbardziej na północny wschód wysunięty fragment regionu Azji Południowo-Wschodniej, który leży na styku dwóch płyt tektonicznych oraz objęty jest strefą monsunowych klimatów równikowych i podrównikowych. Takie położenie geograficzne, w obszarze silnego zagrożenia katastrofami przyrodniczymi (m.in. trzęsienia ziemi, wybuchy wulkanów, tajfuny) w znacznym stopniu wpływa na życie jego mieszkańców i charakter prowadzonej przez nich gospodarki. Pierwsi ludzie zasiedlali Filipiny falami w ciągu ostatnich 50 tys. lat, przybywając z terenów dzisiejszej wyspy Borneo przez utworzony w czasie ostatniego zlodowacenia plejstocénskiego pomost lądowy². Potomków tych migrantów, m.in. negryckie plemiona Aetów

¹ *Philippine Statistical Yearbook 2021*, Philippine Statistics Authority, Quezon City 2021, s. 1.

² M. Larena, F. Sanchez-Quinto, P. Sjödin, J. McKenna i in., *Multiple migrations to the Philippines during the last 50,000 years*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2021, nr 118(13), s. 1–9.

(Ayta), Ati, Mamanwa czy Bataków³, uważa się za rdzenną ludność Filipin⁴. Późniejsze fale migracyjne, głównie napływ ludów malajskich, które zasiedlały wyspy w różnych okresach do wieku XV, wprowadzały nowe formy gospodarowania jak wytop żelaza, rolnictwo, garncarstwo, tkactwo i rybołówstwo⁵. Przybysze ci stopniowo też asymilowali się z lokalną ludnością lub zajmowali ich tereny, wypierając tubylców w mniej dostępne tereny gór (np. pasma Kordyliery Centralnej wyspy Luzon). Wreszcie kolonialne dziedzictwo archipelagu pod rządami Hiszpanii i Stanów Zjednoczonych między wiekiem XVI a połową XX wieku⁶ spowodowało, że dziś Filipiny tworzą silnie zróżnicowaną przestrzennie mozaikę etniczną (ponad 60 plemion), językową (w użyciu ponad 190 języków, w tym 181 lokalnych) i religijną, choć z dominacją katolicyzmu, co w Azji Południowo-Wschodniej jest raczej ewenementem.

Jedną z najważniejszych dziedzin gospodarki Filipin w sektorze usług, a jednocześnie istotnym źródłem dochodu narodowego państwa, jest turystyka⁷. Wykorzystuje ona niezwykle wysoki potencjał walorów przyrodniczych (m.in. zróżnicowane krajobrazy wysp archipelagu, długa linia brzegowa – ponad 17 tys. km, wysoki

³ Filipińskiego ludu Bataków nie należy utożsamiać z bardziej znaną grupą plemienną o tej samej nazwie żyjącą na Sumatrze.

⁴ M. Ławacz, *Filipiny*, [w:] M.M. Dziekan (red.), *Encyklopedia historyczna świata*, t. X: *Azja*, cz. I, Opres, Kraków 2002, s. 176; S. Gultiano, P. Urich, E. Balbarino, E. Saz, *Population dynamics, land availability and adapting land tenure systems: Philippines, a case study*, CICRED – FAO, Rome–Paris 2003, s. 35.

⁵ D.C. Salita, *Geography and natural resources of the Philippines*, University of the Philippines Press, Quezon City 1974, s. 310.

⁶ Tamże, s. 311–313; M. Ławacz, dz. cyt., s. 177–183.

⁷ V.M. Maguigad, *Tourism planning in archipelagic Philippines: A Case review*, „Tourism Management Perspectives” 2013, nr 7, s. 25–33.

indeks różnorodności przyrodniczej), jak i pozaprzyrodniczych (zróżnicowanie etniczne i religijne, unikatowy folklor i tradycje lokalne, ciekawa historia i jej pamiątki). W latach 2010–2019 wpływy z turystyki stanowiły średnio ponad 10% krajowego PKB⁸ i chociaż pandemia COVID-19 w ogromnym stopniu zahamowała ruch przyjazdowy, to ten sektor gospodarki nadal stanowi ważny czynnik rozwoju społeczno-ekonomicznego Filipin⁹.

Celem tego rozdziału jest ukazanie zasadniczych uwarunkowań rozwoju turystyki na Filipinach, przedstawienie najważniejszych form turystyki oraz zmian w ruchu turystycznym. Podjęto także próbę wskazania problemów i barier hamujących rozwój filipińskiej turystyki. W analizie wykorzystano dane Filipińskiego Urzędu Statystycznego (PSA), materiały zebrane przez filipiński Departament Turystyki (DOT) oraz dane statystyczne Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO). Wiele informacji pochodzi z kwerendy dostępnej literatury przedmiotu, jak też własnych obserwacji i materiałów zebranych podczas warsztatów naukowych w tym kraju w 2010 roku. Zastosowane w publikacji nazewnictwo

⁸ W 2019 roku osiągnęły one najwyższy odnotowany do tej pory poziom – 12,8% PKB, podczas gdy w latach 80. i 90. XX wieku było to nie więcej niż 5%. Zob. *The economic impact of tourism in Philippines*, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, United Nations, New York 1993, s. 54; *The Europa World Yearbook 1998*, vol. 2, Europa Publications, London 1998, s. 2716–2744; K.A.M. Caynila, K.T. Luna, S.A. Milla, *The Philippine tourism sector amid the pandemic: Developments and Prospects*, „Economic Newsletter” 2022, nr 22(2), s. 3.

⁹ R. Aquino, B. Porter, *Tourism in the Philippines: Conclusions and Implications for Management*, [w:] R. Aquino, B. Porter (red.), *Tourism in the Philippines: Applied Management Perspectives*, Springer, Singapore 2022, s. 183–190.

jest zgodne z zaleceniami Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju¹⁰.

Walory turystyczne Filipin

Jednym z podstawowych warunków decydujących o możliwościach rozwoju turystyki na danym obszarze jest jego wysoka atrakcyjność turystyczna. Jest ona związana w znacznej mierze z czynnikami geograficznymi (gł. położenie, ukształtowanie i rzeźba terenu, warunki klimatyczne, charakter szaty roślinnej) określanymi mianem walorów przyrodniczych, jak też czynnikami wynikającymi z działalności człowieka, czyli walorami kulturowymi. Wysokość oceny stopnia atrakcyjności turystycznej zależy również od zagospodarowania turystycznego (np. liczby i jakości miejsc noclegowych, jakości bazy żywieniowej czy możliwości spędzania czasu wolnego) oraz dostępności komunikacyjnej.

W przypadku archipelagu Filipin o atrakcyjności turystycznej na skalę międzynarodową decydują jego ponadprzeciętne walory przyrodnicze i kulturowe (rys. nr 1). Duża rozciągłość kraju – równoleżnikowa (1000 km) i południkowa (ponad 1800 km), znaczny stopień rozczłonkowania terenów lądowych otoczonych wodami ciepłych, tropikalnych mórz, jak też położenie w strefie aktywnej tektoniki i wulkanizmu sprawia, że środowisko przyrodnicze Filipin jest niezwykle zróżnicowane¹¹.

¹⁰ *Nazewnictwo Geograficzne Świata*, zeszyt 7: *Azja Południowo-Wschodnia*, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2006, s. 32–42; *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2019, s. 393–394.

¹¹ D.C. Salita, dz. cyt., s. 43–45; A. Wilkońska, W. Maciejowski, *Potencjał turystyczno-religijny archipelagu Filipin*, „Peregrinus Cracoviensis” 2013, nr 24(2), s. 59.

Zasadniczą rolę w bardzo wysokiej ocenie walorów przyrodniczych Filipin odgrywają elementy przyrody nieożywionej. Krajobraz wysp tworzą malownicze, porośnięte w znacznej mierze naturalnymi lasami, pasma gór fałdowych, w tym m.in.: Kordylier Centralna (Central Cordillera; z kulminacją Mount Pulag, 2929 m n.p.m.), Sierra Madre czy Zambales na wyspie Luzon, góry Mantalingajan i Victoria na Palawanie czy Western Cordillera na wyspie Panay. Pasma te dzięki dużym wysokościom bezwzględny (zwykle ponad 1000 m n.p.m., a często dochodzącym do 2000 m n.p.m.) i stosunkowo bliskiemu położeniu względem linii brzegowej są rozczłonkowane gęstą siecią dolin rzecznych, głęboko wcinających się w górskie stoki (fot. nr 1). Gdzieniegdzie rozdzielają je płaskie, kotlinowate obniżenia, będące zapadliskami tektonicznymi. Dzięki temu krajobraz tworzą długie grzbiety, o przebiegu nawiązującym do południkowego, stanowiące trudne do przebycia bariery. Niezwykle interesującym elementem rzeźby jest ponad 200 stożków wulkanicznych (w tym 22 czynne). Dominują one głównie w środkowej i południowej części Luzonu (np. wulkany Arayat, Bulusan, Isarog, Mayon, Pulog, Pinatubo, majestatyczna kaldera wulkanu Taal), na Mindanao (m.in. Apo – najwyższy szczyt kraju o wys. 2954 m n.p.m., Calayo, Ragang czy Tangkulang), jak również na wyspie Negros, wyspach Babuyan i archipelagu Sulu. Wysokie, niekiedy wręcz idealnie trójkątne stożki (jak np. wulkany Apo, Canlaon i Mayon) stanowią turystyczną wizytówkę Filipin. Towarzyszą im charakterystyczne w krajobrazie wulkanicznym jeziora kraterowe (te w wulkanach Pinatubo, Pulog i kalderze Taal są atrakcjami turystycznymi), ekshalacje wulkaniczne (solfatary, fumarole) oraz gorące źródła, występujące w zasadzie na całym terytorium kraju. Specyficzny element rzeźby o wysokim potencjale turystycznym stanowi także rzeźba krasowa.

Rys. nr 1. Walory turystyczne Filipin



Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem *Philippines Travel Atlas*, 2009, United Tourist Promotions, Angeles City.

Rzeźba krasowa rozwinęła się w skałach węglanowych głównie zachodniej i środkowej części archipelagu, a szczególnie na wyspach Palawan i Bohol. Rozcinające powierzchnię skał żłobki i żebra krasowe, liczne leje i zapadliska krasowe, powszechne jaskinie – z tak bardzo znanymi jak Kangcaramel na wyspie Bohol, Saint Pauls Underground River (fot. nr 2) i Tabon na Palawanie, Callao i Colapnitan na Luzonie czy Hinagdanan na Panglao, jak i ciekawe formy krasu wieżowego (*tower karst*) na Palawanie (fot. nr 3) czy krasu kopiastego (*cockpit karst*) na wyspie Bohol (fot. nr 4) to obiekty przyrody nieożywionej, które przyciągają turystów z całego świata. Są nimi zarówno osoby uprawiające turystykę poznawczą, jak też adepci trekkingu, wspinaczki, speleologii czy podziemnego nurkowania (*cave diving*).

Jak wspomniano na wstępie Filipiny cechuje długa, rozczłonkowana i urozmaicona linia brzegowa. Filipińskie wyspy otaczają głównie wybrzeża płaskie i wyrównane, które tworzą szerokie, piaszczyste plaże, czasami złożone z wapiennego piasku koralowego. W ujściowych odcinkach rzek zwykle występują brzegi namorzynowe, pokryte bujną, zwartą roślinnością mangrowców. W wielu miejscach spotyka się wysokie, malownicze klify skalne, z których słynie m.in. wyspa Palawan. W ciepłej wodzie morskiej (temp. 26–29°C) rozwijają się rafy koralowe, które w postaci dużych barier lub pojedynczych raf otaczają archipelag. Walory te sprawiają, że istnieją tutaj dogodne warunki rozwoju turystyki wypoczynkowej i możliwości uprawiania wielu form nadwodnej turystyki kwalifikowanej (np. nurkowania, surfingu)¹².

¹² J. Groch, W. Kurek, *Turystyka zagraniczna w Azji Południowo-Wschodniej*, „Prace Geograficzne” 1987, nr 70, s. 129; R. Faracik, *Filipiny*, [w:] W. Kurek (red.), *Regiony turystyczne świata*, część 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 56.

Ważny element przyrody nieożywionej determinujący ruch turystyczny stanowi gorący i wilgotny monsunowy klimat. Jest on wprawdzie dosyć uciążliwy dla turystów żyjących w strefie umiarkowanej, ale cechuje go także duże usłonecznienie oraz występowanie pór roku pozbawionych opadów, co umożliwia uprawianie kąpieli morskich przez cały rok i ma istotne znaczenie dla rozwoju turystyki w okresie zimowym (a wtedy właśnie przybywają turyści ze strefy umiarkowanej)¹³.

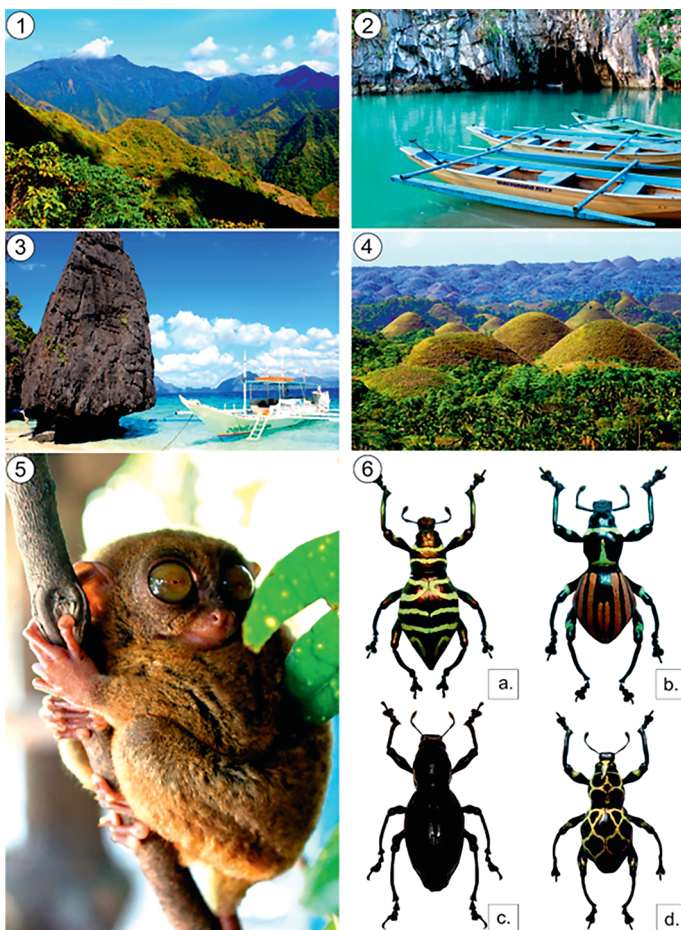
Zróznicowana rzeźba terenu i wilgotny klimat sprzyjają występowaniu licznych jezior i wodospadów. Lokalne jeziora mają niezwykle zróżnicowaną genezę; ich pochodzenie może być wulkaniczne (kraterowe, kalderowe), tektoniczne, osuwiskowe, lagunowe czy krasowe. Z kolei długotrwałe pionowe ruchy tektoniczne utworzyły w wielu miejscach progi skalne, na których powstały niewysokie kaskady wodne. Do najbardziej rozpoznawalnych wodospadów, pod którymi turyści mogą zażyć orzeźwiającej kąpieli lub pływać łodzią zalicza się m.in.: Kawasan (na wyspie Cebu), Cambugahay (na Siquijor), Kaparkan i Pagsanjan (na Luzonie), Tamaraw (na Mindoro), Aliwagwag, Limunsudan i Tinuy-an (na Mindanao). Ten ostatni ludność miejscowa nazywa „Klejnotem koronnym Surigao del Sur” lub „Filipińską Małą Niagarą”¹⁴. Wodospady są atrakcjami przede wszystkim dla tych turystów, którzy Filipiny odwiedzają poznawczo (krajoznawczo).

Część wysp nadal jest porośnięta naturalnymi wilgotnymi lasami równikowymi i lasami monsunowymi, choć nie da się ukryć, że w znacznej mierze są to tylko pozostałości dawnych, rozległych

¹³ J. Groch, W. Kurek, dz. cyt., s. 126.

¹⁴ *Philippines' adventure & outdoor activity information*, <https://guide-tothephilippines.ph/articles/adventure-and-outdoors/best-waterfalls-philippines> (data dostępu: 18.06.2023).

Fot. nr 1. Górski krajobraz Kordyliery Centralnej w okolicach Banaue (Luzon), **Fot. nr 2.** Nadmorski otwór wejściowy do jaskini Saint Pauls Underground River (Palawan), **Fot. nr 3.** Przykład form krasu wieżowego na jednej z wysp archipelagu Bacuit (wybrzeża północnego Palawanu), **Fot. nr 4.** Czekoladowe Wzgórza (Chocolate Hills) jako przykład form krasu kopiastego (Bohol), **Fot. nr 5.** Wyrak filipiński (*Tarsius syrichta*) żyjący tylko w środkowej części Filipin (Bohol), **Fot. nr 6.** Przykłady endemicznych chrząszczy z rodziny ryjkowców (Curculionidae): a – *Pachyrhynchus occidentalis* (Mindanao), b – *Pachyrhynchus loheri* (środk. Luzon), c – *Pachyrhynchus pinorum* (pn. Luzon), d – *Pachyrhynchus reticulatus* (Marinduque). Fot. Wojciech Maciejowski.



terenów leśnych. W przeciągu ostatnich 500 lat pierwotna lesistość Filipin zmalała o ponad 90%, a szczególnie negatywny wpływ na to miała gospodarka w XX wieku¹⁵. Naturalne siedliska stanowią ostoję dla miejscowej flory i fauny, które – zgodnie z teorią biogeografii wysp¹⁶ – charakteryzują się bardzo wysokim wskaźnikiem endemizmu. Dla przykładu we florze roślin naczyniowych przekracza on poziom 30%, w faunie motyli sięga prawie 40%, a wśród lądowych kręgowców dochodzi do 57%¹⁷. Z tego względu Filipiny są postrzegane jako jedno z najważniejszych na świecie centrów różnorodności gatunków („*hot spots*” of diversity), zawierających sporą liczbę gatunków rzadkich i zagrożonych¹⁸. Wśród endemitów

¹⁵ P.S. Ong, L.E. Afuang, R.G. Rosell-Ambal (red.), *The Philippine Biodiversity Conservation Priorities: A second iteration of the National Biodiversity Strategy and Action Plan*, Department of Environment and Natural Resources, Conservation International Philippines, Biodiversity Conservation Program – University of the Philippines Center for the Integrative and Development Studies, Foundation for the Philippine Environment, Quezon City 2002, s. 3–7.

¹⁶ R.H. MacArthur, E.O. Wilson, *The theory of island biogeography*, Princeton University Press, Princeton–New Jersey 1967; J.M. Diamond, R.M. May, *Island biogeography and the design of natural reserves*, [w:] R.M. May (red.), *Theoretical ecology – principles and applications*, Blackwell, Oxford–London–Edinburgh–Melbourne 1976.

¹⁷ P.S. Ong, L.E. Afuang, R.G. Rosell-Ambal (red.), dz. cyt., s. 3.

¹⁸ N. Myers, R.A. Mittermeier, C.G. Mittermeier, G.A. da Fonseca, J. Kent, *Biodiversity hotspots for conservation priorities*, „Nature” 2000, nr 403, s. 853–858; L. Heaney, P. Ong, R. Trono, L. Co, T. Brooks, *Philippines*, [w:] R.A. Mittermeier, P.R. Gil i in. (red.), *Hotspots Revisited: Earth’s biologically richest and most endangered ecoregions*, Cemex, Mexico City 2004, s. 179–183; R.A. Mittermeier, W.R. Turner, F.W. Larsen, T.M. Brooks, C. Gascon, *Global Biodiversity Conservation: The Critical Role of Hotspots*, [w:] F.E. Zachos, J.C. Habel (red.), *Biodiversity Hotspots*, Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg 2011, s. 3–22.

najbardziej rozpoznawalnym symbolem Filipin jest krytycznie zagrożony wyginięciem ptak – małpożer (*Pithecophaga jefferyi*). Z innych grup wymienić warto ssaki – wyraka filipińskiego (*Tarsius syrichta*, fot. nr 5) i świnię wisajską (*Sus cebifrons*), barwne motyle – np. pazia *Atrophaneura semperi* i pawicę *Attacus lorquinii*, jak i chrząszcze z rodziny ryjkowcowatych (np. rodzaje *Metapocyrtus*, *Pachyrhynchus*, *Polycatus*, fot. nr 6). Te ostatnie zasiedlają małe, ograniczone arealy pojedynczych wysp lub mocno izolowane doliny górskie. Zróżnicowanie gatunkowe jest na tyle duże, że koleopterolodzy rokrocznie opisują kolejne gatunki nowe dla nauki¹⁹. To bogactwo jest podstawą uprawiania turystyki przyrodniczej, jak choćby turystyka entomologiczna²⁰.

Ogromna część wymienionych powyżej obiektów została objęta systemem obszarów chronionych. W końcu 2022 roku system obszarów chronionych na lądzie zajmował łącznie powierzchnię ponad 47,4 tys. km² czyli 15,8% terytorium Filipin, natomiast na obszarach otaczających morza i oceany areal ponad 32 tys. km²¹. Dla turystyki i rekreacji wiodącą rolę pełnią głównie parki narodowe i rezerваты przyrody (lądowe i morskie), obiekty przyrodnicze wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa w ramach Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO, rezerваты biosfery i obiekty

¹⁹ M.in. A. Rukmane, *Two new species of genus Pachyrhynchus (Coleoptera: Curculionidae: Pachyrhynchini) from Mindanao, Philippines*, „Baltic Journal of Coleopterology” 2018, nr 18(2), s. 283–290; A. Bramanti, A. Bramanti, A. Rukmane-Bārbale, *Three new species of the genus Polycatus Heller, 1912 (Coleoptera: Curculionidae: Polycatini) from the Philippines*, „Baltic Journal of Coleopterology” 2020, nr 20(2), s. 161–172 i inne.

²⁰ H. Tracz, T. Mokrzycki, S. Mazur, J. Borowski, A. Byk, *Lasy, owady i nie tylko – impresje z północy Tajlandii*, „Studia i Materiały CEPL w Rogowie” 2013, nr 37(4), s. 321–327.

²¹ *Philippines*, <https://www.protectedplanet.net/en/country/PHL> (data dostępu: 20.06.2023).

wpisane na listę obszarów wodno-błotnych w ramach Konwencji Ramsarskiej. Do tego dodać należy, że w maju 2023 roku wyspa Bohol została ogłoszona przez UNESCO pierwszym filipińskim geoparkiem²² (zob. rys. nr 1).

Walory kulturowe Filipin tworzy specyfika dużych, nowoczesnych ośrodków miejskich, będących centrami handlu i rozrywki, różnorodność lokalnych społeczności z ich obyczajami, obrzędami, folklorem i zróżnicowaniem etniczno-językowym, wyjątkowe podejście do religii katolickiej i liczne pamiątki kultury materialnej²³. Największe rzesze turystów krajowych, jak i zagranicznych przyciągają:

- stołeczne miasto Manila – centrum administracyjne i największe miasto kraju, stanowiące wielomilionową metropolię (tzw. Metro Manila lub National Capital Region/NCR), stolicę rozrywki (kluby nocne, dyskoteki) i handlu (galerie i centra handlowe, np. Makati), z dużą liczbą muzeów; w tkance osadniczej uwagę turystów zwraca stara dzielnica założona przez hiszpańskich kolonizatorów (nazywana Intramuros), nowoczesna dzielnica administracyjno-handlowa, z licznymi wysokimi biurowcami (fot. nr 7), dzielnica chińska (Chinatown), jak i mieszkalne dzielnice z luksusową zabudową willową, stojące w opozycji do peryferyjnych slumsów,
- miasto Pasay – znajdujące się w obrębie kompleksu osadniczego Metro Manili i uznawane za kulturalną stolicę Filipin; miasto słynie z sal wystawowych i muzeów, m.in. GSIS Museo ng Sining–GSIS Museum of Art, Museo ng Kalinangang Pilipino–Cultural Center of the Philippines (CCP), Philippine International Convention Center (PICC) oraz teatrów (np. Folks Art

²² *Bohol Island UNESCO Global Geopark*, <https://www.unesco.org/en/igpp/geoparks/bohol-island> (data dostępu: 1.07.2023).

²³ R. Faracik, dz. cyt., s. 56; A. Wilkońska, W. Maciejowski, dz. cyt., s. 60.

Theater), prezentujących tradycyjną kulturę, sztukę i rzemiosło, jak też organizowanych tu rokrocznie wielu imprez, wystaw i happeningów²⁴,

- inne duże miasta archipelagu (m.in. Cebu, Angeles, Davao, Bacolod, Zamboanga, Legazpi) będące ważnymi centrami rozrywki,
- liczne obiekty kulturowe stanowiące dziedzictwo panowania hiszpańskiego, rozpoczętego w 1521 roku dotarciem do Filipin Ferdynanda Magellana; należą do nich np.: miasto Lapu-Lapu (na wyspie Mactan) – tu Magellan poniósł śmierć w walce z wodzem Lapu-Lapu, miasto Cebu (wyspa Cebu) – z kaplicą zawierającą Krzyż Magellana, kolonialna dzielnica miasta Vigan (wyspa Luzon), pomnik Więzów Krwi (Blood Compact Monument, fot. nr 8) w Tagbilaran (wyspa Bohol) – tu w marcu 1565 roku wódz Datu Sikatuna zawarł przymierze z Don Miguelem Lopez de Legazpi, liczne forty – Santa Isabel (na Palawanie) i Pilar (na Mindanao) to jedne z bardziej rozpoznawalnych, jak i liczne sanktuaria rzymsko-katolickie, poświęcone w przeważającej mierze Matce Boskiej²⁵; z tej ostatniej grupy cztery kościoły z XVI–XVIII wieku wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO i są nimi: kościół pw. św. Augustyna w Paoay, kościół pw. Matki Bożej Miłosierdzia w Santa Maria i kościół pw. św. Augustyna w Manili (Fot. nr 9), usytuowane na wyspie Luzon oraz kościół pw. św. Tomasza z Villanuevy w Miagao, na wyspie Panay (zob. rys. nr 1),
- tradycyjne pokazy folklorystyczne, parady, karnawały i festiwale, głównie o charakterze religijnym i kulturalnym, które odbywają się w różnych lokalizacjach, w zasadzie w ciągu całego

²⁴ B.L. Supetran, B.L. Layug, P.L. O'Donnell (red.), *EZ Philippines Travel Atlas*, United Tourist Promotion, Angeles City 2009, s. 114–115.

²⁵ A. Wilkońska, W. Maciejowski, dz. cyt., s. 63.

Fot. nr 7. Nocna panorama wieżowców w administracyjno-handlowej dzielnicy Manili (Luzon), **Fot. nr 8.** Monument upamiętniający zawarcie paktu Więźów Krwi (Blood Compact Monument) w Tagbilaran (Bohol), **Fot. nr 9.** Kościół pw. św. Augustyna w manilskim Intramuros, należący do najstarszych obiektów sakralnych na Filipinach i od 1993 roku wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (Luzon), **Fot. nr 10.** Pokaz lokalnych tańców (Bohol), **Fot. nr 11.** Rajski krajobraz turystycznej wyspy w archipelagu Bacuit (pn. wybrzeża Palawanu), **Fot. nr 12.** Terasy ryżowe w okolicy Batad wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 1995 roku (Luzon). Fot. Wojciech Maciejowski.



- roku kalendarzowego, a w tym również obchody Wielkiego Tygodnia, z obrzędem Wielkopiątkowej Męki Pańskiej,
- obiekty architektoniczne i obrzędy sakralne dotyczące religii innych niż katolicyzm, przede wszystkim związane z islamem (m.in. Jolo, Zamboanga) oraz lokalnymi wierzeniami,
 - terasy z polami ryżowymi istniejące od około 400 lat w górskich prowincjach Ifugao, Mountain Province i Kalinga, a odwiedzane głównie w pobliżu miejscowości Bontoc, Banaue, Batad, Mayoyao i Tinglayan; w 1995 roku pięć takich areałów w prowincji Ifugao zostało wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
 - możliwość poznania lokalnych tradycji (m.in. strojów, obrzędów), miejscowej kuchni czy obyczajów, np. pokazy tańców ludowych (fot. nr 10) i gry na tradycyjnych instrumentach, kultywowane od czasów kolonialnych.

Najważniejsze formy turystyki

Przywołane wyżej walory turystyczne nie pozostają bez wpływu na występowanie w archipelagu Filipin bardzo zróżnicowanych form turystyki. Zdecydowanie dominującą rolę odgrywa turystyka wypoczynkowa. Turystyka nadmorska determinowana jest przez długą linię brzegową, tropikalny klimat i ciepłe morze z piaszczystymi plażami. Najbardziej rozpoznawalne regiony z punktu widzenia tej formy turystyki stanowią wybrzeża wysp: Luzon (głównie plaże w otoczeniu zatok Lingayen, Baler i Balayan), Mindoro (m.in. plaże Sabang, La Laguna, White Beach), Lubang, Panglao (np. plaże Alona, Bikini), Bohol, Cebu (głównie plaże w okolicach miejscowości Santander, Badian oraz Moalboal – jak Pangsama), Palawan (m.in. okolice El Nido, fot. nr 11) i Negros (okolice Sipalay). Niewielka wysepka Boracay, leżąca na północ od wyspy Panay, jest

pod tym względem ośrodkiem turystycznym o międzynarodowym znaczeniu²⁶. Od końca XX wieku coraz większą popularnością cieszy się też położona na północ od Cebu wysepka Malapascua, bliźniaczo wręcz podobna do Boracay²⁷. Wraz z turystyką nadmorską współwystępują na Filipinach charakterystyczne dla tego kraju turystyka zabawowa (*clubbing, party tourism*) i turystyka seksualna (erotyczna), której geneza wywodzi się od czasów stacjonowania tu dużej ilości wojsk amerykańskich²⁸.

W bardzo wielu miejscach obok turystyki wypoczynkowej równolegle rozwijają się różne formy turystyki kwalifikowanej (specjalistycznej). W strefie wybrzeży morskich jest to przede wszystkim turystyka nurkowa (głównie *snorkeling, scuba diving* i *wreck diving*). Do miejsc cieszących się największą popularnością zalicza się m.in.: akweny wokół Batangas, w pobliżu Olongapo i Donsol (wyspa Luzon), akweny archipelagów Bacuit i Cuyo, jak również wyspy Busuanga i Coron (wokół północnego Palawanu), akwen otaczający rafę Tubbataha (w centrum Morza Sulu), akweny raf koralowych otaczających wyspy Pandan, Cabra, Ambulong oraz Apo Reef (na zachód od Mindoro), akwen zatoki Davao (na południu Mindanao) czy wreszcie akweny wzdłuż wybrzeży wysp Bohol, Panglao, Leyte i Negros. Poza nurkowaniem często występują też żeglarsstwo i różne formy turystyki przygodowej – kiteboarding, surfing

²⁶ W.J. Trousdale, *Governance in context. Boracay Island, Philippines*, „Annals of Tourism Research” 1999, nr 26(4), s. 840–867; R. Faracik, dz. cyt., s. 56.

²⁷ B. Widera, *Comprehensive strategy for sustainable development and environmental action for Malapascua*, GEOLINKS Multidisciplinary International Scientific Conference, Conference Proceedings 2019, s. 153–161.

²⁸ R. Faracik, *Turystyka seksualna w Azji Południowo-Wschodniej i Południowej*, [w:] W. Kurek (red.), *Regiony turystyczne świata*, część 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 47.

i windsurfing (np. Boracay czy wysepka Siargao²⁹). W centrach filipińskich wysp stosunkowo często spotykaną formą turystyki specjalistycznej są trekkingi turystyczne, czyli wędrowki (głównie piesze) na terenach słabo zaludnionych lub zupełnie bezludnych³⁰. Przeważająca część z nich prowadzona jest w tereny górskie, na najwyższe okoliczne szczyty, a szczególnie popularne jest zdobywanie stożków wulkanicznych takich jak Pinatubo, Arayat, Bulusan, Taal, Mayon i Pulog (na Luzonie), Apo (na Mindanao), Kanlaon (na Negros) czy Iglit-Baco i Halcon (na Mindoro). W północnej części Luzonu ogromną atrakcją stanowią trekkingi wśród sterasowanych górskich stoków z polami ryżowymi (fot. nr 12). W ostatnich latach szybko rozwijają się także formy turystyki i rekreacji ekstremalnej (*survival*) m.in. w podziemiach, głównie na terenach krasowych (Luzon, Bohol) oraz w górach, gdzie rozwija się kajakarstwo górskie i canyoning (np. rzeki Luzonu, Cebu, Palawanu)³¹. W tym miejscu wspomnieć trzeba, iż w XXI wieku Filipiny zasłynęły z organizacji dużych imprez biegowych, które – jak dotąd – zgromadziły rekordową liczbę uczestników. W styczniu 2012 roku, w zorganizowanym w Pasay biegu *Kahit Isang Araw Lang Unity Run*, wzięło udział 209 tys. uczestników. Z kolei bieg *A Run for the Pasig River*, na którego starcie w październiku 2010 roku stawiło się 116,1 tys. uczestników, ustanowił na prawie dekadę oficjalny rekord wpisany

²⁹ D. Dalton, *The Philippines, The Rough Guide*, New York–London–Delhi 2007, s. 386–387.

³⁰ R. Faracik, W. Kurek, M. Mika, E. Pitrus, D. Ptaszycka-Jackowska, *Rodzaje i formy turystyki*, [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Kraków 2007, s. 276.

³¹ *7 Locations For Canyoneering In Philippines To Get High On Nature And Adventure In 2024*, <https://traveltriangle.com/blog/canyoneering-in-philippines/> (data dostępu: 3.07.2023).

do Księgi Guinnessa³². Aktualnie jest on uznawany za trzeci wynik w historii biegania³³.

W archipelagu Filipin bardzo dobrze funkcjonują i rozwijają się różne formy turystyki poznawczej. Silnie zróżnicowane elementy przyrody nieożywionej wysp, jak i występowanie rzadkich, ginących i/lub endemicznych gatunków zwierząt, zarówno na lądzie, jak również w otaczających morzach, kuszą amatorów turystyki przyrodniczej. Odwiedzający kraj turyści chętnie korzystają z oferty pływania w towarzystwie rzadkich gatunków rekinów, jak rekin wielorybie (*Rhincodon typus*) i kosogony *Alopias pelagicus*, podglądania zachowań ptaków (*birdwatching*) czy wypraw łodziami na rafy i wyspy koralowe, które pozwalają na spotkania z żółwiami morskimi, delfinami, płaszczkami i innymi rybami³⁴. Dotyczy to wielu miejsc w kraju, ale najbardziej rozpoznawalnymi miejscami są południowy Luzon (okolice Sorsogon) oraz wyspy Cebu i Olan-go. Wulkany, wodospady, jaskinie i inne formy krasowe przyciągają z kolei amatorów geoturystyki (*geotourism*)³⁵, a występowanie

³² Z. Kruczek, *Frekwencja w polskich atrakcjach turystycznych 2011–2015. Dynamika, trendy, studia przypadku*, Proksenia, Kraków 2017, s. 48; Największe imprezy biegowe na świecie. Ponad 100000 uczestników na mecie, <https://bieganie.pl/sport/najwieksze-imprezy-biegowe-na-swiecie/> (data dostępu: 1.07.2023).

³³ Po wyżej wspomnianym biegu *Kahit Isang Araw Lang Unity Run* oraz biegu *Dubai Run* z listopada 2021 roku; *Dubai Run 2021: 146,000 people join Sheikh Hamdan in world's largest run on Sheikh Zayed Road*, <https://www.khaleejtimes.com/health/lifestyle/dubai-run-2021-146000-people-join-sheikh-hamdan-in-worlds-largest-run-on-sheikh-zayed-road> (data dostępu: 1.07.2023).

³⁴ J.C. Henderson, *Tourism development and politics in the Philippines*, „Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism” 2011, nr 62), s. 159–173; B. Widera, dz. cyt., s. 154.

³⁵ A. Wilkońska, W. Maciejowski, dz. cyt., s. 60.; R.S. Aquino, H.A. Schänzel, K.F. Hyde, *Unearthing the geotourism experience: Geotourist*

licznych terenów chronionych w połączeniu z walorami tradycyjnej kultury materialnej i obyczajów umożliwiając uprawianie ekoturystyki (*ecotourism*), turystyki kulturowej (*culture and heritage tourism*) oraz etnicznej (*tribal tourism*; głównie Luzon i Palawan)³⁶. W ramach tych ostatnich, odwiedzający Filipiny mają możliwość uprawiania tanatoturystyki (*thanatotourism*), czyli turystyki do miejsc dokumentujących i upamiętniających ludzką śmierć³⁷. Słyną z tego tereny północnego Luzonu, gdzie odwiedzając żyjące tu ludy igorockie („góralskie”), m.in. plemiona Ifugao czy Ibaloi, można poznać ich wierzenia i zobaczyć specyficzne pochówki zmarłych. Trumny z ciałami Ifugao są zamocowane na pionowych, niekiedy przewieszonych ścianach ostańców skalnych albo umieszczone w pobliskich jaskiniach (np. okolice Sagady). Z kolei wspaniałe zmumifikowane, pokryte pięknymi tatuażami ciała członków wspólnoty Ibaloi są złożone w drewnianych, owalnych trumnach, w jaskiniach masywu Timbac (okolice Kabayan)³⁸.

perspectives at Mount Pinatubo, Philippines, „Tourist Studies” 2017, nr 18(1), s. 57–58.

³⁶ C.C. Bodner, R.E. Gereau, *A Contribution to Bontoc Ethnobotany*, „Economic Botany” 1988, nr 42(3), s. 307–369; *Philippine Indigenous Peoples and Protected Areas: Review of Policy and Implementation*, Forest Peoples Programme, series on Forest Peoples and Protected Areas, 2008; J.C. Henderson, dz. cyt., s. 159–173; M.C. Alejandria-Gonzalez, *Cultural Tourism Development in the Philippines: An Analysis of Challenges and Orientations*, „Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism” 2016, nr 17(4), s. 496–515.

³⁷ S. Tanaś, *Tanatoturystyka*, [w:] K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań 2009, s. 266.

³⁸ A. Wilkońska, W. Maciejowski, dz. cyt., s. 60–61; M.B. Carascal, I.K.C. Fontanilla, M.C.A. De Ungria, *The Ibaloi fire mummies: the art and science of mummification in the Philippines*, „Anthropological Science” 2021, nr 129(2), s. 197–202.

Na szczególną uwagę zasługuje turystyka festiwalowa (*event tourism*). W ciągu całego roku na Filipinach odbywa się ponad 100 różnego rodzaju imprez o charakterze oficjalnych karnawałów, parad, celebracji i festiwali (*fiestas*), z których większość przypada na miesiące wiosenne³⁹. Do najbardziej znanych należą m.in.⁴⁰: festiwal Sinulog (wyspa Cebu), festiwal Zamboanga Hermosa (Mindanao), festiwal Gigantes (Luzon), festiwal Lubi-Lubi (Leyte), Festiwal Owoców/Fruit Festival (Mindanao), festiwal Palu-Palo (Batan) czy słynny festiwal Moriones (Marinduque). Jeśli chodzi o podobne *eventy* to coraz bardziej popularna staje się turystyka ślubna (*wedding tourism*), np. na wyspie Palawan⁴¹ i turystyka kulinarna (*cuisine tourism*). Ta ostatnia w znacznej mierze opiera się na składnikach pochodzących z połowów morskich (głównie ryby, owoce morza), ogromnej ilości różnorodnych lokalnych owoców (m.in. ananasy, rambutany, kalamansi, liczi, mango) i oryginalnych potrawach miejscowych, jak choćby narodowej potrawie Filipińczyków, czyli ugotowanym jajku z zarodkiem (kaczki lub kurczaka) w środku, zwanym *balut*.

Filipiny słyną w świecie jako popularny kierunek turystyki zdrowotnej. Renomą cieszy się turystyka medyczna (transplantologia, uzdrawianie i operacje z zastosowaniem lokalnych metod leczenia)⁴², turystyka uzdrowiskowa oparta o wody mineralne

³⁹ B.L. Supetran, B.L. Layug, P.L. O'Donnell (red.), dz. cyt., s. 18–27.

⁴⁰ D. Dalton, dz. cyt., s. 44–46; Tamże, s. 18–27.

⁴¹ A. Wilkońska, W. Maciejowski, dz. cyt., s. 60.

⁴² A.J. Polcari, C.M. Hugen, A.V. Farooq, D.R. Holt, S.H. Hou, J.E. Milner, *Transplant tourism – a dangerous journey?*, „Clinical Transplants” 2011, nr 25; B. Padilla, G.M. Danovitch, J. Lavee, *Impact of legal measures prevent transplant tourism: the interrelated experience of The Philippines and Israel*, „Medicine, Health Care and Philosophy” 2013, nr 16, s. 915–919; M. Rydback, A.S. Hyder, *Customization in medical tourism in*

i termalne (np. Baguio) oraz turystyka spa & wellness (m.in. Boracay, Cebu), która – wraz z talasoterapią – rozwija się przede wszystkim w obszarach nadmorskich.

Wreszcie, w oparciu o zróżnicowanie struktury religijnej oraz ogromny potencjał budowli sakralnych (kolonialnych oraz postkolonialnych), w archipelagu Filipin funkcjonuje turystyka religijna (pielgrzymkowa). Opiera się ona na turystach lokalnych, jak i tych przybywających z zagranicy, głównie do sanktuariów związanych z kultem Matki Boskiej i Jezusa Chrystusa. Kilkanaście z nich to obecnie ważne, ponadregionalne centra pielgrzymkowe, jak np. bazylika Matki Boskiej Peñafrancia w mieście Naga (wyspa Luzon), którą rokrocznie odwiedza ponad 2 mln wiernych⁴³. Wielu pielgrzymów z katolickich krajów świata przybywa na Filipiny na Święta Wielkanocne. Obserwują oni wyjątkowe w swoim charakterze misteria związane z Męką Pańską, których krwawa oprawa uroczystości wzbudza często ogromne kontrowersje⁴⁴. Do takich zalicza się celebrację Pasji w San Pedro Cutud (przedmieścia miasta San Fernando Pampanga, na Luzonie):

Od samego rana przeżywamy tutejszy Wielki Piątek. Na ulicach tłumy biczowników walących się po pokaleczonych plecach. Krew bryzga na prawo i lewo – wkrótce mamy nią pochłapane ubrania i my – widzowie. Gdzieś tam pojawia się „jakiś” Chrystus niosący krzyż, ale główna uroczystość zaczyna się dopiero o 10. [...] Pojawia się Piłat, przebrani legionieści, rozpoczyna się inscenizacja Drogi

the Philippines, „International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing” 2018, nr 12(4), s. 486–500.

⁴³ A. Wilkońska, W. Maciejowski, dz. cyt., s. 65.

⁴⁴ Tamże, s. 70; M. Delimata, *Tradycje i widowiska pasyjne na Filipinach*, Universitas, Kraków 2019, s. 169–174.

Krzyżowej. Finałem jest ukrzyżowanie 12 ochotników – prawdziwymi gwoźdźmi. Rekordzista robi to już po raz 18. Koszmarne...⁴⁵.

Ponadto turyści odwiedzają też obiekty innych wyznań, m.in.: świątynie buddyjskie (Davao na Mindanao, Baguio na Luzonie), muzułmańskie (Jolo na wyspie Sulu), taoistyczne (na Cebu) czy wyznawców Kriszny (Makati na Luzonie). W takich ośrodkach jak Baguio i Makati mogą dostąpić odnowy duchowej poprzez naukę medytacji lub jogi, a nawet odbyć „kursy” szamańskie (np. w Calabanga i Siquijor)⁴⁶.

Krajowy i międzynarodowy ruch turystyczny

Do 2019 roku włącznie na świecie odnotowywano stały wzrost liczby osób podróżujących w celach turystycznych. Dla tego właśnie roku Światowa Organizacja Turystyczna (UNWTO) szacowała wielkość zagranicznego ruchu turystycznego na poziomie 1,5 mld osób. Ogłoszona w 2020 roku przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) pandemia COVID-19 i znaczne utrudnienia związane z przemieszczaniem się poza granice własnego kraju spowodowały w kolejnych latach niespotykany dotychczas spadek podróży turystycznych. W 2020 roku wyjazdy zagraniczne zrealizowało 409 mln osób, a w kolejnym roku tylko nieco więcej, bo 455 mln osób. Widoczna poprawa nastąpiła dopiero w roku 2022, gdzie liczbę podróżujących poza granice własnego kraju oszacowano na poziomie 917 mln osób. W przypadku Europy można zauważyć, że zagraniczny ruch turystyczny wrócił do poziomu z 2012 roku (wg danych za 2022 rok było to 548,9 mln osób), a uwzględniając świat

⁴⁵ M. Witkowska, *Mabuhay Filipiny*, [w:] A. Urbanik (red.), *Przez świat*, t. 4, Travelland, Kraków 2000, s. 215.

⁴⁶ A. Wilkońska, W. Maciejowski, dz. cyt., s. 72–73.

ogółem do poziomu z 2007 roku⁴⁷. Pomimo toczącej się od lutego 2022 roku wojny na Ukrainie, która spowodowała znaczne zawirowania gospodarcze i w efekcie wzrosty cen m.in. paliw i usług, Europejczycy szybciej niż ludzie z innych regionów świata wracają do podróżowania po świecie.

Problemy w światowej turystyce nie ominęły Filipin, a trzeba pamiętać, że turystyka w roku 2019 i latach wcześniejszych stanowiła ponad 10% PKB tego kraju. W ostatnich latach ze względu na zamknięcie granic i ogólnokrajowe obostrzenia bezpośrednia wartość dodana brutto sektora turystycznego w ciągu ostatnich dwóch lat spadła prawie o połowę⁴⁸. Na rys. nr 2 przedstawiono dane dotyczące wielkości ruchu turystycznego przyjazdowego do Filipin w ostatnich latach. Jak widać liczba turystów w 2020 roku dramatycznie spadła, a zdecydowanie gorzej było w kolejnym roku. Największy spadek odnotowano w kwietniu 2020 roku, kiedy nie osiągnięto poziomu 1 tys. przyjazdów. Dla porównania w styczniu 2023 roku do Filipin przyjechało 796 tys. turystów, w lutym 463 tys., a w marcu 139 tys. (dane UNWTO). Niewielka poprawa nastąpiła dopiero w sierpniu (powyżej 10 tys. przyjazdów). Łącznie od kwietnia do grudnia 2020 roku liczba turystów odwiedzających Filipiny nie osiągnęła poziomu 85 tys. osób⁴⁹. W celu uzmysłowienia sobie współczesnej skali tego zjawiska i jego znaczenia

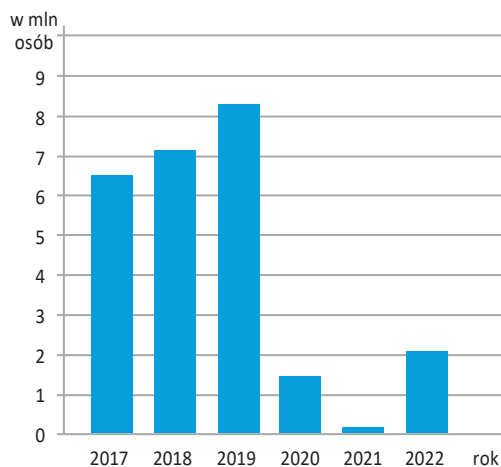
⁴⁷ *Number of international tourist arrivals worldwide from 2005 to 2023, by region (in millions)*, <https://www.statista.com/statistics/186743/international-tourist-arrivals-worldwide-by-region-since-2010/> (data dostępu: 23.05.2023).

⁴⁸ *Tourism industry in the Philippines – statistics & facts*, <https://www.statista.com/topics/6012/tourism-industry-in-the-philippines/#topicOverview> (data dostępu: 23.05.2023). Por. też J. Groch, W. Kurek, dz. cyt., s. 132.

⁴⁹ *Inbound Tourism Update*, Department of Tourism Philippines, Visitor Arrivals Report 2020.pdf tourism.gov.ph (data dostępu: 23.05.2023).

dla gospodarki kraju można przytoczyć dane UNWTO z końca lat 80. XX w. W 1985 roku do Filipin przyjechało 755 tys. osób, a ponad milion (1023 tys.) turystów odnotowano w roku 1988⁵⁰. Nadmienić tu trzeba, że za początek rozwoju zorganizowanych form zagranicznego ruchu turystycznego w Filipinach wskazuje się lata 70. XX w., w tym zwłaszcza drugą połowę tego dziesięciolecia⁵¹.

Rys. nr 2. Liczba międzynarodowych przyjazdów turystycznych do Filipin w latach 2017–2022 ogółem (statystyki na podstawie przekroczeń granic państwa)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNWTO oraz statystyk krajowych: *eLibrary*, <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.5555/unwtotfb0608191220172021202209?role=tab>; *Estimated revenue on online travel and tourism services in the Philippines in 2023, by category (in million U.S. dollars)*, <https://www.statista.com/statistics/1291025/philippines-online-travel-and-tourism-services-annual-spending/> (data dostępu: 23.05.2023).

⁵⁰ *Yearbook of Tourism Statistics 1990*, vol. 2, World Tourism Organisation, Madrid 1990, s. 137.

⁵¹ J. Groch, W. Kurek, dz. cyt., s. 132–133.

Filipiny, podobnie jak inne kraje, dla których turystyka stanowi istotną część gospodarki⁵², bardzo ucierpiały podczas ogólnoświatowej pandemii. W 2022 roku po objęciu urzędu prezydenta przez Ferdinanda Marcosa Jr. zniesiono obostrzenia, które utrudniały przyjazdy do kraju, co od razu przyniosło poprawę. Według Filipińskiego Urzędu Statystycznego w tym roku przyjechało do kraju ponad dwa mln osób⁵³. Z kolei ostatnie doniesienia medialne powołujące się na źródła rządowe wskazują, że przyjazdowy ruch turystyczny zamknął się na koniec 2022 roku liczbą 2,65 mln osób⁵⁴.

Uwzględniając dane dla 2019 roku, czyli ostatniego roku przed turbulencjami związanymi z ograniczeniami przemieszczania się z powodu ogłoszonej przez WHO pandemii COVID-19, należy zauważyć, że na czele listy kierunków, z których przyjeżdżają turyści do Filipin są kraje z regionu Azji Wschodniej i Pacyfiku. W dalszej kolejności są to obywatele Ameryki Północnej i Europy (rys. nr 3).

Z kolei uwzględniając dane z lat wcześniejszych można zaobserwować, że ranking krajów, z których najliczniej odnotowywano przyjazdy do Filipin był nieco inny. Z danych dla roku 1982 wynika, że Filipiny najliczniej odwiedzali obywatele: Japonii, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Australii i Indonezji. Z kolei

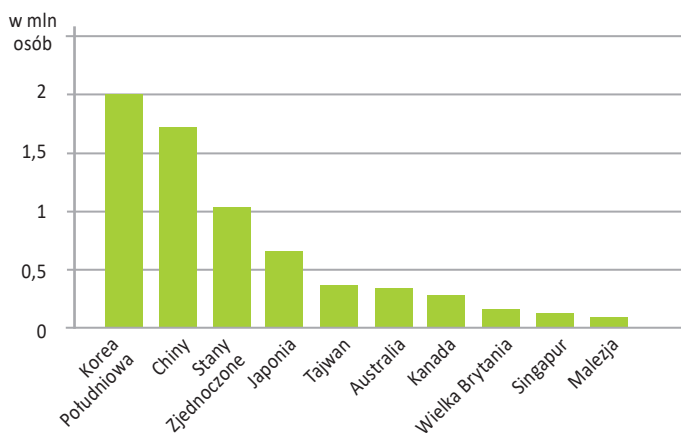
⁵² Według danych Filipińskiego Urzędu Statystycznego w 2021 roku w sektorze turystyki zatrudnionych było 7,8 mln osób; *Travel and tourism's contribution to employment in Asia-Pacific countries*, <https://www.statista.com/statistics/313632/travel-and-tourisms-direct-contribution-to-employment-in-asia-pacific-countries/> (data dostępu: 23.05.2023).

⁵³ *Estimated revenue*, dz. cyt. (data dostępu: 23.05.2023).

⁵⁴ *Tourist arrivals in PH reached 2.6 million in 2022, DOT says*, <https://www.gmanetwork.com/news/topstories/nation/856038/tourist-arrivals-in-ph-reached-2-6-million-in-2022-dot-says/story/> (data dostępu: 23.05.2023); *Filipiny: nie będzie ograniczeń w podróżowaniu ze względu na COVID-19*, <https://turystyka.wp.pl/filipiny-nie-bedzie-ograniczen-w-podrozowaniu-ze-wzgledu-na-covid-19-6898777388465024a> (data dostępu: 23.05.2023).

według danych dwadzieścia lat późniejszych – z 2002 roku – najwięcej osób przyjechało kolejno ze Stanów Zjednoczonych, Japonii, Korei Południowej, Hongkongu i Tajwanu⁵⁵. Generalnie w czołówce krajów emisyjnych dla ruchu turystycznego przyjazdowego do Filipin nie ma najbliższych sąsiadów.

Rys. nr 3. Liczba międzynarodowych przyjazdów turystycznych do Filipin w 2019 roku wg krajów (statystyki na podstawie przekroczeń granic państwa)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNWTO: *eLibrary*, dz. cyt. (data dostępu: 23.05.2023).

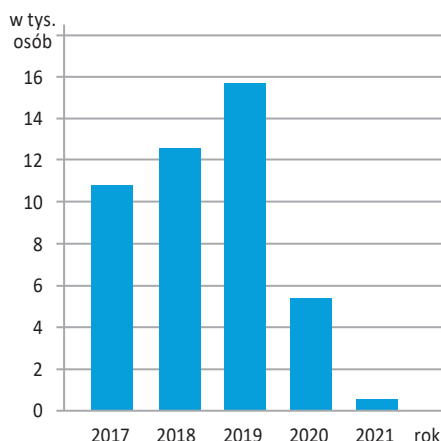
W tym miejscu nasuwa się pytanie o przyjazdy do Filipin turystów z Polski. Okazuje się, że uwzględniając region Europy Środkowej i Wschodniej⁵⁶ Polacy stanowią drugą nację (po obywatelach Rosji), która najliczniej odwiedzała Filipiny (rys. nr 4). W 2019 roku prawie 16 tys. Polaków przekroczyło granicę tego kraju.

⁵⁵ J. Groch, W. Kurek, dz. cyt., s. 139; *The Europa World Yearbook 2007*, vol. 2, Europa Publications, London 2007, s. 3650.

⁵⁶ Podział na regiony świata przyjęty przez Światową Organizację Turystyczną.

Czas pandemii COVID-19 z początku drugiej dekady XXI wieku wyraźnie też pokazał, jak ważną rolę dla ruchu turystycznego stanowią podróże krajowe. Uwagę na to zwróciły również władze Filipin, które w ostatnich latach skupiły się na pobudzaniu turystyki krajowej⁵⁷.

Rys. nr 4. Przyjazdy Polaków do Filipin w ostatnich latach (statystyki na podstawie przekroczeń granic państwa)



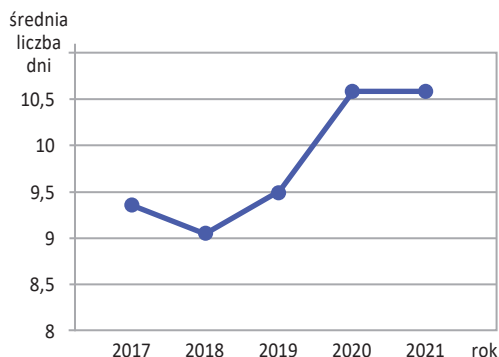
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNWTO: *eLibrary*, dz. cyt. (data dostępu: 23.05.2023).

Turyści przyjeżdżający do Filipin pozostają w tym kraju stosunkowo długo (rys. nr 5). Należy zauważyć, że lata pandemii i związanych z nią obostrzeń podniosły średnią liczbę dni, jaką turyści

⁵⁷ Aby zachęcić Filipińczyków do podróżowania po kraju przeprowadzono kampanię promocyjną pod hasłem „It’s More Fun with You” (Z Tobą jest fajniej), która przyniosła wymierne efekty w postaci wzrostu wydatków na turystykę krajową w 2021 roku o 39% w stosunku do roku 2020; *Tourism industry in the Philippines*, (<https://www.statista.com/topics/6012/tourism-industry-in-the-philippines/#topicOverview>) (data dostępu: 25.05.2023).

pozostają w Filipinach, co w tamtym okresie np. ze względu na kwarantanny i ogólne problemy z podróżowaniem nie powinno być zaskakujące.

Rys. nr 5. Średnia liczba dni związanych z pobytem turystów w Filipinach w ostatnich latach



Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Philippines: Country-specific: Basic indicators (Compendium) 2017–2021* (09.2022), „Tourism Statistics”, nr 2 (data dostępu: 23.05.2023).

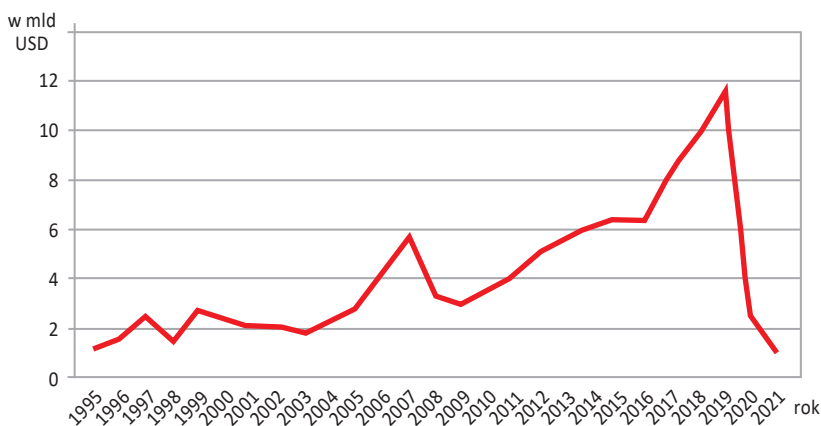
Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego Filipin ważne jest stałe monitorowanie kwot wydatkowanych przez turystów w związku z wizytami w tym kraju (rys. nr 6 i 7). Wydatki związane z podróżami są ściśle skorelowane z wielkością ruchu turystycznego, stąd nie dziwi, że te największe były ponoszone w 2019 roku.

Rok 2019 był absolutnie najlepszym rokiem we współczesnej historii ruchu turystycznego w Filipinach, ale niestety kolejne lata to spadek do poziomu sprzed 20 lat. W 2021 roku wpływy związane z ruchem turystycznym były niższe nawet niż te z 1985 roku, kiedy osiągnięto poziom 994 mln USD⁵⁸. Należy przy tym zauważyć, że w poniższym zestawieniu liczy się wydatki związane m.in.

⁵⁸ *Yearbook of Tourism Statistics 1990*, vol. 2, dz. cyt., s. 157.

z transportem czy pakietami podróży, co oznacza, że nie można tego utożsamiać z pieniędzmi, które pozostają w kraju i bezpośrednio wspierają tamtejszy budżet. Strukturę wydatków według stanu na 2022 rok przedstawia rys. nr 12.

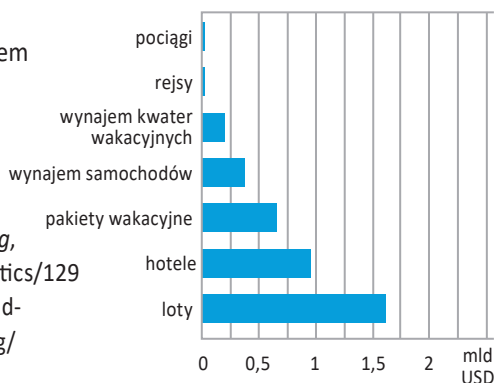
Rys. nr 6. Kwoty wydatkowane przez turystów z związku z przyjazdami do Filipin w okresie 1995–2021



Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Philippines: Country-specific: Basic indicators (Compendium) 2017–2021* (09.2022), „Tourism Statistics”, (data dostępu: 23.05.2023) oraz *Philippines*, <https://www.macrotrends.net/countries/PHL/philippines/tourism-statistics> >Philippines Tourism Statistics 1995-2023 (data dostępu: 23.05.2023).

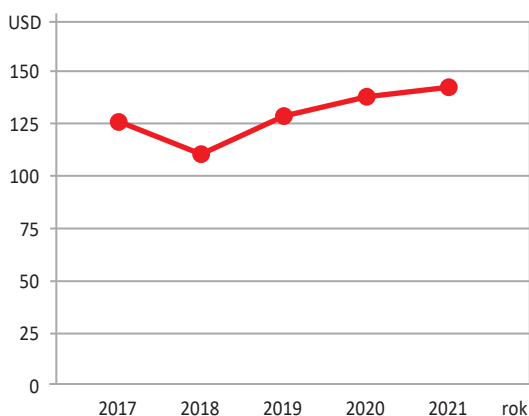
Rys. nr 7. Struktura wydatków turystów w związku z przyjazdem do Filipin w roku 2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Philippines online travel and tourism services annual spending*, <https://www.statista.com/statistics/1291025/philippines-online-travel-and-tourism-services-annual-spending/> (data dostępu: 23.05.2023).



Chcąc oszacować bezpośrednie wpływy z turystyki, które pozostają w kraju, generują dochody społecznościom lokalnym i zasila ją budżet państwa, lepszym wskaźnikiem do analiz jest ten odnoszący się do wydatków ponoszonych podczas pobytu w Filipinach (rys. nr 8).

Rys. nr 8. Średnie kwoty wydatkowane podczas pobytu w Filipinach przez turystów (w przeliczeniu na osobę w ciągu jednego dnia pobytu)



Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Philippines: Country-specific: Basic indicators (Compendium) 2017–2021* (09.2022), „Tourism Statistics”, nr 2 (data dostępu: 23.05.2023).

Średnie wydatki na osobę na dzień pobytu nie są bezpośrednio zależne od wielkości ruchu turystycznego, a bardziej od cen. Oczywiście jest to skomplikowany proces, gdyż mamy w nim do czynienia z grą rynkową popytu i podaży, czyli m.in. inflacją, która nieustannie wpływa na zmianę wydatkowanych kwot. Wskaźniki: średnia wydatków na osobę na dzień, wielkość ruchu turystycznego i średnia długość pobytu rozpatrywane łącznie pozwalają z większym prawdopodobieństwem oszacować, jakie kwoty pozostają w kraju w związku z przyjazdami turystycznymi. W tab. nr 1

zestawiono kwoty wydatkowane w związku z przyjazdem do Filipin w ogóle (w tym m.in. transport czy pakiety wakacyjne), które – jak wcześniej wspomniano – są związane z płatnościami m.in. dla przewoźników lotniczych, zagranicznych biur podróży (np. TUI), realizujących wyjazdy do Filipin w formie zbiorczego pakietu turystycznego, czy np. noclegów w międzynarodowych sieciach hotelowych, wcześniej opłacanych przez turystę poprzez systemy rezerwacyjne. W dalszej części tabeli przedstawiono zestawienia wyliczeń, które pozwalają oszacować kwoty, które pozostają w kraju, gdyż są związane z bieżącymi wydatkami podczas pobytu w Filipinach.

Tabela 1. Wydatki turystów w związku z przyjazdem do Filipin

Wydatkowane kwoty (w mln USD)	2017	2018	2019	2020	2021
Ogółem wydatki związane z wyjazdem do kraju (w tym transport, pakiety wakacyjne itp.)	8 349	9 715	11 455	2 499	984
Bezpośrednie wydatki podczas pobytu w kraju	7 782	7 113	10 066	2 140	246
Udział procentowy wydatków bezpośrednich w stosunku do wydatków ogółem	93,2%	73,2%	87,9%	85,6%	25%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNWTO i danych statystycznych ze strony www.statista.com.

Dane dla 2021 roku wyraźnie wskazują, jak wiele zmieniła pandemia COVID-19. Udział bezpośrednich wydatków ponoszonych przez turystów podczas pobytu w Filipinach były wyższe niż rok wcześniej, pomimo że średnie kwoty wydawane przez jedną osobę na dzień (por. rys. nr 8), były znacznie niższe niż ogólne wydatki na podróż do tego kraju. Nieznaczny więc tylko procent pieniędzy wydawanych przez turystów trafiał bezpośrednio do budżetu państwa i społeczności lokalnych, co z pewnością miało znaczący negatywny wpływ na krajową, regionalną i lokalną gospodarkę.

Według badań ankietowych przeprowadzonych w czerwcu 2022 roku wśród turystów przebywających w Filipinach najpopularniejszymi celami podróży były Baguio oraz wyspy Boracay i Palawan. Zarówno Palawan, jak i Boracay są znane z białych, piaszczystych plaż, walorów krajobrazowych i czystej wody. Z kolei w Baguio jest chłodniej, co odpowiada wielu turystom, a do tego przyciągają ich lokalne walory turystyczne⁵⁹.

Bariery i zagrożenia dla rozwoju turystyki w Filipinach

Charakter przeszkód ograniczających w pewnym stopniu rozwój filipińskiej turystyki wynika zarówno z grupy czynników naturalnych (m.in. różnorodne katastrofy przyrodnicze), jak również sporej liczby uwarunkowań związanych z funkcjonowaniem społeczeństwa i gospodarki kraju (np. porwania turystów, w wielu miejscach słabo rozwinięta infrastruktura komunikacyjna). Przeszkody te zostały przedstawione poniżej wraz z wybranymi aspektami negatywnego wpływu turystyki na życie Filipińczyków.

Spośród naturalnych katastrof przyrodniczych, które mogą wpływać na ruch turystyczny, największy wpływ ma położenie Filipin na trasach gwałtownych cyklonów tropikalnych (tu zwanych *baguio*). Z jednej strony same one stanowią zagrożenie ze względu na silne porywy wiatru, przekraczające prędkość nawet 200 km/h i ulewne deszcze, z drugiej – generują one gwałtowne powodzie oraz osuwanie się ziemi, nasiąkniętej dużą ilością wody. Przykładowo najbardziej katastrofalnymi pod względem liczby ofiar (czasami liczonych w dziesiątkach tysięcy) były tajfuny: „Frank” – z czerwca 2008 roku, „Bopha” – z grudnia 2012 roku, „Haiyan” – z listo-

⁵⁹ *Tourism industry in the Philippines...*, dz. cyt. (data dostępu: 23.05. 2023).

pada 2013 roku czy „Rai” (na Filipinach zwany supertajfunem „Odette”) – z grudnia 2021 roku. W podobny sposób na przyjazdowy ruch turystyczny wpływać mogą silne trzęsienia ziemi, jak również katastrofalne wybuchy wulkanów. Żywiły te trwale niszczą infrastrukturę hotelową wraz z bazą towarzyszącą, infrastrukturę komunikacyjną (zob. poniżej), a niekiedy powodują śmierć samych turystów⁶⁰. Ponadto wstrzymują niekiedy całkowicie przewóz osób i towarów przez transport lotniczy (silne wiatry i burze, chmury pyłu wulkanicznego itp.).

Z kolei największą barierą z grupy czynników społeczno-gospodarczych jest z pewnością konflikt na linii chrześcijaństwo – islam, występujący na południowym zachodzie kraju, w zachodniej części wyspy Mindanao oraz archipelagu Sulu. Działalność niektórych lokalnych grup separatystycznych związanych z religią muzułmańską (jak m.in. Abu Sajjaf) przynajmniej od początku ostatniej dekady XX wieku (choć sam konflikt trwa dłużej) skupia się na zamachach bombowych w miastach i na promach morskich płynących pomiędzy wyspami (co w znacznej części przypadków skutkuje pewną liczbą ofiar śmiertelnych), porwaniach zagranicznych turystów dla okupu⁶¹, a czasami także na mordowaniu uprowadzonych

⁶⁰ S. Cybruch, *Filipiny. Wybuch wulkanu zabił czterech zagranicznych turystów*, „Wiadomości 24”, 7.05.2013, <https://naszemiasto.pl/filipiny-wybuch-wulkanu-zabil-czterech-zagranicznych/ar/c1-4504058> (data dostępu: 1.07.2023).

⁶¹ F. Czech, *Geneza i rozwój muzułmańskiego ruchu separatystycznego na południu Filipin*, [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Gawłowski (red.), *Ewolucja azjatyckiej polityki bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 260–283; A. Dłużewska, *Fundamentalizm i radykalizm muzułmański a zagrożenia rozwoju turystyki – na przykładzie krajów Azji Południowo-Wschodniej*, „International Journal of Management and Economics” 2012, nr 35, s. 106–119; F. Czech, *Wiara uwikłana w politykę: rola*

turystów⁶². U wielu turystów potencjalnie zainteresowanych odwiedzeniem Filipin wywołuje to niechęć do podróżowania po archipelagu, a zwłaszcza do tej jego części, gdzie to zagrożenie jest najbardziej realne. Jednocześnie należy dodać, że wzrost liczby turystów odwiedzających Filipiny w drugiej dekadzie XXI wieku wiązał się częściowo także ze stopniową poprawą bezpieczeństwa na archipelagu.

Kolejnym ważnym aspektem utrudniającym rozwój turystyki jest bardzo słaba dostępność komunikacyjna części regionów. Z jednej strony nawet na dużych wyspach często brak jest dobrych połączeń komunikacyjnych, w tym szybkich dróg i autostrad, co powoduje, że przejazdy są długotrwałe i męczące. Z drugiej strony istniejąca już infrastruktura komunikacyjna jest często niszczona przez silne opady deszczu i osuwiska po corocznych tajfunach i powodziach, a to dodatkowo wydłuża czas przejazdu.

Dla turystów potencjalnym niebezpieczeństwem jest też podróżowanie z wykorzystaniem połączeń promowych przewożących ludzi i towary między wyspami. Przypadki pożarów lub zatonięć promów i statków pasażerskich nie są odcosobnione. Pośród najczęstszych powodów wymienia się zarówno warunki pogodowe (głównie silne wiatry oraz falowanie wywołane przez sztormy tropikalne), zły stan techniczny statków i lekceważenie przepisów bezpieczeństwa, które objawia się zbyt dużym obciążeniem (przeładowaniem) jednostek pływających. Tylko w ostatnich kilkunastu latach katastrofami, których wynikiem były ofiary śmiertelne,

religii w konflikcie separatystycznym na południu Filipin, [w:] A. Szabaciuk, D. Wybranowski, R. Zenderowski (red.), *Religia w konfliktach etnicznych we współczesnym świecie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016, s. 253–274.

⁶² A. Gersz, *Filipińscy islamisci zabili Kanadyjczyka*, „Dziennik Polski”, 27.04.2016, s. 4, <https://wiadomosci.wp.pl/filipiny-islamisci-zamordowali-niemieckiego-turyste-6095645511718017a> (data dostępu: 1.07.2023).

były zatonięcia m.in.: promu „Princess of Stars” w pobliżu wyspy Sibuyan w 2008 roku, promu „SuperFerry 9” na zachód od Mindanao w 2009 roku, promu „Saint Thomas Aquinas” blisko wybrzeży Cebu w 2013 roku, promu obok wyspy Burias także w 2013 roku, promu „Kim Nirvana” obok wyspy Ponson, na zachód od Leyte, w 2015 roku i promu w okolicy wyspy Polillo w 2017 roku. Podobnie tragiczny był ostatni wypadek w marcu 2023 roku, gdzie pożar statku „Lady Mary Joy 3” spowodował śmierć co najmniej 18 osób⁶³.

Wśród pozostałych czynników, które są negatywnie odbierane przez zagranicznych turystów, należy wymienić stosunkowo dużą przestępczość (głównie w dużych ośrodkach miejskich), zagrożenie piractwem (szczególnie dla właścicieli luksusowych łodzi i jachtów pływających po morzach Sulu i Południowochińskim) czy szybką komercjalizację pewnych zjawisk i obyczajów. Przykład stanowić tu może choćby coraz bardziej widoczna zmiana odbioru i podejścia do sakralnego wydarzenia, jakim jest wielkanocna Pasja⁶⁴ oraz porzucanie przez lokalną ludność tradycyjnego życia i/lub zawodów oraz zamiana ich na pracę w szeroko rozumianym sektorze turystycznym np. jako kierowcy, taksówkarze, piloci statków i łodzi wycieczkowych (*bancas*) przewożących turystów po morzu czy sprzedawcy własnoręcznie wykonanych, tandetnych świecidełek. Problem takiej utraty dawnej tożsamości zauważony i opisany został na przykładzie m.in. ludu Badżawów (Bajau), społeczności żyjącej dotąd w tradycyjny sposób jako „morscy nomadzie” (*sea nomads*), trudniącej się rybołówstwem, połowianiem pereł i muszli oraz rzemiosłem, a która obecnie szuka zatrudnienia

⁶³ Na podstawie dokumentacji Departamentu Transportu i Komunikacji Republiki Filipin (Department of Transportation and Communications Republic of the Philippines) i Filipińskiej Straży Przybrzeżnej (Philippine Coast Guard).

⁶⁴ M. Delimata, dz. cyt., s. 7.

i znacznie większych – niż dotąd – zarobków właśnie w obsłudze turystów⁶⁵.

Istotnym problemem na Filipinach, a tak naprawdę w znacznej części Azji Południowo-Wschodniej, jest turystyka seksualna. Jej rozwojowi służy zwykle bardzo niski poziom życia lokalnej ludności, dla której kontakty seksualne stanowią niekiedy jedyne źródło utrzymania siebie i bliskiej rodziny. Jako zjawisko jest ona wprawdzie coraz bardziej popularna (zarówno pośród mężczyzn, jak i kobiet), niemniej jednak stanowi jednocześnie źródło wielu zachowań patologicznych i społecznie szkodliwych, a co więcej – powoduje degradację odwiedzanych społeczeństw⁶⁶. W Filipinach do największych problemów związanych z tym motywem turystyki należą zdecydowanie: rozwijająca się prostytucja dzieci (*child sex tourism*), rozszerzający się handel ludźmi, wykorzystywanymi do tego procederu, a także roznoszenie pospolitych chorób wenerycznych oraz wirusa HIV.

Podsumowanie

Filipiny należą niewątpliwie do grupy państw, których atrakcyjność turystyczna jest oceniana bardzo wysoko. Turystyka, stanowiąca jedną z ważniejszych dziedzin gospodarki kraju, zaczęła wyraźnie, choć bardzo powoli, odbudowywać się po załamaniu wywołanym światowymi restrykcjami związanymi z pandemią COVID-19. Wynikało to przede wszystkim z tego, że Filipiny były jednym z tych państw, w których kwarantanna oraz ograniczenia

⁶⁵ J.M. Glionna, *Morscy nomadowie. Z prądem i pod prąd*, „Los Angeles Times”, 4.08.2009, w tłum. polskim „Forum”, 17–23.08.2009, s. 42–43.

⁶⁶ R. Faracik, dz. cyt., s. 47; M.G. Wagan Aguilar, *Sex Tourism in the Philippines: A Basis for Planning, and Policy Making and Amendments*, „Journal of Tourism and Hospitality” 2019, nr 8(5), s. 1–2.

w podróżowaniu utrzymywane były najdłużej. Trend wznoszący widoczny jest nadal, albowiem dotychczasowa liczba turystów (według szacunkowego stanu na koniec roku 2023) jest zdecydowanie wyższa niż w dwóch latach ubiegłych. Będzie się to oczywiście przekładać na wpływy do budżetu państwa generowane przez ten sektor gospodarki.

Wydaje się też, że władze Filipin zaczęły doceniać znaczenie krajowego ruchu turystycznego i zintensyfikowały prace nad jego rozwojem. Okazało się bowiem, że skupianie się tylko na działaniach służących wzrostowi ruchu zagranicznego w przypadku takich zawirowań na rynku turystycznym jakie sprawiła pandemia COVID-19, jest fatalne w skutkach. Zamknięcie granic zupełnie załamało ruch turystyczny. A w takim przypadku dobrze rozwinięty krajowy ruch turystyczny w dość znaczącym stopniu mógłby ten proces osłabić, co obserwowano w innych krajach świata (m.in. w Polsce). Temu wzmocnieniu miała służyć zresztą wspomniana wcześniej kampania „It’s More Fun with You” z 2021 roku.

Na zakończenie należy podkreślić też ostatnie działania państwa na niwie poważnej promocji, wspomagającej wzrost zagranicznego ruchu turystycznego. Filipiński Departament Turystyki (DOT), we współpracy m.in. z Radą ds. Promocji Turystyki (TPB) oraz wieloma partnerami z sektora prywatnego, zaprezentował w grudniu 2022 roku program „Be My Guest” (Bądź moim gościem)⁶⁷. Ma on na celu zachęcenie Filipińczyków, a zwłaszcza tych, którzy żyją i pracują za granicą, aby zapraszali obcokrajowców do odwiedzenia Filipin. Dzięki temu sami uczestnicy tej kampanii będą mogli skorzystać ze zniżek, specjalnych stawek i szans na wygraną pakietów wycieczek wakacyjnych do wybranych miejsc.

⁶⁷ DOT, *DMW launch newest incentivized tourism promotions campaign*, https://beta.tourism.gov.ph/news_and_updates/dot-dmw-launch-newest-incentivized-tourism-promotions-campaign/ (data dostępu: 7.07.2023).

Bibliografia

- Alejandria-Gonzalez M.C., *Cultural Tourism Development in the Philippines: An Analysis of Challenges and Orientations*, „Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism” 2016, nr 17(4).
- Aquino R., Porter B., *Tourism in the Philippines: Conclusions and Implications for Management*, [w:] R. Aquino, B. Porter (red.), *Tourism in the Philippines: Applied Management Perspectives*, Springer, Singapore 2022.
- Aquino R.S., Schänzel H.A., Hyde K.F., *Unearthing the geotourism experience: Geotourist perspectives at Mount Pinatubo, Philippines*, „Tourist Studies” 2017, nr 18(1).
- Bodner C.C., Gereau R.E., *A Contribution to Bontoc Ethnobotany*, „Economic Botany” 1988, nr 42(3).
- Bramanti A., Bramanti A., Rukmane-Bärbale A., *Three new species of the genus Polycatus Heller, 1912 (Coleoptera: Curculionidae: Polycatini) from the Philippines*, „Baltic Journal of Coleopterology” 2020, nr 20(2).
- Carascal M.B., Fontanilla I.K.C., De Ungria M.C.A., *The Ibaloi fire mummies: the art and science of mummification in the Philippines*, „Anthropological Science” 2021, nr 129(2).
- Caynila K.A.M., Luna K.T., Milla S.A., *The Philippine tourism sector amid the pandemic: Developments and Prospects*, „Economic Newsletter” 2022, nr 22(2).
- Cybruch S., *Filipiny. Wybuch wulkanu zabił czterech zagranicznych turystów*, „Wiadomości 24”, 7.05.2013.
- Czech F., *Geneza i rozwój muzułmańskiego ruchu separatystycznego na południu Filipin*, [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Gawłowski (red.), *Ewolucja azjatyckiej polityki bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- Czech F., *Wiara uwikłana w politykę: rola religii w konflikcie separatystycznym na południu Filipin*, [w:] A. Szabaciuk, D. Wybranowski, R. Zenderowski (red.), *Religia w konfliktach etnicznych we współczesnym świecie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016.
- Dalton D., *The Philippines, The Rough Guide*, New York–London–Delhi 2007.

- Delimata M., *Tradycje i widowiska pasyjne na Filipinach*, Universitas, Kraków 2019.
- Diamond J.M., May R.M., *Island biogeography and the design of natural reserves*, [w:] R.M. May (red.), *Theoretical ecology – principles and applications*, Blackwell, Oxford–London–Edinburgh–Melbourne 1976.
- Dłużewska A., *Fundamentalizm i radykalizm muzułmański a zagrożenia rozwoju turystyki – na przykładzie krajów Azji Południowo-Wschodniej*, „International Journal of Management and Economics” 2012, nr 35.
- Faracik R., *Filipiny*, [w:] W. Kurek (red.), *Regiony turystyczne świata*, część 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Faracik R., *Turystyka seksualna w Azji Południowo-Wschodniej i Południowej*, [w:] W. Kurek (red.), *Regiony turystyczne świata*, część 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Faracik R., Kurek W., Mika M., Pitrus E., Ptaszycka-Jackowska D., *Rodzaje i formy turystyki*, [w:] *Turystyka*, W. Kurek (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Kraków 2007.
- Gersz A., *Filipińscy islamiści zabili Kanadyjczyka*, „Dziennik Polski”, 27.04.2016.
- Glionna J.M., *Morscy nomadowie. Z prądem i pod prąd*, „Los Angeles Times”, 4.08.2009, w tłum. polskim w „Forum” nr 33, 17–23.08.2009.
- Groch J., Kurek W., *Turystyka zagraniczna w Azji Południowo-Wschodniej*, „Prace Geograficzne” 1987, nr 70.
- Gultiano S., Urich P., Balbarino E., Saz E., *Population dynamics, land availability and adapting land tenure systems: Philippines, a case study*, CICCRED – FAO, Rome–Paris 2003.
- Heaney L., Ong P., Trono R., Co L., Brooks T., *Philippines*, [w:] R.A. Mittermeier, P.R. Gil i in. (red.), *Hotspots Revisited: Earth’s biologically richest and most endangered ecoregions*, Cemex, Mexico City 2004.
- Henderson J.C., *Tourism development and politics in the Philippines*, „Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism” 2011, nr 6(2).
- Inbound Tourism Update*, Department of Tourism Philippines, Visitor Arrivals Report 2020.pdf, tourism.gov.ph.
- Kruczek Z., *Frekwencja w polskich atrakcjach turystycznych 2011-2015. Dynamika, trendy, studia przypadku*, Proksenia, Kraków 2017.

- Larena M., Sanchez-Quinto F., Sjödin P., McKenna J. i in., *Multiple migrations to the Philippines during the last 50,000 years*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2021, nr 118(13).
- Ławacz M., *Filipiny*, [w:] M.M. Dziekan (red.), *Encyklopedia historyczna świata*, t. X: *Azja*, cz. I, Opres, Kraków 2002.
- MacArthur R.H., Wilson E.O., *The theory of island biogeography*, Princeton University Press, Princeton–New Jersey 1967.
- Maguigad V.M., *Tourism planning in archipelagic Philippines: A Case review*, „Tourism Management Perspectives” 2013, nr 7.
- Mittermeier R.A., Turner W.R., Larsen F.W., Brooks T.M., Gascon C., *Global Biodiversity Conservation: The Critical Role of Hotspots*, [w:] F.E. Zachos, J.C. Habel (red.), *Biodiversity Hotspots*, Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg 2011.
- Myers N., Mittermeier R.A., Mittermeier C.G., da Fonseca G.A., Kent J., *Biodiversity hotspots for conservation priorities*, „Nature” 2000, nr 403.
- Nazewnictwo Geograficzne Świata*, zeszyt 7: *Azja Południowo-Wschodnia*, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2006.
- Ong P.S., Afuang L.E., Rosell-Ambal R.G. (red.), *The Philippine Biodiversity Conservation Priorities: A second iteration of the National Biodiversity Strategy and Action Plan*, Department of Environment and Natural Resources, Conservation International Philippines, Biodiversity Conservation Program – University of the Philippines Center for the Integrative and Development Studies, Foundation for the Philippine Environment, Quezon City 2002.
- Padilla B., Danovitch G.M., Lavee J., *Impact of legal measures prevent transplant tourism: the interrelated experience of The Philippines and Israel*, „Medicine, Health Care and Philosophy” 2013, nr 16.
- Philippine Indigenous Peoples and Protected Areas: Review of Policy and Implementation*, Forest Peoples Programme, series on Forest Peoples and Protected Areas, 2008.
- Philippine Statistical Yearbook 2021*, Philippine Statistics Authority, Quezon City 2021.
- Philippines: Country-specific: Basic indicators (Compendium) 2017–2021* (09.2022), „Tourism Statistics”, nr 2, e-unwto.org.

- Polcari A.J., Huguen C.M., Farooq A.V., Holt D.R., Hou S.H., Milner J.E., *Transplant tourism – a dangerous journey?*, „Clinical Transplants” 2011, nr 25.
- Rukmane A., *Two new species of genus Pachyrhynchus (Coleoptera: Curculionidae: Pachyrhynchini) from Mindanao, Philippines*, „Baltic Journal of Coleopterology” 2018, nr 18(2).
- Rydbäck M., Hyder A.S., *Customization in medical tourism in the Philippines*, „International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing” 2018, nr 12(4).
- Salita D.C., *Geography and natural resources of the Philippines*, University of the Philippines Press, Quezon City 1974.
- Supetran B.L., Layug B.L., O'Donnell P.L. (red.), *EZ Philippines Travel Atlas*, United Tourist Promotion, Angeles City 2009.
- Tanaś S., *Tanatoturystyka*, [w:] K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań 2009.
- The economic impact of tourism in Philippines*, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, United Nations, New York 1993.
- The Europa World Yearbook 1998*, vol. 2, Europa Publications, London 1998.
- The Europa World Yearbook 2007*, vol. 2, Europa Publications, London 2007.
- Tracz H., Mokrzycki T., Mazur S., Borowski J., Byk A., *Lasy, owady i nie tylko – impresje z północy Tajlandii*, „Studia i Materiały CEPL w Rogowie” 2013, nr 37(4).
- Trousdale W.J., *Governance in context. Boracay Island, Philippines*, „Annals of Tourism Research” 1999, nr 26(4).
- Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2019.
- Wagan Aguilar M.G., *Sex Tourism in the Philippines: A Basis for Planning, and Policy Making and Amendments*, „Journal of Tourism and Hospitality” 2019, nr 8(5).
- Widera B., *Comprehensive strategy for sustainable development and environmental action for Malapascua*, GEOLINKS Multidisciplinary International Scientific Conference, Conference Proceedings 2019.

- Wilkońska A., Maciejowski W., *Potencjał turystyczno-religijny archipelagu Filipin*, „Peregrinus Cracoviensis” 2013, nr 24(2).
- Witkowska M., *Mabuhay Filipiny*, [w:] A. Urbanik (red.), *Przez świat*, t. 4, Travelland, Kraków 2000, s. 215.
- Yearbook of Tourism Statistics 1990*, vol. 2, World Tourism Organisation, Madrid 1990.

Źródła internetowe

- Bohol Island UNESCO Global Geopark*, <https://www.unesco.org/en/igpp/geoparks/bohol-island>.
- Cybruch S., *Filipiny. Wybuch wulkanu zabił czterech zagranicznych turystów*, „Wiadomości 24”, 7.05.2013, <https://naszemiasto.pl/filipiny-wybuch-wulkanu-zabil-czterech-zagranicznych/ar/c1-4504058>.
- DOT, *DMW launch newest incentivized tourism promotions campaign*, https://beta.tourism.gov.ph/news_and_updates/dot-dmw-launchnewest-incentivized-tourism-promotions-campaign/.
- Dubai Run 2021: 146,000 people join Sheikh Hamdan in world's largest run on Sheikh Zayed Road*, <https://www.khaleejtimes.com/health/lifestyle/dubai-run-2021-146000-people-join-sheikh-hamdan-in-worlds-largest-run-on-sheikh-zayed-road>.
- eLibrary*, <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.5555/unwtotfb0608191220172021202209?>
- Estimated revenue on online travel and tourism services in the Philippines in 2023, by category (in million U.S. dollars)*, <https://www.statista.com/statistics/1291025/philippines-online-travel-and-tourism-services-annual-spending/>.
- Filipiny: nie będzie ograniczeń w podróżowaniu ze względu na COVID-19*, <https://turystyka.wp.pl/filipiny-nie-bedzie-ograniczen-w-podrozowaniu-ze-wzgledu-na-covid-19-6898777388465024a>.
- Gersz A., *Filipińscy islamiści zabili Kanadyjczyka*, „Dziennik Polski”, 27.04.2016, s. 4, <https://wiadomosci.wp.pl/filipiny-islamiscizamordowali-niemieckiego-turyste-6095645511718017a>.
- Największe imprezy biegowe na świecie. Ponad 100 000 uczestników na mecie*, <https://bieganie.pl/sport/najwieksze-imprezy-biegowe-na-swiecie/>.

- Number of international tourist arrivals worldwide from 2005 to 2023, by region (in millions)*, <https://www.statista.com/statistics/186743/international-tourist-arrivals-worldwide-by-region-since-2010/>.
- Philippines' adventure & outdoor activity information*, <https://guidetothe-philippines.ph/articles/adventure-and-outdoors>.
- Philippines*, <https://www.macrotrends.net/countries/PHL/philippines/tourism-statistics>>Philippines Tourism Statistics 1995-2023.
- Philippines*, <https://www.protectedplanet.net/en/country/PHL>.
- Philippines online travel and tourism services annual spending*, <https://www.statista.com/statistics/1291025/philippines-onlinetravel-and-tourism-services-annualspending/>.
- Tourist arrivals in PH reached 2.6 million in 2022, DOT says*, https://www.gmanetwork.com/news/topstories/nation/856038/tourist-arrivals-in-ph-reached-2-6-million-in-2022-dot-says/story/#goog_rewarded.
- Tourism industry in the Philippines*, <https://www.statista.com/topics/6012/tourism-industry-in-the-philippines/#topicOverview>.
- Tourism industry in the Philippines – statistics & facts*, <https://www.statista.com/topics/6012/tourism-industry-in-the-philippines/#topicOverview>.
- Travel and tourism's contribution to employment in Asia-Pacific countries*, <https://www.statista.com/statistics/313632/travel-and-tourisms-direct-contribution-to-employment-in-asia-pacific-countries/>.
- 7 Locations For Canyoneering In Philippines To Get High On Nature And Adventure In 2024*, <https://traveltriangle.com/blog/canyoneering-in-philippines/>.

Selected problems of tourism in the Philippines

Abstract

The chapter reveals selected issues concerning the problem of tourism development in the archipelago of the Philippines, which is one of the most important areas of the country's economy in the service sector, as well as an important source of national income. The primary purpose of the study was to show the country's tourism assets, to present the most important

forms of tourism and changes in tourism, especially in recent years, when restrictions, related to the COVID-19 pandemic, had a huge impact on the scale and structure of tourism. An attempt was also made to identify problems and barriers hampering the development of Philippine tourism. The analysis used data from the Philippine Statistics Authority (PSA), materials collected by the Philippine Department of Tourism (DOT) and statistics from the United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Much of the information came from a literature search on the subject, as well as the authors' own observations and materials collected during a visit to the country in 2010. The authors noted the high potential of the Philippines' tourism assets. Among the most important natural assets, they mentioned the diverse landscapes of the archipelago's islands, with a long and highly fragmented coastline surrounded by warm tropical seas, as well as its location in a zone of active tectonics and volcanism, a warm climate, and a high index of biodiversity associated with a high degree of endemism.

In turn, they identified strong ethnic and religious diversity, local folklore and traditions, including unique carnivals and festivals (especially religious ones related to the celebration of The Holy Week and the ceremony of the Good Friday's Passion of Christ), interesting history and numerous relics of material culture (mainly sacred architecture) as the most important cultural assets. In addition, they showed significant changes in the volume of foreign inbound traffic (including the share of tourists from Poland), along with a marked slowdown in its growth due to the closure of borders between countries during the COVID-19 pandemic. Against this background, they presented the Philippine government's attempts to stimulate domestic tourism. Among the more important barriers to tourism development, they cited both natural phenomena (e.g., volcanic eruptions, violent tropical cyclones, floods), as well as the limitations resulting from the social aspects and economic problems, including the activities of Muslim separatist groups kidnapping tourists and the poor transportation accessibility of some regions.

Jadwiga Romanowska

Uniwersytet Jagielloński

Filipińska kultura fiesty i jej transkulturowy charakter

Posiadające rozbudowaną kolonialną przeszłość Filipiny stanowią konglomerat kultur niełatwo dający się zamknąć w określonych ramach zarówno na poziomie zróżnicowania etnicznego, jak i religijnego. W tym kontekście ukute przez kubańskiego etnologa i historyka Fernanda Ortiza pojęcie „transkulturacji” wydaje się dobrze opisywać złożone relacje międzykulturowe na Filipinach. Zależności te można rozpatrywać na różnych płaszczyznach. Niniejszy tekst ma na celu ukazanie transkulturowego charakteru filipińskiej fiesty, manifestującego się przede wszystkim poprzez ciało, ruch, gest i strój. Zagadnienie to zostanie omówione w kontekście dwóch celebracji przenikających filipińską tkankę miejską – festiwalu Sinulog w mieście Cebu oraz towarzyszącego filipińskiemu Wielkiemu Tygodniowi festiwalu Moriones na wyspie Marinduque. Z pozoru może się wydawać, że te dwie – bardzo różne – manifestacje religijności i duchowości trudno porównywać, niemniej właśnie ich transkulturacyjny potencjał jest tym, co przede wszystkim pozwala połączyć oba wątki. Nawiązując do propozycji Marii Delimaty, opisującej tradycje pasyjne na Filipinach, można stwierdzić, że każde z tych wydarzeń ma również charakter metagatunku widowiska kulturowego¹.

¹ M. Delimata, *Tradycje i widowiska pasyjne na Filipinach*, Universitas, Kraków 2019, s. 145.

Jeśli przyjąć założenie o transkulturacyjnym charakterze obu festiwali, można dostrzec więcej elementów, które są wspólne dla Sinulog i Moriones. Tym, który wysuwa się na pierwszy plan, jest zakorzenienie w tradycji katolickiej. Moriones jest ściśle związany z Wielkim Tygodniem i nawiązuje do tradycji pasyjnych, natomiast Sinulog w religijnym wymiarze jest poświęcone Santo Niño – Dzieciątku Jezus z Cebu, którego figurka towarzyszy Filipińczykom właściwie od początku ich chrystianizacji. Mimo że oba wydarzenia mają charakter religijny, to wymykają się wątkom czysto religijnym. Uwikłane w polityczność, znajdują się na granicy tego, co jest akceptowane przez filipiński Kościół katolicki². Oba łączą się z ruchem i z cielesnością, a ich punktem centralnym jest aspekt wizualny, choć na nieco odmiennych zasadach. Jeśli chodzi o Sinulog, jednym z jego kluczowych elementów jest taniec sam w sobie. W przypadku Moriones chodzi o ruch dużo bardziej zniuansowany, skupiony w inscenizacji pasyjnej. W obu niezwykle ważnym elementem jest ciało, czy to ciało tańczące, czy też ciało w pewien sposób pokutujące, znajdujące się między sferami *sacrum* i *profanum*. Niezwykle istotny jest również strój – choć skrajnie odmienny w obu przypadkach, to niosący bardzo określone treści.

Obie celebracje, jak już powiedziano we wstępie, mają transkulturowy charakter. Transkulturację w tym kontekście należy rozumieć – za twórcą tego pojęcia Fernandem Ortizem – jako proces kreatywnej wymiany kulturowej³ zanurzonej w kolonialnych,

² Przy tej okazji trzeba dodać, że takich celebracji – znajdujących się na granicy tego, co aprobowane przez filipiński Kościół katolicki – jest dużo więcej. Wymienić tu należy chociażby pochody biczowników czy niezwykle kontrowersyjne krzyżowania wybranych wiernych podczas Wielkiego Tygodnia w Pampanдзе, za: M. Delimata, dz. cyt., s. 10.

³ F. Ortiz, *Contrapunteo cubano del tabaco y el azúcar*, Catedra, Madrid 2002, s. 260.

hiszpańsko-filipińskich relacjach. Bronisław Malinowski tak definiuje omawiane pojęcie:

Każda [...] transkulturation jest procesem, w którym coś jest zawsze dawane w zamian za to, co się otrzymuje: system „daj i weź”. To proces, w którym obie strony równania zmieniają się, proces, z którego powstaje nowa rzeczywistość, zmieniona i złożona rzeczywistość, która nie jest mechanicznym zbiorem cech ani nawet mozaiką, ale nowym zjawiskiem, oryginalnym i niezależnym⁴.

Fernando Ortiz zauważa, iż „transkulturation” „najlepiej wyraża różne fazy procesu przejścia z jednej kultury do drugiej, ponieważ nie polega tylko na zdobywaniu innej kultury”, lecz „implikuje konieczność utraty czy też wykorzenienia wcześniejszej kultury [...] i, co więcej, oznacza wynikającą z tego kreację nowych fenomenów kulturowych”⁵. Kubański badacz omawia również etapy procesu transkulturationi – częściową dekulturację (*parcial desculturación*), usunięcie pewnych elementów kultur transkulturowanych oraz neokulturację (*neoculturación*) – wyłanianie się nowych zjawisk kulturowych. Za historykiem Filipem Kubiacykiem można zauważyć, że transkulturationę charakteryzuje: „dynamizm, złożoność, kreatywność, sytuacyjność, różnorodność form, poziomów, etapów interrelacji, heterogeniczność, asymetria”⁶. Transkulturation to również wymiana między grupą podporządkowaną i dominującą. Skutkuje ona zmianą w obrębie ich obu. Za badaczką Anią Loombą można powiedzieć, że w procesie transkulturationi „grupy

⁴ B. Malinowski, *Kubański kontrapunkt: tytoń i cukier*, tłum. B. Hlebowicz, [w:] Tenże, *Dzieła. Ekonomia meksykańskiego systemu targowego*, t. 13, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 445.

⁵ F. Ortiz, dz. cyt., s. 260.

⁶ F. Kubiacyk, *Nowoczesność, kolonialność i tożsamość: perspektywa latynoamerykańska*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2013, s. 254.

marginalne selektywnie przywłaszczają sobie elementy przekazywane im przez grupę dominującą”⁷, ale również wpływają na nią⁸. Wszystko to jest ilustracją sprawczości grup zmarginalizowanych w kolonialnych relacjach⁹. Grupy podlegające transkulturowej wymianie stają się również podmiotami i przedmiotami tego procesu.

Odnosząc poruszane zagadnienia do filipińskiej kultury fiesty należałoby zacytować Marię Delimatę, która twierdzi, że

Splot teatru, widowiska, performance’u sakralnego z religią i polityką jest podstawą odysei tożsamościowej współczesnych Filipińczyków. [...] dawny subaltern wykorzystał narzędzie, które wcześniej hegemon wykorzystywał do wprowadzania kulturowego i religijnego porządku¹⁰.

Inaczej mówiąc, w procesie transkultuacji kategoria fiesty została podwójnie wykorzystana. Najpierw przez kolonizatorów – Hiszpanów, a następnie przez rdzenną ludność Filipin.

Festiwal Sinulog, odbywający się co roku w mieście Cebu położonym na wschodnim wybrzeżu wyspy o tej samej nazwie, jest jednym z największych wydarzeń tego typu na Filipinach. Między ostatnim tygodniem grudnia a trzecim tygodniem stycznia mieszkańcy Cebu oraz liczni przyjezdni¹¹ poświęcają się adoracji figurki

⁷ A. Loomba, *Kolonializm/postkolonializm*, tłum. N. Bloch, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 84.

⁸ S. Nagy-Zekmi, *Angel Rama y su ensayística transcultural(izadora) como autobiografía en clave crítica*, „Revista Chilena de Literatura” 2016, nr 58, s. 123.

⁹ A. Loomba, dz. cyt., s. 84.

¹⁰ Cyt. za: M. Delimata, dz. cyt., s. 139.

¹¹ W trakcie trwania festiwalu Cebu jest odwiedzane przez 1–2 miliony turystów, za: A. Taboclaon, *Sinulog Festival in Cebu: Everything You Need to Know*, <https://guidetothephilippines.ph/articles/history-culture/sinulog-festival-cebu-guide> (data dostępu: 13.05.2023).

Santo Niño – Świętego Dzieciątka (przywiezionej na Filipiny przez Ferdynanda Magellana w 1521 roku) – i świętowaniu rocznicy chrystianizacji Filipin. Już na wstępie należy zauważyć, że sama figurka Santo Niño jest niezwykle interesującym, mediującym w wielu płaszczyznach przedmiotem. Z jednej strony jest symbolem religijnym, któremu przypisuje się cudotwórczą moc, z drugiej – to jeden z emblematów filipińskości, narodowa duma, niejednokrotnie wykorzystywana w indywidualnych rytualnych praktykach wiernych¹². Santo Niño to chrześcijański symbol towarzyszący cebuańczykom i mieszkańcom całego archipelagu niemal od początku chrystianizacji dzisiejszych Filipin. Jego „popularność” bywa tłumaczona przez podobieństwo figurki do przedchrześcijańskich drewnianych idoli (przypominających dziecko), mających zapewnić rodzinom dobrobyt i zdrowie. Dziś funkcję tę pełni właśnie Santo Niño¹³.

W trakcie festiwalu Sinulog Cebu staje się centralnym punktem odwiedzin pielgrzymów z całego kraju i z zagranicy. Kulminacyjnym punktem uroczystości jest trzecia niedziela stycznia, podczas której w mieście odbywają się nabożeństwa ku czci Dzieciątka Jezus z Cebu i procesje. Obchody religijne przenikają świeckie imprezy towarzyszące – uliczne parady, konkursy tańca czy wybory Królowej Festiwalu. Sinulog to przestrzeń, w której *sacrum* na każdym kroku łączy się z *profanum*.

¹² P.Ł. Pardyka, *Pit Senyor! Taniec Sinulog jako ekspresja cielesności w kulturze filipińskiej*, „Studia Płockie” 2017, nr 45, s. 202.

¹³ Tamże, s. 202, Dzieciątko Jezus tak jak Maryja i różni katolicycy święci są czczeni przez Filipińczyków bardziej w związku z ich wiarą w mocą sprawczą tych figur niż przez świętość czczonych postaci, por. M. Delimata, dz. cyt., s. 90.

Festiwal Sinulog powstał jako odpowiedź na potrzebę wzmocnienia cebuańskiej tożsamości, a jego pierwsza edycja miała miejsce w 1980 roku¹⁴. W późniejszym czasie organizatorzy zaczęli kłaść nacisk na zainteresowanie tym wydarzeniem jak największej liczby turystów i sprowadzenie ich do Cebu. Tym samym festiwal mocno skomercjalizowano. Obecnie rywalizują czy też współwystępują w nim dwa elementy – tożsamościowy i komercyjny. W pewnym stopniu festiwal nawiązuje również do tradycji przedkolonialnej i pokolonialnej. Dlatego też Sinulog jest transkulturowym dialogiem – między przeszłością a teraźniejszością oraz między religią a kulturą świecką.

Aby w pełni zrozumieć znaczenie cielesności i ruchu dla Sinulog, należy przede wszystkim odnieść się do jednego z jego najważniejszych jego elementów, czyli tańca. Sam festiwal powstał jako forma wskrzeszenia tradycji tańca nazywanego właśnie *sinulog*¹⁵. Trzeba pamiętać, że istnieją przynajmniej dwa typy *sinulog*: ten bardziej intymny, związany z bezpośrednim kontaktem z Santo Niño, i ten mocno kolektywny, będący punktem centralnym miejskich parad. Badaczka tego tańca Sally Ann Ness twierdzi, że różne jego ujęcia mogą tworzyć ucieleśnione doświadczenia wizualne i komunikować się we współczesnym transkulturowym środowisku miejskim¹⁶. Pierwotnie *sinulog* był przedhiszpańskim rytuałem uzdrowienia, który został zaadaptowany do ludowego katolicyzmu, by ostatecznie stać się w dużej mierze świeckim *performancem*¹⁷. W *sinulog* łączy się to, co przedhiszpańskie, z tym, co chrześcijań-

¹⁴ P.Ł. Pardyka, dz. cyt., s. 200.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ S.A. Ness, *When Seeing Is Believing. The Changing Role of Visuality in a Philippine Dance*, „Anthropological Quarterly” 1995, nr 1/68, s. 1.

¹⁷ Tamże.

skie i świeckie. Te przekształcenia to odpowiedź na zmiany społeczno-kulturowe na Filipinach¹⁸.

Sama nazwa tańca *sinulog* pochodzi od słowa *sulug*, oznaczającego po cebuańsku dosłownie nurt wody, gdyż swoją formą przypomina ruch wody¹⁹. Jego podstawę stanowi sekwencja: jeden krok w przód, a dwa w tył, wykonywane naprzemiennie i połączone z ruchem rąk – „wymachiwaniem” nimi²⁰. Kroki te stanowią podstawę dla tak zwanego *tindera sinulog* – najbardziej pierwotnej formy omawianego tańca (być może nawet przedchrześcijańskiej)²¹. *Tinderas* to kobiety sprzedające świece wotywny pod bramą bazyliki Minore del Santo Niño w Cebu – najstarszej świątyni rzymskokatolickiej w kraju, a zarazem najważniejszego miejsca kultu Dzieciątka Jezus z Cebu, w którym znajduje się owa figurka. *Tindera sinulog* jest rodzajem performatywnej modlitwy połączonej z ofiarą wotywną dla Santo Niño. Co ważne, taniec *tindera sinulog* jest pojmowany jako taniec autochtoniczny, mimo że kontekst jego wykonywania jest mocno zakorzeniony w kolonialnej przeszłości Filipin. Warto zauważyć, że do lat 80. *tinderas* wykonywały swój taniec wewnątrz bazyliki, dlatego też miał on charakter intymnego spotkania z Bogiem. Sally Ann Ness pisze o *tindera sinulog* jako o relacji spojrzeń, w której *tinderas* – główne performerki – stawiały twarzą w twarz z Bogiem. W tej relacji wzrokowej

¹⁸ Tamże.

¹⁹ J.L. Ersa, F. Ortiz, J.P. Relampagos i in., *The Transition of Sinulog Dance Festival in the Face of Modernization*, „International Journal of Research – Granthaalayah” 2017, nr 3/5, s. 299.

²⁰ P.Ł. Pardyka, dz. cyt., s. 203.

²¹ Sally Ann Ness przywołuje również relacje dotyczące *sinulog* wykonywanego zbiorowo w bazylice, jednak ona także skupia się przede wszystkim na *tindera sinulog*, por. S.A. Ness, dz. cyt.

dokonywał się akt zawierzenia Santo Niño. *Tinderas*, wykonując *sinulog*, przede wszystkim skupiały swoje spojrzenia na Dzieciątku Jezus, które w domyśle również skupiało wzrok na nich²². *Tinderas* tworzyły swego rodzaju wotywną ścieżkę wzrokową między nimi (występującymi w imieniu kogoś innego) a Santo Niño. Tylko taka relacja – bezpośrednio zakotwiczona w spojrzeniu – mogła zapewnić skuteczność ofiary i modlitwy²³. Zdaniem Ness jaźń w ruchu była podmiotem i przedmiotem patrzenia/spojrzenia²⁴. Co istotne, obiektem spojrzenia Santo Niño były nie tyle tancerki w ich cieleśnej formie, ile ich duchowe formy – i to na nie ostatecznie „patrzyło” Santo Niño. Innymi słowy, można powiedzieć, że Santo Niño zaglądało/zagłada tancerkom prosto do serc, w których musi dostrzec szczere intencje, by spełnić ich prośby.

Jak już wspomniano, w latach 80. taniec *sinulog* został wpisany w festiwal o tej samej nazwie, pierwotnie mający na celu budowanie tożsamości lokalnej, a ostatecznie skupiający się głównie na promocji miasta i jego kultury. Charakter omawianego tańca drastycznie się wtedy zmienił – już nie posiada cech intymnej relacji z Bóstwem. Właśnie taka pozbawiona intymności forma tańca jest obecnie jego najbardziej popularną wersją. *Sinulog* w swojej festiwalowej formie wykonywany jest przez tancerzy w trakcie masowej parady – swoistego ulicznego *performance'u*, i podczas okolicznościowych występów scenicznych²⁵. To tak zwany *parade sinulog*. Jego choreografie są często fabularyzowane i mocno rozbudowane. Ubrani w niezwykle bogate stroje tancerze w rękach trzymają rekwizyty – panele z motywami roślinnymi, wachlarze czy figurki

²² S.A. Ness, dz. cyt., s. 4.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ P.Ł. Pardyka, dz. cyt., s. 204.

przedstawiające Santo Niño. Podczas festiwalu i konkursów uczestnicy zakładają dwa rodzaje strojów. Mogą to być przebrania bogate w łuski, pióra, cekiny, motywy roślinne i zwierzęce – nawiązujące do ludowości, bądź mogą być one stylizowane na ubiory z przełomu XIX i XX wieku²⁶.

Fot. 1. Uczestnicy festiwalu Sinulog



Źródło: *Sinulog Festival Cebu City*, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sinulog_Festival_Cebu_City.jpg (data dostępu: 13.05.2023).

²⁶ S.A. Ness, dz. cyt., s. 209.

Same tańce w wersji *parade sinulog* posiadają bogatą w figury strukturę, w którą wplecione są zarówno kroki charakterystyczne dla tradycyjnego *sinulog*, jak i dla innych tradycji tanecznych (klasycznej czy dla elementów szeroko pojętych tańców „muzułmańskich”²⁷). Występ jest przerywany przez statyczne momenty, podczas których prezentują się wiodące tancerki, dla których reszta zespołu stanowi tło²⁸. Według tradycji wiodące tancerki mediuja pomiędzy *sacrum* i *profanum*²⁹. Tancerki te rywalizują również, od 2003 roku, o tytuł Królowej Festiwalu, co wpisuje się w szerszy trend popularyzacji konkursów piękności na Filipinach³⁰. Wybory miss stają się w tym kontekście polem do negocjowania wzorców cielesności i piękna, a także narzędziem ich ostatecznego utrwalania³¹. Co ciekawe, wybory Królowej podczas festiwalu *Sinulog* nie dają się łatwo wpisać w jeden kanon piękna. Organizatorzy całego wydarzenia twierdzą, że nie jest ono konkursem piękności *sensu stricto*, ale raczej poszukiwaniem najlepszej tancerki o odpowiednich walorach estetyczno-etycznych³². Piotr Łukasz Pardyka twierdzi, że

[...] za sprawą specyficznej roli Tancerek Wiodących w kulcie Santo Niño oraz relacji go z nimi łączącej postkolonialny porządek urody fizycznej poddany zostaje negocjacji, ulega podważeniu, stwarzając przestrzeń dla objawienia konkurencyjnego wzoru, który może być uznany za środek oporu³³.

²⁷ Tamże, s. 9.

²⁸ P.Ł. Pardyka, dz. cyt., s. 204.

²⁹ Tamże, s. 212.

³⁰ Tamże, s. 204.

³¹ Tamże, s. 205.

³² Tamże, s. 206.

³³ Cyt. za: Tamże, s. 206.

W tym kontekście przywołuje koncepcję dyskursu piękna-mocy (wpływającej na działania innych) teolożki Agnes Brazal³⁴. Kobieca moc w tym ujęciu jest zawsze przekładana na kategorię piękna, zarówno fizycznego, jak i moralnego.

Należy zauważyć, że w związku ze zmianą charakteru tańca *sinulog* pojawiło się wiele kontrowersji dotyczących tego, czy da się połączyć dwie jego twarze – świecką i religijną. Według Sally Ann Ness w procesie łączenia tych wersji tańca nastąpiła obiektywizacja jaźni wcielonej w ruchu³⁵. W *sinulog* wykonywanym przez *tinderas* uczucie i patrzenie były wewnętrznie związane z podmiotem. Patrzenie i bycie oglądanymi – były to dwie strony relacji zawierzenia Santo Niño. Bycie widzianą tańczącą przed Jego obliczem było aktem wiary i oddania. Natomiast podczas parady wielozmysłowe, integrujące zabiegi skupiają się na stronie wizualnej tańca. Niezwykle istotna staje się sama choreografia, która powinna być atrakcyjna dla widowni. Intymna relacja z Santo Niño zmienia się w zmultiplikowaną relację obserwujących i obserwowanych³⁶. *Sinulog* przestaje być rytuałem religijnym, a zaczyna stawać się tańcem spełniającym funkcję estetyczną. To zasadniczo zmienia jego percepcję. Taniec ten wpisany w nowszą koncepcję festiwalu doskonale obrazuje tezę socjologa Wojciecha Klimczyka, który twierdzi, że możemy napisać kinetyczną historię społeczeństw. Klimczyk, odwołując się do antropolożki tańca Anyi Peterson Royce, przywołuje termin „wiedzy ucieleśnionej”, który ukazuje nam, że „tańce, które tańczymy, są ufundowane w kulturowo ukształtowanych przekonaniach o świecie, o miejscu w nim człowieka, o stosunkach

³⁴ Tamże.

³⁵ S.A. Ness, dz. cyt., s. 9.

³⁶ Tamże, s. 10.

międzyludzkich”³⁷. W tym kontekście socjolog pisze o tańcu wpisującym się w kulturę/styl życia i sposób przeżywania świata. W tak rozumiane postrzeganie tańca doskonale wpisuje się taniec *sinulog* jako żywa, zmieniająca się na przestrzeni czasu kultura taneczna – obszar styku między ciałem a kulturą³⁸.

Drugim interesującym przykładem transkulturowych praktyk fiest w obrębie kultury filipińskiej jest festiwal Moriones, odbywający się w Wielkim Tygodniu na wyspie Marinduque. To także religijny (katolicki) festiwal uliczny, podczas którego uczestnicy zakładają stroje stylizowane na rzymskich legionistów, a jego punktem kulminacyjnym jest ścięcie poszukiwanego wcześniej Longinusa, który według apokryfu miał być pierwszym rzymskim konwertytą i męczennikiem³⁹. Longinus to wedle podań rzymski centurion, który przebił włócznią bok Chrystusa na krzyżu. Tradycja mówi, że z przebitego boku wypłynęła krew, której jedna kropla spadła na chore oko Longinusa i je uzdrowiła. Po tych wydarzeniach Longinus miał się nawrócić, w konsekwencji został ścięty przez Rzymian⁴⁰. Istnieje wiele koncepcji dotyczących początków święta Moriones⁴¹. Teatrológ William Peterson datuje jego początki na 1870 rok⁴². Sama nazwa *morion/moryon/moriones* jest tłumaczona na kilka sposobów. W tym kontekście najczęściej przytacza

³⁷ Cyt. za: W. Klimczyk, *Wirus mobilizacji. Taniec a kształtowanie się nowoczesności (1455–1795)*, t. 1, Universitas, Kraków 2015, s. 13.

³⁸ Tamże.

³⁹ W. Peterson, *Holy Week in the “Heart of the Philippines”. Spirituality, Theatre, and Community in Marinduque’s Moriones Festival*, „Asian Theatre Journal” 2007, nr 2/24, s. 311.

⁴⁰ M. Delimata, dz. cyt., s. 114.

⁴¹ Por. Tenże, dz. cyt.; R.J. Semilla, *A Treatise on the Morion Festival in the Province of Marinduque, Philippines*, Manila 1970.

⁴² W. Peterson, dz. cyt., s. 311.

się hiszpańskie słowo *morrión* – oznaczające hełm. Może się ono również odnosić do hełmów z wysokimi grzebieniami, noszonych przez hiszpańskich żołnierzy, nazwanych w ten sposób na cześć hiszpańskiego generalnego gubernatora Filipin w latach 1877–1880 Domingo Morionesa⁴³. Jeszcze jednym popularnym wytłumaczeniem dla pochodzenia tej nazwy jest połączenie jej z wyrazem *moros* – odnoszącym się ogólnie do muzułmanów zamieszkujących południową część Filipin, a łączonych z kategorią obcego, którego należy się bać⁴⁴.

Festiwal Moriones jest ściśle związany z tradycją *sinakulo* – tradycyjnym widowiskiem pasyjnym odbywającym się w Wielkim Tygodniu na Filipinach. W trakcie jego trwania odgrywane są historie biblijne i apokryficzne ściśle związane z historią śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, ale też opis stworzenia świata czy śmierci Judasza. Na Marinduque dwiema kluczowymi postaciami Wielkiego Tygodnia są zarówno Jezus Chrystus, jak i centurion Longinus⁴⁵. Nawet w Wielki Piątek, gdy odbywa się droga krzyżowa, w której tradycyjnie uczestniczą biczownicy, to właśnie *moriones* – rzymscy legionieści – są postaciami, które najmocniej wyróżniają się z tłumu⁴⁶. Dla uczestników widowisk pasyjnych na Marinduque Wielki Piątek jest niezwykle ważny, ze względu na skupienie się na wątkach męczeństwa i bólu wpisujące się w polityczność pasyjnych inscenizacji⁴⁷. Peterson zwraca uwagę, że pokutnicza praktyka *moriones* jest formą ekspresji najuboższej części filipińskiego społeczeństwa⁴⁸. Peterson przywołuje również opinię

⁴³ Tamże, s. 313.

⁴⁴ M. Delimata, dz. cyt., s. 117.

⁴⁵ W. Peterson, dz. cyt., s. 320.

⁴⁶ M. Delimata, dz. cyt., s. 117–118.

⁴⁷ W. Peterson, dz. cyt., s. 327.

⁴⁸ Tamże, s. 325.

badacza chrześcijaństwa na Filipinach – Benigna Beltrana, który twierdzi, że specyfika filipińskiego chrześcijaństwa łączy się z pragnieniem przeżycia czegoś nadzwyczajnego – interwencji siły wyższej w ich życie, czego nie obserwujemy w zachodnim chrześcijaństwie, ukierunkowanym na poznanie i wiedzę⁴⁹. Beltran uważa, że chociaż idea umartwienia cielesnego jako pokuty była obca przedchrześcijańskim Filipińczykom, to wpłynęła ona na filipińskie rozumienie *damay* – współczucia. Cielesne umartwianie się zostało inkorporowane przez ludową pobożność w kategorii współczucia, czy też współodczuwania z Jezusem przez litość i empatię. Koncentracja na ofierze Chrystusa w katolicyzmie ludowym wzmacnia pragnienie osobistego odnowienia wierzących Filipińczyków przez praktykę ascezy⁵⁰.

Z tą praktyką bezpośrednio związany jest kostium *moriones*. Założenie go to właśnie rodzaj pokuty, którą nakładają na siebie osoby decydujące się na przemianę na kilka dni w rzymskich centurionów. Ten wzorowany na strojach rzymskich legionistów ubiór wymaga wiele pracy, zwłaszcza jego najbardziej kluczowy element – maska-hełm, zrobiona z *papier mâché* i drewna. Omawiane maski są niezwykle niewygodne ze względu na swoją wagę oraz na to, że nosi się je niemal bez przerwy przez cały Wielki Tydzień. Wszystko rozgrywa się w gorącej porze suchej, co powoduje dodatkowy dyskomfort⁵¹. Maria Delimata, przychylając się do tez Petersona i Beltrana, podkreśla w tym kontekście wagę kategorii poświęcenia w omawianym festiwalu. Każdy z *moriones*, by wykonać strój, musi poświęcić odpowiednie środki finansowe. Przygotowanie stroju

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże, s. 326.

⁵¹ Peterson zauważa, że tradycyjnie mężczyźni nie ściągali swojego kostiumu ani na chwilę, obecnie jednak bardzo często można spotkać *moriones*, którzy w ciągu dnia ściągają ciężkie maski.

moriones to duży wydatek (sama maska może kosztować rodzinę cały jej miesięczny budżet)⁵². Poświęca się również swój komfort podczas wielogodzinnego noszenia ciężkiej, niewygodnej, kilkukilogramowej maski. Niektórzy *moriones* zakładają imponujące pełeryny i napierśniki oraz demonstrują mocno wyrzeźbione mięśnie brzucha, podczas gdy inni noszą wielowarstwowe szaty w różne (bardziej i mniej powściągliwe) wzory. Część osób biorących udział w tej tradycji stara się tworzyć wyszukane, tradycyjne stroje z miejscowych materiałów – różnego rodzaju roślin, takich jak suszone *nito* (rośliny z rodziny paprociowatych), czy muszli. Więzy, kajdany, tarcze i miecze to na ogół domowej roboty rekwizyty zbudowane z najprostszych materiałów. Najbardziej niezwykłym elementem stroju są oczywiście zakrywające całą głowę, bardzo dopracowane maski. Na każdej z nich odmalowany jest określony wyraz twarzy. Począwszy od najbardziej tradycyjnego – mającego budzić przerażenie – aż do radosnego, a nawet, co ciekawe, uwodzicielskiego⁵³. Tradycja *moriones* wymyka się klasycznemu rozumieniu Wielkiego Tygodnia. Cieleśność rzymskich legionistów, tak jak w przypadku festiwalu Sinulog, mediuje między tym, co religijne, a tym, co świeckie. *Moriones* – penitenci – mają dużo swobody podczas tworzenia swoich masek. Wielu z nich charakteryzuje maski na jasnoskórych modeli *mestizos*, których można znaleźć w reklamie prasowej i telewizyjnej. W tym kontekście Peterson zauważa, że wszechobecne reklamy przedstawiają standard piękna nieosiągalny dla większości mieszkańców o ciemniejszej karnacji i praktycznie dla wszystkich lokalnych *moriones*⁵⁴. Maski tradycyjnie rzeźbione z miękkiego drewna korkowego i pokryte wieloma warstwami farby niekiedy

⁵² Co według Marii Delimaty jest ciekawe, zważywszy na to, że maska jest robiona z ogólnie dostępnego drewna *dapdap*.

⁵³ W. Peterson, dz. cyt., s. 312.

⁵⁴ Tamże, s. 313.

zwieńczone są bogato zdobionymi hełmami w „rzymskim stylu”. Maski powiększa głowę o jedną trzecią, nadając tym rzymskim setnikom niezwykle wyjątkowy wygląd, wpisując ich w jedną konwencję. Jedynym bardzo łatwo rozpoznawalnym rzymskim centurionem jest oczywiście Longinus. Jedno jego oko jest zamknięte, jak gdyby mrugało, co reprezentuje jego początkową ślepotę.

Fot. 2. Obchody festiwalu Moriones



Źródło: *The Moriones Walk*, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Moriones_Walk.jpg (data dostępu: 23.05.2023).

Dla festiwalu Moriones punktem kulminacyjnym Wielkiego Tygodnia jest Wielka Sobota, kiedy odbywają się poszukiwania Longinusa w mieście, schwytanie go, postawienie przed Piłatem, a wreszcie ścięcie. Jego śmierć poprzedza wypowiedzenie przez niego słów: „Jezu Chryste, mój Boże, mój Panie. Przebacz mi to, co zrobiłem”⁵⁵. Dalej pokazuje się maskę Longinusa, która następnie zostaje pochowana nad rzeką Boac. W Wielką Sobotę, po ścięciu

⁵⁵ M. Delimata, dz. cyt., s. 118.

Longinusa przyznaje się nagrody za najlepszy kostium *morion*, organizowane przez Order of the Moriones – Marinduque (organizację *non profit*, która łączy wszystkich zarejestrowanych z wyprzedzeniem uczestników wydarzenia⁵⁶). Ścięcie głowy Longinusa to najważniejszy moment całotygodniowych obchodów festiwalu Moriones, choć oczywiście wieńczy go Niedziela Zmartwychwstania i towarzysząca jej *salubong* – rozbudowana procesja z figurami Jezusa Chrystusa i Maryi Dziewicy, którzy symbolicznie spotykają się pierwszy raz po zmartwychwstaniu⁵⁷. Festiwal Moriones, tak jak inne tradycje związane z Wielkim Tygodniem na Filipinach, ale też omawiany wcześniej Sinulog, jest celebracją polegającą przede wszystkim na swego rodzaju teatralizacji i odgrywaniu konkretnych ról podczas jego trwania⁵⁸. To połączenie tradycji katolickiej i świeckiej ludowości, zakorzenione w tradycji oralnej Filipińczyków, w której to, co apokryficzne, miesza się z tym, co znajduje się w katolickiej wykładni Pisma Świętego⁵⁹.

Kultura fiesty jest mocno zakorzeniona w tkance miejskiej zarówno miasta Cebu, jak i wyspy Marinduque. Omówione w tekście festiwale – Sinulog i Moriones, są egzemplifikacją przeżywania filipińskiej kultury fiesty. Zagadnienie to można po części rozpatrywać jako spuściznę po kolonialnych, zwłaszcza hiszpańskich, czasach. Piotr Łukasz Pardyka, opisując Sinulog, pisze w tym kontekście: „Wymieszanie sfery *sacrum* i *profanum* cechujące festiwal [pozwala] go zakwalifikować jako swoiste współczesne wcielenie

⁵⁶ Według tradycji *moriones* byli tylko mężczyźni. Obecnie są nimi również kobiety. To znacząca zmiana, która nastąpiła w obchodach omawianego święta.

⁵⁷ W. Peterson, dz. cyt., s. 99.

⁵⁸ M. Delimata, dz. cyt., s. 99.

⁵⁹ Cyt. za: Tamże.

hiszpańskiej instytucji fiesty, pomyślanej jako narzędzie organizacji i kontroli życia zbiorowego w kolonii”⁶⁰. Na poparcie tej tezy badacz przytacza słowa historyka hispanizacji Filipin Johna Phelana, którego zdaniem system fiest „miał służyć koncentracji geograficznej kolonizowanych wspólnot w pobliżu kościołów poprzez tworzenie za pomocą religijnych procesji i tańca przestrzeni naturalnej towarzyskości Filipińczyków”⁶¹. W tym kontekście można uznać Filipińczyków za biorących udział w procesie transkultuacji, jako podmioty transkulturowane. Można o nich również mówić jako o podmiotach transkulturowych, gdyż ostatecznie Filipińczycy przyjęli ów system fiest i wpisali go w swoją codzienność. Kultura fiesty nie jest zatem wyłącznie echem kolonialnego porządku. Staje się ona elementem kształtującym obecną, hybrydyczną, transkulturową tożsamość Filipińczyków. Skupiając się na wątkach ruchu, gestu, stroju i cielesności, można zaobserwować elementy podlegające ciągłej tożsamościowej negocjacji podczas festiwali Sinulog i Moriones. Połączenie w ich obrębie wątków religijnych i świeckich, chrześcijańskich i tych związanych z duchową ludowością, obrzędów rytualnych i teatralizacji, historii i teraźniejszości, czyni je na wskroś transkulturowymi. Analiza fiesty – tego nieoczywistego tekstu kultury – może powiedzieć bardzo wiele o transkulturowej filipińskiej społeczności, którą bada się przez jej pryzmat.

Bibliografia

Delimata M., *Tradycje i widowiska pasyjne na Filipinach*, Universitas, Kraków 2019.

⁶⁰ Cyt. za: Tamże, s. 200.

⁶¹ Cyt. za: P.Ł. Pardyka, dz. cyt., s. 200, por. J.L. Phelan, *The Hispanization of the Philippines. Spanish Aims and Filipino Responses, 1565–1700*, The University of Wisconsin Press, Madison 1959, s. 73.

- Ersa J.L., Ortiz F., Relampagos J.P., i in., *The Transition of Sinulog Dance Festival in the Face of Modernization*, „International Journal of Research – Granthaalayah” 2017, nr 3/5.
- Keler K., *Religijność ludowa na Filipinach: jej znaczenie i wartość*, „Collectanea Theologica” 1995, nr 65/3.
- Klimczyk W., *Wirus mobilizacji. Taniec a kształtowanie się nowoczesności (1455–1795)*, t. 1, Universitas, Kraków 2015.
- Kubiacyk F., *Nowoczesność, kolonialność i tożsamość: perspektywa latyno-amerykańska*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2013.
- Loomba A., *Kolonializm/postkolonializm*, tłum. N. Bloch, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011.
- Malinowski B., *Kubański kontrapunkt: tytoń i cukier*, tłum. B. Hlebowicz, [w:] Tenże, *Dzieła. Ekonomia meksykańskiego systemu targowego*, t. 13, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Mitchie B., Cabaluna G.A., Mencede D.J. i in., *Devotees’ Testimonies of Faith of Señor Santo Niño De Cebu*, „Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research” 2018, nr 2/6.
- Nagy-Zekmi S., *Angel Rama y su ensayística transcultural(izadora) como autobiografía en clave crítica*, „Revista Chilena de Literatura” 2016, nr 58.
- Ness S.A., *Body, Movement, and Culture. Kinesthetic and Visual Symbolism in a Philippine Community (Contemporary Ethnography)*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1992.
- Ness S.A., *Originality in the Postcolony. Choreographing the Neoethnic Body of Philippine Ballet*, „Cultural Anthropology” 1997, nr 1/12.
- Ness S.A., *The Tinderas of Opon and Cebu. Exploring the Relationships Between Social Structure and Dance Style*, „Philippine Quarterly of Culture and Society” 1985, nr 2/13.
- Ness S.A., *When Seeing Is Believing. The Changing Role of Visuality in a Philippine Dance*, „Anthropological Quarterly” 1995, nr 1/68.
- Ortiz F., *Contrapunteo cubano del tabaco y el azúcar*, Catedra, Madrid 2002.
- Pardyka P.L., *Pit Senyor! Taniec Sinulog jako ekspresja cielesności w kulturze filipińskiej*, „Studia Płockie” 2017, nr 45.

- Peterson W., *The Bloodless Head of Longinus. Political Interventions and the Decapitation of the Moriones Tradition in Marinduque*, „Budhi. A Journal of Ideas and Culture” 2006, nr 3/10.
- Peterson W., *Holy Week in the “Heart of the Philippines”. Spirituality, Theatre, and Community in Marinduque’s Moriones Festival*, „Asian Theatre Journal” 2007, nr 2/24.
- Phelan J., *The Hispanization of the Philippines. Spanish Aims and Filipino Responses, 1565–1700*, The University of Wisconsin Press, Madison 1959.
- Pratt M.L., *Imperialne spojrzenie. Pisarstwo podróżnicze a transkultuacja*, tłum. E. Nowakowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
- Rood S., *The Philippines. What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, New York 2019.
- Semilla R.J., *A Treatise on the Morion Festival in the Province of Marinduque, Philippines*, Manila 1970.
- Sinulog Festival Cebu City, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sinulog_Festival_Cebu_City.jpg.
- Taboclaon A., *Sinulog Festival in Cebu: Everything You Need to Know*, <https://guidetothephilippines.ph/articles/history-culture/sinulog-festival-cebu-guide>.
- The Moriones Walk*, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Moriones_Walk.jpg.

The Culture of Filipino Fiesta and Its Transcultural Character

Abstract

The Philippines is a conglomerate of cultures that is not easily confined within a specific framework. The chapter aims to show the transcultural character of the Philippine fiesta manifested primarily in the body, movement, gesture and dress. This issue has been discussed in the context of two celebrations that permeate the Philippine urban fabric – the Sinulog Festival in the city of Cebu and the Moriones Festival on the island of Marinduque accompanying the Philippine Holy Week.

Bruce Laoera

Uniwersytet Jagielloński

Franciszek Czech

Uniwersytet Jagielloński

Tradycje oraz wartości kulturowe Filipin i Indonezji – analiza porównawcza

Republika Filipin i Republika Indonezji to dwa najludniejsze kraje Azji Południowo-Wschodniej, które niewątpliwie łączy wiele podobieństw, ale też niemało różni. Liczne związki między oboma sąsiadującymi ze sobą przez morze wyspiarskimi krajami można odnaleźć w przeszłości, a obecnie często stanowią dla siebie punkt odniesienia. Są one ze sobą porównywane zarówno pod względem procesów historycznych, rozwoju gospodarczego, sytuacji politycznej, jak i cech obecnych w nich kultur. Tego rodzaju porównania są nie do uniknięcia, ponieważ chcąc lepiej zrozumieć specyfikę jakiegoś kraju, zawsze dobrze jest zestawić informacje o nim z danymi dotyczącymi państw sąsiednich. Zestawienia tego rodzaju nie tylko pozwalają zwrócić uwagę na cechy typowe dla całego regionu albo jego części, ale też umożliwiają dostrzeżenie specyfiki interesującego nas kraju. Przyjmując taką dyrektywę za punkt wyjścia, w tym rozdziale zamierzamy przeprowadzić analizę porównawczą tradycji i wartości kulturowych funkcjonujących na

Filipinach i w Indonezji. Naszym celem jest zidentyfikowanie najważniejszych cech kulturowych wspólnych dla obu krajów oraz je różniących.

Rozdział składa się z trzech części. Pierwsza ma charakter teoretyczny i pokrótce omawiamy w niej dwa alternatywne rozumienia kultury i powiązane z nimi sposoby porównywania kultur. W drugiej części zajmujemy się historycznymi związkami Indonezji i Filipin oraz staramy się uchwycić w antropologizującej, jakościowej perspektywie kluczowe podobieństwa oraz różnice pomiędzy kulturami obu państw. Część trzecia zawiera opartą o dane ilościowe, socjologizującą porównawczą analizę współczesnych wartości funkcjonujących w społeczeństwach indonezyjskim i filipińskim.

Tradycje i wartości – o dwóch sposobach porównywania kultur

Nie zamierzamy w tym miejscu systematycznie omawiać różnych definicji kultury, ale przed przystąpieniem do porównania nieformalnych zasad kształtujących życie społeczne na Filipinach i w Indonezji powinniśmy dookreślić pole analizy. W różnych dyscyplinach nauk społecznych i humanistycznych, a czasami nawet w poszczególnych szkołach badawczych, utarły się odmienne konwencje definiowania kultury, które akcentują inne aspekty zjawiska. Na przykład w klasycznych antropologicznych ujęciach kultury zaznacza się rolę tradycji i uznaje, że kultura to zbiór przekazywanych z pokolenia na pokolenie wierzeń i obyczajów. Innymi słowy, pokazuje się, że to całokształt dziedzictwa kulturowego. Bronisław Malinowski pisał: „Tradycja kulturowa jest przenoszona z pokolenia na pokolenie [...] Wszyscy członkowie plemienia mówią tym samym językiem, a więc akceptują te same tradycje mitologiczne

i obyczajowe, wartości ekonomiczne i zasady moralne”¹. Jednak dla większości socjologów, a także dla psychologów i politologów, kultura często oznacza raczej zbiór norm i wartości funkcjonujących w danym społeczeństwie. Dla przykładu przywołajmy tu propozycję Alfreda L. Kroebera i Talcotta Parsonsa, definiującą kulturę jako „przekazane i wytworzone treści i wzory wartości, idei i innych symbolicznie znaczących systemów, będące czynnikami kształtującymi ludzkie zachowania”². Za Shalomem H. Schwartzem można przyjąć, że wartości to abstrakcyjne przekonania o pożądanym stanie lub zachowaniach, w oparciu o które ludzie dokonują ocen i podejmują pewne działania i które mogą być uporządkowane według hierarchii ich ważności³. Każdy człowiek i każde społeczeństwo mają swoje hierarchie wartości, można je opisać i porównać z innymi, tak na poziomie indywidualnym, jak i na poziomie wartości kulturowych.

Sposób rozumienia kultury determinuje sposób jej badania. To twierdzenie dobrze ilustruje zestawienie koncepcji kultury przyjętych w głośnych pracach Samuela Huntingtona⁴ oraz Geerta

¹ B. Malinowski, *Czym jest kultura*, [w:] Tenże, *Kultura i jej przemiany*, t. IX, PWN, Warszawa 2000, s. 37.

² A.L. Kroeber, T. Parsons. *The Concepts of Culture and of Social Systems*, „American Sociological Review” 1958, nr 3, s. 583, cyt. za: M. Gruchola, *Kultura w ujęciu socjologicznym*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2010, nr 1, s. 95–114. Współautorem tej opublikowanej w socjologicznym czasopiśmie definicji jest antropolog, ale wyraźnie widać tu jej socjologiczny rys, w którym kultura jest nie tylko dziedziczona, ale też wytwarzana, a nawet systemowe podejście Parsonsa.

³ S.H. Schwartz, *Are there universal aspects in the content and structure of values?*, „Journal of Social Issues” 1994, nr 50, s. 19–45.

⁴ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Muza, Warszawa 2000.

Hofstede⁵, które miały na celu porównywanie różnych systemów kulturowych. Huntington w swoim *Zderzeniu cywilizacji* przyjmuje, że cywilizacja to najszersza zbiorowość kulturowa – można powiedzieć krąg podobnych kultur. Wyróżnia on takie cywilizacje, jak między innymi zachodnia, prawosławna, hinduistyczna czy islamska, opierając się o charakterystyczne dla danego obszaru tradycje ukształtowane na przestrzeni wieków. W tym sensie antropologizujące ujęcie Huntingtona już poprzez dobór nazw poszczególnych cywilizacji akcentuje, że wierzenia religijne i przekazywane z pokolenia na pokolenie obyczaje kształtują współczesne sposoby myślenia i zachowania. To z kolei ma przełożenie na interesującą Huntingtona sferę polityki i charakter współczesnych konfliktów. Huntington podkreśla, że każda cywilizacja stanowi odrębne uniwersum kulturowe, które ukształtowało się przez wieki w odmiennych warunkach społecznych, gospodarczych i politycznych, doprowadzając do powstania unikalnych i całkowicie osobnych sposobów patrzenia na rzeczywistość. Dlatego bariery między kręgami kulturowymi są trudne do zniwelowania i stanowią pole nieustannych konfliktów⁶. Jak widać zatem, ujęcie Huntingtona jest nie tylko antropologizujące, ale i holistyczne, bo podkreślające

⁵ G. Hofstede, *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, SAGE Publications, Londyn 2001.

⁶ Takie esencjalizujące ujęcie Huntingtona było jednym z powodów krytyki jego koncepcji, o której w kontekście Filipin wspominał jeden z autorów tego rozdziału. Por. F. Czech, *Wiara uwikłana w politykę: Rola religii w konflikcie separatystycznym na południu Filipin*, [w:] A. Szabaciuk, D. Wybranowski, R. Zenderowski (red.), *Religia w konfliktach etnicznych we współczesnym świecie*, t. 2: *Afryka i Azja*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016, s. 253–274.

ciągłość wytworzonych w specyficznych warunkach odrębnych całości kulturowych.

Jeżeli huntingtonowskie rozumienie kultury określić można jako holistyczne, to podejście Hofstedeego należy uznać za analityczne. Pierwotnym celem badań Holendra było opisanie nieformalnych zasad tworzących kulturę organizacyjną w oddziałach transnarodowej korporacji działającej w różnych krajach świata. W takiej sytuacji na niewiele zdawało się stwierdzenie, że w jednym kraju dominuje kultura islamska, a w innym hinduistyczna. Ważniejsze było określenie jakie konkretne normy i wartości kryją się pod płaszczem ogólnych systemów kulturowych. Dlatego Hofstede wyabstrahował z nich wymiary pozwalające opisać kultury, czyli zsocjalizowane przez jednostki predyspozycje do działania. Dotyczą one na przykład dystansu do władzy i znaczenia wartości kolektywnych oraz indywidualnych. Takie analitycznie wyróżnione cechy pozwalają, na podstawie dobranych do nich konkretnych wskaźników i badań reprezentatywnych, dostrzec, że niektóre grupy o zupełnie odmiennych tradycjach kulturowych mają zbliżone do siebie normy kulturowe. Z badań Hofstedeego wynika na przykład, że w buddyjskiej Tajlandii i muzułmańskiej Turcji mamy do czynienia z podobnym dystansem do władzy mierzonym za pomocą takich pytań jak to, czy pracownik boi się mieć inne zdanie niż jego przełożeni⁷.

Przywołanie badań Huntingtona i Hofstedeego posłużyło nam do tego, aby zilustrować dwa podejścia wobec międzykulturowych badań porównawczych. Z jednej strony możemy wyróżnić podejścia

⁷ Więcej informacji na temat teorii i metodologii opracowanej przez Geerta Hofstedeego i zespół jego współpracowników, a także oparte o nie narzędzie do porównywania kultur, można znaleźć na stronie *The Culture Factor Group*, <https://www.hofstede-insights.com/> (data dostępu: 24.07.2023).

wpisujące się w nurt badań jakościowych, które mają charakter deskryptywny, w większym stopniu uwzględniają historyczny, społeczny, polityczny i gospodarczy kontekst charakteryzowanej kultury, którą ujmują holistycznie jako odrębną i nieredukowalną całość, jaką można opisać na dobrą sprawę tylko poprzez charakterystykę i egzemplifikację jej kluczowych cech. Z drugiej strony możemy wyróżnić bardziej ustrukturyzowane i systematyczne, a zatem ilościowe ujęcia analityczne opierające się na wyizolowaniu *ad hoc* zmiennych danej kultury oraz ich pomiarze. O ile pierwsze z ujęć określiliśmy już jako antropologizujące, to drugie spularyzowało się w nauce o zarządzaniu, psychologii kulturowej, porównawczych badaniach nad kulturą polityczną i, tylko do pewnego stopnia, w socjologii. W tym rozdziale, inspirując się ideami modelu metod mieszanych⁸, staramy się połączyć oba podejścia, aby przedstawić pełniejszy, wielowymiarowy obraz różnic i podobieństw kultur Indonezji i Filipin. Można powiedzieć, że w następnej części rozdziału będziemy patrzeć z holistycznej perspektywy Huntingtona koncentrującej się na tradycjach, aby w ostatniej części przyjąć analityczną optykę Hofstede'a uwypuklającą rolę wartości definiujących działania.

Tradycje Indonezji i Filipin – punkty wspólne i rozbieżności

Składający się z ponad siedmiu tysięcy wysp Archipelag Filipiński oraz złożony z ponad dwudziestu tysięcy wysp Archipelag Indonezyjski wyodrębnione zostały w oparciu o kryterium polityczne, ponieważ przyjmując kryterium geografii fizycznej stanowią

⁸ Por. J.W. Creswell, V.P. Clark, *Mixed methods research*, SAGE Publications, Londyn 2011.

one jeden obszar. Nie chodzi tylko o to, że oba wyspiarskie kraje oprócz klimatu łączą takie podobieństwa warunków naturalnych jak znaczna liczba wulkanów i trzęsień ziemi wynikających z położenia na granicy tej samej płyty tektonicznej. Dość stwierdzić, że według *World Risk Report 2022* Filipiny są krajem, w którym występuje największe ryzyko katastrof naturalnych, a Indonezja zajmuje w tym rankingu trzecie miejsce⁹. W przeszłości archipelagi zajmowane przez oba państwa stanowiły jeden ląd. W ostatniej epoce lodowcowej, mniej więcej 12 tysięcy lat temu, kiedy poziom wód był o kilkadziesiąt metrów niższy niż obecnie, można było przedostać się bez łodzi z obszarów dzisiejszej Tajlandii czy Kambodży na Półwyspie Indochiński i indonezyjskie wyspy takie jak Sumatra czy Jawa, a dalej także na filipiński Palawan i Mindanao, a nawet na Luzon. Przemieszczając się właśnie wzdłuż lądu sundajskiego na obszar dzisiejszej Indonezji i potem Filipin przedostały się grupy spokrewnionych rdzennych mieszkańców tych krajów¹⁰.

Współcześnie najliczniejsze zarówno w Indonezji, jak i na Filipinach są ludy austronezyjskie, które – jak się twierdzi na podstawie badań genetycznych i językowych – przybyły z północy, przez dzisiejszy Tajwan, filipińską wyspę Luzon na liczne wyspy tego regionu. Austronezyjczycy rozwinęli żeglarstwo i dotarli aż na Madagaskar czy Polinezję. Przemieszczali się jednak i osiedlali na zarośniętych dżunglą wyspach w małych grupach i sporadyczny kontakt między nimi spowodował wytworzenie się ogromnej różnorodności językowej omawianych terenów. Szacuje się, że ponad 110 milionów mieszkańców Filipin mówi 107 różnymi językami,

⁹ Bündnis Entwicklung Hilft, *World Risk Report*, www.WorldRiskReport.org (data dostępu: 24.07.2023).

¹⁰ J. Diamond, *Human Melting Pots in Southeast Asia*, „Nature” 2014, nr 512/7514, s. 262–263.

a niecałe 275 milionów Indonezyjczyków posługuje się aż 704 językami¹¹. Mimo tego ogromnego zróżnicowania znaleźć można sporo podobieństw w słownictwie w językach używanych w obu krajach (choćby wspólnota, a zarazem naród to w filipińskim *bangsa*, a w indonezyjskim *bansa*), ale też w wytworach kultury materialnej, takich jak instrumenty muzyczne (gongi *kulingtan* na południu Filipin przypominają te popularne w wielu regionach Indonezji), broń (choćby *kris*, sztylet o charakterystycznej, częściowo węzowatej głowni, mający wywodzić się z Jawy, gdzie był znany już w IV wieku, uchodzi również za tradycyjną broń filipińskiego Mindanao, gdzie znany jest jako *kalis*), łodzie czy rozwiązania architektoniczne (jak domy na palach). Przynajmniej w niektórych regionach obu krajów występuje również wiele zbliżonych tradycji kulturowych, takich jak podobne tańce (tradycyjny taniec z tyczkami bambusowymi z centralnych Filipin *tinikling* znany jest również na Molukach jako *tari gaba-gaba*) czy rozpowszechniony w wielu miejscach obu krajów zwyczaj oddawania szacunku osobom starszym przez przyłożenie sobie ich ręki do czoła. Ogromne wewnętrzne zróżnicowanie językowe i kulturowe obu krajów przy jednoczesnych wyraźnych podobieństwach różnych lokalnych grup kulturowych zamieszkujących Filipiny i Indonezję w wielu przypadkach można wyjaśnić przy pomocy pojęcia kontinuum etnograficznego. Oznacza ono sytuację, w której między bezpośrednio sąsiadującymi regionami etnograficznymi występuje najwięcej podobieństw i ich liczba zmniejsza się wraz z odległością. Dlatego pod niektórymi względami ludy Moro zamieszkujące znajdującą się na południu Filipin wyspę Mindanao mają więcej wspólnych tradycji kulturowych z mieszkańcami nieodległego indonezyjskiego Sulawesi niż

¹¹ *Endangered languages*, <https://www.sil.org/about/endangered-languages/languages-of-the-world> (data dostępu: 24.07.2023).

z Ilokanami zamieszkującymi najbardziej wysunięty na północ region Filipin.

Podobnie jak w innych częściach Azji Południowo-Wschodniej pierwszymi istotnymi formami organizacji życia politycznego na terenie Archipelagów Filipińskiego i Indonezyjskiego były mandale. Rozumie się przez nie koncentryczne sieci relacji handlowych i sojuszy politycznych, w których mniejsze ośrodki cieszyły się sporą autonomią. Inaczej niż w hierarchicznych państwach feudalnych, tu władający centralnymi ośrodkami zazwyczaj nie wpływali na wybory przywódców mniejszych ośrodków. Zamiast delegowania władzy była to więc forma podtrzymywanej przez wspólne rytuały i podzielane w jakimś stopniu zwyczaje konfederacja różnej wielkości ośrodków. Chociaż każdy z nich miał pewne zobowiązania, to układy te były niesymetryczne i zazwyczaj to z centrów promieniowały tradycje i obyczaje przyjmowane stopniowo na peryferiach. Dlatego mandale określa się też mianem „galaktycznych systemów politycznych”, w których mniejsze ośrodki pozostawały w orbicie większych, chociaż zdarzało się, że jeden ośrodek znajdował się jednocześnie w różnych sieciach i trudno było wyznaczyć precyzyjnie ich granice¹². Tym bardziej, że ze względu na wspomnianą autonomię poszczególnych ośrodków i niepisany charakter zasad mandale były strukturami dynamicznymi i płynnymi, w ramach których okresowo współpraca intensyfikowała się lub słabła, zwłaszcza w przypadku bardziej oddalonych od centrum ośrodków¹³. Najważniejszymi mandalami na terenie wyspiarskiej Azji

¹² R. Dellios, *Mandala: from sacred origins to sovereign affairs in traditional Southeast Asia*, „CEWCES Research Papers” 200, nr 1, http://epublications.bond.edu.au/cewcres_papers/8 (data dostępu: 24.07.2023).

¹³ Por. P.U. Manggala, *The Mandala Culture of Anarchy: the Pre-colonial Southeast Asian International Society*, „Journal of ASEAN Studies” 2013, nr 1, s. 1–13.

Południowo-Wschodniej była buddyjska Śriwidżaja (VII–XI w.) ze stolicą na Sumatrze oraz buddyjsko-hinduistyczne Madżapahit mające centrum na Jawie. Najbardziej oddalonymi od centrum orbitami tego drugiego królestwa były osady na wyspach Sulu i Mindanao, w dzisiejszych Filipinach, na terenie których nie powstały jednak tak rozbudowane i trwałe koncentryczne sieci relacji. To między innymi z tego powodu na Archipelagu Filipińskim nie przyjął się używany przez różne grupy kulturowe jeden język handlowy, *lingua franca*, o statusie podobnym do tego, jaki miał na terenach dzisiejszych Indonezji i Malezji język malajski, z którego wywodzą się oficjalne języki używane w przywołanych państwach.

Kontakty między poszczególnymi ośrodkami mandali sprzyjały nie tylko handlowi, ale też rozprzestrzenianiu idei. W tamtym okresie źródłem transferu kulturowego były zwłaszcza Indie, z którymi utrzymywano intensywne kontakty handlowe. Już samo pojęcie *mandala* pochodzi z sanskrytu, gdzie oznacza krąg. Również sanskrycki tytuł *radża* rozpowszechnił się w Azji Południowo-Wschodniej i używany jest do dziś w językach filipińskim i indonezyjskim. Dowodem silnych kontaktów między tymi obszarami jest też fakt, że najstarszy dokument pisany odnaleziony na terenie dzisiejszych Filipin, ozdobna inskrypcja z Laguny na wyspie Luzon datowana na początek X wieku, zapisana została w starojawajskim alfabecie należącym do indyjskich alfabetów sylabicznych. Dyfuzja kulturowa na terenie wyspiarskiej części Azji Południowo-Wschodniej, mająca swe źródło w Indiach, oprócz licznych słów i pojęć obejmowała też wierzenia. Wspominaliśmy już o tym, że w największych mandalach wyznawano buddyzm i hinduizm. To dlatego indonezyjska mekka turystyczna Bali zamieszкана jest obecnie głównie przez hinduistów, a jedna z największych obiektów kultu buddyjskiego, Borobudur, znajduje się na sąsiedniej Jawie. W ten sam sposób na Archipelagu Indonezyjskim rozprzestrzenił

się islam, który z biegiem czasu stał się tam religią skupiającą najwięcej wiernych, ale dotarł także na Filipiny, gdzie na archipelagu Sulu oraz wyspie Mindanao powstały sułtanaty, a na innych wyspach, jak Palawan czy Luzon, oraz w okolicach dzisiejszej Manili, mniejsze muzułmańskie wspólnoty powiązane z ośrodkami z Borneo¹⁴.

Filipiny oraz Indonezję łączy również dziedzictwo kolonialne. Europejczycy zaczęli eksplorować archipelagi w XVI wieku i mieli niebagatelny wpływ na współczesną sytuację w regionie. Przede wszystkim to imperia kolonialne ukształtowały terytorium obu państw. W uproszczeniu można powiedzieć, że tereny kontrolowane przez Holandię stały się Indonezją, a te, którymi władała Hiszpania i potem Stany Zjednoczone, weszły w skład Filipin. Tym samym wspólną dla obu państw konsekwencją kolonializmu jest powstanie państw wieloetnicznych. Granice między uformowanymi na gruncie kolonialnych struktur administracyjnych niepodległych państw nie pokrywają się z granicami licznych lokalnych grup etnicznych posługujących się odrębnymi językami. Dlatego zarówno we współczesnej Indonezji, jak i na Filipinach, pojawia się zarówno problem separatyzmu marginalizowanych grup (ludy Moro na Filipinach oraz Papuasi i Aczinowie w Indonezji), jak i wewnętrznego kolonializmu. Tym ostatnim terminem określa się sytuację, w której jedna z lokalnych grup stosuje wobec innych praktyki analogiczne do działań charakterystycznych dla imperiów kolonialnych. W ten sposób określa się postępowanie Tagalogów zamieszkujących okolice Manili, którzy doprowadzili do tego, że ich język uznany został za podstawę języka filipińskiego, którego uczy

¹⁴ Por. H.K. Gloria, *History from Below: a View from the Philippine South*, Ateneo de Davao University Publishing Office, Davao 2014, s. 16–40.

się w szkołach całego kraju. Z kolei na terenie Indonezji mówi się o jawaizacji ze względu na dominującą rolę Jawajczyków w elitach politycznych państwa i ich rosnącą rolę w poszczególnych regionach, do których masowo migrują z przeludnionej wyspy. Jeszcze inną wspólną obu państwom konsekwencją okresu kolonialnego jest napływ znaczącej liczby Chińczyków (głównie ludu Hakka), którzy handlowali z kolonizatorami i stali się diasporą o znacznych wpływach w gospodarce i polityce, co niejednokrotnie skutkowało napięciami w relacjach z ludnością malajską, prowadzących nawet do pogromów¹⁵. Jak widać, pod wieloma względami okres kolonialny na Filipinach i w Indonezji miał podobny przebieg i wciąż dostrzegalne konsekwencje. Kluczowa różnica sprowadzała się do tego, że dla Holendrów liczyły się przede wszystkim zyski gospodarcze z kolonii, a Hiszpanie realizowali również misję ewangelizacyjną. Dlatego silny już w okresie przedkolonialnym islam dalej rozwijał się w Indonezji, która stała się krajem zamieszkanym przez największą liczbę muzułmanów na świecie, podczas gdy Filipiny są krajem o największej liczbie chrześcijan w Azji.

Ostatecznie oba kraje Azji Południowo-Wschodniej uzyskały niepodległość w podobnym czasie, po II wojnie światowej i kilkuletniej japońskiej okupacji. Mimo pewnych różnic związanych chociażby z tym, że Indonezja musiała walczyć o niepodległość, a Stany Zjednoczone dotrzymały wcześniejszych obietnic i bez walki zgodziły się na niepodległość Filipin, można znaleźć liczne podobieństwa także w okresie powojennym. Przede wszystkim był to proces wzmacniania tożsamości narodowej i tworzenia tego, co Benedict Anderson, badając właśnie oba te kraje i odwołując się do

¹⁵ D. Chiro, A. Reid (red.), *Essential Outsiders: Chinese and Jews in the Modern Transformation of Southeast Asia and Central Europe*, University of Washington Press, Seattle 1997.

licznych przykładów z nich zaczerpniętych nazwał wspólnotami wyobrażonymi¹⁶. Poczucie więzi narodowej zaczęło tworzyć się kilka dekad wcześniej na Filipinach, ale faktycznie dopiero w drugiej połowie XX wieku za sprawą szkolnictwa i działań elit politycznych wykrystalizowała się tożsamość narodowa w obu krajach i ludzie masowo zaczęli o sobie myśleć, że są Filipińczykami lub Indonezyjczykami. W jednym i drugim kraju wskazać można również wiele analogii w obszarach kultury politycznej i gospodarczej wynikających z podobnych trajektorii rozwoju typowego dla państw postkolonialnych, takich jak korupcja, wątki demokracja i eksperymenty ustrojowe, zbrojne konflikty z mniejszościowymi grupami separatystycznymi i walki sił rządowych z partyzantką komunistyczną. Najbardziej wyrazistym wspólnym doświadczeniem było to, że w obu krajach w drugiej połowie zimnej wojny władzę przejęli niezwykle skorumpowani dyktatorzy wspierani przez Stany Zjednoczone – Ferdinand Marcos na Filipinach i Suharto w Indonezji. Pierwszy z nich został obalony w 1986 roku, a drugiego odsunęto od władzy w roku 1998. W obu państwach od końca XX wieku zachodzi, nie bez problemów, proces konsolidacji systemu demokratycznego, który wiąże się między innymi z przyznawaniem większych praw wielu grupom kulturowym tworzącym oba społeczeństwa. Tak ten kompleks kulturowy uchwyciła Maria Ressa, wychowana w Stanach Zjednoczonych pierwsza filipińska laureatka Pokojowej Nagrody Nobla, która przez pewien czas pracowała też w Indonezji:

Marcos i Suharto pozostawili podobne problemy leżące tuż pod powierzchnią codziennych zachowań. Na Filipinach było to kolesio-

¹⁶ B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Fundacja im. Stefana Batorego, Znak, Warszawa–Kraków 1997.

stwo i polityka patronatu. W Indonezji nazywa się to KKN: (wymowa „ka-ka-en”): korupcja, knucie, nepotyzm. Hierarchiczny, opresyjny i oparty na nadzorze system polityczny odcisnął swoje piętno na zrachowaniach ludzi. Największym grzechem obu liderów jest to, że nie byli w stanie wyedukować obywateli. [...] Kiedy wykładałam na University of the Philippines [...], widziałam nagradzanie za szacunek dla autorytetów: świadomość swojego miejsca w szeregu, wkuwanie na pamięć, zdolność odpowiadania wyuczonymi formułkami, regularność i punktualność, a przede wszystkim podporządkowanie się nauczycielom i ich poglądom. Studenci rzadko mówili, co tak naprawdę myślą. W Indonezji brak kreatywności i niezależnego myślenia był nawet bardziej widoczny¹⁷.

Zawarty w tej części szkicowy zarys historii równoległej Filipin i Indonezji pokazuje, że oba te kraje wiele łączy, począwszy od dużej różnorodności tradycji kulturowych i podobnych wytworów kultury materialnej, przez liczne wzajemnej kontakty w przeszłości, po analogiczne procesy i wyzwania polityczne. Pomimo tych podobieństw oba kraje zostały zaliczone przez Huntingtona do różnych cywilizacji: Indonezja do islamskiej, a Filipiny, ze względu na chrześcijaństwo, do zachodniej. Pomijając już inne problemy z typologią autora *Zderzenia cywilizacji*, widać jak niejednorodne są zakreszone przez niego kręgi kulturowe, skoro Filipiny i Norwegia zaliczone zostały do tej samej cywilizacji. Dodajmy, że wielkie różnice można odnaleźć także między Arabią Saudyjską, gdzie dominuje surowy wahabicki islam, a Indonezją, w której islam zespolił się z różnymi lokalnymi tradycjami religijnymi i w większym stopniu koegzystuje z innymi wspólnotami wyznaniowymi. Już taki pośpieszny szkic porównawczy Filipin i Indonezji ukazuje ograniczenia

¹⁷ M. Ressa, *How to Strand up to a Dictator. The Fight for Our Future*, WH Allen, Londyn 2022, s. 64–65.

holistycznego porównywania kultur. Nie tylko każda kultura jest bardziej wewnętrznie zróżnicowana i niejednorodna, niż się przyjmuje w takich ujęciach, ale też w niepowtarzalnej mozaice tradycji kulturowych właściwych jednemu krajowi odnaleźć można wiele elementów składowych spotykanych także w innych systemach kulturowych.

Analiza porównawcza wartości kulturowych Filipin i Indonezji

Najlepszym źródłem danych potrzebnych do porównawczej analizy wartości funkcjonujących w społeczeństwach filipińskim i indonezyjskim jest projekt World Value Survey (WVS)¹⁸. W ramach tego rozpoczętego w 1981 roku międzynarodowego przedsięwzięcia badawczego co kilka lat przeprowadza się kolejną turę reprezentatywnych badań sondażowych. Początkowo obejmowały one tylko kilkanaście państw, obecnie jest ich ponad sto. Wszędzie, jeżeli jest to możliwe, dąży się do zadania tych samych pytań, dzięki czemu uzyskuje się dane porównawcze na temat tego, co dla obywateli danego kraju jest ważne, czyli po prostu na temat wartości

¹⁸ Więcej o samym projekcie, jak i wywołane w jego ramach dane można znaleźć na *World Values Survey*, <https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp> (data dostępu: 24.07.2023). Nie zdecydowaliśmy się używać tutaj danych zebranych z wykorzystaniem przywołanego wcześniej modelu Geerta Hofstede z uwagi na aspekty metodologiczne. W tym miejscu ograniczymy się jedynie do przypomnienia, że badania te dotyczyły kultury organizacyjnej i nie miały charakteru reprezentatywnego dla całych społeczeństw, ponieważ respondentami byli w znacznym stopniu menadżerowie i studenci. Więcej informacji na ten temat można znaleźć np. w: Shi Xiumei, Wang Jinying, *Interpreting Hofstede model and GLOBE model: which way to go for cross-cultural research?*, „International Journal of Business and Management” 2011, vol. 6, nr 5, s. 93–99.

kulturowych w poszczególnych społeczeństwach. W tym rozdziale korzystamy z danych zebranych w ramach ostatniej, czyli siódmej, tury badań, która została zrealizowana w latach 2017–2020. Oprócz danych dotyczących Filipin i Indonezji przywołujemy, jako punkt odniesienia, dane dotyczące Polski.

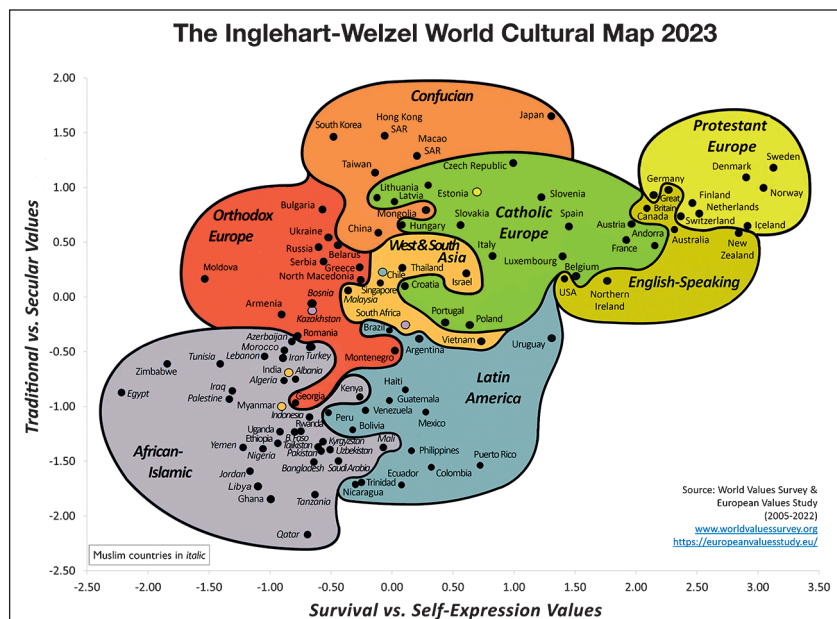
Zacznijmy od ogólnej charakterystyki i umieszczenia Filipin i Indonezji na kulturowej mapie świata. W tym celu wykorzystamy mapę kultur Ingleharta–Welzela. Ronald Inglehart i Christian Welzel wyróżnili dwa wymiary kultury mierzone na skalach od wartości tradycyjnych do świeckich oraz od wartości nastawionych na przetrwanie do tych podkreślających znaczenie indywidualizmu i autoekspresji. Do pomiaru każdej wartości użyto kilku wskaźników. Przykładowo, im więcej respondentów w danym kraju wskazuje, że głównym celem państwa jest utrzymanie porządku i walka z rosnącymi cenami, a nie zagwarantowanie wolności słowa i zapewnienie obywatelom większego wpływu na decyzje polityczne, tym bardziej w danym społeczeństwie rozpowszechnione są wartości nastawione na przetrwanie¹⁹.

Z zaprezentowanej poniżej mapy kultur wynika, że Indonezja i Filipiny nie są bardzo oddalone od siebie, chociaż zostały zaliczone do innych kręgów kulturowych – pierwsze z omawianych państw do grupy krajów afrykańsko-islamskich, a drugie do kręgu kulturowego Ameryki Południowej²⁰. Zostawiając na boku te

¹⁹ Por. G. Datler, W. Jagodzinski, P. Schmidt, *Two theories on the test bench: Internal and External Validity of the Theories of Ronald Inglehart and Shalom Schwartz*, „Social Science Research” 2013, nr 42, vol. 3, s. 906–925.

²⁰ Najbardziej kontrowersyjne w pierwszej chwili przypisanie Filipin do Ameryki Łacińskiej broni się o tyle, że jako była hiszpańska kolonia mają one rzeczywiście sporo wspólnych cech z krajami Ameryki Południowej. Dostrzegają to zresztą sami Filipińczycy, o czym świadczy

Rys. nr 1. Mapa kultur Ingleharta–Welsela (2023)



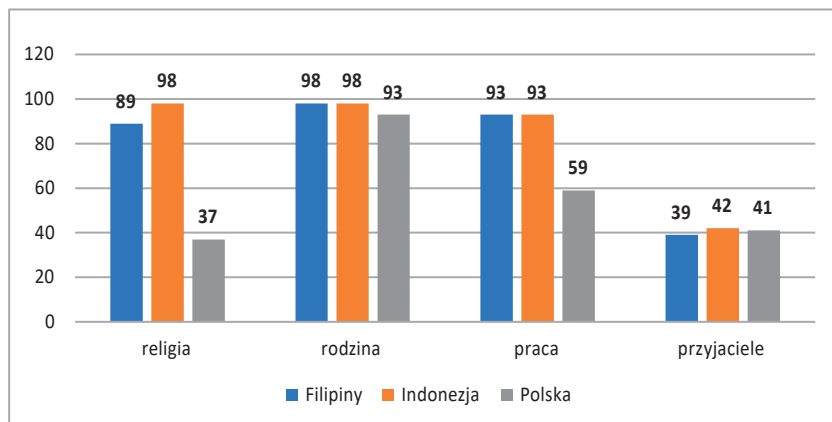
Źródło: The Inglehart-Welzel World Cultural Map – World Values Survey 7 (2023), <http://www.worldvaluessurvey.org/> (data dostępu: 24.07.2023).

dyskusyjne etykiety należy zwrócić uwagę, że Filipiny są nieco bardziej tradycjonalistyczne, ale za to istotniejsze są tam wartości indywidualistyczne sprowadzające się do wyrażenia samego siebie, co koresponduje z przytoczonymi pod koniec poprzedniej części obserwacjami Marii Ressay. Dla porównania dodajmy, że Polska, w oparciu o te same dane, jawi się jako należąca do kultury, w której znacznie ważniejsze są wartości sekularne i związane z możliwością wyrażenia samego siebie, chociaż w porównaniu z krajami

choćby praca A.C. Ocampo, *The Latinos of Asia: How Filipino Americans Break the Rules of Race*, Stanford University Press, Redwood City 2016.

protestanckiej Europy wciąż istotniejsze są tu wartości nastawione na przetrwanie. Przedstawiona mapa daje już pewne wyobrażenie o podobieństwach i różnicach między Filipinami i Indonezją, ale precyzyjniej można scharakteryzować je omawiając poszczególne pytania. Na wykresie nr 1 przedstawione zostały wyniki serii pytań o to, które ze wskazanych wartości są ważne dla mieszkańców poszczególnych krajów (Q1, Q2, Q5, Q6).

Wykres 1. Odsetek osób deklarujących, że dana wartość jest dla niego bardzo ważna



Jak widać, we wszystkich trzech krajach istotna jest rodzina (choć w Polsce w minimalnie mniejszym stopniu). Na podobnym poziomie lokuje się też znaczenie przyjaciół. Natomiast w obu krajach z Azji Południowo-Wschodniej znacznie większą wartość niż w Polsce przypisuje się religii i pracy. Można zatem stwierdzić, że zaprezentowane odpowiedzi dotyczące znaczenia wybranych sfer życia są powiązane i obrazują różnice kulturowe widoczne na mapie kultur Ingleharta-Welzela.

Tradycyjność kultur Filipin i Indonezji na tle kultury polskiej widoczna jest też w odpowiedziach na wiele innych pytań. Wyraźnie

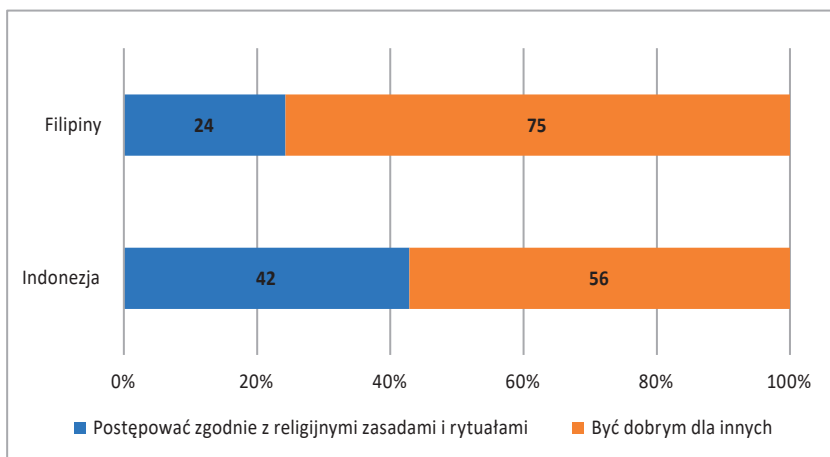
widzieć ją na przykład, kiedy ze stwierdzeniem, że „jednym z głównych celów życia jest to, aby rodzice byli ze mnie dumni” (Q27) zgadza się 69% Indonezyjczyków, 59% Filipińczyków i tylko 19% Polaków. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku stwierdzenia, że „obowiązkiem dziecka jest opieka nad chorymi rodzicami” (Q38). Zdecydowanie zgadza się z nim około 1/3 Filipińczyków i Indonezyjczyków (odpowiednio 33% i 32%) oraz prawie co piąty Polak (19%). Innym przejawem tradycyjności obu azjatyckich społeczeństw jest stosunkowo wysoki poziom zaufania do instytucji religijnych (Q64). W zdecydowanym stopniu ufa im 85% Indonezyjczyków, 73% Filipińczyków i 19% Polaków. Wyrazem tych wartości na poziomie zachowań jest uczestnictwo w praktykach religijnych (Q171). Z jednej strony Filipińczycy i Indonezyjczycy trzy razy częściej niż Polacy deklarują, że uczestniczą w nabożeństwach częściej niż raz w tygodniu (odpowiednio 19%, 21% i 6%), a z drugiej strony jest wśród nich znacznie mniej osób, które praktycznie nigdy tego nie robią, nawet w przypadku świąt (2%, 1% i 10%).

Chociaż religia stanowi istotną wartość społeczną zarówno w Indonezji, jak i na Filipinach, to jednak niektóre dane zdają się sugerować, że w pierwszym z tych krajów jest ona nieco ważniejsza. Już w przywołanym pytaniu o zaufanie do instytucji religijnych 12% więcej Indonezyjczyków wyraziło taką postawę. Taką tendencję widzieć też w przypadku stosunku do stwierdzenia, że w wypadku konfliktu religii i nauki to przekonania religijne zawsze są słuszne (Q169). W Indonezji z takim stwierdzeniem zgadza się ponad dwa razy więcej osób (41%) niż na Filipinach (18%)²¹. Wskaźnikiem silniej zakorzenionej ortodoksji jest także większa w Indonezji (49%)

²¹ Jeżeli w jakiejś kwestii nie są tu przywołane dane dotyczące Polski oznacza to, że dane pytanie nie było zadawane w tym kraju.

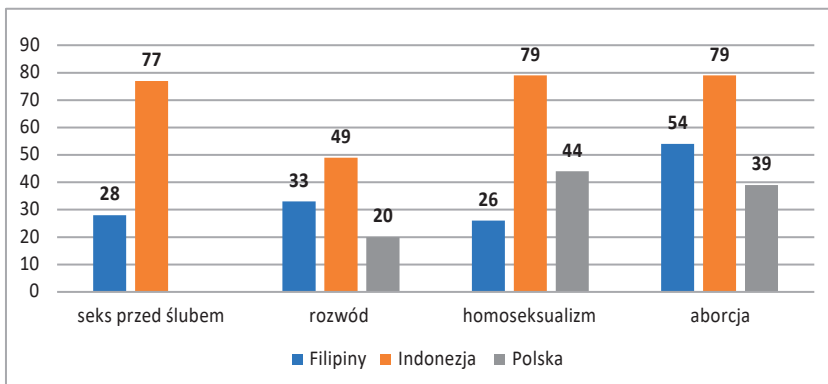
niż na Filipinach (21%) pełna akceptacja dla stwierdzenia, że „jedyną akceptowalną religią jest moja religia” (Q170). W tym kontekście warto przypomnieć, że w obu krajach są obecne różne wyznania religijne, ale w Indonezji dominuje islam, a na Filipinach chrześcijaństwo. Jest zatem zasadne, aby się zastanawiać, jaki wpływ na te podobne pod wieloma innymi względami społeczeństwa miały konkretne wyznania inaczej definiujące rolę jednostki, znaczenie wspólnoty czy rolę religii w społeczeństwie. Odmienne podejście do roli wspólnot wyznaniowych w społeczeństwie uwidacznia się w odpowiedziach na pytanie, w którym badani mieli wskazać, jakie rozumienie religii jest im bliższe (Q174; wykres nr 2).

Wykres 2. Sens religii to...



Przekonania i wartości religijne wiążą się z różnymi postawami światopoglądowymi. Przejawiają się one w znacznie większym odsetku Indonezyjczyków nieakceptujących w ogóle seksu przed ślubem, rozwodów, homoseksualizmu oraz aborcji (Q186; Q185; Q182; Q184; wykres nr 3).

Wykres 3. Odsetek osób uważających, że dane zjawisko nigdy nie może być akceptowane



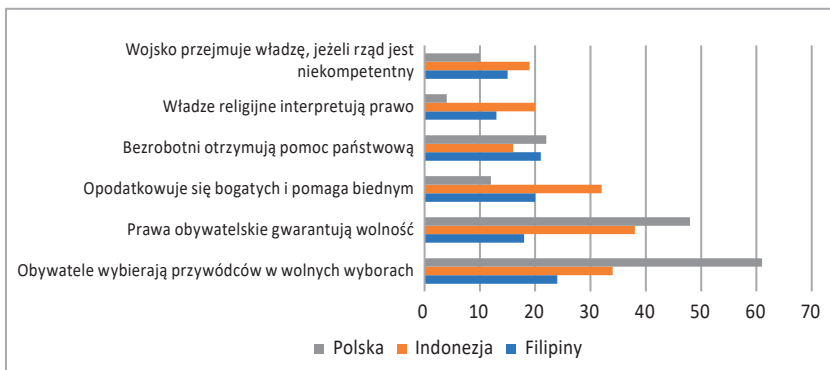
Biorąc pod uwagę kwestie światopoglądowe, warto zwrócić uwagę na poglądy dotyczące roli kobiet w porównywanych społeczeństwach. Na Filipinach, które według raportu Gender Gap Index są krajem o najmniejszych różnicach między płciami w Azji (16. miejsce w skali świata, Indonezja 87.)²², 17% zgadza się z stwierdzeniem, że mężczyźni są lepszymi przywódcami politycznymi (Q29), podczas gdy w Indonezji nieco więcej, bo 25% (w Polsce 5%). Podobne różnice w postawach występują w odpowiedziach na pytanie o to, czy mężczyźni są lepszymi przedsiębiorcami niż kobiety (Q31). Co więcej, także na Filipinach (37%) jest większy niż w Indonezji (27%) odsetek osób wyrażających zaufanie w stosunku do ruchu kobiecego. Nie są to tak znaczące różnice, jak w wypadku Gender Gap Index, ale rzeczywiście na poziomie wartości społeczeństwo indonezyjskie jawi się jako bardziej patriarchalne niż

²² World Economic Forum, Global Gendergap Index Report 2023, Insight Report, <http://reports.weforum.org/globalgender-gap-report-2023> (data dostępu: 24.07.2023).

filipińskie. Należy jednak dodać, że wyraźnie zbliżona, mniejsza niż margines błędu, liczba Indonezyjczyków (33%), jak i Filipińczyków (36%) jest przekonana, że kluczową cechą demokracji są równe prawa kobiet i mężczyzn (Q249). Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że niekoniecznie wszyscy zgadzający się z tym twierdzeniem muszą być zwolennikami systemu demokratycznego.

W badaniach WVS dwa pytania posłużyły określeniu, jak istotną wartością w badanych społeczeństwach jest demokracja (Q238, Q250). Z analizy udzielonych na nie odpowiedzi wynika, że wartości demokratyczne są bardziej rozpowszechnione w Indonezji niż na Filipinach. W pierwszym z tych państw 43% badanych, a w drugim 33% uznało, że jest dla nich bardzo ważne, aby żyć w kraju rządzonym demokratycznie. W przypadku drugiego z pytań odpowiednio 40% Indonezyjczyków i 23% Filipińczyków zadeklarowało, że bardzo dobrze jest mieć demokratyczny system polityczny. Trzeba jednak zdawać sobie sprawę, że demokracja bywa różnie rozumiana (Q241–Q249). Jak wynika z wykresu nr 4, na Filipinach tylko mniej niż 1/4 badanych uważa, że demokracja polega na tym, że obywatele wybierają przywódców w wolnych wyborach. Mniej więcej tyle samo osób wskazuje tam, że kluczową cechą demokracji jest to, że bezrobotni otrzymują pomoc państwową. W Indonezji zaś 1/3 badanych utożsamia demokrację z polityką socjalną i pomocą biednym, a do tego co piąta osoba uważa, że niezbędną cechą demokracji jest to, że religijne autorytety interpretują prawo. Można powiedzieć, że w Polsce demokracja rozumiana jest bardziej konwencjonalnie niż w obu krajach z Azji Południowo-Wschodniej, gdzie bywa ona postrzegana jako sprawiedliwy ład polityczny albo idealny model rządów, którego istotnym komponentem jest system rozbudowanej pomocy socjalnej nieobecnej w tych krajach.

Wykres 4. Odsetek osób twierdzących, że niezbędną cechą demokracji jest to, iż...



Niezależnie od tego, jak rozumiana jest demokracja i jaką wartość stanowi dla obywateli porównywanych państw, Filipiny jawią się jako kraj, w którym funkcjonuje większe przyzwolenie na przemoc. W badaniach WVS poproszono respondentów o określenie (na skali od „zawsze” do „nigdy”), czy uzasadnione jest stosowanie terroryzmu w celu osiągnięcia celów politycznych, ideologicznych lub religijnych (Q192). Wśród badanych Indonezyjczyków 74% stwierdziło, że terroryzm nigdy nie może być stosowany, a wśród Filipińczyków takiej odpowiedzi udzieliło jedynie 28% badanych. Można się zastanawiać, jaki wpływ na wyniki miał fakt, że przeprowadzono je w 2019 roku, w połowie kadencji cieszącego się sporym poparciem społecznym Rodrigo Duterte, któremu udało się pozyskać powszechną legitymizację dla pozasądowej przemocy także wobec osób cywilnych²³, niemniej jednak różnica między porównywanymi krajami w tej kwestii jest spora. Na Filipinach istnieje też

²³ Por. F. Czech, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte: Understanding Enduring Popularity of the President of the Philippines*, „Polish Sociological Review” 2022, 2(218), s. 207–223.

większe przyzwolenie dla bicia dzieci przez rodziców czy żon przez mężów (Q189 i Q190). Za niedopuszczalne obie te formy przemocy uważa odpowiednio 39% i 48% Filipińczyków oraz i 77% i 48% Indonezyjczyków. Ogólnie przemoc wobec innych ludzi (Q191) zdecydowanie nie jest akceptowana przez 39% Filipińczyków i 67% Indonezyjczyków. Jednocześnie na Filipinach jest znacznie wyższa akceptacja dla kradzieży (Q179), ponieważ całkowicie potępia ją 39% Filipińczyków i 77% Indonezyjczyków. Podobnie wygląda postawa wobec łapówek (Q181), których nie akceptuje 31% Filipińczyków i 70% Indonezyjczyków oraz 88% Polaków. Wszystkie omówione odpowiedzi wskazują na to, że w przypadku Filipin mamy do czynienia z problemami na poziomie procesów regulacji zachowań i ogólnie z anomią społeczną. W jakimś stopniu jest to zapewne konsekwencja bardziej niestabilnej sytuacji na Filipinach, które jeszcze w 2008 roku zajmowały tę samą pozycję w indeksie państw kruchych, co Indonezja, a w 2019 roku były już ponad 40 pozycji niżej²⁴. Mimo to, na Filipinach więcej osób (89%) niż w Indonezji (80%) deklaruje dumę ze swojego kraju (Q254) i warto zauważyć, że w obu tych krajach odsetek ten jest znacznie większy niż w Polsce (63%). Podobnie układają się natomiast odpowiedzi na pytanie, czy badani czują się blisko związani ze swoim krajem (Q257). Pozytywnie na to pytanie odpowiada 92% Filipińczyków i 74% Indonezyjczyków oraz 94% Polaków.

²⁴ *Fragile States Index*, <https://fragilestatesindex.org/comparative-analysis/> (data dostępu: 24.07.2023).

Podsumowanie

Zarówno istniejące kontekstowe, jakościowe opisy, jak i uzyskane za pomocą wystandaryzowanych pytań dane ilościowe, pozwalają opisać kultury Indonezji i Filipin oraz wskazać różnice i podobieństwa między nimi. Dane pochodzące z różnych źródeł wzajemnie się uzupełniają. Porównania jakościowe pozwalają dostrzec, jak w wyniku kontaktów kulturowych istniejących od najdawniejszych czasów wśród pokrewnych ludów zamieszkujących sąsiadujące wyspy wciąż obecne są podobieństwa językowe, ale też zbliżone, zgodnie z zasadą kontinuum etnograficznego, zwyczaje i tradycje, związane choćby z rolą tańca i muzyki, a także wytwory kultury materialnej. W obu krajach można też zaobserwować, jak analogiczne doświadczenia kolonialne wpłynęły na ukształtowanie się wewnątrznie zróżnicowanych kulturowo, wieloetnicznych społeczeństw i mających porównywalne cechy kultur politycznych, które prowadzą do zbliżonych problemów społecznych. Wreszcie takie badania pozwalają opisać znaczenie chrześcijaństwa i islamu będących źródłem istotnych różnic między kulturami dominującymi w obu krajach. Natomiast badania ilościowe, chociaż wyabstrahowane z konkretnych treści, pozwalają dostrzec, że zarówno na Filipinach, jak i w Indonezji mamy do czynienia z kulturami w znacznym stopniu zorientowanymi na wartości tradycyjne oraz na przetrwanie. W obu społeczeństwach ważne są rodzina i religia. Ale z badań wyłania się też obraz Filipin jako kraju, w którym większa jest akceptacja dla indywidualnych wyborów, a zarazem występuje większe przyzwolenie dla różnych form przemocy. Mimo wielu podobieństw, można zatem znaleźć w każdym z omawianych krajów partykularne cechy, nie tylko na poziomie wartości, ale i tradycji. Niemniej jednak konkluzja, że jeden z krajów należy do cywilizacji islamskiej, a drugi zachodniej, jest sporym

uproszczeniem. Bliższe prawdy byłoby raczej stwierdzenie, że oba kraje należą do mocno zróżnicowanego kulturowo i religijnie malajskiego kręgu kulturowego.

Bibliografia

- Anderson B., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Fundacja im. Stefana Batorego, Znak, Warszawa–Kraków 1997.
- Bündnis Entwicklung Hilft, *World Risk Report*, www.WorldRiskReport.org.
- Chiro D., Reid A. (red.), *Essential Outsiders: Chinese and Jews in the Modern Transformation of Southeast Asia and Central Europe*, University of Washington Press, Seattle 1997.
- Creswell J.W., Clark V.P., *Mixed methods research*, SAGE Publications, Londyn 2011.
- Czech F., *Wiara uwikłana w politykę: Rola religii w konflikcie separatystycznym na południu Filipin*, [w:] A. Szabaciuk, D. Wybranowski, R. Zenderowski (red.), *Religia w konfliktach etnicznych we współczesnym świecie*, t. 2: *Afryka i Azja*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016, s. 253–274.
- Czech F., *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte: Understanding Enduring Popularity of the President of the Philippines*, „Polish Sociological Review” 2022, 2(218), 207–223.
- Datler G., Jagodzinski W., Schmidt P., *Two theories on the test bench: Internal and External Validity of the Theories of Ronald Inglehart and Shalom Schwartz*, „Social Science Research” 2013, nr 42, vol. 3, s. 906–925.
- Dellios R., *Mandala: from sacred origins to sovereign affairs in traditional Southeast Asia*, „CEWCES Research Papers” 200, nr 1, http://epublications.bond.edu.au/cewcres_papers/8.
- Diamond J., *Human Melting Pots in Southeast Asia*, „Nature” 2014, nr 512/7514, s. 262–263.
- Gloria H.K., *History from Below: a View from the Philippine South*, Ateneo de Davao University Publishing Office, Davao 2014.
- Gruchoła M., *Kultura w ujęciu socjologicznym*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2010, nr 1, s. 95–114.

- Hofstede G., *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, SAGE Publications, Londyn 2001.
- Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*. Muza, Warszawa 2000.
- Kroeber A.L., Parsons T., *The Concepts of Culture and of Social Systems*, „American Sociological Review” 1958, nr 3, s. 253–266.
- Malinowski B., *Czym jest kultura*, [w:] Tenże, *Kultura i jej przemiany*, t. IX, PWN, Warszawa 2000.
- Mangala P.U., *The Mandala Culture of Anarchy: the Pre-colonial South-east Asian International Society*, „Journal of ASEAN Studies” 2013, nr 1, s. 1–13.
- Ocampo A.C., *The Latinos of Asia: How Filipino Americans Break the Rules of Race*, Stanford University Press, Redwood City 2016.
- Ressa M., *How to Strand up to a Dictator. The Fight for Our Future*, WH Alen, Londyn 2022.
- Schwartz S. H., *Are there universal aspects in the content and structure of values?*, „Journal of Social Issues” 1994, nr 50, s. 19–45.
- Shi Xiumei, Wang Jinying, *Interpreting Hofstede model and GLOBE model: which way to go for cross-cultural research?*, „International Journal of Business and Management” 2011, vol. 6, nr. 5, s. 93–99.
- World Economic Forum, *Global Gendergap Index Report 2023*, Insight Report, 2023 <http://reports.weforum.org/globalgender-gap-report-2023>.

Strony internetowe

- Endangered languages*, <https://www.sil.org/about/endangered-languages/languages-of-the-world>.
- Fragile States Index*, <https://fragilestatesindex.org/comparative-analysis/>.
- The Culture Factor Group*, <https://www.hofstede-insights.com/>.
- World Values Survey*, <https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>.

Traditions and Cultural Values of the Philippines and Indonesia – A Comparative Analysis

Abstract

The chapter contains a comparative analysis of traditions and cultural values functioning in the Philippines and Indonesia. Its aim is to characterize the most important cultural features common to both countries and those which distinguishing them. The first part of the chapter discusses two ways of understanding culture – anthropological and sociological – and related manners of studying it. In the second part, a qualitative characterization of the cultural traditions of both countries is carried out, and in the third part, a quantitative analysis based on data from the World Value Survey is conducted.

Bibliografia prac naukowych z zakresu nauk społecznych i humanistycznych na temat Filipin w języku polskim oraz przygotowanych przez polskich badaczy

(oprac. Julia Gunia i Oliwia Gunia pod opieką Franciszka Czecha)

Zwracamy się z uprzejmą prośbą o przysyłanie informacji o nieujętych w bibliografii publikacjach na adres mailowy franciszek.czech@uj.edu.pl.

1. Calma Clarinda (red.), *Solidarni w wolności. Opór obywatelski w Polsce i na Filipinach*, Kraków–Manila 2016.
2. Chatys Mateusz, *The Patron-Client Concept in Relations between the People's Republic of China and the Philippine*, [w:] K. Żakowski (red.), *New Dynamics in Asia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020, s. 91–110.
3. Czaja Hanna „Eli, Eli” Wojciecha Tochmana jako portret filipińskiego ubogiego w oczach Europejczyka, „Tutoring Gedanensis” 2022, 7(1), s. 138–144.
4. Czech Franciszek, *Dryfujący barangay: Konfiguracja kultury politycznej Filipin*, [w:] M. Banaś (red.), *Teoretyczne i praktyczne problemy kultury politycznej. Studia i szkice*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014, s. 223–240.
5. Czech Franciszek, *Geneza i rozwój muzułmańskiego ruchu separatystycznego na południu Filipin*, [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Gawłowski (red.), *Ewolucja azjatyckiej polityki bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 260–283.
6. Czech Franciszek, *Globalni Filipińczycy, czyli o związkach procesów globalizacyjnych i narodowotwórczych*, [w:] P. Binder (red.), *Lokalne, narodowe i inne...: księga dla Profesor Joanny Kurczewskiej*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2014, s. 349–362.
7. Czech Franciszek, *Incydent w Sabah: stosunki republiki Filipin z Malezją w kontekście historii Sultanu Sulu*, [w:] J. Marszałek-Kawa (red.), *Azjatyckie strategie bezpieczeństwa u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 260–273.

8. Czech Franciszek, *Klany, media i siła ludu*, „Znak” 2016, nr 4(731), s. 36–43.
9. Czech Franciszek, *Saga rodu Marcosów*, „Znak” 2022, nr 9(808), s. 40–47.
10. Czech Franciszek, *Separatyzm islamski na Filipinach po 11 września 2001 roku*, [w:] M. Banaś, J. Dziadowiec (red.), *Współczesne transformacje: Kultura – polityka – gospodarka*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013, s. 71–86.
11. Czech Franciszek, *Separatyzm w państwach postkolonialnych: przypadek Filipin i próba generalizacji*, [w:] Z. Mach, J. Kurczewska (red.), *Kultury narodowe i lokalne a polityka*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2019, s. 425–448.
12. Czech Franciszek, *Trzysta lat w klasztorze... Dziedzictwo misjonarzy katolickich na Filipinach i jego obraz w Eli, Eli Wojciecha Tochmana*, [w:] F. Czech, L. Korporowicz, P. Plichta (red.), *Wspólnoty wartości: dziedzictwo i tożsamość*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2024, s. 327–350.
13. Czech Franciszek, *Wiara uwikłana w politykę: rola religii w konflikcie separatystycznym na południu Filipin*, [w:] A. Szabaciuk, D. Wybranowski, R. Zenderowski (red.), *Religia w konfliktach etnicznych we współczesnym świecie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016, s. 253–274.
14. Czech Franciszek, *Żelazna dama z Filipin?: próba podsumowania prezydentury Glorii Macapagal-Arroyo*, [w:] J. Marszałek-Kawa (red.), *Strategie w polityce azjatyckiej: rozważania o aspiracjach i możliwościach współczesnej Azji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 306–329.
15. Czech Franciszek, *Between Legitimation and Support of Rodrigo Duterte. Understanding Enduring Popularity of the President of the Philippines*, „Polish Sociological Review” 2022, nr 2(218), s. 208–227.
16. Czech Franciszek, *Conspiratorial Tropes in Rodrigo Duterte’s Populist Rhetoric*, [w:] M. Butter, K. Hatzikidi, C. Jeitler, G. Loperfido, L. Turza (red.), *Populism and Conspiracy Theory*, Routledge, London 2024, s. 223–236.
17. Czulda Robert, *Polityka bezpieczeństwa Filipin pod rządami prezydenta Marcosa Juniora (od 2022 roku)*, „Forum Nauk Społecznych” 2024, nr 2, s. 39–57.

18. Dahl Michał, *Polityka zagraniczna Filipin*, [w:] M. Dahl, A. Szpak (red.) *Wprowadzenie do polityki zagranicznej państw członkowskich ASEAN*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021, s. 99–154.
19. Dahl Michał, Marszałek-Kawa Joanna, *The Philippines' Strategy Towards the Indo-Pacific Region*, [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Rabel, J. Zajączkowski (red.), *Stosunki międzynarodowe w regionie Indo-Pacyfiku: strategie państw w regionie Indo-Pacyfiku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2024, s. 511–546.
20. Delimata Maria, *Filipińskie kino w odcieniach różu*, „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication” 2014, t. 14, nr 23, s. 244–248.
21. Delimata Maria, *Kapłanki, znachorki, wiedźmy: magia a filipińskie kobiety*, [w:] A. Mianeki (red.), *Codziennosc rytuału. Magia w życiu społeczeństw Azji Południowo-Wschodniej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2018, s. 55–72.
22. Delimata Maria, *Tradycje i widowiska pasyjne na Filipinach*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2019.
23. Detyna Tadeusz, *Perspektywy demograficzne Filipin*, [w:] J. Marszałek-Kawa, A. Stelmach (red.), *Dynamika procesów politycznych i społecznych w państwach południowej i wschodniej Azji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 56–80.
24. Dłużewska Anna, *Działalność organizacji radykalnych, a perspektywy rozwoju turystyki na Filipinach*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin w Warszawie. Seria Geograficzno-Turystyczna” 2008, nr 1, s. 49–57.
25. Dłużewska Anna, *Wpływ religii na perspektywy rozwoju turystyki na Palawanie (Filipiny)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy” 2007, t. 6, nr 7, s. 55–72.
26. Esguerra Christian, *Bezkompromisowość przywódcy i jego wpływ na narrację cyfrową w epoce COVID-19: przypadek Rodrigo Duterte*, [w:] K. Chołaszczynski, K. Dziewulska-Siwiek, M. Kaleta (red.), *Wyzwania komunikacji w erze cyfrowej*, AKSiM, Toruń 2020, s. 47–54.
27. Fijałkowski Łukasz, *Filipiny po walkach w Marawi: w stronę politycznego rozwiązania problemu terroryzmu?*, [w:] K. Kociubiński, E. Szyszlak

- (red.), *Globalne problemy, lokalne perspektywy. Studia nad bezpieczeństwem*, Difin, Warszawa 2020, s. 217–227.
28. Grzybowski Krzysztof, *Filipiny – zarys historii najstarszej demokracji w Azji*, „Azja-Pacyfik” 2005, nr VIII, s. 126–142.
29. Góralski Władysław, *Filipińskie doświadczenia*, Książka i Wiedza, Warszawa 1968.
30. Góralski Władysław, *Stosunki amerykańsko-filipińskie*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1968.
31. Guber A., *Filipiny w XIX i na początku XX w.*, [w:] E. Brodzianka (red.), *Historia nowożytna krajów Azji i Afryki*, Książka i Wiedza, Warszawa 1980.
32. Jelonek Adam, *W stronę nieoliberalnej demokracji. Szkice z antropologii politycznej*, WN Scholar, Warszawa 2002.
33. Jelonek Adam, Lubina Michał, *Diaspora Pinoy: studium przypadku przedsiębiorców filipińskich w Polsce*, [w:] A. Jelonek, B. Glinka (red.), *Przedsiębiorczość imigrantów z Dalekiego Wschodu w Polsce*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2019, s. 163–177.
34. Keler Konrad, *Religijność ludowa na Filipinach: jej znaczenie i wartość*, „Collestanea Theologica” 1995, 65(3), s. 113–126.
35. Kluj Wojciech, *Fundamentalizm islamski w Indonezji i na Filipinach*, [w:] J. Różański (red.), *Ekstremizm muzułmański – nowe wyzwanie do dialogu?*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2016, s. 21–43.
36. Kluj Wojciech, *Problematyka tłumaczeń biblijnych, katechetycznych i liturgicznych na główne języki na Filipinach*, „Język. Religia. Tożsamość” 2011, nr 6(1), s. 109–119.
37. *Konstytucja Republiki Filipin*, tłum. z języka angielskiego i wstęp M. Szwałd, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2019.
38. Kwiecień Zbigniew, *Głos Filipin w Waszyngtonie: miesięcznik „The Filipino People” 1912–1916*, „Dzieje Najnowsze” 2000, r. 32, z. 1, s. 47–60.
39. Latosińska Agnieszka, *Chrześcijaństwo w Azji: casus Kościoła katolickiego na Filipinach*, [w:] J. Marszałek-Kawa, B. Płotka (red.), *Religie i dziedzictwa kulturowe Azji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 36–58.

40. Lazurek Marta, *Stan badań nad złożonością tradycji „ling ling-o” z perspektywy archeologii Filipin*, „Studia i Materiały Archeologiczne” 2019, t. 16, s. 101–114.
41. Lewicki Zbigniew, *Ustanawianie Amerykańskiej władzy kolonialnej na Filipinach*, „Zeszyty Prawnicze” 2015, 15(3), s. 47–70.
42. Niedziela Szymon, *Konflikt wewnętrzny na Filipinach*, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny” 2008, nr 1, s. 188–205.
43. Pardyka Piotr Łukasz, *Pit Senior!: taniec sinulog jako ekspresja cieleśności w kulturze filipińskiej*, „Studia Płockie” 2017, nr 45, s. 199–213.
44. Patela Karolina, *Problem filipińskiej imigracji zarobkowej w Japonii*, „Azja-Pacyfik” 2012, nr XV, s. 195–217.
45. Patzer Helena, *Staying connected. Filipinos in Denmark as transnational migrants*, [w:] L. Mróz, A. Posern-Zieliński (red.), *Exploring home, neighbouring and distant cultures*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2008, s. 173–178.
46. Patzer Helena, *Troska na odległość. Filipińska transnarodowa organizacja rozwojowa „Gawad Kalinga” w Bostonie*, [w:] S. Urbańska, Ł. Krzyżowski (red.), *Mozaiki przestrzeni transnarodowych*, Nomos, Kraków 2010, s. 137–143.
47. Piluk Piotr, *Manila z żydowskiej perspektywy, czyli Epizod z dziejów Filipin*, [w:] J. Brejda, D. Kacprzak, J. Madejski, B.M. Wolska (red.), *Pamięć i kultura*, Muzeum Narodowe, Szczecin 2017, s. 125–140.
48. Rottman Gordon, *Rajd na obóz Cabanatuan: Filipiny 1945*, tł. A. Belczyk, Wydawnictwo Astra, Kraków 2010.
49. Semil Małgorzata, *Filipiny: (od)budowa tożsamości*, „Dialog” 2009, nr 6, s. 161–169.
50. Skrabania Jerzy, *Kościół filipiński na przełomie XIX i XX w. w obliczu dążeń narodowościowych duchowieństwa*, „Dzieje Najnowsze” 2000, nr 32(1), s. 31–46.
51. Skrabania Jerzy, *Misjonarze werbiści a Kościół narodowy na Filipinach w latach 1909–1951*, „Verbinum”, Warszawa 2003.
52. Skrabania Jerzy, *Werbiści a problem aglipajski na Filipinach w latach 1909–1951*, [w:] „Dzieje Najnowsze” 1998, nr 30(1), s. 147–150.

53. Skuczyński Maciej, *Separatyzm muzułmański na Filipinach – między pacyficznym państwem islamskim a autonomią*, „Azja-Pacyfik” 2016, nr XIX, s. 173–189.
54. Smolicz Jerzy, Illuminado Nical, *Języki kolonialne i języki narodowe w procesie kształtowania się państwa filipińskiego*, „Kultura i Społeczeństwo” 1998, t. 42, nr 3, s. 85–96.
55. Stach Łukasz, *The Philippines maritime forces and its maritime military power projection capabilities: unfulfilled ambitions?*, „Defense & Security Analysis” 2021, nr 37(4), s. 414–434.
56. Stach Łukasz, *The Fragility of the Philippines in the Context of Increasing China-U.S. Rivalry in the Western Pacific*, „Philippine Political Science Journal” 2022, t. 43, nr 3, s. 263–294.
57. Stach Łukasz, *Dyskretna pułapka (współ)zależności? Filipiny pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chińską Republiką Ludową: wyzwania dla bezpieczeństwa państwa*, [w:] P. Obacz (red.), *Problemy i wyzwania współczesnego świata: bezpieczeństwo, ludzkość, stosunki międzynarodowe w perspektywie wielodyscyplinarnej*, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2024, s. 67–88.
58. Strządała Agata, *Filipiny jako model kulturowej i bioetycznej odmienności*, [w:] J. Marszałek-Kawa, B. Płotka (red.), *Religie i dziedzictwo kulturowe Azji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 121–140.
59. Szubański Rajmund, *Upadek Corregidoru*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1997.
60. Szumski Krzysztof, *Filipiny okresu prezydentury Rodrigo Duterte jako pole rywalizacji między Stanami Zjednoczonymi a Chinami*, „Azja-Pacyfik” 2022, nr XXVI, s. 63–93.
61. Szumski Krzysztof, *Filipiny w rywalizacji Stanów Zjednoczonych i Chin*, „Azja-Pacyfik” 2020, nr XXIII, s. 170–191.
62. Szumski Krzysztof, *Rywalizacja Stanów Zjednoczonych i Chińskiej Republiki Ludowej w Azji Południowo-Wschodniej w latach 2017–2018*, „Azja-Pacyfik” 2019, nr XXII, s. 119–152.
63. Uziębło Piotr, *Pozycja ustrojowa ombudsmana na Filipinach i jego uprawnienia*, [w:] J. Jaskiernia, K. Spryszak (red.), *Azjatyckie systemy ochrony praw człowieka: inspiracja uniwersalna, uwarunkowania*

- kulturowe, bariery realizacyjne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016, s. 773–789.
64. Wejksznier Artur, *Islamski front Wyzwolenia Moro i Abu Sajja: ewolucja islamskiej aktywności terrorystycznej na Filipinach*, „Przegląd strategiczny” 2011, nr 1, s. 219–236.
65. Wilkońska Anna, Maciejowski Wojciech, *Potencjał turystyczno-religijny archipelagu Filipin*, „Peregrinus Cracoviensis” 2013, nr 24(2), s. 57–76.
66. Wojtczak Jarosław, *Filipiny 1898–1902*, Bellona, Warszawa 2015.
67. Wróblewski Mirosław, *Prawne aspekty zwalczania wymuszonych zaginięć w Republice Filipin*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny system ochrony praw człowieka: aksjologia, instytucje, efektywność*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 611–631.

Lista książek reporterskich o Filipinach opublikowanych w Polsce

(oprac. Julia Gunia i Oliwia Gunia pod opieką Franciszka Czecha)

Zwracamy się z uprzejmą prośbą o przesyłanie informacji o nieuwjętych w bibliografii publikacjach na adres mailowy franciszek.czech@uj.edu.pl.

1. Domarańczyk Zbigniew, *Strzały w Manili*, Wydawnictwa Radia i Telewizji, Warszawa 1989.
2. Fekecz Kazimiera (red.), *Filipiny: Marcos odszedł, problemy zostały*, Polska Agencja Prasowa, Warszawa 1986.
3. Klarner-Śniadowska, Magdalena *Wyspy na szlaku tajfunów*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1979.
4. Kolasa Janusz, *Lecznicza głódówka na Filipinach: reportaż oparty na faktach*, Janusz Kolasa, Kraków 2016.
5. Kubina Teodor, *Pod flagą papieską na Daleki Wschód: listy z podróży na Powszechny Kongres Eucharystyczny w Manili*, Seminarium Zagraniczne, Potulice 1938.
6. Łaszewski Wincenty, *Cud na Filipinach: rok 1986*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2009.
7. Owsiany Tomasz, *Pod ciemną skórą Filipin*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2017.
8. Szumska Małgorzata, *Twarze tajfunu. O poszukiwaniu szczęścia na Filipinach*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2016.
9. Tochman Wojciech, *Eli Eli*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2013.
10. Wolniewicz Janusz, *Między Luzonem a Mindanao*, „Glob”, Szczecin 1986.

Lista książek filipińskich autorów opublikowanych w Polsce

(oprac. Julia Gunia i Oliwia Gunia pod opieką Franciszka Czecha)
Zwracamy się z uprzejmą prośbą o przesyłanie informacji o nieujętych
w bibliografii publikacjach na adres mailowy franciszek.czech@uj.edu.pl.

1. Apostol Gina, *Insurrecto*, tłum. A. Ostrowska, Tajfuny, Warszawa 2024.
2. Bello Walden, *Wojny żywieniowe*, tłum. P. Bartolik, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2011.
3. Ressa Maria, *Jak stawić czoła dyktatorowi: opowieść z pierwszej linii frontu cyfrowej wojny informacyjnej*, tłum. T. Macios, Znak Koncept, Kraków 2024.
4. Rizal Jose, *Noli me tangere*, tłum. Z. Wasitowska, Iskry, Warszawa 1966.
5. Tagle Luis Antonio, *Ludzie wielkiej nocy*, tłum. Marek Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Warszawa 2014.
6. Tagle Luis Antonio, *Mówić o Jezusie*, tłum. J. Toamszek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.

Noty biograficzne

Mateusz Chatys

Analitik w Ośrodku Spraw Azjatyckich Uniwersytetu Łódzkiego, doktor w zakresie nauk o polityce. Jego działalność badawcza koncentruje się wokół analizy rywalizacji chińsko-amerykańskiej w Azji Południowo-Wschodniej oraz funkcjonowania Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN). Specjalizuje się w zagadnieniach związanych ze sporem na Morzu Południowochińskim, a także polityką zagraniczną Chin wobec państw członkowskich ASEAN. Stypendysta programu EU Window Chinese Government Scholarship w Chinach, a także wykonawca w grantach NCN, MSZ i KGHM oraz Horizon 2020.

Franciszek Czech

Politolog i kulturoznawca z socjologicznym habitusem, zatrudniony na stanowisku profesora w Instytucie Studiów Międzykulturowych na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego zainteresowania badawcze obejmują problematykę kultury politycznej i związków kultury z polityką, a także zagadnienia globalizacyjne i współczesne problemy Azji Południowo-Wschodniej, zwłaszcza Filipin.

Michał Dahl

Politolog i badacz stosunków międzynarodowych, wykładowca Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi (w latach 2022–2024 Dziekan kierunku Politologia) oraz Pekńskiego Uniwersytetu Sportowego. Research Fellow na Uniwersytecie Studiów Międzynarodowych Zhejiang. Zainteresowania naukowe: współczesne stosunki międzynarodowe (ze szczególnym uwzględnieniem regionu Azji i Pacyfiku), polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych, Chin, Japonii i Filipin oraz miasta w stosunkach międzynarodowych.

Tomasz Grodzicki

Doktor, adiunkt w Katedrze Polityki Ekonomicznej i Studiów Regionalnych na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK w Toruniu. Autor i współautor wielu publikacji naukowych z zakresu rozwoju regionalnego, innowacyjności regionalnej, integracji gospodarczej oraz zrównoważonego rozwoju. Prowadzi zajęcia dydaktyczne z przedmiotów: Academic Writing and Research Methodology, Contemporary Macroeconomic Problems, EU Projects, International Economy Competitiveness, Partycypacja i komunikacja społeczna, Podstawy przedsiębiorczości, Polityka innowacyjna, Polityka rozwoju obszarów wiejskich, Społeczne wymiary wzrostu i rozwoju gospodarczego.

Jakub Kościółek

Doktor nauk humanistycznych w zakresie kulturoznawstwa. Absolwent kulturoznawstwa międzynarodowego, studiów bliskowschodnich oraz ukrainoznawstwa na Uniwersytecie Jagiellońskim. Adiunkt w Instytucie Studiów Międzykulturowych UJ. Autor monografii *Konflikt w Darfurze* (2010) oraz *USA wobec ludobójstwa w Afryce. Rola amerykańskiej kultury politycznej w ewolucji polityki antyludobójczej* (2019). Prezes Stowarzyszenia INTERKULTURALNI PL w Krakowie. Kierownik projektów badawczych realizowanych w ramach programu Horizon 2020: „MiCreate – Migrant Children and Communities in a Transforming Europe” (2019–2022) i „NEW ABC – Networking the Educational World: Across Boundaries for Community-building” (2021–2024). W ramach programu Inicjatywa Doskonałości Uniwersytetu Jagiellońskiego kieruje projektem „Kultura wykluczenia – bezpłodność i impotencja w społeczeństwach afrykańskich” (2023/2024).

Bruce Laoera

Doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, autorka kilku artykułów naukowych w czasopismach polskich i międzynarodowych. Jej zainteresowania badawcze dotyczą współczesnych przemian sfery publicznej i roli mediów społecznościowych w Azji Południowo-Wschodniej, zwłaszcza w Indonezji.

Michał Lubina

Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ. Jest autorem dziesięciu książek i ponad 100 artykułów, najczęściej na tematy birmańskie i stosunków rosyjsko-chińskich, a także o problematyce państw Azji Południowo-Wschodniej, w tym Filipin.

Wojciech Maciejowski

Geograf i biolog, doktor habilitowany, obecnie adiunkt w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz profesor nadzwyczajny w Instytucie Turystyki Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. W latach 1996–2017 pracował w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, a w 2007–2017 w Katedrze Turystyki i Rekreacji Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie. Obszary zainteresowań: funkcjonowanie i zmiany środowiska przyrodniczego różnych stref krajobrazowych (głównie polarnej, podzwrotnikowej i równikowej) pod wpływem czynników naturalnych i antropogenicznych (w tym turystyki), zasoby turystyczne, możliwości rozwoju turystyki i ruch turystyczny w krajach Azji, Afryki i na obszarach polarnych.

Joanna Marszałek-Kawa

Prawnik i politolog, prof. UMK, kierownik Katedry Systemów Politycznych na Wydziale Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Prezes Centrum Badań Wschodnich i Afrykanistycznych, wiceprezes toruńskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, redaktor naczelna „Nowej Polityki Wschodniej” oraz „Polish Political Science Yearbook”. Zainteresowania naukowe: europejski parlamentaryzm, systemy polityczne i systemy konstytucyjne państw świata, stosunki międzynarodowe na kontynencie azjatyckim.

Szymon Niedziela

Doktor nauk humanistycznych, absolwent Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego i Szkoły Podchorążych Rezerwy w Toruniu. Kierownik Działu Obsługi Ekspozycji Muzeum Powstania

Warszawskiego. Specjalizuje się w problematyce konfliktów zbrojnych na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej oraz historii Polski w latach 1939–1945, ze szczególnym uwzględnieniem Warszawy. Autor trzech monografii naukowych oraz wielu artykułów naukowych i popularno-naukowych. Opublikował m.in. *Konflikty i napięcia w świecie arabskim; Fundamentalizm muzułmański w Algierii. Znaczenie wewnętrzne i oddziaływanie międzynarodowe; Konflikty we współczesnej Azji. Studium przypadków*. Popularyzator najnowszej historii Polski oraz historii Warszawy w telewizji, radio oraz w mediach społecznościowych.

Jadwiga Romanowska

Asystent w Instytucie Studiów Międzykulturowych UJ, doktor nauk humanistycznych w zakresie kulturoznawstwa. Absolwentka kulturoznawstwa międzynarodowego i porównawczych studiów cywilizacji na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz podyplomowych studiów: w zakresie prowadzenia zespołów tanecznych, specjalizacja – taniec współczesny, na Uniwersytecie Rzeszowskim. Dyplomowana instruktorka tańca. Jej zainteresowania badawcze skupiają się wokół pojęcia transkulturacji oraz tożsamości transkulturowej, kultury popularnej, kultury Hiszpanii, a także szeroko rozumianej antropologii tańca.

Łukasz Stach

Doktor, politolog, pracownik Centrum Studiów Międzynarodowych i Rozwoju (Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Uniwersytet Jagielloński). Jego zainteresowania naukowe koncentrują się na problemach bezpieczeństwa krajów Azji Południowo-Wschodniej, jak też związane są z konfliktami zbrojnymi. Dr Łukasz Stach prowadził badania w Malezji i Singapurze, jak też wykłady w Republice Czeskiej, Holandii, Portugalii i Słowacji. Jest autorem kilku książek i kilkunastu artykułów naukowych.

Jarosław Szczepankiewicz

Polski dyplomata; ambasador RP w Etiopii (2008–2012) i chargé d'affaires na Filipinach (2018–2024). Z wykształcenia filozof i orientalista. Interesuje

się kwestiami zarządzania międzykulturowego i okazynie publikuje artykuły na ten temat.

Anna Wilkońska

Specjalista w dziedzinie turystyki, marketingu i planowania strategicznego, geograf społeczno-ekonomiczny, doktor, obecnie adiunkt w Instytucie Przedsiębiorczości i Zarządzania w Zakładzie Coachingu i Innowacyjności Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. Zawodowo przez wiele lat związana z branżą turystyczną, kulturalną, organizacjami pozarządowymi oraz samorządem terytorialnym. Obszary zainteresowań: ruch turystyczny, w tym szczególnie w obszarze Antarktyki, planowanie rozwoju turystyki w obszarach recepcji turystycznej, w tym w gminach uzdrowiskowych oraz budowanie turystycznych marek terytorialnych.

Indeks nazwisk

Abdhir, Zulkifli	155
Abinales, Patricio N.	29
Agoncillo, Teodoro A.	25, 30–32, 40
Aguinaldo, Emilio	24, 40
Amoroso, Donna J.	29
Anderson, Benedict	22, 320
Annan, Kofi	168
Aquino III, Benigno	62, 66, 71, 86–87, 96, 98, 120, 126, 130, 158
Austin, Lloyd	93
Bąkowski, Jan Chryzostom	8
Batalla, Eric	230
Beck, Józef	8
Beltran, Benigno P.	302
Berlin, Isaiah	199, 206
Biden, Joe	169
Branson, Richard	169
Brazal, Agnes M.	299
Czang Kaj-szek	83
Chatys, Mateusz	16, 81, 346
Clinton, Bill	167
Constantino, Renato	25–30, 32–33
Czapska, Janina	164
Czech, Franciszek	15, 17, 19, 205, 209, 213, 309, 337, 344–346
Dahl, Michał	15, 17, 45, 346
Datu Sikatuna	257
David, Randolph S.	21, 32–34, 42
De Castro, Renato C.	61, 127
De Legazpi, Miguel López	257

De Lima, Leila	202
De Robles, Coleen J.	230
Dela Rosa, Ronald	67, 173
Delimata, Maria	282, 292, 302–303
Delos Santos, Kian	181
Dudkiewicz, Artur	9
Dunikowski, Zbigniew	9
Duterte, Rodrigo	16, 59, 62, 64, 66–69, 72–73, 75, 87–98, 108, 126–127, 130, 163–165, 172–178, 180–187, 191, 193–197, 202–218, 223, 331
Duterte, Sara	196, 210
Dziewanowski, Kazimierz	198, 200, 213
Dżandżalani, Abduradžak Abubakar	153
 Estrada, Joseph	 85, 181
 Fallows, James	 35
Francia, Luis H.	29
Francisco, Jose	112
Franciszek	202
 Galang, Mico A.	 62
Gaviria, César	217
Gramsci, Antonio	28
Grodzicki, Tomasz	16, 225, 347
Gunia, Julia	337, 344–345
Gunia, Oliwia	337, 344–345
 Harding, Warren	 147
Hashim, Salamat	151
He Kai	50
Hendler, Bruno	64
Hoang Thi Ha	60
Hofstede, Geert	312–314, 323

Hu Jintao	71, 91
Huntington, Samuel	311–314, 322
Ibn Ladin, Usama	153
Inglehart, Ronald F.	324
Jan Paweł II	8
Joaquin, Nick	36–40
Kato, Ameril Umbra	155
Kipling, Rudyard	25
Klimczyk, Wojciech	299
Kobak, Centius Zdzisław	8
Kolbe, Maksymilian	8
Kościółek, Jakub	16, 163, 347
Krajewski, Krzysztof	171
Kroeber, Alfred L.	311
Kubary, Jan	9
Kubiaczyk, Filip	291
Kusaka, Wataru	184, 186
Kwan Laurel, R.	35
Kwieciński, Walter	9
Landa Jocano, Felipe	33
Laoera, Bruce	17, 309, 347
Lapu-Lapu	257
Leszczyński, Adam	167
Li Mingjiang	50
Lim Seng	174
Llosa, Mario Vargas	169
Longinus	300–301, 304–305
Loomba, Ania	291
Lubina, Michał	16, 193, 348

-
- | | |
|--------------------------|--|
| Macapagal-Arroyo, Gloria | 70–71, 85, 95, 119 |
| Maciejowski, Wojciech | 5, 16, 245, 258, 348 |
| Machiavelli, Niccolò | 197–200, 206, 216 |
| Magellan, Ferdynand | 15, 19, 34, 257, 293 |
| Malinowski, Bronisław | 291, 310 |
| Mao Zedong | 83 |
| Marcos, Ferdinand E. | 9, 32, 35, 66, 84, 148–151, 157–158, 174,
177, 204, 321 |
| Marcos Jr., Ferdinand | 68, 75, 95, 98, 131, 197, 269 |
| Marszałek-Kawa, Joanna | 16–17, 45, 348 |
| Martinez, Nerelito | 121 |
| Matalam, Udtog | 149 |
| Maute, Abdullah | 154–155 |
| Maute, Omar | 154–155 |
| McKinley, William | 24–25, 30 |
| Męciński, Wojciech | 8 |
| Miller, Jonathan | 211 |
| Misuari, Nur | 149–150 |
| Moriones, Domingo | 301 |
| Muhs, Lena | 175–176 |
| | |
| Ness, Sally A. | 294–296, 299 |
| Niedziela, Szymon | 16, 139, 348 |
| Nieto, Rey Joseph (RJ) | 182 |
| Nixon, Richard | 167 |
| Nowak, Grzegorz | 9 |
| | |
| Obama, Barack | 50, 66–67, 88, 202 |
| Olszewski, Stefan | 9 |
| Ortiz, Fernando | 289–291 |
| | |
| Pardyka, Piotr Ł. | 298, 305 |
| Parsons, Talcott | 311 |
| Peterson Royce, Anya | 299 |
| Peterson, William | 300–303 |

Phelan, John L.	306
Piątkowski, Edgar	9
Pimentel Jr., Aquilino	107
Pompeo, Mike	97
Quezon, Manuel L.	31, 35, 147
Quirino, Elpidio	84
Ramos, Fidel	150, 158
Reagan, Ronald	167
Ressa, Maria A.	321, 325
Rizal, José	20–24, 34, 38
Romanowska, Jadwiga	17, 289, 349
Romulo, Carlos Peña	9
Roxas, Manuel	83
Rubinstein, Artur	9
Sajjaf, Abdul Rasul	153–154
San Juan Jr., Epifanio	29
Schwartz, Shalom H.	311
Shoemaker, Christopher	82
Sielski, Władysław	8
Sionil José, Francisco	34–36, 39
Spanier, John	82
Stach, Łukasz	16, 103, 349
Stefanicki, Robert	173
Strangio, Sebastian	53
Strzelecki, Paweł	9
Suharto, Mohamed	321
Szacki, Jerzy	25
Szafrńska, Michalina	183
Szczepankiewicz, Jarosław	12, 15, 349
Tansman, Aleksander	9
Thompson, Mark	181

Tochman, Wojciech	211–212
Truman, Harry	65
Trump, Donald	47, 50, 67
Tulfo, Ramon	183
Twain, Mark	25
Utrat-Milecki, Jarosław	166
Wasitowa, Zofia	24
Weber, Max	199–200, 206
Welzel, Christian	324
Wilde, Oscar	203
Wilkońska, Anna	16, 245, 350
Xi Jinping	89–90, 92
Zuellig, Frederic Edward	7